

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

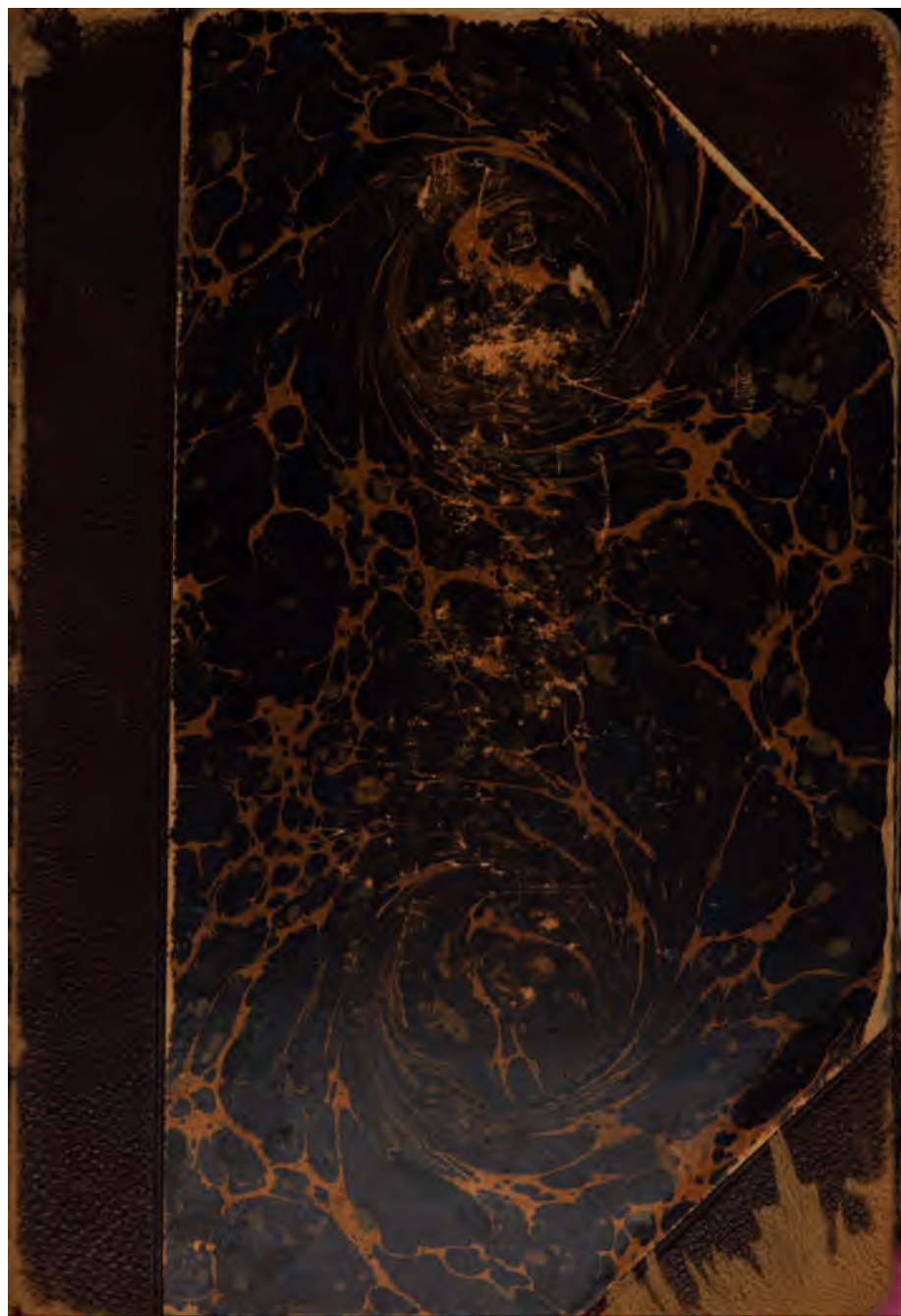
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

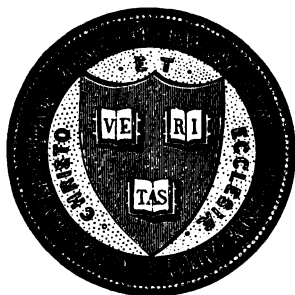
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Sp 4.10

Harvard College Library

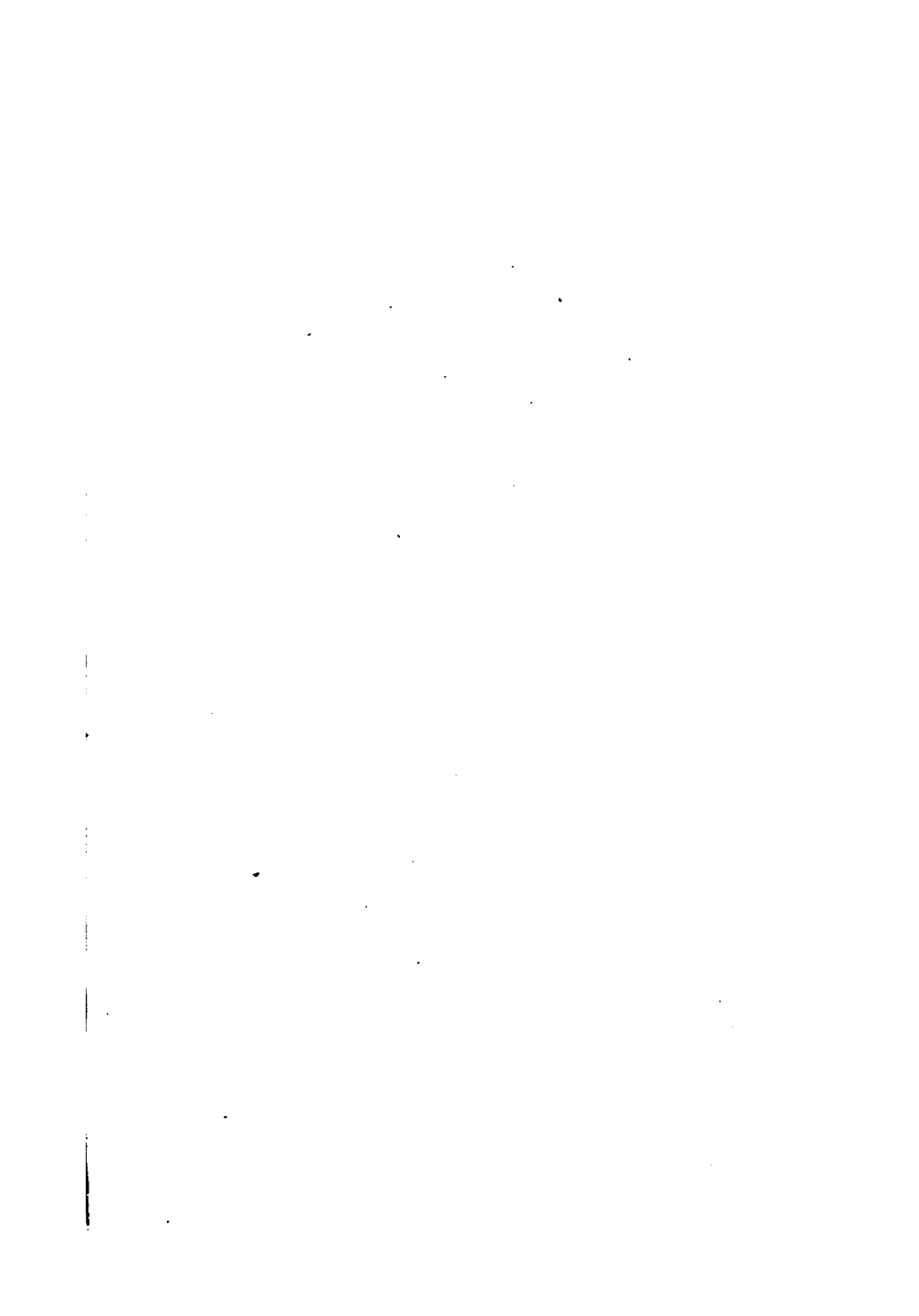
THE GIFT OF

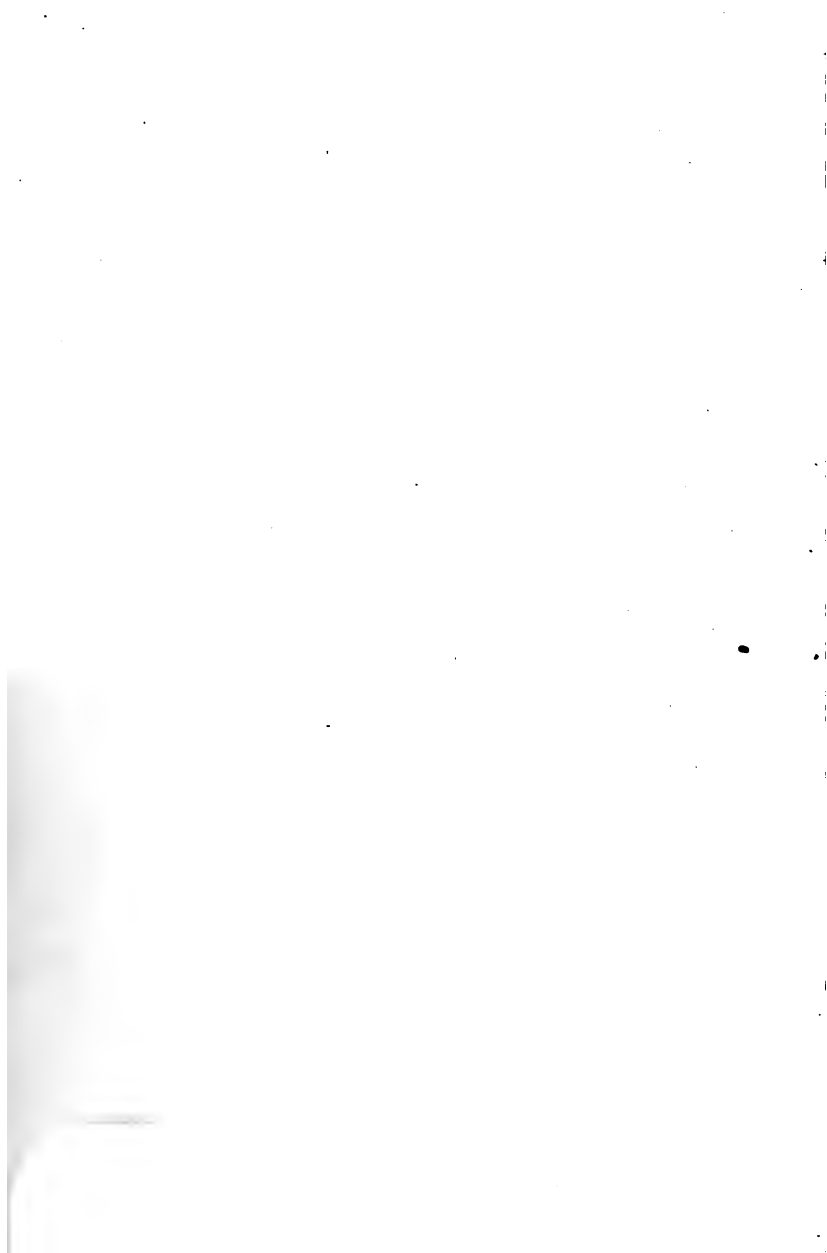
STEPHEN SALISBURY,

OF WORCESTER, MASS.

(Class of 1817.)

26 April, 1899.

1000000

1

1

1

1

1

1

1

1

1

1

1

○

PALLADII
RVTILII TAVRI AEMILIANI

VIRI INLVSTRIS

OPVS

AGRICVLTVRAE

EX RECENSIONE

J. C. SCHMITTII.

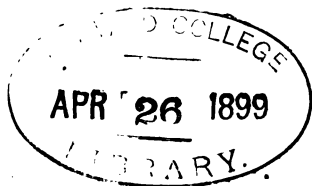
LIPSIAE

IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI.

MDCCLXXXVIII.

Sept 4. 10

Salisbury fund

PRAEFATIO.

Palladii de agricultura opus frequentissime et lectitatum et transcriptum est: itaque eorum librorum manu scriptorum, quibus hoc opus continetur, numerus est paene infinitus, sed pauci a viris doctis ad rationem criticam adhuc conversi sunt. prima enim editio scriptorum rei rusticae veterum Latinorum anno 1470 Venetiis per Nic. Iensonum natione Gallum recensente Georgio Merula in lucem prodiiit¹: sed Palladii libri ex quo codice manu scripto hausti sint, non liquet. Louaniensem autem editionem anni 1474 Schneiderus dicit² ex codice peculiari eoque egregio exscriptam esse et multas praeclarasque lectiones in Palladio sibi exhibuisse ac reliquarum editionum vitia omnia correxisse.

De libris manu scriptis, quos Ulitius contulit, nihil cognitum est, nisi quod et in catalogo bibliothecae Heinsianae part. I p. 179 Lugd.-Batav. 1683 Palladii legimus editionem Coloniensem anni 1536 cum duobus codicibus per I. Ulitium conlatam esse³ et in folio codici Lugdunensi, de quo infra dicetur, inserto Ulitium eo codice usum esse.

F. Sylburgius auctor editionis Commelinianae anni 1595 praeter Bruschianam contulit codices Palladii Palatinos⁴: quos, cum mense Aprili anni 1875 Romae versarer, me in bibliotheca Vaticana vel potius Palatina non repperisse doleo.

1 Gesneri praef. XLIX. — 2 Scriptorum rei rusticae veterum Latinorum tom. III praef. IX. — 3 Schneideri tom. III praef. VIII. — 4 Schneideri tom. III praef. VII.

Et de libris manu scriptis, quos se comparasse Bastianus auctor versionis Palladii Italicae (Florentiae 1605) adfirmat¹, nihil amplius constat: fortasse iidem sunt, quos Politianus ad Castigationes suas adhibuit.

C. Barthius autem usus codice manu scripto multa inde ad Palladium adnotavit² in opere suo, quod inscribitur *Adversaria* (Francofurti 1624): sed de eo codice neque ipse quidquam commemoravit neque alius nisi Gesnerus, qui a Lugdunensi illum diversum esse censebat.

Deinde I. F. Gronovius codicem Palladii Lugduno-Batavae mense augusto anni 1638 contulit eiusque lectiones margini editionis Commelinianae Abr. Gronovii adscripsit³: hic autem codex exstat Lugduno-Batavae in ea universitatis bibliothecae parte, quae vocatur publica⁴, sub numero 102. codex est membranaceus, manu scriptus, saeculi X, minoris formae oblongae (26 × 17 cm), foliorum 134, versuum 30, scripturae inaequalis, modo minutioris modo grandioris, modo pallidae modo fuscae, et praeter Palladii opus continet *Passionem S. Christinae* et *Vitam S. Servatii*. olim fuit in bibliotheca Abbatiae Egmundanae. ipse eum contuli Wirceburgi mensibus novembri et decembri 1888 et ianuario 1889.

Vossianus autem codex, cuius lectiones ab I. Perizonio excerptas Christ. Schoettgenius adhibuit⁵, idem esse videtur, quem I. Fr. Gronovius contulit, quia Lugduno-Batavae in ea universitatis bibliothecae parte, quae dicitur Vossiana, nullus Palladii liber manu scriptus adservatur⁶: Vossianum igitur cognomen errore quodam Perizonii exortum esse suspicor. quod autem Schneiderus dubitavit,

1 Schneideri tom. III praef. IX. — 2 Gesneri praef. XV, Schneideri tom. III praef. VII. — 3 Schneideri tom. III praef. VII. — 4 Catalogus librorum tam impressorum quam manuscriptorum Bibliothecae Universitatis Lugduno-Batavae cura et opera W. Senguerdii, Iac. Gronovii et I. Heymanii, Lugduni apud Batavos 1716, p. 329, num. 102. — 5 Gesneri praef. XV, Schneideri tom. III praef. VII. — 6 Cf. Catalogus libr. t. impr. q. Bibl. Univ. Lugd.-Batav. s. I.

num codex, qui vocatur Vossianus, idem esset ac Gronovianus, quia nonnullae Gronovii lectiones a Perizonio adnotatae non essent, conlatio illius diligentior videtur esse quam huius: nam ceterae lectiones, quae plurimae ab utroque adferuntur, inter se plane consentiunt. ceterum codicis Lugdunensis, quo I. F. Gronovius et I. Ulitius usi sunt, folium supra commemoratum praeter illa nomina etiam haec verba continet: iussu Iac. Perizonii collatus est codex Palladii in usum Chr. Schoettgeni.

Et Cantabrigiensis codicis lectiones paucae ad priores Palladii libros ab A. Gronovio commemoratae sunt.¹

Codices autem Palladii, quibus Iac. Gronovius ad Collectanea sua usus est², Italici fuisse videntur: quos non novimus.

Huc accedit, quod a Pontedera in Palladio emendando praeter alios libros etiam codices Vaticanos adhibitos esse fit mentio³: quo in numero an ille Vaticanus, de quo postea paululum disseretur, numerandus sit, nescio. lectiones quoque ex vetustis bibliothecae Laurentianae codicibus per amicum quemdam exscriptas Pontedera ille in usum suum convertit.⁴

Vratislaviensis autem Palladii codex bibliothecae Rendingerianae a C. Schwarzio inspectus esse dicitur, id quod pateat ex adnotatione eius ad epistolam Palladii libro XIV praemissam⁵: sed nusquam, quod ego sciam, illius codicis lectiones reperiuntur.

Et tres libros manu scriptos ab I. Wassio conlatos esse Schneiderus obiter commemoravit⁶: quos Anglicanos fuisse probabile est.

Codicis autem manu scripti, qui hodie Erfurti in bibliotheca regia [sub signo Cod. Amplon. in q^{to} 15 ad-

1 Schneideri tom. III praef. X. — 2 Geelii Catalogus librorum mss., qui inde ab anno 1741 Bibliothecae Lugduno-Batavae accesserunt, 1852, n. 603. — 3 Gesneri praef. XLV, Schneideri tom. III praef. VIII. — 4 Gesneri praef. XLV. — 5 Gesneri praef. XV, Schneideri tom. III praef. VIII. — 6 Tom. III praef. XII.

servatur, lectiones ab I. F. Herelio excerptas A. Ernestius in secunda Gesneri editione addidit.¹ is codex chartaceus, saeculi XIV, foliorum 195, versuum 32 praeter Palladium continet Senecae(?) librum de quattuor virtutibus cardinalibus, Honorii Cosmographia imaginis mundi aliaque multa. ac Palladii opus legitur in foliis 92—166. hunc codicem ipse mensibus aprili, maio, iunio, iulio anni 1889 Wirceburgi contuli.

Vindobonensis denique codex, de quo Schneiderus disserit², est idem, quem Endlicherus³ sub numero CVIII profert manu scriptum, chartaceum, saeculi XV, foliorum 205, formae paene quadratae. is in bibliotheca aulica Vindobonae sub numero 3198 adservatur. continet diversa scriptorum Latinorum poemata, ut Catulli, Petronii, Tibulli, Ovidii, Lactantii, Fortunati, Hieronymi, Claudiani, Marsupini aliorumque, in quibus sub numero XIX a folio 183 ad 186 Palladii Rutilii Tauri de Insitione Liber legitur. hunc ipse Vindobonae mense martio anni 1875 contuli. desunt triginta quattuor versus priores cum epistola Palladii ad Pasiphilum carmini praemissa.

Ex his igitur codicibus, quorum non ita magnum numerum iam Gesnerus, omnes fere Schneiderus commemoravit, plurimi aut parvi aut nullius sunt momenti ad rationem criticam, quia horum lectiones aut minime in medium prolatae sunt, ut codicum Wassii, Vratislaviensis, Iac. Gronovii, aut a coniecturis editorum discerni non possunt, ut editionis Iensonianae, Louaniensis, Coloniensis (codicum Ulitii), Commelinianae, versionis Bastiani, codicum Pontederæ. Barthii autem fidem satis incertam esse inter omnes doctos constat. at codicis Lugdunensis lectiones non parvi aestimandas esse iam ex consensu I. F. Gronovii et Perizonii, qui hunc librum contulerunt

1 Gesneri praef. XXX, Schneideri tom. III praef. X. —

2 Tom. III praef. XV. — 3 Catalogus Codicum philologicorum Latinorum Bibliothecae Palatinae Vindobonensis, 1836.

perantiquum, ut est in illo catalogo Lugdunensi, quem supra bis commemoravi, sequi videtur: sed quid re vera valeat, paulo infra quaeretur aequè ac de Politiani et codicis Erfurtensis lectionibus.

Accedo ad eos codices, quos ipse primus excussi: horum quidem quattuor genera facile discernas.

Atque primum genus efficiunt tres libri manu scripti, qui ex eodem codice verbis continentibus exarato transcripti sunt et vetustate atque integritate quadam scripturae excellunt.

Ex eis est vetustissimus codex *L* i. e. Laudunensis, qui Lauduni in urbana bibliotheca sub numero 426 bis adservatur. hic codex est membranaceus, manu scriptus, saeculi IX, foliorum 120, quae notis numerorum non instructa sunt, versuum 25, formae paene quadratae. primo quaternione deficiente reliqui incipiunt his verbis: *obruantur, donec munda* 1, 8, 2. Palladio finito in posteriore pagina folii 115 incipit Anonymi tractatus de architectura. hunc librum ex eo codice, qui continentia verba habuerit, exscriptum esse multa docent. praeterea ipse habet *a* et apertum et clausum, *n* in textu saepissime forma, quae dicitur, capitali, *t* non raro subversum. ad summam librarius, qui hunc codicem conscripsit, satis indiligens atque indoctus fuisse videtur, id quod ex multis mendis eisque ineptis conici licet. multo posteriore autem manu quadam aliquot emendationes inter lineas adscriptae sunt itemque in textu nonnihil correctum. ego hunc codicem contuli Lauduni mense septembri anni 1874.

Omnium autem gravissimus est codex *P* i. e. Parisinus 6842 B membranaceus, manu scriptus, olim Colbertinus, saeculi X, foliorum 89, versuum 26, formae paene quadratae, quem Parisiis mense augusto anni 1874 contuli. priores duo quaterniones deficiunt, posteriores incipiunt: testaceam subterinducis 1, 39 (40), 5. huc accedit, quod quinquaginta sex folia ita sunt umore vitata, ut eorum altera pars minime, altera carptim legi possit.

aversa pagina folii septuagesimi primi sic incipit: DIETA. Ratio observationis etc., postea legitur fragmentum commentariorum Caesaris. hic quoque codex habet *a* et clausum et apertum, *t* nonnumquam subversum, *n* saepius capitali forma aliaque, quae scripturae Merovingianae propria sunt. neque in eo codice absunt tales loci, quales eum a libro verbis continentibus scripto ortum esse demonstrant: qui cum aliquanto pauciores sint neque multa menda legantur, librarius huius codicis diligentior et rei intellegentior fuisse videtur quam Laudunensis. atque hic Parisinus cum illo Laudunensi ita consentit, ut dubitari non possit, quin ex eodem fonte fluxerit.

Tertius est codex *Q* i. e. Parisinus 6830 D membranaeus, manu scriptus, olim Puteanus, saeculi X, foliorum 60, versuum 31, formae paene quadratae, quem Parisiis mense augusto anni 1874 contuli. desiderantur autem noni libri finis, decimus, undecimus duodecimique pars magna, ex quo fit, ut aversa pagina folii quinquagesimi sexti terminetur his verbis: aerem surgere videris (9, 8, 1), quinquagesimum septimum sit vacuum, duodesexagesimum sic incipiat: inulam siccam (12, 18, 1). hic quoque liber manu scriptus umore carptim est vitiat. ex vacuo autem folio quinquagesimo septimo efficitur illum librum, ex quo hic exscriptus est, fuisse mutilum ipsum: atque in eo verba continentia fuisse multis locis probatur. in principio autem huius Parisini codicis secunda quaedam manus perpaucos locos emendavit. ac quamquam *a* apertum, *t* subversum, *n* capitale textus non iam sunt in usu, tamen dubium non esse videtur, quin ex eodem fonte emanaverint hic codex et Laudunensis et is Parisinus, quem primo loco descripsi.

Secundi generis sunt ei codices, qui continuam habent manum secundam sed gravioribus vacant interpolationibus.

Huc pertinet *V* i. e. Vindobonensis 148, quem Endlicherus in Catalogo suo sub numero CCCXV profert membranaceum, manu scriptum, saeculi X, foliorum 88, columnarum 2, versuum 27, formae paene quadratae. post illum

autem numerum 148 legitur haec quoque inscriptio: Olim Medic. 100. atque hic quidem codex, quamquam est integer, tamen multas habet rasuras et correcturas, quae ad orthographiam et adsimulationem spectant. et quae defuerant litterae et verba, saepissime inter lineas, nonnumquam in textu adscripta sunt: hae autem interpolationes et vetustiore et recentiore manu factae sunt. atque hic codex, quamvis cum iis tribus, quos modo tractavimus, plerumque consentiat, tamen multas lectiones habet peculiare, quas alius praebet nullus. itaque non dubito hunc codicem in secundo genere numerare. contuli autem eum Vindobonae mense martio anni 1875.

Eiusdem generis codicem esse existimo Lugdunensem, de quo supra dixi, sive *G*, quia et continuas habet duas manus secundas easque alteram vetustam alteram satis recentem et nonnullas emendationes textus, qui ex illo codice Laudunensi haustus esse mihi videtur.

Tertium genus codices efficiunt et secunda quadam manu emendati et multis interpolationibus corrupti.

Ex eis est codex *S* i. e. Parisinus 6830 E membranaeus, manu scriptus, olim D. Dufresne, saeculi XI, foliorum 72, versuum 36, maioris formae oblongae, quem Parisiis mense septembri 1874 contuli. hic quoque umore vitiatum est aliqua ex parte. inest manus secunda, quae tales rasuras et correcturas fecit, quales Vindobonensis habet. multis locis interpolationes occurrunt. ex eodem fonte, ex quo codex *S* originem ducit, Erfurtensis sive *E* emanavit, id quod paene innumerabiles lectiones demonstrant: neque paucae interpolationes in eo reperiuntur peculiare. atque nonnulla sunt indicia, quibus adducor, ut codices *S* et *E* ex *G* haustos esse existimem.

Eiusdem generis est codex *T* i. e. Parisinus 6830 F, manu scriptus, partim membranaceus partim chartaceus, olim Puteanus. pars eius prior, membranacea, foliorum 80, versuum 29, maioris formae oblongae, saeculi XIII, quae Palladii libros tredecim continet, a me Parisiis mense septembri anni 1874 conlata est: posterior autem pars,

chartacea, anno Christi 1414 exarata, Varronis de eodem argumento librum tertium amplectitur. in hoc quidem codice Palladii uno tituli ante singula capita omitti sunt. inest autem manus secunda ac plures inveniuntur correctionum atque interpolationum, quas codex *S* non habet.

Est denique in eodem genere numerandus codex *F* i. e. Florentinus sive Laurentianus 47, 433, membranaceus, manu scriptus, saeculi XIII, foliorum inceptorum 57, columnarum 2, versuum 36, formae paene quadratae, quem Florentiae mense aprili anni 1875 contuli. cuius postremi folii scriptura ita evanuit, ut vix legi possit. atque insunt multae interpolationes.

Quartum genus est id, cuius codices licentia atque interpolationibus scatent.

In eo numero est codex Vaticanus 2193, membranaceus, manu scriptus, saeculi XV, foliorum 156, columnarum 2, versuum 52, magnae formae oblongae, quo non solum Palladii de praeceptis rei rusticae siue de agricultura libri tredecim sed etiam alia eaque diversa continentur, ut Lucii Apuleji Madaurensis De deo Socratis aliaque, Ciceronis Orationes pro M. Marcello et Q. Ligario, Iulii Frontini Strategematon libri IV, Flavii Vegetii Epitomes rei militaris libri V, Anonymi observationes quaedam super agricultura. ac Palladius quidem incipit a fol. 118 pag. 2 col. 2 et terminatur fol. 150 pag. 1 col. 2. initiales litterae singulorum Palladii librorum auro atque intus picturis ornatae sunt. huius codicis eam partem, quae Palladium complectitur, ad eundem librum, ex quo codices secundi et tertii generis originem traxerint, reducendam esse ex pluribus locis apparet. sed quod nihil momenti huic codici Romae mense aprili anni 1875 aliqua ex parte a me conlato concedendum esse censeo, lectiones eius in apparatus criticum proferre supervacaneum esse mihi videtur.

Eiusdem generis eum quoque fuisse puto codicem, quo Vincentius in Speculo suo naturali conscribendo¹ usus

1 Schneideri tom. III praef. X.

est, atque huius libri Schneiderus adtulit multas lectiones, quae textum Palladii a Vincentio insuper retractatum et emendatum esse docent.

Ex tertio autem codicum genere editiones *i* i. e. Iensonianam, *a* i. e. Aldinam, *c* i. e. Commelinianam, quarum lectiones ipse excerpsi, fluxisse constat.

Lectiones, quas praebet *p* i. e. Politianus, efficiunt aut codices (Florentinos), ex quibus hausit, iam interpolatos fuisse aut ab illo ipso factas esse coniecturas: itaque codices Politiani in quarto genere videntur esse numerandi. has lectiones ex editionibus Gesneri et Schneideri addo.

Iam transeo ad eos codices, qui Palladii librum decimum quartum sive metricum continent.

Omnes illi manu scripti, quos supra tractavi, librum metricum non praebent praeter *A* i. e. Vindobonensem 3198, de quo quae huc pertinent, iam in medium protuli.

Idem liber metricus continetur codice *B* i. e. Vindobonensi 4772, quem Endlicherus¹ sub numero CCLXXXV inducit chartaceum, saeculi XVI ineuntis, diversarum manuum, foliorum 377, minoris formae oblongae, cum inscriptione Palladii Rutilii Tauri Emiliani de Inscriptione arborum carmen ad Pasiphilum virum doctissimum, quod ego Vindobonae mense martio anni 1875 contuli: atque is inter lineas manum secundam habet et epistola ad Pasiphilum sive Praefatio deest.

Codex *C* i. e. Florentinus sive Laurentianus 47, 24, membranaceus, manu scriptus, saeculi XV, foliorum inscriptorum 141, minoris formae paene quadratae, totum Palladii opus cum libro metrico complectitur. tertii autem generis, de quo supra disserui, esse videtur, cum priores libri, quod cognoverim, multas interpolationes prae se ferant. praeterea hic codex plures lituras habet atque pictura in principio et initialibus litteris singulorum librorum auratis pictisque instructus est. cuius

1 Catalogus etc. Vindob. 1836.

librum metricum Florentiae mense aprili anni 1875 contuli.

Codex *D* i. e. Florentinus sive Laurentianus 53, 15, chartaceus, manu scriptus, saeculi XV, foliorum 179, minimae formae oblongae, continet: I Donati brevis Ovidii. II Anonymi vitae Ovidii aliorumque. III Asconii adnotationes ad Ciceronis orationes quasdam. IV Anonymi de deminutivis nominibus Opus. V Anonymi Commentarius in Vergilii Priapeiam. VI Palladii de arte insitionis Libellus, praevio Prologo, ut in Codice XXIV Plut. XLVII (*C*). VII Fenestellae de Romae Magistratibus Liber. VIII Alia Ovidii vita incerti auctoris. Palladii autem liber incipit a folio 127 et aliquot locis secundam manum praebet. hunc Florentiae mense aprili anni 1875 contuli.

Codex *H* i. e. Vaticanus 5245, chartaceus, manu scriptus saeculi XV, foliorum 213, praeter alia comprehendit a folio 85 usque ad folium 91 Palladij Rutilij Tauri aemiliani ad Pastellum de Insitione librum, quem Romae mense aprili anni 1875 contuli.

Ex his codicibus *C* cum vulgari lectione, quae usque ad Schneiderum in editionibus legitur, exceptis nonnullis rebus parvulis plane consentit: itaque haec ex illo fluxisse videtur. neque multum ab eo codex *B* discrepat. sed codices *A* et *D* et *H*, qui inter se concordant, plures lectiones habent, quae hos ab alio eoque meliore fonte emanasse quam illos indicent: aliquotiens sane occurrunt in codice *D* lectiones ab *A* et *H* diversae, quae arbitrariae correctiones videntur. atque multo magis quam *D* codices *C* et *B* tali libidine corruptos esse perspicuum est.

Itaque ei codices, qui Palladii de insitione librum continent, in tria genera dividenda esse existimo: quorum optimum genus ex codicibus *A* et *H* constat, in secundo *D* numerandus est, ex deterrimis sunt *C* et *B*.

Neque praetermittendum est littera *g* Gesneri editionem anni 1774 et *s* Schneideri 1795 significari, item varias codicum manus numeris, qui litteris adscripti sunt, ut adsolet.

Ad extremum de orthographia haec addo, me scripturam codicum vetustissimorum i. e. *LPQ* universam persequi sed neque horum neque ceterorum discrepantias huiusmodi omnibus locis singulatim proferre. neque habeo, quod illos tam multos et tam manifestos errores grammaticos, qui a Palladio homine satis erudito abhorrent, ut transiebant, oblinibis, mittes et mixes aliaque, depravatae monachorum, qui libros Palladii plerumque ad suum ipsorum usum scripserunt, consuetudini loquendi tribuendos esse demonstrem: qui quam maxima fieri poterat diligentia ac moderatione correcti sunt, sed propter eos prima rectaque lectio non paucis locis reperiri uix potest.

Scripsi Virceburgi mense aprili anni 1897.

NOTAE.

- L* = codex Laudunensis 426 bis, saec. IX.
P = codex Parisinus 6842 B, saec. X.
Q = codex Parisinus 6830 D, saec. X.
G = codex Lugdunensis 102, saec. X.
V = codex Vindobonensis 148, saec. X.
S = codex Parisinus 6830 E, saec. XI.
T = codex Parisinus 6830 F, saec. XIII.
F = codex Florentinus sive Laurentianus 47, 33, saec. XIII.
E = codex Erfurtensis sive Amplonianus 15, saec. XIV.
- H* = codex Vaticanus 5245, saec. XV.
A = codex Vindobonensis 3198, saec. XV.
D = codex Laurentianus 53, 15, saec. XV.
C = codex Laurentianus 47, 24, saec. XV.
B = codex Vindobonensis 4772, saec. XVI.
- p* = lectiones Politiani, 1480 — 1494.
i = editio Iensoniana, 1482.
a = editio Aldina, 1514.
c = editio Commeliniana, 1595.
g = editio Gesneriana, 1774.
s = editio Schneideriana, 1795.
-

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI

VIRI INLVSTRIS

OPVS

AGRICVLTVRAE.

LIBER PRIMVS.

5

TITVLI.

- I De praeceptis rei rusticae.
- II De quattuor rebus, quibus agricultura consistit.
- III De aeris probatione.
- 10 IIII De aqua probanda.
- V De qualitate terrarum.
- VI De industria et necessariis ad rura sententiis.
- VII De agri electione uel situ.
- VIII De aedificio.
- 15 VIII De hibernis et aestiuis mansionibus et pauimentis.
- X De calce et harena.
- XI De latericiis parietibus.
- XII De lumine et altitudine.
- 20 XIII De cameris canniciis.
- XIIII De opere albario.
- XV De tectoriis.

1 PALLADI V G, DE GENERALI PCEPTO AGRICVLTVRE.
PALLADII S | RUTILI V S, RUTULI G, *omittit E* | EMILIANI
Q T || 3 De V || 4 AGRICVLTVRE V, AGRICULTURE F | IN-
CIPIT FELICITER *addunt QVSG*, INCIPIT TEF || 6 TITVLI
(TITULI) LIBRI PRIMI QSVF, Incipiunt tituli T, Incipiunt
capitula primi libri E, TITVLI—agrestium *om. c* || 8 consistit
agricultura T || 13 uel (et) s, et ia, uel situ *om. E* || 15 estiuus
et hybernus T || 17 arana G (*h superscript.*) || 20 et canniciis gs
(*De codicibus P et L videas praefationem.*)

- XVI De uitanda ualle, quae propter aquas diligere solet.
- XVII De cisternis et maltha frigidaria.
- XVIII De cella uinaria.
- XVIII De horreo. 5
- XX De olei factorio.
- XXI De stabulis equorum et boum.
- XXII De corte.
- XXIII De auariis.
- XXIII De columbario. 10
- XXV De turturario.
- XXVI De turdis.
- XXVII De gallinis.
- XXVIII De paonibus.
- XXVIII De fasianis. 15
- XXX De anseribus.
- XXXI De piscinis.
- XXXII De fenili, paleario et lignario.
- XXXIII De sterculino.
- . XXXIII De locis horti et pomarii et sepibus et 20 serendo.
- XXXV De remediis hortorum uel agri.
- XXXVI De area.
- XXXVII De apium castris.
- XXXVIII De apibus emendis. 25
- XXXVIII De balneis.
- XXXX De malthis calidae et frigidae.
- XXXXI De pistrino.
- XXXXII De instrumentis agrestium.

1 deliqui *E* || 7 tabulis *Q* || 8 curte *Fg*, curte (corte) *s* || 9 auariis *V*, aluariis *gs* || 10 columbaris *ia*, columbario (columbariis) *s* || 15 phasianis *a*, fasianis (phasianis) *s* || 18 finili *VG* || 19 sterculino *T*, sterquilinio *Eiags* || 20 pomario *g*, pomario (pomarii) *s* || 21 serendi tempore *ia*, serendo (serendi tempore) *s* || 22 horti *ia*, hunc titulum totum omittit *g*, includit *s* || 24 De uasculis apium formandis addit *a* cum signo novi capitis || 27 calidaria et frigidaria *ia*, calidae et frigidae (calidaria et frigidaria) *s*.

DE PRAECEPTIS REI RVSTICAE.

Pars est prima prudentiae ipsam, cui praecepturus I
 es, aestimare personam. neque enim formator agri-
 colae debet artibus et eloquentia rhetores aemulari,
 5 quod a plerisque factum est: qui dum diserte loquun-
 tur rusticis, adsecuti sunt, ut eorum doctrina nec a
 disertissimis possit intelligi. sed nos recidamus prae-
 fationis moram, ne, quos reprehendimus, imitemur.
 dicendum autem nobis est, si diuina fauerint, de omni 2
 10 agricultura et pascuis et aedificiis rusticis secundum
 fabricandi magistros et aquae inuentionibus et omni
 genere eorum, quae uel facere uel nutrire oportet
 agricolam ratione uoluptatis et fructus, suis tamen
 temporibus per uniuersa distinctis. sane in primis
 15 hoc servare constitui, ut eo mense, quo ponenda sunt
 singula, cum sua omni exequar disciplina.

DE QVATTVOR REBVS, QVIBVS AGRICVLTVRA CONSISTIT.

Primo igitur eligendi et bene colendi agri ratio II
 20 quattuor rebus constat, aere, aqua, terra, industria. ex
 his tria naturalia, unum facultatis et uoluntatis est.
 naturae est, quod in primis spectare oportet, ut eis
 locis, quae colere destinabis, aer sit salutaris et clemens,
 aqua salubris et facilis, uel ibi nascens uel adducta
 25 uel imbre collecta, terra uero fecunda et situ commoda.

1 *Tgs titulos ante singula capita omittunt* || 3 sis *Q² (in*
marginē) iacgs | extimare *i* || 4 rhetoris *QV* || 6 aseguiti *G*,
 hoc assequuntur *s* | 7 a peritissimis *s* || 9 a nobis *G* | est *omittit*
E | fauerit dementia *V* || 11 et aquae *V in rasura*, earumque *Q*,
 eorumque *iac* || 13 ususfructus *ia* || 14 de (*pro in*) *Q² supra* |
 pomis *QSTGF*, impomis *V*, uel in primis *S in marginē* || 21 est
omittunt Gacgs || 22 natura *G* | spectari *G*, exspectare *T* ||
 23 salubris *p*, naturalis *E* || 24 aliunde (*ante adducta*) *inserit G³*

DE AERIS PROBATIONE.

- III Aeris igitur salubritatem declarant loca ab infimis uallibus libera et nebularum noctibus absoluta et habitatorum considerata corpuscula, si eis color sanus, capitis firma sinceritas, inoffensum lumen oculorum, 5 purus auditus, fauces commeatum liquidae uocis exercent. hoc genere benignitas aeris adprobatur. his autem contraria noxium caeli illius spiritum confitentur.

DE AQVA PROBANDA.

- IIII Aquae uero salubritas sic agnoscitur. primum ne 10 a lacunis aut palude ducatur, ne de metallis originem sumat, sed sit perspicui coloris neque ullo aut sapore aut odore uitietur, nullus illi limus insadat, frigus tepore suo mulceat, aestatis incendia frigore moderetur. sed quia solet his omnibus ad speciem custoditis oc- 15 cultiorem noxam tectior seruare natura, ipsam quoque 2 ex incolarum salubritate noscamus. si fauces bibentium purae sunt, si saluo capite in pulmonibus ac thorace aut nulla est aut rara causatio. nam plerumque has noxas corporis ad inferiorem partem, quae 20 supra sunt corrupta, demittunt, ut uitiatum capite ad pulmones uel stomachum morbi causa decurrat: tunc culpandus aer potius inuenitur. deinde si uenter aut uiscera uel latera uel renes nullo dolore aut inflatione

3 liber V^1 , a *addit* V^2 | et nebularum noctibus absoluta *omittit* T || 4 si enim (*pro* si eis) p || 6 si fauces T , [et si] fauces cg , et si fauces as | emittunt p || 7 his autem—confitentur *om.* E || 10 cognoscitur G || 11 aut a palude *acgs* | deducatur pi || 13 ibi (*pro* illi) E , ei F | insideat SE | tempore pi || 14 frigore *om.* i , rigore *habent* TEF , suo frigore p || 15 omnibus his E | speciem G || 17 ex *in rasura* V | cognoscamus E || 18 aut thorace G || 19 acusatio Q || 21 dimittunt Q^1V , demittunt Q^2 , dimittant F | aut (*pro* ut) E , ut si T , sed ut i , sed si s , ut — decurrat *includit* g || 22 pulmonem i || 23 inueniatur T

uexantur, si uitia nulla uesicae sunt. haec atque his similia si apud incolas pro maiori parte constare uideris, nec de aere aliquid nec de fontibus suspiceris.

DE QVALITATE TERRARVM.

5 In terris uero quaerenda fecunditas, ne alba et V
nuda sit gleba, ne macer sabulo sine admixtione terreni, ne creta sola, ne harenae squallentes, ne ieiuna glarea, ne aurosi pulueris lapidosa macies, ne salsa uel amara, ne uliginosa terra, ne tofus harenosus at-
10 que ieiunus, ne uallis nimis opaca et solida, sed gleba putris et fere nigra et ad tegendam se graminis sui crate sufficiens aut mixti coloris, quae etsi rara sit, tamen pinguis soli adiunctione glutinetur. quae pro- 2
tulerit, nec scabra sint nec retorrida nec suci naturalis
15 egentia. ferat, quod frumentis dandis utile signum sit, ebulum, iuncum, calamum, gramen, trifolium non macrum, rubos pingues, pruna siluestria. color tamen non magno opere quaerendus est, sed pinguedo atque dulcedo. pinguem sic agnosces. glebam paruulam dulci 3
20 aqua consparges et subiges: si glutinosa est et adhaeret, constat illi inesse pinguedinem. item scrobe effossa et repleta, si superauerit terra, pinguis est, si defuerit, exilis, si conuenerit aequata, mediocris. dulcedo autem cognoscitur, si ex ea parte agri, quae

1 uexentur *ia* | et (*pro atque*) *Fp* | his *omittunt VSTGEp* ||
2 maiore *S¹E* || 5 quaerenda est *E* | aut nuda *E* || 6 terrena *E²* ||
7 ne creta sola *om. E*, nec creta sola *habet F* | nec arene *E* |
nec ieiuna *E* || 8 aut aurosi *E*, ne arenosi *G³ supra* | acies *cum*
rasura G¹, macies *G³ supra* || 9 amant *F* | uel ulig. *T*, ne
ligniosa *F* || 10 squalida (*pro solida*) *G³ supra* | se (*pro sed*)
G || 12 raritate (*pro crate*) *E* || 14 nec *ante ret. om. p* | re-
torta *i* || 15 ferat *om. p*, egentia ferat. Quod *habet a* || 16 est
GEiacgs || 17 nanque (*pro tamen*) *a* || 18 magnopere *GEi* ||
19 agnos *Q¹*, cis *addit supra Q²*, agnoscis *SGEiacgs* | parum *p* ||
20 conspargis *Q*, conspergis *SGETa*, cum spargis *icgs* |
subiges *V*, subigis *ceteri*

- magis displicet, glebam fictili uase dulci aqua made-
 4 factam iudicio saporis explores. uineis quoque utilem
 per haec signa cognosces. si coloris et corporis rari
 aliquatenus atque resoluti est, si uirgulta, quae pro-
 tulit, leuia, nitida, procera, fecunda sunt, ut piros 5
 siluestres, prunos, rubos, ceteraque huiusmodi neque
 intorta neque sterilia neque macra exilitate languentia.
 5 situs uero terrarum neque planus, ut stagnet, neque
 praeruptus, ut defluat, neque obrutus, ut in imum
 deiecta ualle subsidat, neque arduus, ut tempestates 10
 inmodice sentiat et calores: sed ex his omnibus utilis
 semper est aequata mediocritas et uel campus aper-
 tior et umorem pluuium cliuo fallente subducens uel
 collis molliter per latera inclinata deductus uel uallis
 cum quadam moderatione et aeris laxitate summissa 15
 uel mons alterius culminis defensus obiectu et a mo-
 lestioribus uentis liber auxilio aliquo uel sublimis,
 6 asper, sed nemorosus et herbidus. sed cum sint genera
 terrarum plurima, ut pinguis aut macra, spissa uel
 rara, sicca uel umida et ex his pleraque uitiosa, tamen 20
 propter seminum differentiam saepe necessaria maxime,
 sicut supra dixi, eligendus est pinguis ac resolutus
 ager, qui minimum laborem petit, fructum maximum
 reddit. secundi meriti est spissus, qui labore quidem
 maximo, tamen ad uota respondet. illud uero deter- 25
 rimum genus est, quod erit siccum simul et spissum
 et macrum uel frigidum: qui ager pestiferi more
 fugiendus est.

1 madefacta *Q* || 2 de terra in qua ponenda est uinea *addit*
G^s in margine | utilia *T*, terram *addit G^s supra* || 3 cognoscis
SGE || 6 prunus *V*, pirus siluestris, prunus, rubus *p* || 7 lin-
 guentia *V¹* || 9 in unum *T* || 10 subsideat *SE* || 12 et aequata
QVGTFp, et exaequata *SE* || 17 aliquo liber auxilio *VGST*
Fag, aut quolibet exilio *E* | nec uel sublimis uel asper *SE* ||
 19 aut pinguis *V* || 21 necessariam *Qiac* || 22 dixi *om. E* ||
 23 laborem minimum *T* | poscit *Eacgs* | et fructum *iacgs* ||
 25 teterrimum *V* || 27 pestifero *E*

DE INDVSTRIA ET NECESSARIIS AD RVRA SENTENTIIS.

Sed ubi haec, quae naturalia sunt neque humana VI
ope curari possunt, diligentius aestimaris, exequi te
5 conuenit partem, quae restat industriae: cuius haec
erit cura uel maxima, ut has, quas subieci, ex omni
opere rustico in primis debeas tenere sententias. prae-
sentia domini prouectus est agri. color terrae non
magno opere desideretur, qui bonitatis incertus est
10 auctor. genera omnium surculorum uel frugum prae- 2
clara, sed terris tuis experta, committe. in nouo enim
genere seminum ante experimentum non est spes
tota ponenda. locis umidis semina citius quam siccis
degenerant: quare subinde succurrat electio. ferrarii,
15 lignarii, doliorem cuparumque factores necessario
habendi sunt, ne a labore solenni rusticos causa de-
siderandae urbis auertat. locis frigidis a meridie uineta
ponantur, calidis a septentrione, temperatis ab oriente
uel, si necesse sit, occidente. operarum ratio unum 3
20 modum tenere non potest in tanta diuersitate terra-
rum: et ideo soli et prouinciae consuetudo facile osten-
det, qui numerus unamquamque rem faciat, siue in
surculis siue in omni genere satorum. quae florent,
constat non esse tangenda. bene eligi serenda non
25 possunt, nisi hoc officium prius eligens adsumat. in
rebus agrestibus maxime officia iuuenum congruunt,

2 sententiis ad rura *E* || 3 haec *om. E* || 4 curare *G¹* |
aestimari exsequi *V¹*, aestimari et exsequi *QV²*, estimari,
exequi *E¹*, estimaueris exequi *E²*, estimaueris exequi *i*, aesti-
maueris, exequi *a*, aestimaueris, exsequi *cgs* || 6 uel *om. E* ||
7 rustice *Q* | imprimis *T* | magnopere *GEgs* || 9 bonitatis *om. p*,
benignitatis *habent SE* || 10 sulcorum *E¹*, omnium non surcu-
lorum *V* | fruticum *V* || 14 degenerantur *E* || 15 lignarii ferra-
rii *T* | necessarii *T* || 17 De positione vinearum *addit G³ in*
marginē || 19 ab occidente *S¹Es* || 21 ido *G¹* | ostendit *a* ||
22 quis numerus *p*, quis modus *i* | faciet *V¹*, facit *G¹* ||
25 electus *VSTFGEs*

- 4 imperia seniorum. in uitibus putandis tria consideranda sunt, fructuum spes, successura materies, locus, qui seruet ac reuocet. uitem si maturius putes, plura sarmenta, si serius, fructus plurimos consequeris. de locis deterrimis sicut arbores, ita uites conuenit ad meliora transferre. post bonam uindemiam strictius, post exiguam largius puta. in omni opere inserendi, putandi ac recidendi, duris et acutis utere ferramentis. in uite uel arbore, quae facienda sunt, perage ante apertionem floris et gemmae. in uineis aratro praetermissa fossor emendet. locis calidis, siccis, apricis, pampinandum non est, cum magis uitis optet operiri. et ubi uineas uulturnus exurit aut flatus aliquis regionis inimicus, uitem tegamus straminibus uel aliunde quaesitis. ramus laetus, uiridis et sterilis in media olea abscidendus est, uelut totius arboris inimicus. sterilitas et pestilentia aequo modo fugiendae sunt, uel si secum utraeque non fuerint. in pastinato solo inter nouellas uites omnino nihil est conserendum. Graeci iubent exceptis caulibus, tertio anno, quae libebit, iniungere. omnia legumina Graecis auctoribus seri iubentur in sicca terra: faba tantummodo in umida
- 6 debet aspargi. domino uel colono confinia possidenti, qui fundum uel agrum suum locat, damnis suis ac litibus studet. in agro periclitantur interiora, nisi colantur extrema. omne triticum solo uliginoso post tertiam sationem in genus siliginis commutatur. tria

1 De putatione vinearum addit *G*³ in margine || 3 Si uitem *E* || 5 teterrimis *VQT* || homines (pro uites) *QVF*², hominis *G* || 7 latius *i acgs* || 10 quae in uineis aratro praetermissa sunt *V*, quae inuenies aratro praetermissa *p* || 11 De pampinatione vinearum addit *G*³ in margine || 12 uites *E* | oportet *QE* || 13 regioni *TG* (cum rasura) *gs* || 15 lentus *E*, [laetus] *c* | medio oleae *E* || 16 abscidendus *Qicgs* | uelud *E* || 17 fugienda *i* || 18 uel si secum utraeque non fuerint *om. i acg* | solo *om. E* || 21 libet *E* || 23 terra iubetur (pro debet) *p* | spargi *i acgs* || 25 exteriora *E* || 26 in solo *acgs* || 27 siliginis *G*, saliginis *i*

mala aequae nocent, sterilitas, morbus, uicinus. qui 7
 terram sterilem uineis occupat, et laboribus suis et
 sumptibus est inimicus. campi largius uinum, colles
 nobiliter ferunt. aquilo uites sibi obiectas fecundat,
 5 auster nobilitat. ita in arbitrio est, plus habeamus
 an melius. necessitas feriis caret. quamuis temperatis
 agris serendum sit, tamen si siccitas longa est, semina
 occata tutius in agris quam in horreis seruabuntur.
 uiae malitia aequae et voluptatis et utilitatis aduersa
 10 est. qui agrum colit, grauem tributis creditorem pati-
 tur, cui sine spe absolutionis obstrictus est. qui arando
 crudum solum inter sulcos relinquit, suis fructibus
 derogat, terrae ubertatem infamat. fecundior est
 culta exiguitas quam magnitudo neglecta. nigras uites 9
 15 omnino repudies nisi in prouinciis et eius generis, quo
 acinaticium fieri consuevit. longius adminiculum uitis
 incrementa producit. teneram et uiridem uitem ferri
 acie ne recidas. omnis incisura sarmenti auertatur a
 gemma, ne eam stilla, quae fluere consuevit, extinguat.
 20 pro macie uel soliditate uitium nutrienda sarmenta
 putator iniungat. terra profunda, quod Graeci ad-
 serunt, oleae grandes arbores efficit, fructus minores
 et aquatos ac seros magisque amurcae proximos. aer
 oleas tepidus iuuat et uentis mediocribus sine ui et
 25 horrore perflabilis. uitis, quae ad iugum colitur, per 10

1 sunt quae (pro aequae) *E* | De terra sterili vinea-
 rum etc. addit *G*³ in *marginē* || 2 laboribus *G*¹, lateribus *G*³ ||
 3 iniquus *SE*, inicus *F* || 4 De aere et celo quae uineis con-
 uenit etc. addit *G*³ in *marginē* || 5 in arbitrio nostro *Gacgs* |
 utrum plus *cg*, [utrum] plus *s* || 6 nobilitas *F* || 8 locata *a* ||
 9 uiae om. *p*, uia habent *VE* | malitiae *Q*, malitiae aequae *V*,
 malitia a quae uol. *p* | et uoluptati *S*² supra, *TFGacgs* | et
 utilitati *S*² supra, *TFGacgs*, et aequitati *S*¹, om. *E* || 10 tri-
 buti *G* || 11 est obstrictus *S*, astrictus *iacgs* || 13 erogat *Q*¹ |
 uber *VTG* || 14 De probatione uitium addit *G*³ in *marginē* ||
 15 et om. *SE*, in quibus habet *a* || 16 acinaticium *VSTE*, acina-
 cium (ti eras.) *G* | consuevit fieri *T* || 18 De incisione vinearum
 seu putatione etc. addit *G*³ in *marginē* || 21 mittigat *E* ||
 24 olera *E* | uentus mediocris *a*

- aetates ad hoc perducenda est, ut locis molestioribus quattuor pedibus a terra, placidioribus uero septem summitas eius insurgat. hortus, qui caelo clementi subiacet et fontano umore percurritur, prope est, ut liber sit et nullam serendi disciplinam requirat. sub-
 5 ligatio acerbis uuis facienda est, quando excutiendi
 11 aut rumpendi acini nulla formido est. ligatura in uitibus locum debet mutare, ne unum semper adsi-
 duitas conterat uinculorum. fossorem si apertus uitis oculus uiderit, caecabitur spes magna uindemiae: et
 10 ideo, dum est clausa, fodietur. terrae altitudinem cum fecunditate, si ad frumenta, duobus pedibus explora,
 quattuor uero, si ad arbusta uel uites. uitis nouella, ut facile incrementum dilecta consequitur, ita interi-
 12 tum celerem, si negligatur, incurrit. modum tene
 15 aestimatis facultatibus tuis in adsumptione culturae, ne superatis uiribus excedente mensura turpiter de-
 seras, quod arroganter adsumis. semina plus quam an-
 nicula esse non debent, ne uetustate corrupta non prodeant. frumentum collis quidem grano robustius,
 20 sed mensurae minus refundet. omnia, quae seruntur, crescente luna et diebus tepidis sunt serenda. nam
 13 tepor euocat, frigus includit. si tibi ager est siluis inutilibus tectus, ita eum diuide, ut loca pingua puras
 reddas nouales, loca sterilia siluis tecta esse patiaris,
 25 quia illa naturali ubertate respondent, haec beneficio laetantur incendii. sed sic urenda distingues, ut ad incensum agrum post quinquennium reuertaris. ita

1 aetatem *a* | producenda *i* || 2 a terra *om.* *E* || 4 ut *om.* *i* ||
 5 de ligatura vinearum *addit G^s in margine* || 6 acerbis *Q* ||
 7 ac in nulla *QV*, acini ulla *T* | reformido *V* || 8 mutare
 debet *E* || 9 De fossione vinearum *addit G^s in margine* || 10 et
om. Ei || 11 clausus *acgs* | fodietur *SEa* || 14 culta *p* || 15 faci-
 lem uel celerem *E* || 16 existimatis *E* || 17 excidente *QV* || 18 De
 seminibus *addit G^s in margine* || 20 quidem *om. i, incl. s* ||
 22 luna crescente *E* | tepidis *G* || 23 tepore uocat *V*, tepor re-
 uocat *E*, tepor uocat *i* || 24 uti *Q* || 27 si curanda *V* || 28 quien-
 nium *Q*

efficies, ut aequaliter uel sterilis gleba cum fecunditate contendat. Graeci iubent oliuam, cum plantatur et 14 legitur, a mundis pueris atque uirginibus operandum, credo, recordati arbori huic esse praesulem castitatem. nomina frumentorum superfluum est praecipere, quae aut loco subinde aut aetate mutantur. hoc satis est, ut eligamus praecipua in ea regione, quam colimus, uel exploremus aduecta. lupinus et uicia pabularis, si uirides succidantur et statim supra sectas 10 eorum radices aretur, stercoris similitudine agros fecundant: quae si ex se aruerint, antequam proscindas, in his terrae sucus aufertur. ager aquosus plus stercoris quaerit, siccus minus. calidis, maritimis, siccis, 15 apricis, campestribus locis omne opus uinearum maturius inchoetur, frigidis, mediterraneis, umidis, opacis, montanis locis tardius: quod non solum de mensibus aut diebus dixerim, sed etiam horis operandi. omne opus rusticum, cum fieri praecipitur, neque cito est, si ante quindecim dies, neque tarde, si post 20 quindecim fiat. frumenta omnia maxime laetantur patenti campo et soluto et ad solem reclinari. spissa 16 et cretosa et umida terra bene far et triticum nutrit. hordeum agro soluto delectatur et sicco: nam si in lutoso spargatur, immorietur. trimenstris satio locis 25 frigidis, niuosis conuenit, ubi qualitas aestatis umecta est, ceteris raro respondet euentu. semen trimenstre

1 fecunda *Qacg* || 4 recordate *E*, recordari *i* | praesulem esse *G*, castitatem praesulem *E* || 8 aut expl. *V* || uitiae pabulares *QT* || 11 si exaruerint *SEacgs* | proscindes *G*¹, proscindantur *E* || 12 auferetur *E* | De spe uinearum addit *G*^a in *marginē* | ager om. *Q* || 14 opus om. *E*¹ || 15 inchoatur *E* || 17 etiam *omittunt codices et i*, sed [etiam de] horis *cg*, sed etiam de horis *as* || 19 post quindecim dies *VS¹E* || 21 reclinio *E*, reclinui *iacgs* || 23 agro om. *codices et i* | in lutoso agro *codices et i* || 24 spargitur *T*, nam in lutoso sparsum *a* | immorietur *Q*, immorietur *SE*, morietur *VTGi*, immoritur *F*, moritur *acgs* | trimestris *acgs* || 25 rubosis *Q*, humosis *F*, [et] nivosis *cg*s et niuosis *a* || 26 trimestre *acgs*

- locis tepidis melius respondebit, si seratur autumnno: si necessitas coget de salsa terra sperare aliquid, post autumnum plantanda est uel conserenda, ut malitia eius hibernis imbribus eluatur. aliquid etiam terrae dulcis uel arenae fluuiialis subiciendum est, si illi uir- 5
- 17 gulta committimus. seminarium mediocri terra instituere debemus, ut ad meliorem, quae sata fuerint, transferantur. lapides, qui supersunt, hieme rigent, aestate feruescunt. idcirco satis arbustis et uitibus nocent. terra, quae circa arbores monetur, ita est 10 uicibus permutanda, ut ei, quae in summo fuerat, ima
- 18 succedat. in laetandis arboribus crates faciemus terram prius trunco admouentes et mox laetamen, ut sic opus natura beneficii alternante cumuletur. agri praesulem non ex dilectis tenere seruulis ponas, quia fidu- 15 cia praeteriti amoris ad inpunitatem culpae praesentis spectat.

DE AGRI ELECTIONE VEL SITV.

- VII In eligendo agro uel emendo considerare debebis, ne bonum naturalis fecunditatis colentium deprauarit 20 inertia et in degeneres surculos uber soli feracis expenderit: quod quamuis emendari possit insitione meliorum, tamen harum rerum sine culpa melior usus
- 2 est quam cum spe corrigendi serus euentus. in seminibus ergo frumentorum praesens emendatio potest 25

2 cogit *VSGE* | et de salsa terra *G*, in salsa terra *acgs* | sperari *QSTGEF*, aliquid operari *acgs* || 3 extremo autumnno *acgs* || 8 insuper sunt *a* || 10 nocent. quid enim latenti prosunt in terris calidis et siccis: dummodo eis terra subsit *i*, nocent; quae tamen latentia prosunt in terris calidis et siccis, dummodo eis terra supersit *s* | De fossione arborum *addit G^s in margine* || 11 fuerit *SE* || 12 letaminandis *SE* || 14 nature beneficio *T*, natura beneficiis *E*, naturae beneficio *Gac* || 15 tenere *V* in *rasura*, temere *F*, ex dilectis care et tenere *T*, ex dilectis et tenere educatis *ia*, ex dilectis [et] tenere [educatis] *cgs* | fiduciam *i* || 16 ad *om. acgs* || 17 expectat (exspectat) *omnes* || 18 LECTIONE *Q* || 20 deprauauerit *VTGEiacgs* || 21 inhercia *E* || 22 insatione *V* || 25 poterit *iacgs*

esse. in uinetis maxime considerandum atque uitandum est, quod plerique fecerunt studendo famae tantum et latitudini pastinorum semina uitium statuantes uel sterilia uel saporis indigni: quod grandi tibi labore
 5 constabit, ut corrigas, si agrum compares uitibus talibus occupatum. positio ipsius agri, qui eligendus est, 3
 ea sit. in frigidis prouinciis orienti aut meridiano lateri ager esse debet obpositus, ne alicuius magni montis obiectu his duabus partibus exclusis algore
 10 rigescat aut per partem septemtrionis remoto aut per occidentis in uesperam sole dilato. in calidis uero prouinciis pars potius septemtrionis optanda est, quae et utilitati et uoluptati et saluti aequa bonitate respondeat. si uicinus est fluuius, ubi statuimus fabri- 4
 15 cae sedem parare, eius debemus explorare naturam, quia plerumque, quod exhalat, inimicum est, a quo, si talis sit, conueniet refugere conditorem. palus tamen omni modo uitanda est, praecipue quae ab austro est uel occidente et siccari consuevit aestate, propter pestilentiam uel animalia inimica, quae generat.

DE AEDIFICIO.

Aedificium pro agri merito et pro fortuna domini VIII oportet institui: quod plerumque inmodice sumptum difficilius est sustinere quam condere. ita igitur aesti-
 25 manda eius est magnitudo, ut, si aliquis casus incurrit, ex agro, in quo est, unius anni aut ut multum biennii pensione reparetur. ipsius autem praetorii situs 2

1 De electione agri vinearum *addit G³ in margine* | in uineis *i acgs* | considerandum est atque uitandum *E* || 3 pastinatorum *G* || 5 uitibus *SE* || 8 debet esse *E* || 9 montis magni *E* | exclusus *s* | alior erigescat *V* || 10 remotio *Q* || 13 salutati *Q* || 14 fabricae *om. p* || 16 exhalat *QVF*, halat *G¹* || 18 omnino *E* | ab Austro vel et Occidente *p* || 22 pro merito agri *E* || 23 institui oportet *E* | sumptum *V* || 24 cadere *E* | extimanda *i* || 25 est eius *EF acgs* || 26 ut *omittunt codices*, [ut] multum habent *cg* || 27 reparet *Q*

sit loco aliquatenus erectiore et sicciore quam cetera propter iniuriam fundamentorum et ut laeto fruatur aspectu. fundamenta autem hoc modo ponenda sunt, ut latiora sint ex utraque parte semipedis spatio, quam parietis corpus increscet. si lapis uel tofus occurrat, facilis causa est conlocandi, in quo sculpi tantum fundamenti forma debebit, unius pedis altitudine uel duorum. si solida et constricta inuenietur argilla, quinta uel sexta pars altitudinis eius, quae supra terram futura est, fundamentis deputetur. quod si terra laxior fuerit, modo maioris altitudinis obruantur, donec munda sine rudum suspitione occurrat argilla: quae si omnino desit, quartam mersisse sufficiet. studendum praeterea, ut hortis et pomariis cingi possit aut pratis. sed totus fabricae tractus unius lateris longitudine, in quo frons erit, meridianam partem respiciat in primo angulo excipiens ortum solis hiberni et paululum ab occidente auertatur hiemali. ita proveniet, ut per hiemem sole inlustretur et calores eius aestate non sentiat.

DE HIBERNIS ET AESTIVIS MANSIONIBVS ET PAVIMENTIS.

VIII Forma tamen esse debet eiusmodi, ut ad habitationem breuiter collectas et aestati et hiemi praebeat mansiones. quae hiemi parantur ita sint con-

1 aliquanto *p* || 2 et propter *SE*, [et] propter *cg* | ut et *VG* || 5 parietis insuper struendi *a*, parietis [insuper struendi] *cgs*, parietes ponendi sunt. Si *p* | increscat *E* | thophi *E* || 7 debebis *QVF* || 8 Et si *ia*, [Et] si *cgs* | uel constr. *iacgs* | inueniatur *SE* || 9 petram *E* || 12 suspicatione *E* || 17 solis hortum *L**) || 18 paulolum *L*¹ | ab occidente *E* || 20 nocte (*pro* aestate) *p* || 21 HIBERNO ET STATE *L*¹, HIBERNI ET, ESTATI *L*² || 22 PAUIMENTIS ET MANSIONIBUS *G* || 23 huiusmodi *L* || 24 statim *L* || 25 qui ae *Q*

*) De codice *L* vide praefationem.

stitutae, ut possit eas hiberni solis totus propemodum
 cursus hilarare. in his pauimenta obportuna esse de-
 bebunt. primum in fabricis planis earum obseruan- 2
 dum est, ut aequalis et solida contignatio fiat, ne
 5 gradus ambulantium tremor fabricae titubantis ex-
 cutiat. deinde ut axes quernae cum aesculeis non
 misceantur. nam quercus umore concepto, cum se
 coeperit siccare, torquebitur et rimas in pauimento
 faciet: aesculus autem sine uitio durat. sed si quercu 3
 10 subpetente aesculus desit, subtiliter quercus secetur
 et transuersus atque directus duplex ponatur ordo
 tabularum clauis frequentibus fixus. de cerro aut fago
 aut farno diutissime tabulata durabunt, si stratis super
 paleis uel flice umor calcis nusquam ad tabulati cor-
 15 pus accedat. tunc superstatuminabis rudus, id est, 4
 saxa contusa duabus partibus et una calcis tempe-
 rante constitues. hoc cum ad sex digitorum crassi-
 tudinem feceris et regula exploraris aequale, si loca
 hiemalia sunt, tale pauimentum debebis inponere, in
 20 quo uel nudis pedibus stantes ministri hieme non
 rigescant. inducto itaque rudere uel testaceo pau-
 imento congestos et calcatos spisse carbones cum
 sabulone et fauilla et calce permiscebis et huius in-
 pensae crassitudinem sex unciis iubebis inponi: quod
 25 exaequatum nigra pauimenta formabit et, si qua fun-
 dentur ex poculis, uelociter rapta desuget. sed si 5
 aestiuae mansiones sunt, orientem solstitialem et par-

2 et in his *L* || 5 ambulantium *VSG* | tremorem *Gags* ||
 6 asseres *i* || 7 misceatur *L*¹ | cum coeperit siccari *cgs* || 8 tor-
 quetur *codices* (*praeter G*) et *i* || 10 esculus (*pro quercus*) *E* |
 siccetur *GEia* || 11 duple *E* || 12 de ceraso *V*, de acerno *i* ||
 13 aut fraxino *i* || 14 nusquam *om. E* || 15 accedit *V*¹*G* | totum
 (*pro tunc*) *E* | super statuminabis *s* | rudes *V*, ruder *E* | idem
 est *E* || 16 saxi contusi duas partes et cum una calcis tempe-
 ratae *a* || 18 exploraueris *acgs* | aequali *V*, equales *E* || 19 hie-
 mali *L* | debis *Q* || 23 sabulo *E* | permisces *LQVSTFG* *Eiac* ||
 26 rapte *E* | desurget *Q*, defuget *F*, desugent *iac* || 27 par-
 tem et *E*

tem septemtrionis aspiciant et uel testaceum, sicut supra diximus, accipiant pauimentum uel marmora uel tesseras aut scutulas, quibus aequale reddatur angulis lateribusque coniunctis. si haec deerunt, supra marmor tusum cernatur aut harena cum calce inducta leuigetur. 5

DE CALCE ET HARENA.

- X Praeterea scire est necessarium construendi, quae calcis et harenae natura sit utilis. harenae ergo fossiciae genera sunt tria, nigra, rufa, cana: omnes praecipuae, rufa melior, meriti sequentis est cana, tertium 10 locum nigra possedit. ex his, quae comprehensa manu edit stridores, erit utilis fabricanti. item si panno uel linteo candidae uestis inspersa et excussa nihil 2 maculae relinquet aut sordis, egregia est. sed si fossilis harena non fuerit, de fluminibus glarea aut litore 15 colligetur. marina harena tardius siccatur et ideo non continue, sed intermissis temporibus construenda est, ne opus onerata corrumpat: camerarum quoque tectoria salso umore dissoluit. nam fossiles tectoriis et cameris celeri siccitate utiles sunt melioresque, si 20 statim, cum effossae sunt, misceantur. nam diutino sole aut pruina aut imbre uanescunt. fluuiales tecto-

2 aspiciant *V* || 3 tessaras *E*, tesseres *i* | uel (*pro* aut) *a* | scutulas *E* || 4 lateribus coni. *E* | super *V* || 5 sternatur *i* || 7 est scire *E* || 8 fossiciae *om.* *E* || 9 cana rufa (ruffa) *Tiacgs* | omnes praecipua *L*, oms praecipue *T*, omnes praecipue *p*, omnibus praecipuae *V*, omnibus praecipue *SG*, omnibus rufa praecipue *E*, omnium praecipue *iacgs* || 11 possidet *VSTFGEiacgs* | ex iis *acgs* | compressa *acgs* || 12 stridore sedit *L* | utilis erit *E* || 13 linteo uel panno *SE* | inpressa *GE* | excusa *L* || 14 macule *L* | relinqui *Q*, relinquit *T*, reliquerit *Eiacgs* || 15 de fluminibus aut glarea *LQVSTFGEac*, de fluminibus [aut] glarea *gs* || 16 congeratur *S*, colligatur *E* || 17 nontinae *Q* | intermis *E* || 18 honerata *V* || 19 fossiles arenae *iacgs* | cementitiis parietibus (*pro* tectoriis) *acg* | et celeri siccitati *LVSTFGE*, et celeris siccitati *Q* || 21 calci misceantur *Facgs*

riis magis poterunt conuenire: sed si uti necesse sit 3
maris harena, erit commodum prius eam lacuna umo-
ris dulcis inmergi, ut uitium salis aquis suauibus
eluta deponat. calcem quoque albo saxo duro uel
5 tiburtino aut columbino fluuiali coquemus aut rubro
aut spongia aut postremo marmore. qui erit ex spisso
et duro saxo, structuris conuenit: ex fistuloso uero
aut molliori lapide tectoriis adhibetur utilius. in dua-
bus harenae partibus calcis una miscenda est. in
10 fluuiali uero harena si tertiam partem testae cretae
addideris, operum soliditas mira praestabitur.

DE LATERICIIS PARIETIBVS.

Quod si latericios parietes in praetorio facere XI
uolueris, illud seruare debebis, ut perfectis parietibus
15 in summitate, quae trabibus subiacebit, structura
testacea cum coronis prominentibus fiat sesquipedali
altitudine, ut, si corruptae tegulae aut imbrices fuerint,
parietem non possint penetrare perpluvia. Deinde
prouidendum est, ut siccis et asperatis parietibus
20 latericiis inducatur tectorium, quod umidis ac leui-
bus adhaerere non poterit et ideo tertio eos prius
debabis obducere, ut tectorium sine corruptione su-
scipiant.

1 si *om.* *Q* | necessit *Q* || 4 elutat *Q*, elota *iacgs* | albam *E*,
ex albo *ia*, [ex] albo *cgs* || 5 fluuiali arenae *p*, fluuialiue *s* ||
6 spongia *LQFE* | postremum *VT*, marmore postremo *gs*,
marmore. Postremo *a*, marmore. postremo *c* | quod *GE*, quae
acgs || 7 sato *G* || 9 mittenda *p* || 10 uero *om.* *S¹E* | tectae
(*pro* testae) *E* | coctae *i*, [cretae] *cg* || 11 parabitur *E* || 13 prae-
toriiis *p* || 14 istud *i* || 15 subiacebis *L* || 16 quae pedali sit *p* ||
17 inbrices *G* || 18 possit *p* | penetrare *S*, pluuia penetrare *p*,
stillicidia penetrare *as*, [stillicidia] penetrare *cg* | per pluuiam
STFEiacgs, *om.* *p* || 20 tectorum *S*, onus tectorum *E* | quoti
Q || 22 abducere *E* | suscipiat *E*

DE LVGINE ET ALTITVDINE.

XII In primis studendum est in agresti fabrica, ut multa luce clarescat: deinde ut partes temporibus diuisas, sicut supra dixi, congruis partibus offeramus, id est, aestiuas septemtrioni, hibernas meridiano, uernas et autumnales orienti. mensura uero haec seruanda est in tricliniis atque cubiculis, ut, quanta latitudo uel longitudo fuerit, in unum computetur et eius medietas in altitudinem conferatur.

DE CAMERIS CANNICIS.

XIII Cameras in agrestibus aedificiis ex ea materia utilius erit formare, quae facile inuenietur in uilla. itaque aut tabulis faciemus aut cannis hoc genere. asseres ligni gallici uel cupressi directos et aequales constituemus in eo loco, ubi camera facienda est, ita ordinatos, ut inter se sesquipedalis mensura sit uacua. tunc eos catenis ligneis ex iunipero aut oliua aut buxo aut cupresso factis ad contignationem suspendemus et binas inter eos perticas dirigemus tomicibus alligatas. postea palustrem cannam uel hanc crassiorē, quae in usu est, contusam facta et strictim iuncta crate subnectemus et per omne spatium cum ipsis asseribus et perticis alligabimus. dehinc primo impensa pumicea induemus et trulla aequabimus, ut inter se cannarum membra constringat. post harena et calce coequabimus. tertio tusi marmoris pul-

4 sicut om. *L* || 7 triclinis *LQ* || 8 et long. *acgs* | eiusdem *G* || 9 altitudine *E* || 12 In uilla itaque *s* || 13 tabulas *E* | cannas *E* || 14 asseris *LQ* || 15 constituemus et aequales *Q* || 16 sexquipedalis *E* || 18 tignationem *E* || 19 domibus *V* || 21 factam *LV* | stricta *FE* || 22 facta (*pro* iuncta) *T* | subnectimus *LQVTGEia* || 23 alligamus *LSFGEa* || 24 pumica *LQSTFEi*, pumica *V* | equauimus *L* || 26 coequauimus *L* | tusi *VFG*, marmoris tusi *E*

uerem mixtum cum calce ducemus et poliemus ad
summum nitorem.

DE OPERE ALBARIO.

Opus quoque albarium saepe delectat, cui calcem XIII
5 debemus adhibere, cum multo tempore fuerit ma-
cerata. ergo ut utilem probes, ascia calcem quasi
lignum dolabis. si nusquam acies eius offenderit et,
quod asciae adhaeret, fuerit molle atque uiscosum,
constat albariis operibus conuenire.

DE TECTORIIS.

10

Parietum uero tectura sic fiet fortis et nitida. XV
prima trullis frequentetur inductio. cum siccari coe-
perit, iterum inducatur ac tertio. post haec tria coria
ex marmore grano cooperiatur ad trullam. quae in-
15 ductio ante tam diu subigenda est, ut rutrum, quo
calx subigitur, mundum leuemus. haec quoque mar-
moris grani inductio cum siccari incipiet, aliud corium
subtilius oportet inponi. sic et soliditatem custodiet
et nitorem.

20 DE VITANDA VALLE, QVAE PROPTER AQVAS DILIGI SOLET.

Vitandum est autem, quod plerique fecerunt XVI
aquae causa, uillas infimis uallibus mergere et pau-
corum dierum uoluptatem praeferre habitatorum saluti:
25 quod magis metuemus, si prouincia quam colimus,

1 dicemus *F* || 5 debemus *VSE* | maceratum *LQVSTFE* ||
6 ut *om. p* | calcem probans quasi *p* || 7 et si quod *ias*, et
[si] quod *cg* || 12 Primo *is* || 13 et tertio *i* || 14 marmoreo
Viagcs | cooperiantur *L* || 15 subiungenda *F*, ambigenda *E* |
utrum *LQT* | quod *L* || 17 inceperit *is*, coeperit *a* || 23 in in-
fimis *VTia*, [in] inf. *cgcs* || 25 etiam magis *iagcs* | metuimus *E*

de morbis aestate suspecta est. cui si fons desit aut puteus, cisternas construere conueniat, quibus omnium conduci possit aqua tectorum. fiunt autem hoc modo.

DE CISTERNIS ET MALTHA FRIGIDARIA.

- XVII Signinis parietibus magnitudo ea, qua delectaris 5
et cui sufficis, construatur longior magis quam latior.
huius solum alto rudere solidatum relicto fusoriis loco
testacei pauimenti superfusione leuigetur. hoc pau-
mentum omni cura terendum est ad nitores et lardo
2 pingui decocto adsidue perfricandum. quod ubi de- 10
ducto umore siccatum est, ne rimis in aliqua parte
findatur, etiam parietes simili corio uelentur obducti
et ita post diuturnam et solidam siccitatem aquae
praebeatur hospitium. anguillas sane piscesque fluuia-
les mitti in his pascique conueniet, ut horum natatu 15
aqua stans agilitatem currentis imitetur. sed si ali-
quando in quocumque loco pauimenti uel parietis tec-
tura succumbat, hoc genus malthae adhibebimus, ut
3 umor in exitum nitens possit includi. rimas et lacu-
nas cisternarum, piscinas uel puteos sarcieamus hoc 20
genere, etsi umor per saxa manabit. picis liquidae
quantum uolueris, et tantundem sumes unguinis, quod
uocamus axungiam uel seuum. tunc in olla utrum-
que miscebis et coques, donec spumet: deinde ab igne
remoueabis. cum fuerit eadem refrigerata permixtio, 25

1 de morbi statu *V* | cum si *L V F G*, cui cum *E* || 2 puteos aut cisternas *V* | conueniet *i a c g s* || 5 Ligninis *E*, parietibus *om. s*, Cisternae magnitudo *p* || ea cisterna *V* | cui delectaris et cui suff. *omnes praeter ps*, delectaueris *F* || 7 fussoriis *V*, fosiis *F*, fossoriis *E*, fusoris *ac* || 9 cedendum *a* | nitorem *S E a s* || 10 perfrigandum *Q* || 12 similio *Q* | modo (*pro corio*) *E*, cura *p* || uolentur *Q* || 17 cisterne (*supra loco*) *V* || tectum *i* || 18 succumbit *E* || adhibemus *S*, adhibeamus *E* || 19 lanas *E* || 20 et piscinas *a c g s* | et puteos *i* | resarcieamus *V* || 21 malte (*supra genere*) *V* || et si *i* | piscis *L* || 22 summis *L F*, sumis *Q S G E* || 24 quoques *L E* | Dehinc abigens *E* || 25 permixto *G*

calcem minutim superadicies et ad unum corpus omnia mixta reuocabis. cumque uelut strigmentum feceris, 4 inseres locis corruptis ac manantibus et pressum summa densitate calcabis. salutare erit aquas illuc 5 per tubos fictiles duci et opertis inmeare cisternis. nam caelestis aqua ad bibendum omnibus antefertur, ut, etsi fluens adhiberi possit, quae salubris non est, lauacris debeat et hortorum uacare culturae.

DE CELLA VINARIA.

10 Cellam uinariam septemtrioni habere debemus XVIII obpositam frigidam uel obscurae proximam, longe a balneis, stabulis, furno, sterculinis, cisternis, aquis et ceteris odoris horrendi: ita instructam necessariis, ut non vincatur a fructu, sic autem dispositam, ut basi- 15 licae ipsius forma calcatorium loco habeat altiore constructum, ad quod inter duos lacus, qui ad excipienda uina hincinde depressi sint, gradibus tribus fere ascendatur aut quattuor. ex his lacubus canales structi uel tubi fictiles circa extremos parietes currant et sub- 20 iectis lateri suo doliis per uicinos meatus manantia uina defundant. si copia maior est, medium spatium 2 cupis deputabitur, quas, ne ambulacra prohibeant, asellis altioribus inpositas uel supra dolia possumus conlocare spatio inter se longiore distantes, ut, si res

1 minutatim *V*, minutum *E* || 2 strimentum *L*, strimentum *T*, strimentum *VGE* || 3 inseris *LSF* | praesum *L* || 5 tuos *V*¹, seu canales *V*² *supra*, turbas *G* || 7 tum (*supra* quae) *V*² || 8 lauacris *L* | debeat uacare et hortorum culture *E* || 10 debemus habere *QSTacgs* || 11 uel obscure *E*, obscuram vel *s* | positam *E* || 12 forno *LG* | sterculiniis *VT*, sterquilinis *S*¹, uel sterculinis *S*² *in margine*, sterquiliniis *Eiacgs* || 13 hodoris *G* || 14 uincantur *E* || 15 altiore *om.* *G* || 16 ad quos *Q* | lacos *L* || 18 aut quattuor ascendatur *acgs* || 19 toui *V*, tubae *G* || 20 meantia *E* || 21 medium spatium *om.* *E* || 23 assellis *T*, uassellis *S*, duas sellis *E*, uasellis *i*, basellis *acgs* | supra obruta dolia *SEas*, obruta *incl. cg* | possumus *L* || 24 longiore *Ficg*

exigat, curantis transitus possit admitti. quod si cupis locum suum deputabimus, is locus ad calcatorii similitudinem podiis breuibz et testaceo pavimento solidetur, ut, etiamsi ignorata se cupa diffuderit, lacu subdito excipiantur non peritura uina, quae fluxerint. 5

DE HORREO.

XVIII Situs horreorum quamvis ipsam *septemtrionis* desideret partem, et superior et longe ab omni umore et laetamine et stabulis ponendus est, frigidus, uentosus et siccus, cui providendum structurae diligentia, ne rimis possit abrumpi. solum igitur omne bipedis sternatur uel minoribus laterculis, quos suffuso 2 testaceo pavimento debemus imprimere. tunc diuisas cellas, si magnus sperabitur seminum modus, grano cuique tribuamus. si terrae pauperes minora promittunt uel craticis podiis erunt discernenda granaria 15 uel uimineis uasculis redactus tenues congeremus. sed factis granariis amurca luto mixta parietes linuntur, cui aridi oleastri folia uel oliuae pro paleis adiciuntur: quo tectorio siccato rursus amurca respergitur: quae 20 ubi siccata fuerit, frumenta condentur. haec res gurgulionibus et ceteris noxiis animalibus inimica est. aliqui coriandri folia frumentis miscent ad seruandum

1 currentis *Fi* || 2 deputauimus *LQSFGE* | is om. *G*, his *praeb. E* | calcatoria *V* || 4 etiam siligno rata *E* | lacus *G* || 5 non incl. *cg* || 6 HORRES *Q*, Horreis *iac* || 7 SICVT *g* | [*Septemtrionis*] addunt *cg*, sine uncis *as* || 8 uel (*pro et*) *S*, ut *E* | et (*ante longe*) om. *E* | ab omnium ore *LQ*, ab omni odore *p* || 9 providendum est *VE* || 11 obrumpi *G* | ergo *i* | omne om. *G* || 12 sufoso *L*, suffosso *SFi*, suffoso *E* || 14 seminis *E* || 15 Et si *iacgs* | pauperies *iacgs* | promittit *iacgs* || 16 graticis *LQG*, craticis *T*, craciis *E* || 17 redactus *V*, in quae redactus *G*, reditus *i*, reditus *acgs* | congruamus *F*, colligemus *iacgs* || 18 luto om. *E* | liniuntur *TG*, linentur *S*, linientur *E* || 19 cui om. *E* | arida *s* | vel oliuae folia *acgs* || 20 tentorio *L* | rursus om. *E* || 21 gurgulionibus *F* || 23 rorandri *LQG*, roriandri *V*, rorandi *E*

profutura. nihil tamen commodius erit diu custodien-
dis frumentis, quam si ex areis in alterum uicinum
locum transfusa refrigerentur aliquantis diebus atque
ita horreis inferantur. negat Columella uentilanda 3
5 esse frumenta, quia magis miscentur animalia totis
aceruis. quae si non moueantur, in summitate intra
mensuram palmi subsistent et hoc uelut corrupto corio
cetera inlaesa durabunt. adserit idem noxia animalia
ultra praedictam mensuram non posse generari. herba
10 conyza sicca, ut Graeci adserunt, substrata frumentis
addit aetati. ab horreis tamen auster esse debet auersus.

DE OLEI FACTORIO.

Olearis cella meridianis sit obiecta partibus et XX
contra frigus munita, ut illi per specularia debeat
15 lumen admitti. ita et operas, quae hieme futurae
sunt, nullus algor inpediet: et oleum, cum premitur,
iutum teporibus frigore non ualebit adstringi. trape-
tis et rotulis et prelo nata est forma, quam consue-
tudo dictauit. receptacula olei semper munda sint, ne
20 nouos sapes infecta ueteri rancore corrumpant. at
si quis maiori diligentiae studet, subiectis hinc inde
cuniculis pauimenta suspendat et ignem suggerat for-
nace succensa. ita purus calor olei cellam sine fumi

1 Nihil tamen diu custodiendis frumentis commodius erit
i a c g s || 3 locum uicinum *E a c g s* || 4 in horreis *E* || 7 sub-
sistunt *V* | uelud *Q* || 8 in lates adurabunt *Q* | asseruit *i* ||
10 conyza *F E c g s*, coniza *ceteri* || 11 addita aetati *L Q*, ad-
ditur *G*, aetatem *E* | debet esse *S G E i s* | aduersus *Q E i* ||
14 obmunita *p*, minuta *G* | debet *G* || 15 frigus (*pro* lumen) *E* ||
16 nullor *L*¹ | comprimetur *V*, comprimitur *G*, v *et e supra*,
cum prementur *F*, cum premitur *E* || 17 iunctum *V*, usum *G*,
iuto *S*, iuncto *E*, adiutum *i a c g s* | temporibus *L Q F E* || 18 pro-
lanata *F*, natam *Q*, nota *S G E* | esse *Q* | formam *L Q V*, eius
forma *i* || 19 dictabit *L Q V S T G F E i* || 20 nouo sapore *i a* |
bancore *E* | corrumpantur *i* | ac *L G E i* || 21 subiciat *F E* ||
23 fumo *E*

nidore uaporabit, quo saepe infectum colore corrumpitur et sapore.

DE STABVLIS EQVORVM ET BOVM.

XXI Stabula equorum uel boum, meridianas quidem respiciant partes, non tamen egeant a septemtrione 5 luminibus, quae per hiemem clausa nihil noceant, per aestatem patefacta refrigerent. ipsa stabula propter ungulas animalium ab omni umore suspensa sint. boues nitidiores fient, si focum proxime habeant et lumen intendant. octo pedes ad spatium standi singulis boum 10 paribus abundant et in porrectione quindecim. plancae roboreae subponantur stationibus equorum, ut iacentibus molle sit, stantibus durum.

DE CORTE.

XXII Cors ad meridiem pateat et obiecta sit soli, quia 15 facilius erit propter ea, quae insunt, animalia ad aestatis temperandum calorem porticus furcis, asseribus et fronde formari, quae uel scindulis uel, si copia

1 nitore *L*, ardore *F*, fumitore *V* | uaporauit *LV* | calore *VE* || 3 STALIBVLIS *Q* | VEL *Q* | ET BOVM *om. E* || 4 et *GE* || 5 respiciunt *F*, plagas respiciant *acgs* | egent *V* | septentrionis (pro a septemtrione) *Gacg* || 8 abomnium hore *L* || 9 habeat *Q* | ignem *i*, ignis lumen *as*, [ignis] lumen *cg* || 10 boum *om. p* || 11 plantae *i* || 12 roboreae *G* | equorum [cum stramine] *cg*, sine unciis *as* || 13 mole *L* || 15 obieci . . . quae insunt animalibus ad aestatis . . . porticus furcis asseribus et fronde . . . uel scindulis uel si copia suppetit . . . sine impensa placuerit teger . . . *S in textu (cf. praef.)*, cum signo intercalationis ante quae in margine: capiat. frigus repellat. His uero. *Practerea finis capitis insequentis conferatur.* soli. His uero quae insunt animalibus ad aest. temp. cal. *E*, soli, quo facilius hieme aliquem teporem concipiat, propter ea, quae insunt, animalia, quibus etiam ad aest. temp. cal. *acgs* || 16 animalia. Ad *i* || 18 formari debent *Eacgs*, formetur *p* | scandulis *iacgs* | uel si copia suppetit *om. T*, uel si copia fuerit uel suppetit *praeb. E*

suppetit, tegulis uel, si facilius et sine impensa placuerit, tegentur caricibus aut genestis.

DE AVIARIIS.

Circa parietes cortis extremos auaria fa- XXIII
5 cienda sunt, quia stercus auium maxime necessarium
est agriculturae excepto anserum laetamine, quod satis
omnibus inimicum est. sed habitacula ceterarum auium
maxime necessaria sunt.

DE COLUMBARIO.

10 Columbarium uero potest accipere sublimis XXIII
una turricula in praetorio constituta leuigatis ac de-
albatis parietibus, in quibus a quattuor partibus fene-
stellae, sicut mos est, breuissimae fiant, ut columbas
solas ad introitum exitumque permittant. nidi figu-
15 rentur interius. a mustelis tutae fiunt, si inter eas 2
uetus sparteae proiciatur, qua animalia calciantur, ut
eam secreto non uidentibus aliis unus adtulerit. non
pereunt et neque locum deserunt, si per omnes fene-
stras aliquid de strangulati hominis loro aut uinculo
20 aut fune suspendas. inducunt alias, si cymino pascan-
tur adsidue uel hirci alarum balsami liquore tangan-

2 genistis *VGFacgs* || 6 *L supra* laetamine habet id est
fimo || 7 inicum *Q* || 8 quo facilius hieme calorem capiat, frigus
repellat *post* sunt *addit S*, idem quo facilius hieme calorem
faciat (uel capiat *supra*). frigus repellat *E* || 9 De columbariis
iac || 10 Columbarum *G*, Columbarium accipiat *p* || 12 fene-
stellae *LEi* | in quibus a quattuor partibus *om. E* || 13 sicut
mos est, fenestellae *iacgs* | fiant breuissimae *T*, fient *iacgs* |
ut—permittant *om. E* || 15 fiant *F*, fient *iacgs* || 16 frutex vir-
gosus sine foliis asper uel ante uetus *addunt as*, cum *uncis cg* |
quia *QF* | calceantur *gs* || 17 aliae non pereunt *V*, non per-
eunt—suspendas *om. p, incl. cg* || 18 et *om. STFGEs* || 19 loro
om. E || 20 cimino *L²SE*, imino *F*, cumino *L¹iacgs* || 21 ad-
siduo *LG*, assiduo *VE* | uel si *SE*, uel setosi *as*, setosi
incl. cg

- 3 tur. fetus frequentant, si hordeum torrefactum uel fabam uel eruum saepe consumant. triginta autem columbis uolantibus diurni tres sextarii tritici sufficient aut creturae, ita ut eruum fetus gratia mensibus praebeamus hibernis. rutae ramulos plurimis locis oportet contra animalia inimica suspendere. 5

DE TVRTVRIBVS.

- XXV Sed columbarii cellae duo subiecta cubicula fiant, unum breue et prope obscurum, quo turtures claudi possint, quos nutrire facillimum est. nam nihil expetunt, nisi ut aestate, qua sola maxime pinguescunt, triticum uel milium mulsa maceratum semper accipiant. semodius unus diurnus centum viginti turturibus sufficit. aqua sane eis frequenter mundior debet offerri. 10

15

DE TVRDIS.

- XXVI Aliud uero cubiculum turdos nutriat. qui si alieno tempore saginentur, et uoluptatem cibi et redditum maximum praestant paritati beneficium ministrante luxuria. sit autem locus mundus et lucidus et undique leuigatus. transuersae in hoc perticae figuntur, quibus possint post inclusum uolatum sedere. 20
- 2 rami etiam uirides saepe mutantur. caricae tunsae mixtis pollinibus largissime praebeantur. myrti etiam, si facultas est, lentisci, oleastri, ederae, arbuti semina 25

2 herbum omnes praeter s | consummant L || 3 sextarii i |
sufficiunt p || 4 creaturae GE || 5 rute L | rutae — suspendere
om. F | pluribus iags || 7 DE TURTURARIO E || 8 columbari
LQSTFGi, columbario E || 10 possunt S || 11 maxime om. E ||
13 sed modus LE | diurnus om. E, diuturnus hab. V || 14 his V
mundior incl. cg || 15 afferi E || 16 turdus Q || 17 qua L
18 tempore om. V | uoluntatem LF | cibum et remedium E ||
20 fit LGia | mundus et nitidus et lucidus S, mundus et ni-
tidus lucidus E || 21 perticae uel porticus V || 22 figantur VT ||
24 largitissime G | mirti V || 25 arbusti E

interdum ad excludenda fastidia et maxime aqua munda
tribuatur. claudantur inlaesi et recens capti mixtis
aliquibus ante nutritis, quorum societate ad capien-
dos cibos pauidam nouae captiuitatis maestitudinem
5 consolentur.

DE GALLINIS.

Gallinas educare nulla mulier nescit, quae XXVII
modo uidetur industria. hoc de his praecepisse suffi-
ciat, ut fumo, puluere utantur et cinere. sint prae-
10 cipue nigrae aut flauī coloris, albae uitentur. uina-
ciae cibo sterilesunt. hordeo semicocto et parere
saepe coguntur et reddunt oua maiora. duobus cya-
this hordei bene pascitur una gallina, quae circuit.
subponenda sunt his semper oua numero impari luna
15 crescente a decima usque in quintam decimam. pituita 2
his nasci solet, quae alba pellicula linguam uestit ex-
tremam. haec leuiter unguibus uellitur et locus cinere
tangitur et allio trito plaga mundata conspergitur.
item allii mica trita cum oleo faucibus inseritur.
20 staphis etiam agria prodest, si cibus misceatur adsidue.
si amarum lupinum comedant, sub oculis illis grana
ipsa procedunt. quae nisi acu leuiter apertis pelli-
culis auferantur, extinguunt. oculos portulace suco 3
forinsecus et mulieris lacte curemus uel ammoniaco

2 praebetur *i acgs* | claudantur *om. G* | recenter *Vi acgs* ||
5 consulentur *V, om. G* || 7 femina *E* | quae—industria *om. i* ||
8 uideatur *acgs* | hoc modo *E* | praecipisse *Q* || 9 fumo *L QVF*,
fimo *ceteri* | praecipuae *LV* || 10 faui *Q* | sed albae *i*, [sed]
albae *cgs* | utentur *Q* | Uicinariae *L*, o *supra*, Unaciae *Q*,
uinaciae *F*, Vinaceae *acgs* || 11 semi et cocto. et *G* || 12 no-
scuntur *E* | redundant *L* | ciati *L*, quati *Q*, quatis *G* || 13 quae
circumit *S*, *om. i*, quae sit uaga *acgs* || 14 semper oua his *E* |
imparia *i* || 15 usque ad *E* || 16 uertit *G* || 18 alio *L QS* | plaga
om. F, lingua *hab. E* | mundata *om. Q* || 19 item ut *E* | alii
L QS | com *E* | inseretur *LF GSE*, inseratur *VT*, infertur *p* ||
20 staphis *GSE acgs* | agria etiam *STE acgs* | adsiduae *LV* ||
21 illius *L* || 23 extinguunt *L QSTFa*, extinguuntur *V* || 24 am-
monaico *L*, amoniaco *G*

sale, cui mel et cuminum aequale miscentur. peduclos earum perimit stafis agria et torrefactum cuminum, paria et pariter tunsa cum uino et amari lupini aqua, si penetret secreta pennarum.

DE PAVONIBVS.

5

- XXVIII Pauones nutrire facillimum est, nisi eis fures aut animalia inimica formides: qui plerumque per agros uagati sponte se pascunt pullosque educunt. altissimas uespere arbores petunt. una his cura debetur, ut incubantes per agrum feminas, quae hoc passim faciunt, a uulpe custodias. ideo in insulis breuibus meliori sorte nutriuntur. uni masculo feminae quinque sufficiunt. masculi oua et pullos suos persequuntur uelut alienigenas, priusquam illis cristarum nascatur insigne. ab idibus februaryis calere incipiunt. faba leuiter torrefacta in libidinem prouocantur, si eis quinto quoque die tepida praebeatur. sex cyathi uni sufficiunt. cupidinem coeundi masculus confitetur, quoties circa se amictum caudae gemmantis incuruat et singularum capita oculata pennarum locis suis exerit cum stridore procurrens. si oua paunonum gallinis subponantur, excusatae matres ab incubatione tribus uicibus per annum fetus edunt. primus partus quinque ouorum, secundus quattuor,

1 cimum *Tia* | Peduculos *G*, Peduclos *E*, Paediculos *a*, peduclos *icgs* || 2 perimit *om. E* | cimum *QSTF* || 3 paria *om. V*, paria pondere *praeb. S*, pari pondere *Ecgs*, et—paria *om. p* | tonsa *L* || 6 eis *om. TFEags* | fures et *E* || 7 plerique *V*, per agros uagari plerumque *Q*, per agros uagantes plurimum *i*, plerumque per agros uagantes *acgs* || 8 educant *cgs* || 9 et alt. *acgs* | Vna uero *a*, una [uero] *cgs* || 10 incumbantes *L* || 11 in insulis melioribus meliore *E* || 12 femine *L*, femini *Q* || 14 persequuntur *QG*, consequuntur *E* | ueluti *G*, uelud *E* || 15 nascitur *Q* || 18 ciati *LVS*, quiati *QT*, quati *G*, cyathi *ceteri* | uini *SE* || 19 amicum *E* || 20 singulorum *E* | oculata *VG*, occulta *FEiac* | pinnae *LQ* || 21 exent *S* || 24 ouarum *Q*

tertius trium uel duorum esse consuevit. sed electae,
 si hoc placuerit, nutrices gallinae sint, quae a primo
 incremento lunae nouem diebus habeant nouem oua
 subposita, quinque pauonina et cetera sui generis.
 5 decima die omnia gallinacea subtrahantur et alia item 4
 gallinacea totidem recentia subponantur, quot ablata
 sunt, ut tricesima luna, hoc est, expletis triginta
 diebus, possint cum pauoninis ouis aperiri. oua autem
 pauonum, quae gallinae subiecta sunt, saepe manu
 10 conuertantur, quia hoc ipsa facere uix ualebit. unam
 partem oui notabis, ut te subinde conuertisse cogno-
 scas. maiores tamen gallinas oportet eligere: nam
 minoribus pauciora subpones. natos si ad unam trans- 5
 ferre a pluribus uelis, dicit Columella uni nutrici
 15 uiginti quinque sufficere: mihi uero, ut bene educi
 possint, uidentur quindecim satis esse. primis diebus
 far hordei conspersum uino pullis dabitur uel unde-
 cumque cocta pulticula et refrigerata. postea adicie-
 tur porrum concisum uel caseus recens sed expressus:
 20 nam serum pullis nocet. locustae etiam pedibus ab-
 latis praebentur. ita pascendi sunt usque ad sextum 6
 mensem. deinde hordeum poteris praebere solemniter.
 tricesimo quinto tamen die, postquam nati sunt, et
 in agrum tuto eici possunt comitante nutrice pascendi,
 25 cuius singultu reuocantur ad uillam. pituitas uero et
 cruditates his remediis summouebis, quibus gallina
 curatur. maximum illis periculum est, cum incipit

2 nutrices sint gallinae *TE* | sunt *G* || 3 nouem habeant
 oua *S*, nouem *om. E* || 5 oua (*pro* omnia) *FE*, oua omnia *a*,
 [oua] omnia *cgs* | gallinacea—item *om. F* | gallinacia *T* | sub-
 trahatur *L* | tunc (*pro* item) *i* || 6 quod *LQV*, quanto *E*, [quot
 ablata sunt] *s* || 11 te subuertisse *L* || 13 natos *om. V*, Natos
 autem pullos *hab. a*, Natos [autem pullos] *cgs* || 21 praebean-
 tur *F*, praebendae sunt *SE* | septimum *G*³ || 22 diem *i* | ordum
 praebere poteris *E* | sollempniter *LT*, solenniter *Vacgs* ||
 23 tamen quinto *E*, die tamen *F* | etiam (*pro* et) *acgs* || 24 tuti *V*
 eice *L*, deici *V* || 25 singulturae uocantur *L*, prouocantur *F* ||
 26 iis *acgs*

crista produci: nam patiuntur languores infantum similitudine, cum illis tumentes gingivas denticuli aperire nituntur.

DE FASIANIS.

- XXVIII In fasianis nutriendis hoc seruandum est, ut 5
 nouelli ad creandos fetus parentur, id est, qui anno
 superiore sunt editi: ueteres enim fecundi esse non
 possunt. ineunt feminas mense martio uel aprili.
 duabus unus masculus sufficit, quia ceteras aues sala-
 citate non aequat. semel in anno fetus creabunt. 10
 2 uiginti fere ouis pariendi ordo concluditur. gallinae
 his melius incubabunt, ita ut quindecim fasianina oua
 nutrix una cooperiat: cetera sui generis subponantur.
 in subponendo de luna et diebus, quae sunt in aliis
 dicta, seruemus. tricesimus dies maturos pullos in 15
 lumen emittet. sed per quindecim dies discocto ac
 refrigerato leuiter hordei farre pascentur, cui uini
 imber aspergitur. post triticum fractum praebebis et
 locustas et oua formicae. sane ab aquae prohibeantur
 3 accessu, ne eos pituita concludat. quod si pituitam 20
 patientur fasiani, alio cum pice liquida trito rostra
 eorum debebis adsiduus perfricare uel uitium, sicut
 4 gallinis fieri consuevit, auferre. saginandi haec ratio
 est, ut unius modii triticea farina in breuissimas of-
 fulas redacta clauso fasiano per triginta dies mini- 25
 strata sufficiat: uel si hordeaceam farinam praebere
 uolueris, unius et semissis modii farina per prae-

1 dolores *SE*, languores *Fia* | infantum *F*, similitudine
 infancium *E* || 8 mense *om. E* || 9 aues *om. G* | sagacitate *V* ||
 10 aequant *Es* | in *om. LVF* | creant *acgs* || 11 concludet *i* ||
 12 fasiana *E* || 13 nutrix una *om. F* | et caetera *acg*, [et
 caetera *s* || 15 seruuntur *iacgs* | in lumine mittet *LVFia* ||
 16 per XII dies *i* || 17 pascentur *E* || 18 hiber *L* | factum *E* ||
 21 fasiani patientur *E* || 22 assidue *V* | uinum *E* || 23 consuevit
 fieri *E* | aut ferre *L*, aut fere *V* || 24 triticei *LQVSGE*, tri-
 tici *T¹* || 25 ministrata *om. E* || 26 sub (*pro si*) *L¹* || 27 se-
 missi *E*

dictos dies saginam replebit. obseruandum sane est, ut offulae ipsae oleo leuigentur asperso et ita inserantur faucibus, ne sub infima linguae parte mergantur: quod si euenerit, statim peribunt. illud quoque ⁵ magnopere curemus, ut praebeantur noua alimenta digestis, quia eos facillime onus cibi haerentis extinguit.

DE ANSERIBVS.

Anser sane nec sine aqua nec sine herba **XXX**
facile sustinetur: locis consitis inimicus est, quia sata
¹⁰ et morsu laedit et stercore. pullos praestat et plumas, quas et autumnu uellamus et uere. uni masculo tres feminae sufficiunt. si desit fluuius, lacuna formetur. si herba non subpetat, trifolium, fenum graecum, agrestia intyba, lactuculas seremus alimento. albi ¹⁵ cundiores sunt, uarii uel fusci minus, quia de agresti genere ad domesticum transierunt. incubant a calendis martii usque ad aestiuum solstitium. plus parient, ² si gallinis oua subponas. extremum partum matribus iam uacaturis educare permittimus. pariturae ad haram ²⁰ perducantur. cum semel hoc feceris, consuetudinem sponte retinebunt. gallinis sicut paonina et anseris oua subpones. sed anserina oua ne noceantur, subpositis subiciatur urtica. parui primis decem diebus ³

2 ipse *G* | serentur *E* || 4 pereunt *Scgs* || 5 ne (*pro ut*) *acgs* || 6 digestis *om. E*, nisi digestis aliis *hab. acgs* || 8 sane *om. p* | nec sine herba nec sine aqua *iacgs* || 10 stercore poluit *ps* | pullos *om. p* | plurimas (*pro plumas*) *Q* || 11 Uno *E* || 12 sufficient *iacgs* | lacunae formentur *E* || 13 suppetit *Viacgs* || 14 intyba *LQVST*, intyba *FGEgs*, intyba *ceteri* | lactuculas *Q*, lactucas *FE* | serenus *G* || 15 sunt *om. L* | uarei *L¹* || 16 a *om. LF* || 17 martiis *V²G*, marciis *S* || 18 oua illarum supponantur *a* | extremum—subpones *om. F* || 19 aram *QVS*, haram *in margine S*, iram *T*, aream *Ei* || 21 sicut—et *om. p* | paonia *E* | etiam *VFiacgs* || 22 supponas *GTiacgs* | anserina oua *om. p* | noceant *Fc* | subposita *Q* || 23 ortica *L¹S*, hortica *QE* | Parui semine papaueris primis *s*, parui—urtica *om. F*

intus pascendi sunt, postea sereno eos poterimus educere, ubi urtica non fuerit, cuius aculeos formidant. quattuor mensum bene saginantur: nam melius in tenera aetate pinguescunt. polenta dabitur in die ter. large uagandi licentia prohibetur. loco obscuro clauduntur et calido. sic maiores etiam secundo mense pinguescunt: nam paruuli saepe die tricesimo. saginantur melius, si ad satietatem milium praebeamus infusum. inter anserum cibaria legumen omne porrigi potest excepto eruo. cauendum est etiam, ne pulli eorum setas glutiant. Graeci saginandis anseribus polentae duas partes et furfuris quattuor aqua calida temperant et ingerunt pro adpetentis uoluntate sumenda. tribus per diem uicibus potu adiuuant. media quoque nocte aquam ministrant. peractis uero triginta diebus, si, ut iecur his tenerescat, optabis, tunsas caricas et aqua maceratas in offas uolutabis exiguas et per dies uiginti continuos ministrabis anseribus.

DE PISCINIS.

XXXI His ordinatis cetera exequenda sunt. nam piscinae duae uel solo impressae uel caeso lapide circa uillam esse debebunt, quas facile est aut fonte aut imbre subpleri, ut una ex his usui sit pecoribus uel auibus aquaticis: alia madefaciat uirgas et coria et lupinos et si qua rusticitas consueuit infundere.

1 eos sereno *E* | educare *E* || 2 hurtica *E* | reformidant *FGa* || 3 mensium *VTGEicgs*, mensibus *a* | non (*pro nam*) *E* | paru—urtica *inserir ante nam F* | in aetate tenera *Tg*, pinguescunt in tenera aetate *ias* || 5 uagan *E* || 6 etiam maiores *E* || 7 tricesimo moriuntur *Ga* | Saginantur uero *a* || 8 adsati aetatem *G* | milium decoctum *S*, milium coctum *E*, multum *F* || 9 Item (*pro inter*) *i* | cannae (*pro omne*) *S*, canne *E* | praestari *p* || 11 saecar *Q* | anseribus *om. E* || 12 polentes *F* || 13 appetendis *L*, apertendis *E* | uoluptate *a* || 14 uicibus per diem *E* || 15 *XX Q* || 16 si aut *V* | obtabis *E* || 17 carias *Q* || 22 uilla *L*¹ debent *E* || 23 imbres *Q* | sufficiat (*pro sit*) *p* || 24 in aliam deuceat *V* | et coria *om. F*, sed praeb. lacunam | et lupinos *om. E*

DE FENILI, PALEARIO, LIGNARIO.

Feni, palearum, ligni, cannarum repositiones XXXII
 nil refert, in qua parte, dummodo siccae sint atque
 perflabiles et longe remoueantur a uilla propter casum
 5 subripiensis incendii.

DE STERCVLINO.

Stercorum congestio locum suum tenere XXXIII
 debet, qui abundet umore et propter odoris hor-
 rendi a praetorii conuertatur aspectu. umor abundans
 10 hoc praestabit stercore, ut, si qua insunt spinarum
 semina, putrefiant. stercus asinorum primum est,
 maxime hortis: dein ouillum et caprinum et iumen-
 torum: porcinum uero pessimum. cineres optimi. sed
 columbinum feruidissimum ceterarumque auium satis
 15 utile excepto palustrium. stercus, quod anno requie- 2
 uerit, segetibus utile est nec herbas creat: si uetustius
 sit, minus proderit. pratis uero recentia stercora pro-
 ficient ad uber herbarum. et maris purgamenta, si
 aquis dulcibus eluantur, mixta reliquis uicem ster-
 20 coris exhibebunt et limus, quem scaturiens aqua uel
 fluuii incrementa respuerint.

1 De paleario et lignario et de sterquilinio *E* || 2 repo-
 sitiones nihil *L* || 3 parte fiant *F* *T* *a*, parte [fiant] *cgs* || 5 sub-
 riptendi *F*, subrepentis *T* || 6 DE STERQVILINIO *V*, DE
 STERCULLIANO *G*, de sterquilinio *E*, De Sterquilinio *i*, De
 sterquilinio *ac* || 7 Sterquiliniorum *E* || 8 foetoris *a* || 9 prae-
 torio *L* | ut si qua in (*pro* conuertatur) *E*, auertatur *cgs* ||
 10 haec *S* in *textu*, uel hoc in *marginē* || 12 dein boum *V*, Deinde
 ouium et caprarum *E* || 14 feruentissimum *E* || 15 utile est *a*,
 utile [est] *cgs* || plaustrum *L* | requieuit *Q* | satis utile *p* ||
 16 creat herbas *S*, caret herbis *E* || 17 proderunt *p* || 18 huber *F*,
 hubertatem *E* || 19 aliquis dulcibus eleuantur *LG* | sterquo-
 ris *E* || 20 saturiens *Q*

DE LOCIS HORTI ET POMARII ET SEPIBUS
ET SERENDO.

- XXXIII Horti et pomaria domui proxima esse debent. hortus sit sterquilino maxime subiectus, cuius eum sucus sponte fecundet, ab area longe situs: nam pulverem palearum patitur inimicum. felix positio est, cui leniter inclinata planities cursus aquae fluentis
- 2 per spatia discreta deriuat. si fons desit, aut inprimendus est puteus aut, si hoc nequeas, piscina superius construenda, ut illi aquas pluuiæ conferente hortus per aestiuos rigetur ardore. si hac omni facultate carueris, semper altius tribus uel quattuor pedibus ad pastini similitudinem fodies hortulum, qui sic cultus neglegat siccitates. sed huic quamuis contra necessitatem iuta stercore quaelibet terra conueniat, tamen hæc genera sunt in electione uitanda, creta, quam argillam dicimus, atque rubrica. illud quoque custodias in hortis, quos umoris natura non adiuuat, ut diuidas partes et hieme ad meridiem, aestate ad septemtrionem spatia colenda conuertas.
- 4 Munitionis multa sunt genera. alii luto inter formas clauso parietes figuratos ex partibus imitantur. quibus subpetit, macerias luto et lapide excitant. plerique

1 HORTIS *G* | SEDIB; *G* || 2 conserendo (*pro* ET SER.) *E*, et serendi tempore *i ac* || 3 debent *E* || 4 sit *omittunt codices et i*, et (est *supra*) *hab. L* | sterquilino *V*, sterquilinio *E*, sterquilinio *Tacgs* | subiectus sit *E* || 5 eum *om. Qac* | succo *a* | situs sit *a*, situs [sit] *cgs* || 6 palearum *om. L* || 7 leuiter *E* || 8 deriuatur *V*, deriuat *G* || 9 nequeas hoc *i ags* || 10 est construenda *S*, construenda est *ias*, construenda [est] *cg* | illinc *acgs* | consternante *p* || 14 negligit *is* || 15 iusta *L*, iuta (ta *in rasura*) *V*, mista *i acgs* || 16 creta scilicet *E* || 17 argilla *L* | rubricunda *E* || 19 diuidat *F* | per partes *as*, [per] partes *cg* || 20 spatia colenda *om. p* || 21 Debent etiam horti esse clausi, sed munitionis *as*, Debent — sed *incl. cg* | genera sunt *E* || 22 ex lateribus *i ags* | quibus copia suppetit *as*, quibus [copia] suppetit *cg* || 23 maceries *E* | excitantur *E*

sine luto congesta in ordinem saxa componunt. non-
nulli fossis spatia colenda praecingunt: quod uitand-
um est, quia horto subducit umores, nisi forte locus
palustris colatur. alii spinarum plantas et semina in
5 munitione disponunt. sed melius erit rubi semina et 5
spinæ, quæ rubus caninus uocatur, matura colligere
et cum farina erui ex aqua macerata miscere: funes
dehinc sparteos ueteres hoc genere mixtionis sic in-
ducere, ut intra funes semina recepta seruentur usque
10 ad uerni temporis initia. tunc ubi sepi futura est, 6
duos sulcos tribus a se pedibus separatos sesquipedis
altitudine faciemus et per utrosque funes cum semini-
bus obruemus leui terra. ita tricesima die procedunt
sentes, quos teneros adminiculis opus est adiuuare:
15 qui inter se per spatia uacua relictæ iungentur.

Partes sane horti sic diuidendæ sunt, ut hæc, in 7
quibus autumnno seminabitur, uerno tempore pasti-
nentur: quas seminibus uere complebimus, autumn-
ni tempore debemus effodere. ita utraque pastinatio
20 decoquetur beneficio aloris aut solis. areae faciendæ
sunt angustiores et longæ, id est, duodecim pedum
longitudine et sex latitudine, sic propter spatia utrim-
que purganda diuisæ. margines uero earum locis
umidis uel inriguis duobus pedibus erigantur: siccis
25 uno extulisse sufficiet. inter areas, si umor consueuit
effluere, spatia altiora ipsis areis esse debebunt, ut
facilius ingrediatur aream de superiori parte umor

1 in ordine *VE* || 2 collocanda *E* || 4 plaustris *L*, plu-
stris *G* || 6 caninus *Q*, uocatur caninus *V* | matura *om. p* ||
7 et *om. LVS* | ex qua *L*¹ || 8 deinde *p* | hoc genere *om. p* ||
mixtione si *L*, mixtioni sio *QT*, mixtionis inducere *SFGE*,
sic *incl. cg* || 9 inter *E* || 10 teporis *V* | sepi *SEiags* || 11 se-
paratos faciemus sesquip. alt. et *E* || 15 quibus inter se sentes
acg, quibus inter se (sentes) *s* | per *om. V* | uacuo *QVST* ||
16 hæc *E*, eae *acgs* || 18 quas uero *i* | uerno temp. *E* || 19 de-
bemus *LVFGE* || 20 decoquetur *E* | ausolis *G* || 21 longæ *G* ||
22 et sint (*pro* sic) *SE*, ut sint *acgs* | utrisque *G* || 27 ad
aream *E* | superiore *LQ*, superiore *Fgs*

admissus et, ubi sitientem saturauerit, in alias possit
 8 exclusus auerti. serendi tempora licet per menses
 certa signemus, tamen secundum loci et caeli naturam
 unusquisque custodiat. frigidis locis autumnalis satio
 celerior fiat, uerna uero tardior: calidis autem regionibus
 et autumnalis serior fieri potest et uerna maturior.
 quaecunque serenda sunt, cum crescit luna, seminen-
 tur, quae secanda sunt uel legenda, cum minuitur.

DE REMEDIIS HORTI VEL AGRI.

XXXV Contra nebulas et rubiginem paleas et purga-
 10 menta pluribus locis per hortum disposita simul omnia,
 cum nebulas uideris instare, combures.

Contra grandinem multa dicuntur. panno russeo
 mola cooperitur. item cruentae secures contra caelum
 minaciter leuantur. item omne horti spatium alba
 uite praecingitur uel noctua pennis patentibus ex-
 tensa suffigitur uel ferramenta, quibus operandum est,
 2 seuo unguntur ursino. aliqui ursi adipem cum oleo
 tusum reseruant et falces hoc, cum putaturi sunt,
 ungunt. sed hoc in occulto debet esse remedium, ut
 nullus putator intelligat: cuius tanta uis esse per-
 hibetur, ut neque gelu neque nebula neque aliquo
 animali possit noceri. interest, ut res profanata non
 ualeat.

1 admissus — possit *om.* *L* || 2 exclusos *L* | aduerti *E* ||
 3 cesta *G* || 7 quae *i* | cum luna crescit *E ags* || 8 sunt *om.* *E* |
 liganda *S in margine* | comminuitur *L* || 9 SERENDIS (*pro RE-*
 MEDIIS) *G* | ortorum *E* || 10 orti uel agri *supra* rubiginem *V* ²,
 rubiginem. Paleas *gs* || 12 uideris nebulas *GE* || 13 multa
 dicuntur *incl. s* | rus seu *V*, roseo *Ti acgs* || 16 pinnis *QS* || 17 suf-
 ficitur *Q* || 18 sepo *i ag* | unguntur *E* | adipem ursi *E* || 19 tun-
 sum *E* | putari *Q* || 20 in occultum *E* || 21 uis tanta *Ei acgs* ||
 22 neque gelu *om. s* | neque aliquo malo *E*, neque alio
 malo *a* || 23 etiam *post* interest *addunt acgs* | interest — ualeat
incl. s | profana *L*, profanata *S*

Contra culices et limaces uel amurcam recentem
uel ex cameris fuliginem spargimus.

Contra formicas, si in horto habent foramen, cor
noctuae admoueamus: si foris ueniunt, omne horti
5 spatium cinere aut cretae candore signabimus.

Contra erucas semina, quae spargenda sunt, semper-
uiui suco madefiant uel erucarum sanguine. cicer inter
olera propter multa portenta serendum est. aliqui
cinerem de fico super erucas spargunt. item squillam
10 uel in horto serunt uel certe suspendunt. aliqui mu-
lierem menstruantem nusquam cinctam solutis capil-
lis nudis pedibus contra erucas et cetera hortum
faciunt circumire. aliqui fluuiales canculos pluribus
locis intra hortum crucifigunt.

15 Contra animalia, quae uitibus nocent, cantharides, 4
quas in rosis inuenire consueuimus, oleo mersas re-
solui patieris in tabernaculo et, cum putandae sunt uites,
hoc oleo falces perunges. extinguuntur cimices amurca
et felle bubulo lectis aut locis perunctis uel foliis
20 ederae tritis ex oleo uel incensis sanguisugis.

Vt olera animalia infesta non generent, in corio 5
testudinis omnia semina, quae sparsurus es, sicca uel
mentam locis pluribus, maxime inter caules, sere.
hoc praestare fertur eruum aliquantulum satum, prae-
25 cipue ubi radices et rapa nascuntur. uel acre acetum

1 Contra culices *addit in margine* G^3 || 2 ea (pro ex) L ,
a G , ex cameris *omittit in textu*, in cameris *in margine prae-*
bet V || 3 Contra formicas *addit in margine* G^3 || 4 foras G ||
5 signauimus LVF , signemus $acgs$ || 6 aspargenda sunt V ||
semperuiua F , *semperuiuae* $Giacgs$ || 7 uel madeficiant S *in*
margine | cicer autem E | intra acg || 9 ficu SE || 10 in or-
tum E || 11 menstruatam V || 13 circumire VE || 14 clavis figunt
 $acgs$ || 15 Contra animalia quae uitibus nocent *addit in mar-*
gine G^3 || 16 olea Q || 17 patiaris E | intauem LQ | uites
om. E || 18 falces putatorias a , falces [putatorias] cgs | per-
ungues $LQVG$ | extinguuntur $LQVSTGEa$ || 19 et felle
bubulo *om.* p || 20 sanguisugis Q || 24 herbum QSV | statum
 LQV , stratum i || 25 pascuntur E

suco hyosciami mixtum fertur olerum pulices necare, si spargas.

- 6 Campas fertur euincere, qui fusticulos allii sine capitibus per horti omne spatium comburens nidorem locis pluribus excitarit. si uitibus consulemus, alio trito falces putatoriae feruntur ungendae. nasci quoque prohibentur, si circa arborum uel uitium crura bitumen et sulfur incendas uel si ablatas de horto uicino campas aqua excoquas et per horti tui spatia uniuersa diffundas. 10

Ne cantharides uitibus noceant, in cote, qua falces acuuntur, ipsae sunt conterendae.

- 7 Democritus adserit neque arboribus neque satis quibilibet noceri posse a quibuscunque bestiis, si fluuiales caneros plurimos uel marinos, quos Graeci paguros nominant, non minus quam decem fictili uasculo in aqua missos tegas et sub diuo statuas, ut decem diebus sole uaporentur. postea quaecumque inlaesa uolueris esse, perfundas et octonis diebus peractis hoc repetas, donec solide, quae optaueris, 20 adolescant.

- 8 Formicas abiges origano et sulfure tritis foramen aspergens. hoc et apibus nocet. item coclearum uacuas testas si usseris et eo cinere foramen inculces.

1 hyosquiami *G*, iusquiami *S* (*in margine*) *FEiacg*, iusquiamo *T* | olerum *om. G* || 3 genus uermicum est in ortis et uineis uel agris quas *V supra* Campas fertur | posse euincere *V* | aliis *LV* || 5 consulimus *T*, Si contra easdem uitibus uoluerimus consulere *iacgs* || 6 ungendae *TGgs* || 7 perhibentur *G* | arbores uitium *V* || 8 sulphur *QSTi* || 9 aquam *LQ*, excoquas aqua *acgs*, exquoques *L*, exquoquas *T* | tui *om. G* || 11 cantharide *L* | noceant — conterendae *om. p* | in cute *L*, incantae *L*, inchote *E* | quo *V* || 16 *πάγους i, παγούρους acgs* | minus quos fictili uase *E* || 17 sub dio *acgs* | statues *i* || 18 decem *om. E* | per solem *E* || 19 ea aqua perfundas *a*, [ea aqua] perfundas *cgs* || 20 solidae *G* || 22 De formicis *addit G^s in margine* | auiges *Q*, auges si *V*, metuens *p* | trito *E* | sulphure *QSTi* || 23 asperges *p*, si — asperges *iacgs* | coclearum *LT*, cochlearum *cgs*

Culices galbano infuso fugantur aut sulfure, pulices amurca per pavementum frequenter aspersa uel cymino agresti cum aqua trito uel cucumeris semen agrestis aqua resolutum saepe infundens uel aquam lupinorum psilotri austeritatibus iutam.

Mures, si amurcam spissam patinae infuderis et in domo nocte posueris, adhaerebunt. item necabuntur, si helleboro nigro caseum uel panem uel adipem uel polentam permisceas et offeras: et agrestis cucumeris et colocynthidis suffusio sic nocebit.

Aduersus mures agrestes Apuleius adserit semina bubulo felle maceranda, antequam spargas. nonnulli rododafnes foliis aditus eorum claudunt, qui rosis his, dum in exitum nituntur, intereunt.

Talpas Graeci hoc genere persequuntur. nucem perforari iubent uel aliquod pomi genus soliditatis eiusdem. ibi paleas et cedrum cum sulfure sufficienter includi. tunc omnes paruulos aditus et reliqua spiramenta talparum diligenter adobruui, unum foramen, quod amplum est, reseruari, in cuius aditu nucem intus incensam sic poni, ut ab una parte flatus possit accipere, quos ab alia parte diffundat: sic inpletis fumo cuniculis talpas uel fugere protinus uel necari.

1 Contra pulices addit G^3 in margine | sulphure $QSTi$, sulfure. Pulices gs || 3 cimino QSi | uel si $acgs$ | agrestis semen $iacgs$, agrestis $om. p$ || 4 infundes $acgs$ | aqua E || 5 iutum V in ras., iunctam $Eiacgs$ || 6 amurcam Q spissa G || 8 elleboro QVS , elleboro T | panes E | adipe p || 9 polenta G | et agrestis cucumeris $om. p$ || 10 colocynthidis $LQSTGi$, colocynthidis V , colocynthidis diffusio E | sic $om. p$ || 11 aduersum G || 13 rododafnis G , rodafnes E , rododaphnes T , rododa V , rhododaphnis a , rhododaphnes cgs || 14 in exitu gs || 15 Contra talpas addit G^3 in margine | persequuntur $QVGE$ || 16 aliquid E | generis E || 17 cedram LQV , cedriam STE , ceram $Facg$ || 19 obrui $VTGEi$, obstrui $acgs$ || 20 amplius s | sit $acgs$ || 21 accensam E | supponi p || 23 uel fugare poteris protinus uel necare E

- 11 Mures rusticos, si querno cinere aditus eorum saturas, adtactu frequenti scabies occupabit ac perimet. Serpentes prope omni austeritate fugantur et nocentes spiritus innocentia fumi graueolentis exagitat. uramus galbanum uel cerui cornua, radices lili, caprae ungulas. hoc genere monstra noxia prohibentur. 5
- 12 Opinio Graecorum est, si nubes locustarum repente surrexerit, latentibus infra tecta cunctis hominibus eam posse transire: quod si inobseruantes homines sub aere deprehendant, nullum fructum noceri, si continuo omnes ad tecta confugiant. pelli etiam dicuntur amari lupini uel agrestis cucumeris aqua decocta, si muriae mixta fundatur. aestimant aliqui locustas uel scorpios fugari posse, si aliqui ex his urantur in medio. 15
- 13 Campas nonnulli ficulneo cinere persequuntur: si permanserint, urina bubula et amurca aequaliter mixta conferueant et, ubi refrixerint, olera omnia hoc imbre consperge. prasocoridas Graeci uocant animalia, quae solent hortis nocere. ergo uentriculum ueruecis statim occisi plenum sordibus suis, spatium, quo abundant, leuiter debebis operire. post biduum reperies ibi animalia ipsa congesta. hoc cum bis uel tertio feceris, genus omne, quod nocebat, extingues. 20
- 14 Grandini creditur obuiare, si quis crocodili pellem 25

1 quercino *V*², querneio *gs* || 2 adtatu *Q*, a tactu *F*, atactu *E*, tactu *V* cum lacuna erasa | scauies *Q*, cauus *V*¹, caput eorum *V*² || 3 nocens *V* cum rasura | nocentia *V* || 4 graueolentis *i* || 5 Itaque ante uramus supra *V*² || 6 serpentes supra monstra *V*² || 8 surrexit *Q*, surrexerint *i acgs* | intra *ags* || 9 obseruantes *SE* || 10 nulli fructuum *acgs* || 13 in urine (pro muriae) *F* | Existimant *acgs* || 14 locustas *L* | fugarari *L* | ex eis *i acgs* || 16 persequuntur *QVTG*, prosecuntur *E* || 18 cum ferueant *V* | refrigerint *E*¹, u *E*² supra | uel supra olera *V* || 19 conspergere *Ei* | Rasocoridas *F*, *πρασκορίδας ia*, *πρασκορούριδας c*, *πρασκονορίδας gs* || 20 uentriculo *E* | statim ueruecis *VT F*, statim uerueces *L*, statim uerbecis *G*, statim *om*. *Q* || 21 pleno *E* | spatium *E* || 22 debes *E* || 23 ipsa *om. p* | et tertio *p* || 24 nocebit *G acgs* | extinguis *LQVSTGF Ep* || 25 crocodilli *QVST E*

- uel hyaenae uel marini uituli per spatia possessionis circumferat et in uillae aut cortis suspendat ingressu, cum malum uiderit imminere. item si palustrem testudinem dextra manu supinam ferens uineas per-
 5 ambulet et reuersus eodem modo sic illam ponat in terra, ut glebas dorsi eius obiciat curuaturae, ne possit inuerti sed supina permaneat. hoc facto fertur spatium sic defensum nubes inimica transcurrere. non-
 15 nulli ubi instare malum uiderint, oblato speculo imaginem nubis accipiunt et hoc remedio nubem, seu ut sibi obiecta displiceat seu ut tamquam geminata alteri cedat, auertunt. item uituli marini pellis in medio uinearum loco uni superiecta uiticulae creditur contra imminens malum totius uineae membra uestisse.
 15 Omnia semina horti uel agri feruntur ab omni-
 16 bus malis ac monstribus tuta seruari, si agrestis cucumeris tritis radicibus ante macerentur. item equae caluaria sed non uirginis intra hortum ponenda est uel potius asinae. creduntur enim sua praesentia fe-
 20 cundare, quae spectant.

DE AREA.

- Area longe a uilla esse non debet et propter XXXVI
 exportandi facilitatem et ut fraus minor timeatur do-
 mini uel procuratoris uicinitate suspecta. sit autem
 25 uel strata silice uel saxo montis excisa uel sub ipso
 triturae tempore ungulis pecorum et aquae admixtione
 solidata, clausa deinde et robustis munita cancellis

1 hynae *L*, hiaene *Q*, hyenae *V*, yene *E* || 2 cortis *V*, v
 supra o || 3 plaustrum *L* || 5 deponat *E* | in terram *G* || 6 et
 (pro ut) *QSTiacgs* || 7 sopina *V* || 9 speculo om. *E* et lacunam
 per rasuram factam praebet || 10 aspiciunt *E* | seu om. *E* ||
 11 sibi sit *E* | ut omittunt *Gacgs* || 12 cedant *L* | uticule *Q* ||
 17 item—spectant om. *p* || 18 calburia *L*, calbaria *E* || 19 etiam
 (pro potius) *acgs* | enim om. *E* || 22 et om. *V* || 23 faculta-
 tem *E* || 25 salice *E* || 27 solidata om. *G* | et om. *E*

- 2 propter armenta, quae, cum teretur, inducimus. sit circa hanc locus alter planus et purus, in quem frumenta transfusa refrigerentur et horreis inferantur: quae res in eorum durabilitate proficiet. fiat deinde undecumque proximum tectum, maxime in umidis regionibus, sub quo propter imbres subitos frumenta, si necessitas coegerit, raptim uel munda uel semitrita ponantur. sit autem loco sublimi et undecumque perflabili, longe tamen ab hortis, uineis atque pometis. nam sicut radicibus uirgultorum prosunt laetamen et paleae, ita insidentes frondibus has perforant atque arere compellunt.

DE APIVM CASTRIS.

- XXXVII Apibus stationem non longe a domicalibus uel in horti parte seereta et aprica et a uentis remota et calidiore locare debemus, quae in quadratam constituta mensuram fures et accessus hominum pecudumque submoueat. sit abundans floribus, quos uel in herbis uel in fruticibus uel in arboribus pro-
2 curet industria. herbas nutriat origanum, thymum, serpillum, satureiam, melisphyllum, uiolas agrestes, asfodilum, citreaginem, amaracum, hyacinthum, qui iris

1 quaecumque *L* | teritur *Qiacgs*, terentur *F* || 4 inde *L* | 5 undecumque *incl. gs*, *om. p* || 6 per ymbres *E* | frumenta subitos *E* || 7 coegerit *E* | raptim munda *p* || 8 Sit area loco *S*¹, Sit hoc loco *T*, Sit autem area loco *a*, Sit autem [area] loco *cgs* || 9 fluuiali *E* || 10 uirguleorum *E* || 11 has *om. codices et p*, eas *habet a*, [eas] *cgs* | atque *om. F* || 12 arare *LQG*, aree *F*, arecere *p* || 14 stationem *om. E* | adomicalibus *VTG*, a domicalibus *SE*, a domini aedibus *iacgs* || 15 uel *om. cgs* || 16 calidiora *G* || 18 sit et abundans *p* || 19 uel (ante in herbis) *om. SEacgs* | fruticibus *V*, fructibus *SEF* || 21 serpillum *om. VT* | melisfylum *V*, melisfillum *QSTF*, merisfillum *G*, mellisfillum *E*, melisphyllum *edd.*, *om. p* | agrestes *om. p* | asfodillum *G*, asfodium *E*, affodillum *i*, *om. p* || 22 citraginem *LQSTVEGF*, citraginem *acgs*, *om. p* | amanteum *F* | iacintum *QVGF*, iacinctum *STE* | quiris *E*

uel gladiolus dicitur similitudine foliorum, narcissum,
 crocum ceterasque herbas suauissimi odoris et floris.
 in fruticibus uero sint rosae, lilia, uiolae flauae, ros-
 marinus, ederae: in arboribus zizyphus, amygdalus, per-
 5 sicus, pirus pomiferaeque arbores, quibus nulla amari-
 tudo respondet flore desucto: siluestria uero glandifera
 robora, terebinthus, lentiscus, cedrus, tilia, ilex minor
 et linus. sed taxi remoueantur inimicae. primi saporis 3
 mella thymi sucus effundit, secundi meriti thymbra,
 10 serpillum uel origanum, tertii meriti rosmarinus et
 satureia. cetera ut arbutus et olera saporem rustici
 mellis efficiunt. sint autem arbores a septemtrionali
 parte dispositae. frutices atque uirgulta ordines suos
 sub maceriis exequantur. herbas deinde plano post
 15 frutices conseremus. fons uel riuus huc conueniat
 otiosus, qui humiles transeundo formet lacunas, quas
 operiant rara et transversa uirgulta sedes tutas api-
 bus praebitura, cum sitient. sed ab his apium castris 4
 longe sint omnia odoris horrendi, balneae, stabula,
 20 coquinae fusoria. fugemus praeterea animalia, quae
 sunt apibus inimica, lacertos et blattas et his similia.
 aues etiam pannis et crepitaculis terreamus. purus
 custos frequens et castus accedat habens noua aluearia

1 similitudinem *LF* | narcissum *Q* || 3 in fruticibus *V*,
 in fructibus *LEF* | lilia *om. G* | uiolae *om. acgs* | flabae
LSTGE, flabe *F*, fabae *Qacgs* | rosmarinus *om. F* || 4 ederae
om. F | tityphus *Q*, zizyphus *VS*, ziziphus *Gc*, zizifus *E* |
 rosmarinus edere amygdalus *F* | amigdalus *GVST* || 6 floris *p*
 desuco *LQT*, defuncto *E*, uel sucto *V*, uel succi *p*, uel
 suco *G*, uel succo *a* | grandifera *Q* || 7 tulea *L* | ulex *LQG* ||
 8 thinus *V*, cinus *ac*, linus *g*, pinus *s* | inimica. Sed primi *G* ||
 9 thimi *S*, thymi *edd.* | effudit *L* | tymbra *SV*, thymbre *F* ||
 11 et caetera *L*, cetera uero *E* | holera *Q* | soporem *Q* ||
 14 exequantur *a* | in plano *SEFiacgs* || 15 riuus sit qui *p* ||
 16 quas—sitient *om. p* || 17 rura *E* | et transversa—sitient
om. V¹ in textu, addit *V²* in margine || 18 conficient *F* | a
 castris apium *p*, apum *VE* || 19 fient *S*, fiant *E* | omnia—coqui-
 nae *om. p* || 20 fossoria *E* | fugabimus *a* | animalia *om. G* ||
 21 lacertas *GE* | et (post lac.) *om. iacgs* | blathas *T* || 22 pannis
 et *om. p* || 23 custos *om. G*

- praeparata, quibus excipiat examinum rudis iuuen-
 5 tus. uitetur odor coeni et cancer exustus et locus,
 qui ad humanam uocem falsa imitatione respondet.
 absint et herbae tithymallus, elleborum, thapsia, ab-
 5 sinthium, cucumis agrestis et omnis amaritudo con-
 ficiendae aduersa dulcedini.
- 6 (XXXVIII) Aluearia meliora sunt, quae cortex for-
 mabit raptus ex subere, quia non transmit-
 tunt uim frigoris aut caloris. possunt tamen et ferulis
 fieri. si haec desint, salignis uiminibus fabricantur 10
 uel ligno cauatae arboris aut tabulis more cuparum.
 fictilia deterrima sunt, quae et hieme gelantur et
 7 (2) aestate feruescunt. sed inter ea loca, quae muniri
 debere praecepi, podia ternis alta pedibus fabricantur
 inducta testaceo et albario opere leuigata propter la- 15
 certorum ceterorumque animalium noxam, quibus est
 moris inreperere: et supra haec podia aluearia con-
 locentur ita, ut non possint imbre penetrari, spatiolis
 inter se patentibus segregata. angustus tamen aditus
 admittat examina propter frigoris et caloris iniuriam. 20
 sane uentis frigidioribus altus paries resistat, qui locum
 8 (3) possit defensis sedibus apricare. aditus omnes soli
 obponantur hiberno, qui in uno cortice duo uel tres

1 iubuntus *L* || 2 uitetur *om. p* | stercoris *V*¹, coeni *om. V*¹,
*hab. V*² *supra*, feni *E* | adustus *Tiacgs* || 4 titimallus *Q*, titymal-
lus V, tytimallus *S*, tytimalus *T*, tithymalus *s*, tithymallus *cet.*
edd. | elleborum *QVST* | tapsia *om. p*, tarsia *habent LST*, thar-
sia QG, thabsia *F*, thabisia *V in rasura* | absentium *LQ*, ab-
sintium STE || 5 cucumeris *V* || 7 Tit. XXXVIII. DEUASCU-
 LISAPUMFORMANDIS *G*, De vasculis apium formandis.
 Aluearia *ac*, XXXVIII. Aluearia *gs*, albearia *QS* | forma-
 uit *E* || 8 ex ubere *QS* (*s supra*) *E* || 9 ex ferulis *Tiac* ||
 10 hae *iacgs* | saliginis *LVGE* | inaminibus *F* || 11 stabu-
 lis *E* || 12 teterrima *V* || 14 praecipi *LG*, praecepimus *iacgs* ||
 15 induta *LVTGE*, induata *S* | albari *Q* | lacertarum *GEp* ||
 17 moris est *E* | odia *L*, duo *Q*, *om. p* | albearia *QS* || 20 ad-
 mittant *Q*, admixtat *E* || 22 applicare *Q*, aplicare *F* || 23 qui
om. V | corpore *Ga*

esse debebunt ea magnitudine, quae apes formam non possit excedere. sic enim noxiis animalibus ingressu resistetur angusto: uel si apes obsidere uoluerint, exeuntes alio, cum non defuerit, utentur egressu.

5 DE APIBUS EMENDIS.

Apes si emendae sunt, prouideamus, ut XXXVIII
 plena aluearia conparentur: quam rem uel in- (XXXIX)
 spectio uel murmuris magnitudo uel frequentia mon-
 strat commeantis ac remeantis examinis: ex uicina
 10 potius quam longinqua regione, ne aeris nouitate
 temptentur. si uero longius aduehendae sunt, collo
 nocte portentur: nec conlocare nec aperire aluearia
 nisi uespere instante debemus. speculemur deinde per 2
 triduum, ne omne ianuas suas egrediatur examen. hoc
 15 enim signo fugam meditantur adsumere. contra haec
 uel cetera suo unaquaque mense reddemus. tamen
 creduntur non fugere, si stercus primogeniti uituli
 adlinamus oribus uasculorum.

DE BALNEIS.

20 Non alienum est, si aquae copia patiat, XXXVIII
 patremfamilias de structura balnei cogitare: (XL)
 quae res et uoluptati plurimum conferat et saluti.
 itaque balneum constituemus in ea parte, qua calor

1 magnitudinem *p* || 2 possint *L* || 3 angusta *G* || 4 cui
 defuerint *E*, ubi non fuerint *acgs*, *om. p* | uitentur *LVG*,
 uitent *F* || 7 albearia *QS* | uel *om. G* || 8 monstrat *om. p* ||
 9 examinis probant *p* | et ex *Ta*, [et] ex *cgs* | 10 quam ex *a*,
 quam [ex] *cgs* || 11 tereantur *p*, tententur *acgs* | uehenda *E* ||
 12 nocte collo *Ecgs* || 13 post triduum *LSTE*, postriduum *G* ||
 16 et cetera *Eiacgs* | unumquodque *acgs* | reuidebimus *a* ||
 17 creduntur confugere *SE* | primigeniti *LSF* || 18 adlinia-
 mus *G* || 20 copiam *Q* | potiatur *E* || 21 destructa *L*¹, m *L*²
supra || 22 confert *QSTFiags* || 23 constituamus *E*¹, e *E*²
supra

- futurus est, loco ab umore suspenso, ne uligo eum
fornacibus uicina refrigeret. lumina ei dabimus a parte
meridiana et occidentis hiberni, ut tota die solis iue-
2 tur et inlustretur aspectu. suspensuras uero cellarum
sic facies. aream primo bipedis sternis: inclinata sit 5
tamen stratura ad fornacem, ut, si pilam miseris, intro
stare non possit, sed ad fornacem recurrat. sic eueniet,
ut flamma altum petendo cellas faciat plus calere.
supra hanc straturam pilae laterculis argilla subacta
et capillo constructae fiant distantes a se spatio pedis 10
unius et semissis, altae pedibus binis semis. super
has pilas bipedae constituentur binae in altum atque
his superfundantur testacea pauimenta et tunc, si
3 copia est, marmora conlocentur. miliarium uero plum-
beum, cui aerea patina subest, inter soliorum spatia 15
forinsecus statuamus fornace subiecta, ad quod milia-
rium fistula frigidaria dirigatur et ab hoc ad solium
similis magnitudinis fistula procedat, quae tantum
calidae ducat interius, quantum fistula illi frigidi
liquoris intulerit. cellae autem sic disponantur, ut 20
quadrae non sint, sed verbi gratia si quindecim pedi-
bus longae fuerint, decem latae sint: fortius enim
4 uapor inter angusta luctabitur. soliorum forma pro
uniuscuiusque uoluntate fundetur. piscinales cellae in
aestiuis balneis a septemtrione lumen accipiant, in 25
hiemalibus a meridie. si fieri potest, ita constituentur
balneae, ut omnis earum per hortos decurrat eluuius.
camerae in balneis signinae fortiores sunt: quae uero

1 ne id uligo forn. *a*, ne uligo cum forn. *Gc* || 5 bispe-
dis *E* | sternas *G* || 6 ad *om.* *V*¹, *add.* *V*² || 9 staturam *G*,
statura *E* || 11 binis et semis *i* || 12 bipedes *E* | bene *E* | ad-
que *Q* || 15 erea *V* || 16 statuemus *a* | ad adquod *L* | mima-
rum *F* || 17 fistula—magnitudinis *om.* *E* | dirigatur—fistula *V*
in margine || 18 tamen *pro* tantum *E* || 22 fiant *E* || 24 fun-
duntur *Q* || 27 balnea *E* | eorum *E* | elubies *F*, ebulliens *E* ||
28 si Signinae fiant *ia*, [si] Signinae [fiant] *cgs* | uero
om. *i*

de tubulis fiunt, uirgis ferreis transuersis et ferreis arcubus sustentur. sed si tubulos nolis inponere, 5 super arcus ac uirgas bipedas constitues ferreis ancoris conligatas capillo inter se atque argilla subacta cohaerentes et ita impensam testaceam subterinduces: deinde albarii operis nitore decorabis. possumus etiam, si compendio studemus, hiberna aedificia balneis inponere: hinc et habitationi teporem submittimus et fundamenta lucramur.

10 DE MALTHIS CALIDAE ET FRIGIDAE.

Scire conuenit, quoniam de balneis loquimur, XXXX quae sint malthae calidariae uel frigidariae, ut, (XLI) si quando in soliis scissa sint opera, possit repente succurri. calidariae compositio talis est. picem duram, 15 ceram albam ponderibus aequis, stupam, picis liquidae totius ponderis dimidiam partem, testam minutam, florem calcis, omnia simul mixta confundes et iuncturis curabis inserere. aliter ammoniacum remissum, ficum, stupam, picem liquidam tundes in pilo 20 et iuncturas oblines. aliter ammoniacum et sulfur 2 utrumque resolutum line uel infunde iuncturis. item picem duram, ceram albam et ammoniacum super remissum simul iuncturis adline et cautere cuncta

1 tabulis *Giacgs* | fiunt *om. E* || 2 arcubus — ferreis *om. G* | tabulas *Giacgs*, Sed gigibulos *E* || 3 bipedes *EFi* || 4 et argilla *E* || 5 subter inducis *QVSTGEFacs*, subinterducis *L*, superinducis *i* || 6 aluearii *L* || 8 huic *G*, Huic enim *pro* hinc et *V* | summitibus *Q* || 10 calidaria et frigidaria *iac* || 12 sunt *omnes* | caldariae *VG*, calderie *E* | uel frigidariae *om. E* || 13 scissa *LE* | sunt *iacgs* | possint *L* || 14 Calidarum *QVSTGEF*, Callidarum *L* || 15 Stuppam *G* || 16 munitam *V* || 17 confundis *LQVSTGEF*, confu... *P**), in pila contundes *acs* || 18 iuncturis — in pilo et *om. G* || 19 stupam *QS* | confundis *G*, tundis *ceteri* | in *om. ags* || 20 oblinis *omnes* || 23 adlide *G*, obline *E* | caute *VF*, cauture *E*

De codice P vide praef.

percurre. item florem calcis cum oleo mixtum iunctu-
 3 ris inline et caue, ne mox aqua mittatur. aliter san-
 guini taurino et oleo florem calcis admisce et rimas
 coniunctionis obducito. item ficum et picem duram
 et ostrei testas siccas simul tundes. his omnibus 5
 iuncturas diligenter adlines. item malthae frigidariae,
 sanguinem bubulum, florem calcis, scoriam ferri pilo
 uniuersa contundes et ceroti instar efficies et curabis
 adlinere. item seuum liquefactum cribellato cineri ad-
 mixtum frigidae aquae inter rimas labenti, si ad- 10
 linatur, obsistet.

DE PISTRINO.

XXXXI Si aquae copia est, fusoria balnearum de-
 (XLII) bent pistrina suscipere, ut ibi formatis aquariis
 molis sine animalium uel hominum labore frumenta 15
 frangantur.

DE INSTRUMENTIS AGRESTIVM.

XXXXII Instrumenta uero haec, quae ruri necessaria
 (XLIII) sunt, paremus, aratra simplicia uel, si plana
 regio permittit, aurita, quibus possit contra stationes 20
 umoris hiberni sata celsior sulcus adtollere, bidentes,
 dolabras, falces putatorias, quibus in arbore utamur
 2 et uite: item messorias uel fenarias, ligones, lupos
 id est serrulas manubriatas minores maioresque ad

2 inlini *T* | aqua mittatur mox *E* | sanguine *G* || 3 rima *E* ||
 5 ostrae *S*, ostreae *GE*, hostrei *T*, ostrai *F* || 6 adlines dili-
 genter *E* || 7 schoream *L*, i *supra*, scoream *V* || 8 contundis
LQVSGEFi || 9 adlinire *QTGEiags*, allinere *S* | criuel-
 lato *QSTF* || 10 lauanti *SE*, lauenti *F* | adliniatur *EF* ||
 13 fusura *LPQV¹TGEiac*, s *addit V²*, fusuras *habent SEgs*,
 fissuras *F* || 14 et pistrina *LSEF* | ut ubi *LQG* || 15 mollis-
 sime *L* | animalibus *G* || 16 frantur *Q* || 18 Instrumenta uero
 haec *om. p* || 19 praeparemus *a* || 21 attolli *p*, *q*. possint *c. s.*
u. h. s. celsiore sulco attolli *acgs* || 22 dolabra *E* || 23 uitae *G* |
 missorias *L* | lupus *Q* || 24 ferulas *E*

mensuram cubiti, quibus facile est, quod per serram fieri non potest, resecando trunco arboris aut uitis insereri, acus, per quas in pastinis sarmenta merguntur, falces a tergo acutas atque lunatas, cultellos
 5 item curuos minores, per quos nouellis arboribus surculi aridi aut extantes facilius amputentur: item 3
 falciculas brevissimas tubulatas, quibus silicem solemus abscidere, serrulas minores, uangas, runcones, quibus uepreta persequimur, secures simplices uel do-
 10 labratas, sarculos uel simplices uel bicornes uel ascias in auersa parte referentes rastros: item cauterer, castratoria ferramenta atque tonsoria uel quae ad animalium solent pertinere medicinam. tunicas uero pel- 4
 licias cum cucullis et ocreas manicasque de pellibus,
 15 quae uel in siluis uel in uepribus, rustico operi et uenatorio possint esse communes.

Expletis his, quae pertinent ad generale praeceptum, nunc operas suas singulis mensibus explicabimus et a mense Ianuario faciemus initium.

1 quod—resecando *om. p* || 2 truncis arboris insereri, quod per sarpam fieri non potest: acus *p* || 3 acos *V* || 4 adque *Q* || 5 inter *pro* item *E* | curuos *om. p* || 6 amputantur *E* || 7 faculas *p* | tabulatas *LG*, tribulatas *i acgs* | solebamus *E* || 8 abscindere *ags* | bangas *PVSp*, uuangas *Qi*, uanguas *E* || 9 securas *S* || 10 simplices. bicornes *E* | et ascias *Es* || 11 aduersa *PG Ei* | in—rastros *om. p* | cauterer *E* || 13 uero *om. p* | pelliceas *a* || 14 culis *L¹*, cu *L² supra*, pellicias. cucullas *E* | ocreis manicas *p* || 15 quae *om. G* | uel *ante* in siluis *om. LFp* | opere *E* || 16 possunt *E* || 17 Expletis—initium *habent codd. ante caput I libri II* || 19 a *om. GE* | initium faciamus *T*

LIBER SECVNDVS
SIVE
MENSIS IANVARIVS.

TITVLI.

I	De ablaqueandis uitibus.	5
II	De pratis abstinendis in locis macris.	
III	De proscindendis agris et iungendis bubus uel arandi disciplina.	
IIII	De hordeo galatico serendo.	
V	De cicercula serenda cum disciplina sua.	10
VI	De uicia serenda non ad pabulum secundum sed ad semina redigenda cum disciplina sua.	
VII	De feno graeco serendo legendi seminis causa cum disciplina sua.	
VIII	De eruo serendo.	15
VIII	De sariendis frumentis et leguminibus.	
X	De pastinandi generibus et scrobibus uitium.	
XI	De tabulis uinearum.	
XII	De mensura pastini italica.	
XIII	De solo et caelo et loco pangendis uineis congruenti et ea, quae illuc pertinet, disciplina.	20

1 LIBER—IANVARIVS *om. codd.* || 4 TITVLI MENSIS IANVARII *omnes fere codices et editiones*, Incipiunt capitula libri secundi *E*, TITVLI—horis *om. c* || 5 laqueandis *E* || 7 unguendis *L* | bobus *Eia* || 9 ordo *E* || 10 sua disciplina *E* || 11 secunda *a* || 12 sua disciplina *E* || 13 VII—sua *om. G* || 14 sua disciplina *E* || 15 herbo, heruo, eruo *codices*, Herbo i || 16 cum disciplinis suis *addunt ia* || 21 et ea *om. G*

- XIII De hortis: in eo de lactuca serenda cum disciplina sua, item de nasturtio, similiter de eruca, item de caulibus, allio et ulpico.
- 5 XV De pomis: in eo de sorbo, de amygdalo, de nuce iuglandi cum disciplinis suis et de ceteris pomis, quorum disciplina suis mensibus continetur.
- XVI De signandis animalibus et lardi et pernarum confectione et echini et rapis.
- 10 XVII De oleo myrtino.
- XVIII De uino myrtite.
- XVIII De oleo laurino.
- XX De oleo lentiscino.
- XXI De gallinarum partu.
- 15 XXII De caedenda materie.
- XXIII De horis.

DE ABLAQVEANDIS VITIBVS.

Ianuario mense locis temperatis ablaqueandae sunt I uites, quod Itali excodicare appellant, id est, circa
20 uitis codicem dolabra terram diligenter aperire et

1 in eodem (*pro in eo de*) *PLQGa* || 2 sua disciplina. XV. De nasturtio. similiter et *E* | item nasturtio similiter et *fere omnes* || 3 uruca *LQV* | XVI De caulibus *E*, item caulibus *omnes alii* | ulpio *Q* || 4 XVII *E* | amygdalo *PSV*, et amygdalo *E* || 5 iuglandi *E*, iuglande *ia* | de pomis tuberum: et de caeteris *i*, de aliis *a* || 6 mensibus suis *S*, suis *om. E* || 8 XVIII *E* | pennarum *L* || 9 echinis *gs* || 10 XVIII *E* | myrtino et myrtino *codices* || 11 XIX *E* | myrticae *L*, myrtitiae *Q*, myrtino *E* || 12 XX *E* || 13 XXI *E* | de lentiscino oleo *LQGSta* || 14 XXII *E* | pastu *gs* || 15 XXIII *E* | edenda *L*, decenda *Q* | matherie *VE*, Decedendamate *G* || 16 XXIII *E* || **MENSIS IANVARIVS.** *addunt codices et i praeter E, qui habet* Incipit liber II. de mense ianuario | Expletis—initium (*confer supra*) *codices post MENSIS IANVARIVS habent* || 20 radicem *a* | dolabro *E*

purgatis omnibus uelut lacus efficere, ut solis teporibus et imbris prouocetur.

DE PRATIS ABSTINENDIS IN LOCIS MACRIS.

- II Apricis aut macris aut aridis locis prata iam purganda sunt et a pecore uindicanda. 5

DE PROSCINDENDIS AGRIS ET IVNGENDIS BVBVS VEL ARANDI DISCIPLINA.

- III Pingues et sicci agri proscindi et apparari iam possunt. sed boues melius collo quam capite iunguntur: quos, ubi ad uersuram uenerint, arator retineat 10 et iugum propellat, ut eorum colla refrigerentur. sulcus autem in arationibus longior quam centum uiginti pedum esse non debet. seruandum est, ne 2 inter sulcos non mota terra relinquatur. glebae omnes dolabris dissipandae sunt. sed aequaliter terram motam 15 esse cognoscis, si transuersam per sulcos perticam mittas: quae res saepius facta bubulcos ab hac neglegentia summouebit. obseruandum, ne lutosus ager aretur aut, quod saepe fit, post longas siccitates leui 3 imbre perfusus. nam terra, quae lutosa tractatur in 20 primordio, fertur toto anno non posse tractari: quae autem supra leuiter infusa est et subter sicca, si tunc aretur, adseritur per triennium sterilis fieri. et ideo mediocriter infusus ager, ut nec lutosus nec aridus sit, proscindi debet. si collis est, transuersus 25

1 temporibus *G*, temperibus *E* || 2 et imbris *om. G* | prouocentur *i acgs* || 7 bobus *E iac* || 8 aperiri *E*, apta *p* || 10 ueniunt *i* || 12 aut in ationibus *Q*, autem mansionibus *F* || 13 seruandum uero est *as*, [uero] *cg* || 14 aequaliter mota *i* || 15 si *E*¹, sic *E*² *pro* dolabris || 16 [esse] *cg* || 18 summouet *G* | Obseruandum est *ias*, [est] *cg* | lutosus *P*, lutuosus *Q E* || 20 perfusus *P* | lutuosa est tractatur *E* || 21 principio *p* || 24 lutuosus *E*

per latera sulcetur. quae forma tunc seruanda est,
cum semen accipiet.

DE HORDEO GALATICO SERENDO.

Si clemens fuerit hiems, hordeum galaticum, IIII
5 quod graue et candidum est, circa idus ianuarias
seramus locis temperatis. octo modiis iugerum con-
plebitur.

DE CICERCVLA SERENDA CVM DISCIPLINA SVA.

Cicercula mense hoc seritur loco laeto, caelo V
10 umido. tres modi iugerum complent. sed hoc genus
seminis raro respondet, quia decipitur austro uel
siccitate, dum floret, quod tunc prope necesse est
euenire.

DE VICIA SERENDA CVM DISCIPLINA SVA.

15 Hoc mense ultimo colligendi seminis causa, non VI
pabuli secandi uicia seritur. iugerum sex modi oc-
cupant. serenda est in terra proscissa post horam
secundam uel tertiam, cum ros esse desierit, quem
ferre non potest. sed statim cooperienda est ante
20 noctem. nam si nuda manserit, noctis umore cor-
rumpitur. obseruandum est, ne ante uicesimam
quintam lunam seratur, quia sic satam limaces per-
sequuntur.

3 SERENDO *om. E* || 4 hyens *E* || 5 Ianuarii *Ep* || 8 cice-
rula *E* | cum disciplina sua *om. iac* || 9 Cicercula *E* || 14 De
uitia serenda non ad pabulum secanda sed ad semina *E* |
cum disciplina sua *om. E* || 16 pabulis *G* | iugerum VI
modio *L* || 21 est *om. V¹p* | uicesimam *L* || 22 quintam
om. E | quam sictam *Q*

DE FENO GRAECO SERENDO.

VII Fenum graecum in Italia colligendi seminis causa mense ianuario ultimo circa februiarias calendas serimus. sex modii iugero sufficient. arandum est spisse, sed non alte. nam si plus quam quattuor digitis 5 obruatur, difficile nascitur. idcirco quidam minimis aratris proscissa prius terra seminant et sarculis statim sata cooperiunt.

DE ERVO SERENDO.

VIII Eruum seri et hoc mense nouissimo potest loco 10 sicco et macro. in iugero quinque modii seruntur.

DE SARIENDIS FRUMENTIS ET LEGVMINIBVS.

VIII Hoc mense serenis et siccis diebus, dum gelicidium non est, sunt sarculanda frumenta. quod opus plerique negant fieri debere, quia radices eorum de- 15 tegantur aut incidantur et necentur frigore subsequuto. mihi uidetur herbosis locis tantum esse faciendum. sed triticum et far saritur quattuor foliorum, hordeum quinque, faba et legumina, cum supra terram quat- 2 tuor digitis fuerint. lupinus uero, qui unam radicem 20 habet, si sarculetur, extinguitur: quod nec desiderat, quia herbas praeter auxilium cultoris adfligit. faba autem, si bis sarculetur, proficiet et multum fructum et maximum redditura, ut ad mensuram modii con-

1 SERENDO om. *E* || 4 iugerum *E*¹, ad iugerum *E*² | sufficient *G* et editiones | est om. *p* || 5 digitis *V* || 6 difficile *G* | Iccirco *E* || 7 aratis *V*¹ | proscissam *E*ⁱ | terram *E*ⁱ, terre *G* | statim sarculis *E* || 9 HERVO vel HERBO fere omnes et sic saepius || 10 ultimo *G* | loco om. *E* || 13 gelicidia *PLQVSEF* || 14 sarculenda *G*, frumenta sarculanda *E* | opus om. *E* || 16 aut nec *p* || 17 mihi autem uidetur *i a c g s* || 20 quia (*pro* qui) *s* || 21 quod — adfligit om. *p* || 23 sarculetur non affligitur sed proficiet *p* || 24 redditur aut *PLQV*¹, reddit, ut *STE*, reddet *Gp*, afferet *c g s*

plendi fresa propemodum sicut integra respondeat. si siccas segetes sarculaueris, aliquid contra rubiginem praestitisti. maxime hordeum siccum sarietur.

DE PASTINANDI GENERIBVS ET SCROBIBVS VITIVM.

5

Pastinum fieri nunc tempus est: quod fit tribus X
generibus, aut terra in totum fossa aut sulcis aut
scrobibus. terra tota debet effodi, ubi ager immundus
est, ut siluestribus truncis et radicibus filicis uel her-
10 barum noxiarum spatia liberentur. ubi autem mundae
sunt nouales, scrobibus pastinemus aut sulcis: sed
sulcis melius erit, quia umorem uelut in totum spatia
pastinata transmittunt. fiunt ergo sulci tanta longi- 2
tudine, quantam destinaueris tabulae, latitudine pedum
15 duorum semis uel trium, ita ut iuncti duo fossores
designatum linea spatium bidentibus persequantur alti-
tudine trium uel duorum semis pedum. Deinde si per
homines uinea colenda est, tantum crudi soli relin-
quimus, et sic alter sulcus inprimitur. si uero aran-
20 dae sunt uineae, quinque uel sex pedum spatia, quae
non sunt fodienda, relinquemus in medio. quod si 3
scrobes fieri placeat, faciemus tribus pedibus altas,
duobus semis latas, tribus longas. siue fossoribus
colantur uineta seu bubus, eadem spatia, quae inter
25 sulcos sunt dicta, seruemus. ultra tres uero pedes

1 sicut *om. p* || 2 aliquid et contra *PLQ TG*, aliquid e
contra *SE* | robiginem *L* || 3 praestiti *G* | maxime si *a* || 4 pa-
stinandis *SE* | generis *P* || 7 per totum *V* | effossa *E* ||
10 munda *E* || 11 aut sulcis *om. V* | sed *V*², aut *V*¹ || 12 qui *E* |
uelit *P*, uel ut *V*, *om. acg* | in tota *acg* || 14 quanta *G* | de-
stinauerit *L*, decreueris *E* || 15 duum *G* | et semis *Gias*, [et]
semis *cg* || 16 ludentibus *G* || 17 et semis *ias*, [et] semis *cg* |
et si *L*, si ligonibus *s* || 18 colligenda *E* | relinquamus *E* ||
20 aut *E* || 21 in medio relinquemus *Eacgs*, i. m. relinqui-
mus *i*, i. m. relinquentur *p* || 22 pedibus *om. E* || 23 a fossori-
bus *V* || 24 uineta *L* | bobus *Ei* || 25 seruare debemus *Ea*,
seruentur *p* | Ultra uero tres *a*

altius fodiendae scrobes non sunt, ne laborent frigore sarmenta, quae pangimus. latera scrobibus aequaliter incisa sint, ne obliqua uitis saucietur alte nitentibus ferramentis, cum fossor incumbet. pastino uero, quod omne uersabitur, trium uel duorum semis pedum altitudine terra uniuersa fodiatur: in quo erit diligentia, ne crudum solum fraude occulta fossor includat. quam rem subinde custos uirga, in qua praedictae altitudinis modus designatus est, per spatia, quae fodiuntur, exploret. radices omnes et purgamenta, maxime 10 rubi et filicis, in summum regeri faciat. quae cura in omni positionis genere et ubique seruanda est.

DE TABVLIS VINEARVM.

- XI Tabulas autem pro domini uoluptate uel loci ratione faciemus siue integrum iugerum continentes seu 15 medium seu quartanariam tabulam, quae quartam iugeri partem quadrata conficiet.

DE MENSURA PASTINI ITALICA.

- XII Mensura uero pastini haec est in tabula quadrata iugerali, ut centeni octogeni pedes per singula latera 20 dirigantur, qui multiplicati trecentas uiginti et quat-

1 scrobae *S* || 4 confossor *L*, cum forsor *G*, uini fossor *F* | Pastina *L*, Pastini *ags* || 5 omne quod *i* || 6 terra *om. E* | fodiantur *E*, fodietur *iacgs* | est adhibenda diligentia *s* || 8 praedictae *G* || 9 per spatia quae fodiuntur custos exploret uirga *p* || 11 rigiri *V*, tegeri *F* || 12 omnis *P* | genere positionis *SE* || 14 uoluntate *TEFiacgs* || 15 iugerum *om. E* || 16 quaternariam *omnes praeter gs* | tertiam (pro quartam) *p* || 18 ITALICA *om. Qiac* || 19 uero *om. i* | ut in tabula *a*, [ut] in tabula *cgs* || 20 iuger aliud *LQ*, ut *om. acgs* | pedes *om. E* || 21 in se multiplicati *a*, [in se] multiplicati *cgs* | uiginti et XIII pedes *S* in textu, corr. in margine, XX et quattuordecim *E*, XX et III pedes *G*, et XXIII *p*, uiginti & III decempedes (a supra *V*²) quadratis (a supra *V*²) *V*¹, uiginti quatuor d. q. *acgs*, uiginti quatuor d. q. *i*

tuor decempedas quadratas per spatium omne complebunt. secundum hunc numerum omnia, quae uolueris pastinare, discuties. decem et octo enim decempedae decies et octies subputatae trecentas uiginti quattuor explebunt. quo exemplo doceberis in maiore agro uel minore mensuram.

DE SOLO ET CAELO ET LOCO PANGENDIS
VINEIS CONGRVENTI ET EA, QVAE ILLVC
PERTINET, DISCIPLINA.

- 10 Sed solum uineis ponendis nec spissum nimis XIII
nec resolutum, propius tamen resolutio: nec exile nec
laetissimum, tamen laeto proximum: nec campestre
nec praeceps, sed potius edito campo: nec siccum
nec uliginosum, modice tamen roscidum: nec salsum
15 nec amarum, quod uitium sapore corrupto uina contristat. caelum mediocris qualitatis, tepidum tamen 2
magis quam frigidum, siccum potius quam nimis
imbridum. sed ante omnia uitis procellas uentosque
formidat. ad pastinandum rudes agros potius eliga-
20 mus uel maxime siluestres. ultima conditio est eius
loci, in quo fuerunt uetusta uineta. quod si necessi-
tas coegerit, prius multis arationibus exerceatur, ut
abolitis radicibus prioris uineae et omni earum carie
et squalore depulso nouella uitis tutius possit in-
25 duci. tofus et alia duriora, ubi gelu relaxantur et 3
solibus, pulcherrimas uineas ferunt refrigeratis aestate

1 quadrati *p* | spatia *G* || 3 Decem VIII *G*, Nam XVIII *p* |
4 superputate *L* | XXIII decempedas *p* || 5 de quo exemplo *Q* |
in minore *i* || 7 SOLE *G* || 8 UINEAS *G* || 9 pertinent *S* ||
10 Sed *om.* *p* | faciendis *E* | ne spiss. *E* | sit nimis *acgs* ||
11 ne resol. *E* | proprius *E*, sit tamen resolutio proximum *i* ||
12 lentissimum *E* | lento *E* || 14 rosidum *iacy* || 15 uino con-
sistat *p* || 18 umbridum *G* || 19 nimis formidat *p* || 20 conditio
om. *L* | eius locum quo *E* || 21 fuerant *PLVSTGEF* | quosi
QVST, qui (si *supra*) *G* || 23 eius *ps*, earum omni *E* || 24 ca-
lore *E* || 25 Tusus *E* || 26 ferte *E*

- radicibus et umore detento. sed et soluta glarea et
 calculosus ager et mobiles lapides, si tamen haec
 omnia glebis se pinguibis miscuerunt, et silex, cui
 terra subposita est, quia frigidus est et umoris tenax,
 radices aestate sitire non patitur. item loca, ad quae
 de cacuminibus terra decurrit, uel ualles, quas flumi-
 num saturabit adgestio: sed hoc in his locis, quae
 4 gelu et nebulis infesta esse non possunt. argillosa
 terra commoda est, argilla autem sola grauiter inimica
 et cetera, quae in generalibus dixi. nam locus, qui
 5 misera uirgulta produxerit, uel uliginosus uel salsus
 uel amarus uel siticulosus et aridus inprobatur. niger
 sabulo et rubeus utilis est, sed cui fortis terra per-
 mixta est. carbunculus, nisi stercoretur, macras uineas
 reddit. in rubrica difficile comprehendunt, quamuis
 postea nutriantur. sed hoc genus terrae operibus
 inimicum est, quia paruo uel umore uel sole nimis
 madescit aut dura est. at maxime utile solum est,
 quod inter omnes nimietates temperamentum tenebit
 6 et raro proximum quam denso fuerit. plagam caeli 20
 uinea spectare debet locis frigidis meridianam, calidis
 septemtrionalem, tepidis orientem, si tamen austros
 uel euros regio non habeat inimicos. quod si hoc
 est uitium, melius in aquilonem uel fauonium uineta
 7 dirigimus. sed locus, qui pastinandus est, prius 25
 pedimentis et omnibus elisis liberetur arboribus, ne

1 radicibus estate *E* || 3 miscuerint *a*, miscuere *icgs* | circum
 terram *p* || 4 suppositus *p*, superposita *acgs* | est *post* subp.
om. p || 5 atque *PVF* || 6 uallis *V* || 7 sed—possunt *om. p* | iis
EGacgs || 8 infecta *Ea* || 9 salsa *V* || 11 uel uliginosus. salsus *E* ||
 12 reprobatur *a*, adprobatur (approbatur) *ceteri praeter s* ||
 13 rubens *E* || 15 difficili *Q*, difficle *G*, difficiliter *acgs* ||
 17 quia pastino uel humore *E*, paruo humore nimis madescit
 et paruo solo nimis ducescit *a* || 18 mad. aut siccatur *s* | aut
 maxime *PLQVE*, *a* (*ras*)^t maxime *G*, au maxime *F*, Maxime *t* ||
 19 nimietatis *V*¹ | praestabit *E* || 20 plus *ins. ante proximum E*¹ |
 fauerit *Q* || 21 expectare *L* || 23 habet *E* | quo *G* || 26 elisis
om. p, incl. *s*, elisionibus *hab. V* | arboris *PV*

post calcatu adsiduo terra effossa solidetur. si campus
est, duobus semis pedibus pastinetur, si clivus, tri-
bus, collis praeruptus quattuor, ne citius terra de-
currat, uallis duobus pedibus. sed ager uliginosus,
5 qui umores altius fossus eructat sicut rauennatis soli,
non amplius quam in pedem semis effoditur. illud 8
experimentis adsiduis comprehendi, uites melius pro-
uenire, si uel statim fossae terrae uel non longe ante
pangantur, cum tumor pastini nondum repetita soli-
10 ditate subsedit. hoc quoque in faciendis sulcis et scro-
bibus adprobaui, maxime ubi mediocris est terra.

DE HORTIS.

Mense ianuario lactuca serenda est uel de- XIII
cembri, ut planta eius februario transferatur. itemque
15 februario seritur, ut possit aprili mense transferri.
sed certum est eam toto anno bene seri, si locus sit
laetus, stercoratus, inriguus. antequam pangatur, ra-
dices eius resecemus aequaliter et liquido fimo lina-
mus: uel quae iam panctae sunt, nudatae laetamen
20 accipiant. amant solum subactum, pingue, umidum, 2
stercoratum. inter has herba manu est euellenda non
sarculo. latior fit, si rara ponatur uel, cum producere
incipiet caulem, eo leuiter inciso gleba prematur aut

1 terrae fossa *PLV* || 2 passibus *E* | Siglis tribus *E* ||
3 ne—pedibus *om. p* || 4 uallis uel *VSEF*, vallis uero *i acgs* ||
5 humores suos altius *E* | rauennati *E* || 6 non in amplius *i* ||
quam pede *p* | effodiatur *E¹Gi acgs* || 7 melius uites *E* ||
8 terrae *om. E* | non *om. Q* || 9 petita *L* || 10 haec *TGFiacgs* ||
sulcis *om. p* || 12 IN Hortis: in eo de lactuca nasturtio eruca
caulibus alio & ulpico *i*, De hortis, in eo *etc. a*, in eo *om. c*
cetera praeb., DE LACTVCA *E* || 14 Item *E* || 15 posint *L* ||
16 ea *L* | si *om. Q* || 17 pangantur *V* || 18 lingamur *p*, linia-
mus *Ei*, *i ante a eras. G* || 19 uel *om. p*, *incl. s* | panctae *Q*,
panctae *SETcgs*, panctae *G* || 20 accipiunt *E* || 21 herbas *G* |
uellenda *GE*, euellenda est *i acgs* || 22 cum *om. Q* || 23 in-
cipiat *G*, *om. p* | leniter *p* | incisa *E* | ponatur *p*

- testa. candidae fieri putantur, si fluminis harena uel litoris frequenter spargatur in medias, et collectis
 3 ipsae foliis alligentur. si uitio loci uel temporis uel seminis cito lactuca durescit, planta eius auulsa et denuo posita teneritudinem consequetur. item multis 5 seminibus condita nascetur, si caprini stercoreis bacam subula subtiliter excauaris et in ea semen lactucae, nasturtii, ocimi, erucae, radiceis inmisericis, tunc inuolutam fimo bacam terra optime culta breui scrobe demerseris. raphanus nititur in radicem. cetera semina 10 in summo lactuca pariter mergente prosiliunt singulorum sapore seruato. alii hoc ita adsequuntur. auulsae lactucae folia carpunt, quae radicibus iuncta sunt, et in eisdem gradibus surculo punctis praeter raphanum semina supradicta deponunt ac fimo adlinunt. 15 sic obruta iterum lactuca praedictorum seminum caulibus ambiuntur. lactuca dicta est, quod abundantia 5 lactis exuberet. hoc mense nasturtium constat et omni tempore esse ponendum, loco, quali placebit, et caelo: fimum non desiderat: umorem quamuis diligit, 20 tamen deesse non curat. si cum lactuca seratur, nasci fertur egregie. et nunc et mensibus, quibus uolueris, et locis erucam serere nil moreris. hoc etiam mense caules et toto anno seri possunt, sed melius aliis,

1 resta *E* | putantur. arena si litoris *E* || 3 ipse *G*, ipsa *V F*, ipsis *E* || 5 consequitur *E*, exequitur *p* || 7 exauaris *F*, excauaueris *E² Tiacs* || 8 nasturci *E*, cymi *GE*, nasturcio cimi erucae *L*, nasturciocimerucae *Q*, nasturcio cimae erucae *V*, nasturci ocimi erucae *S*, nasturcio cimo erucae *T*, nasturcio. cimini. erucae *F*, nastatio erucae *p* | radices *V*, raphano *F* | et tunc *acs* || 9 terrae *VSEG* | optimae cultam *V*, optime cultae *G* | scobe *E* || 10 mittitur *L* || 12 alii—exuberet *om. p* || 14 in *om. E* | panctis *i* || 15 adliniunt *Ea* || 17 ambigetur *G* | lactuca — exuberet *incl. g* || 18 DE NASTURCIO *ins. E* | nasturcum *V* | et *om. V* || 19 ex omni *i* || 20 fumum *PL* || 23 DE ERVCA *pro* et locis *E* | nihil *G*, nichil *SE*, non *p* | DE CAULIBVS *ins. E* || 24 caules — mense *om. T*

quibus adscriptum est. hoc etiam mense allium et
ulpicum bene seretur: sed allio alba terra proficiet.

DE POMIS.

SORBA. Mense ianuario, februario et martio locis XV
5 frigidis, calidis uero octobri et nouembri sorba serun-
tur egregie, ita ut matura in seminario ipsa poma
pangantur. ego expertus sum multas arbores ex pomis
sponte progenitas et in crescendo et in ferendo exti-
tisse felices. plantas etiam si quis ponere uoluerit, 2
10 habebit arbitrium, dummodo calidis locis mense no-
uembri, temperatis ianuario uel februario, frigidis
martio inclinante disponat. amat loca umida, mon-
tana et frigidis proxima, solum pinguiissimum: cuius
indiciu certissimu facit, si frequens ubicumque
15 nascatur. planta est transferenda robustior, scrobem
desiderat altiore et spatia largiora, ut, quod illi
maxime prodest, a uentis frequentibus agitata gran-
descat. si uermes patietur infestos, qui in ea rufi ac 3
pilosu solent medullae interna sectari, aliquos ex his
20 sine arboris iniuria detractos uicino crememus in-
cendio. creduntur hoc genere uel fugere uel perire.
si minus ferre coeperit, tedae cuneus eius radicibus
inseratur uel circa ultimam partem fossa facta cumulo
ingesti cineris adaequetur. mense aprili sorba in- 4

1 ascriptum *E* | DE ALIO ET VLPICO *ins. E* | et ulpi-
cum *om. p* || 2 seritur *T V i a c g s* || 3 DE Sorbo serendo *E*²,
DE Pomis: in eo de sorbo amygdalo nuce iuglande & caeteris
pomis *i*, De pomis, in eo *etc. a*, De pomis, sorbo *etc. s* ||
4 SORBA *om. edd.* || 5 calidis uero *om. p* || 6 egregiae *V* | et
natura *p* || 7 panguntur *P* || 8 serendo *E* || 9 quis *om. E* ||
12 umida *om. p* || 13 et solum *as*, [et] solum *cg* || 14 ubique *G* ||
15 referenda *E* || 16 latiora *E*, longiora *c* || 17 maxime *om. i* ||
19 interna medullae secare *E* || 20 iniuria arboris *E* || 22 ce-
perit *G* | taede *P Q G*, taedae *V* || 23 partem ultimam *i a c g s* ||
24 ingenti cineres *E*

- seruntur in se, in cydoneo, in spina alba uel trunco uel cortice. sorba seruantur hoc genere. lecta duriora et posita, ubi mitescere coeperint, fictilibus usque ad plenum clauduntur urceolis gypso desuper tectis et bipedanea scrobe loco sicco sub sole merguntur ore 5 peruerso et desuper spissius terra calcatur. item secta per partes siccantur in sole et seruantur in 5 uasculis in hibernum. cum uoluerimus uti, aqua feruenti macerata reuirescunt sapore iucundo. aliqui cum pediculis suis uiridia lecta suspendunt locis opacis 10 ac siccis. item ex sorbis maturis sicut ex piris uinum fieri traditur et acetum. alii sorba in sapa adserunt diu posse seruari.
- 6 AMYGDALA. Amygdalus seritur ianuario et februario, item locis calidis octobri et nouembri, semine et 15 plantis, quae de maioris radice tolluntur. sed in hoc genere arboris nihil utilius est quam seminarium facere. fodiemus ergo altam pede uno semis aream, in qua obruemus amygdala non amplius quattuor digitis, ita ut cacumina figamus in terra spatio inter se binorum 20
- 7 pedum separata. Amant agrum durum, siccum, calculosum, caelum calidissimum, quia mature florere consuerunt. ita statuendae sunt arbores, ut ad meridiem spectent. cum in seminario adoleuerint, relictis ibi, quae spatio sufficiant, plantis alias transferemus 25

1 cidoneo *PS*, cytidoneo *L*, orodoneo *Q* | DE SORBIS *ins. E*¹, inserendis *add. E*² | cytidoneo *L* | in trunco *s* || 2 serantur *V*¹ || 3 ac *pro* et *iaccs* | ceperint *G* || 4 claudantur *Eiac* | urceoli *V*¹ | gypso *T* || 5 mergantur *V*¹ || 7 sub sole *E* || 8 ad hib. *E* || 9 reuirescunt *E* | iocundo *E* || 11 ac *om. V*, et *hab. iaccs* | siccans *pro* sicut *E* | piro *GE* || 12 et *om. p* | alii—seruari *om. p* | asserunt in sapa *E* || 14 *XVI pro AMYGDALA F, AMIGDALA G, DE AMIGDALO E, De Amygdalo i, De amygdalo ac | Amig-* dalus *VS* || 15 octobri *om. G* || 16 maiori *ia* || 18 fodiamus *E*, faciemus *i* | altam *om. E* || 19 quam quattuor *E* | digitis alta *i* || 20 cumina *P*, acumina *Gacg* | terram *G* | spatia *E* | binorum pedum *om. E* || 22 et caelum *ac* | et quia *a* | maturae *i* || 23 consueuerunt *E*² *Giaccs* | sunt arbores ut arbores *Q*, sunt ut arbores *ac* || 24 adolerint *E*¹

mense februario. sed ipsa amygdala ad ponendum et noua legamus et grandia, quae, antequam ponimus, pridie mulsa aquata nimis maceremus, ne germen extinguat ex multo melle mordacitas. alii prius fimo 8
 5 liquido per triduum nuces eas macerant: deinde die et nocte esse patiuntur in mulsa, sed quae suspicionem tantum possit habere dulcedinis. cum in seminario amygdala disponimus, si siccitas intercesserit, ter in mense rigemus et herbis nascentibus circum-
 10 fodiendo saepe purgemus. terra seminarii laetamen habere debet admixtum. spatia inter arbores uiginti aut quindecim pedibus dedisse sufficiat. putanda est 9
 nouembri mense, ut superflua et arida et densa tolleramus. seruandae sunt a pecore, quia, si rodantur, 10
 15 amarescunt. circumfodi non debent, quotiens florent, quia inde flos eius excutitur. in uetustate plus adfert. si ferax non est, tedae cuneum terebrata radice mergamus uel silicem sic inseramus, ut libro tegente claudatur. locis frigidis, ubi metus est de pruina, 10
 20 Martialis dicit hoc remedio subueniri. antequam floreat, radices nudantur et albi lapides minutissimi mixti arenis congeruntur et, ubi iam tutum uidebitur, ut debeant germinare, effossi iterum lapides summouentur. teneras nuces amygdalus creabit, ut 11
 25 dicit, si ante florem radicibus ablaqueatis per dies aliquot calida aqua ingeratur. ex amaris dulces fiunt, si circumfosso stipite tribus digitis a radice fiat

1 amygdalana *L* || 2 ponamus *Eacgs* || 3 pridie *om. p* | aquata nimis mulsa *i*, mulsa aqua, ita ut ne nimis *acgs* | neger mer *Q* || 4 ex mulso melle mordacitas *E* || 6 ac nocte *E* || 7 possunt *E* | in *om. G* || 8 intercessit *LVSEGi*, intersit *F* || 11 debet habere *ia* || 12 aut uiginti quinque pedum *acgs* | suffiat *P* | putandae sunt *acgs* || 14 rodentur *E* || 15 Qui circumfodi *p* || 17 taede *Q* || 20 marciales *G* | subuenire *SE* | florescant *E* || 21 nudentur *E* | minutissima *P* || 22 congregentur *E* | iam tantum *G*, iam dudum *p*, iam tempus *acg* || 24 submoueantur *E* | creauit *PLV¹F* || 26 aliquod *PLQV¹* | inferatur *p* || 27 circumfuso *F*

- cauerna, per quam noxium desudet umorem, uel medius truncus terebretur et cuneus ligni melle oblitus inprimatur uel si circa radices suillum stercus ad-
 12 fundas. amygdala ad legendum maturitatem fatentur, cum fuerint spoliata corticibus. haec sine cura homi-
 nis seruantur in longum. si difficulter corium dimittent, paleis obruta continuo relaxabunt. item decoriata, si aqua marina lauemus aut salsa, et candida fiunt et plurimum durant. mense decembri uel ianuario circa idus amygdalus inseritur, locis uero frigidis et
 13 februario. si tamen surculos condias, antequam germinant, utiles sunt, qui de summitate sumuntur. inseritur et sub cortice et in trunco. inseruntur in se et in persico. Graeci adserunt nasci amygdala scripta, si aperta testa nuculeum sanum tollas et in eo quod-
 15 libet scribas et iterum luto et porcino stercore inuolutum reponas.
- 14 NVX IVGLANS. Nucem seremus extremo ianuario uel februario. amat loca montana, umida et frigida, plerumque lapidosa. potest tamen et locis temperatis
 20 iuuante umore nutriri. serenda est nucibus suis eo more, quo et amygdala seruntur, et iisdem mensibus. si quas nouembri mense dispones, aliquatenus in sole
 15 siccabis, ut exucetur noxium uirus umoris. quas uero mensi ianuario uel februario positurus es, aqua
 25

1 noxius humor exsudet *p* || 3 si *incl. cgs* | adfundes *G* || 6 dimittant *SE* || 8 ut cand. *V*¹, aut cand. *V*²*GE* || 9 et lan. *SEs* || 11 condies *G*, colligas et condas *s* || 12 inseruntur *iacs* || 13 in cortice *T* | inse. inpersico *G* || 14 scribita *Q*, *om. p* || 15 nuculeum *PL*, nuculeum *ceteri* | sananum *L* || 16 iterum clausum luto *V*²*s* || 18 DE SERENDA NVCE *E*, XVII De nuce iuglandi *F*, DE Nuce iuglande *i*, Tit. XVI. Nucem iuglandem *a*, Tit. XVI. De nuce iuglande. Nucem [iuglandem] *c*, [Tit. XVI.] Nucem [iuglandem] *gs* || 19 uel Februario *om. p* || 22 et ante amygdala *om. E*, *incl. s* | hisdem *PQVGi*, isdem *LSTF* || 23 sed quas *TGacs*, Quas *p* | mense nouembri *E*, mense *om. STp* | disponis *omnes* || 24 exucetur *PLQF*, exue-
 tur *V*, exuatur *SE*, exicetur (exsicetur) *ceteri*

simplici pridie macerabis. ponemus autem transversas,
 ut latus id est carina ipsa figatur in terra. cacumen
 ipsum, cum ponimus nucem, in aquilonis partem diri-
 gemus. lapis subter uel testa ponenda est, ut radi-
 5 cem non simplicet sed reperiussa respergat. laetior
 fiet, si saepius transferatur: in frigidis locis bima,
 in calidis debet trima transferri. radices plantarum, 16
 sicut in aliis arboribus solemus, in hoc genere rese-
 care non debes. fimo bubulo ima planta tingenda est.
 10 sed melius cinis spargetur in scrobibus, ne calore
 stercoris aduratur: et cinis creditur uel corticis teneri-
 tudinem procurare uel fructuum densitatem. altis scro- 17
 bibus delectatur pro arboris magnitudine et desiderat
 interualla maiora, quia stillicidiis foliorum suorum
 15 proximis uel sui generis nocebit arboribus. debet ali-
 quando circumfodi, ne caua fiat uitio senectutis. cana-
 lis longus a summo trunco ad imum debet excudi:
 sic beneficio solis et uenti durescunt, quae in putre-
 dinem transierunt. si dura nux est uel nodosa, cortex 18
 20 circumcidendus erit, ut uitium mali deducat umoris.
 alii radicum summa praecidunt, alii terebratae radici
 palum de buxo inprimunt uel cuprinum clauum uel
 ferreum. si terentinam facere uolueris, solam nucis
 carnem lana propter formicas obuolutam in seminario
 25 debebis obruere. si ferentem iam in hoc genus uelis

1 ponentur *p* | transversus *G* || 2 latas *L* | terram *G* ||
 3 parte *E* | dirigamus *E* (e *supra*) || 5 non *om.* *G* | dispergat *V* ||
 Latior *F* || 6 sepius aspergatur. Transferatur *E* | bina *E*¹ ||
 7 trina *E*¹ | tr. transferri debet *Eiacgs* || 8 in hac resecare *p* ||
 9 una *E* | tinguenda *PLV*, tinguenda *Q*, tangenda *G* ||
 10 aspergatur *ia*, *om.* *G* | ne calore *L* || 11 nam cinis *Eiacgs* ||
 12 procurare *om.* *E* | et fructum dempsitatem *p* | afferre *ad-*
dunt post densitatem *Ea*, [afferre] *cgs* || 16 ne vacua fiat *p* ||
 quae si vitietur ante canalis *ins. a*, [quae si vitietur] *cgs* ||
 17 excludi *LQSE*¹*Gi*, excindi *E*², excidi *F* || 18 uento *G* ||
 durescant *F* | putredine *E* || 19 transiebant *PLQVFG*,
 transibant *ceteri* | fuerit *E*, erit *iacgs* || 20 vicinum *p* || 22 palum
om. p || 23 Tarentinam *Gi**acgs* || 25 nobis pro uelis *G*

mutare, lexiuo per annum continuum ter rigabis in mense. cortex in nuce dimissus maturitatis indicium
 19 est, qualis debet et poni. nuces seruantur uel paleis obrutae uel harena uel foliis suis aridis uel arca ex ligno suo facta inclusae uel cepis mixtae, quibus hanc 5 uicissitudinem reddunt, ut eis acredinem tollant. Martialis expertum se ait uirides nuces tantum liberatas putaminibus suis melle demergi et post annum uirides esse et ipsum mel ita medicabile fieri, ut ex eo facta potio arterias curet et fauces. inseritur, ut 10 plerique, mense februario in arbuto, sed melius in trunco, ut aliqui, et in pruno uel in se.

DE ALIIS POMIS, QVAE MAXIME PER ALIOS MENSES SERVNTVR. Hoc mense tuberes inseruntur
 20 cydoneo. nunc locis temperatis persicorum ossa ponun- 15 tur. et inseritur eadem persicus in se, in amygdalo, in pruno: sed pruno armenia inseremus et praecoqua. nunc etiam prunus inserenda est, antequam gumminet, in se et persico. et cerasus obportune inseretur agrestis.

1 lexibo *PLQG*, lexiua *V*, lexiuum *F*, lexiuo *acgs* | 3 exponi *L* | si nuces facere volueris, varenis obrues: vel foliis *etc. p* || 4 addis *pro* aridis *L* || 5 includes uel cepis miscebis: ut eis etiam acredinem tolli *p* || 6 acridinem *L* | DE MELLE MEDICABILI *ins. E*¹, et conseruatione nucum viridium *add. E*² | Martialis se expertum dicit *a*, Martialis [asserit et] *cgs* || 7 aut *pro* ait *Q* | liberas *acgs* || 10 quod plerique *G*, ut plerique asserunt *a*, ut plerique [asserunt] *cgs* || 11 arbusto *QE* || 12 ut alii *a* | et *om. S*, in pruno uel *om. i*, in ante pruno *om. Qc*, primo *habet F* | et in se *La* || 13 DE PERSICIS SERENDIS *E*¹, DE citonijs seu cotinis et PERSICIS SERENDIS et cerasis et prunis *E*², XVIII De aliis *etc. F*, SERUNTUR PER ALIOS MENSES *L* || 16 in ante amygdalo *om. codices* || 17 et in pruno *a* | in medio *pro* Armenia *E* | inserimus *i* || 18 germinet *i* || 19 in persico *a*, [in] persico *cgs* | oportuna *PQ*, optime *E* | inseritur *E*

DE SIGNANDIS ANIMALIBVS
ET LARDI ET PERNARVM CONFECTIONE
ET ECHINI ET RAPIS.

Hoc mense, sicut Columella dicit, maturi agni XVI
5 et animalia omnia minora atque maiora caractere
signentur. hoc tempore lardi, echini salsi, raporum
condiendorum et pernarum iusta confectio est.

DE OLEO MYRTINO.

Hoc mense bacis myrtae oleum conficies hoc XVII
10 modo. unciam foliorum per olei unam libram mittes
et per uncias decem uini ueteris styptici heminam et
cum oleo bullire facies. idcirco autem uino resper-
guntur folia, ne frigrantur, antequam decoquantur.

DE VINO MYRTITE.

15 Item eisdem bacis uinum myrtite sic facies. XVIII
in uini ueteris sextariis urbicis decem mittes grana
myrtae confRACTA sextarios urbicos tres, quae sint
decem et nouem diebus infusa. postea expressis myr-
tae granis colabis et in eo uino medium croci scri-
20 pulum et folii unum scripulum mittes et ex mellis
optimi decem libris omnia temperabis.

2 ET LARDI — RAPIS *om. E* || 3 CHINI *Q*, EPINI *V* |
ET RAPIS *om. V* || 6 signantur *E* | salis *E* | saporum *E* ||
9 ex baccis (bacis) *Eiacgs* | myrti *Giacgs* | conficilli *E* ||
10 Uncinam *G* | libram unam *Eiacgs* || mittas *P*, mittis *LQ*
VSETGF || 11 uni *PQ* | styptici *L* || 12 idcirco *iac* | re-
spergentur *ia*, respergentur *egs* || 13 ne refrigerentur *E*, ut
refrigerentur *p* | decoquant *PLQVSTF* || 14 MYRTINO *E* ||
15 myrtete *G*, myrtetum *E* || 16 mittis *omnes* || 17 myrti
(myrti) *Giacgs* | sextarios urbicos tres *om. p* || 18 myrtae granis
om. p, myrti *praeb. Giacgs* || 19 bacchis *pro* colabis *p* | scru-
pulum *Eiacgs* || 20 mittis *omnes*

DE OLEO LAVRINO.

- XVIII Item lauri bacis oleum conficietur hoc modo.
 lauri bacas quam plurimas et maturitate turgentes
 in aqua calida bullire facies et, ubi diu ferbuerint,
 olei, quod ex se dimiserint, supernatantis undam pennis 5
 leuiter cogentibus in uasa transfundes.

DE OLEO LENTISCINO.

- XX Lentiscini etiam olei matura confectio est, quae
 fit taliter. grana matura lentisci quam plurima colliges
 et una die ac nocte supra se aceruata esse patieris. 10
 deinde sportam granis eisdem plenam cuicumque uas-
 culo superpones et calida adiecta calcabis et exprimes.
 tunc ex eo umore, qui defluxerit, supernatans oleum
 lentiscinum sicut laurinum colligetur. memento autem,
 ne rigore possit adstringi, aquam calidam saepe sub- 15
 fundere.

DE GALLINARVM PARTV.

- XXI Gallinarum partus fecunditatem repetit hoc mense
 post brumalem quietem. et incipiunt ad educandos
 pullos oua subponi.

20

DE CAEDENDA MATERIE.

- XXII Hoc etiam mense caedenda materies est ad fabri-
 cam, cum luna decrescit, et radicae uel pali faciendi.

1 laurio *L* || 2 ex lauri *pia*, ex *incl. cgs* || 4 diu *om. E* ||
 5 pinnis *PLQ*, pannis *G* || 7 DE OLEO *om. G* || 8 Len-
 tisci *G* | olei etiam *E* || 9 colligis *PQLVSETGF* || 10 et
 in una *Qi* || 12 superponis *PQVSFGiac*, super pomis *L*,
 supponis *E* | exprimis *PLQVSETFG*, et—exprimes *om i* ||
 13 quid effluerit *P* || 14 laureum colligitur *E* || 15 fundere *LG*,
 superfundere *p* || 19 et *om. E* || 21 DE CAEDENDA MATERIE.
 Hoc—faciendi *om. E¹* || 22 materia *E²* | adfabrica *G* || 23 ridi-
 cae *editiones*, radices *T*, radice *F*, radicae uel *om. p*

DE HORIS.

Hic mensis in horarum spatio cum decembri **XXIII**
mense conuenit, quarum sic mensura colligitur.

	Hora	I	pedes	XXVIII,
5	hora	II	pedes	XVIII,
	hora	III	pedes	XV,
	hora	IIII	pedes	XII,
	hora	V	pedes	X,
	hora	VI	pedes	VIII,
10	hora	VII	pedes	X,
	hora	VIII	pedes	XII,
	hora	IIIII	pedes	XV,
	hora	X	pedes	XVIII,
	hora	XI	pedes	XXVIII.

1 DE HORIS *om.* E || 5 pedes XVIII i || 13 pedes XVIII i.

LIBER TERTIVS

SIVE

MENSIS FEBRVARIVS.

TITVLI.

- I De pratis seruandis et laetamine saturandis. 5
- II De proscindendis collibus.
- III De satione trimenstri.
- IIII De serenda lenticula cum disciplina sua, item de cicercula.
- V De serendo cannabo. 10
- VI De agris medicae parandis.
- VII De eruo serendo.
- VIII De curandis uitibus et arboribus et hordeo galatico serendo.
- VIII De ponendis uineis pastino uel scrobibus aut 15 sulcis et omni, quae illuc pertinet, disciplina.
- X De arbustiuis uitibus et plantis arborum uitiferarum.
- XI De uineis prouincialibus.
- XII De putandis uineis communibus altis uel humilibus. 20
- XIII De putatione arbusti.
- XIII De prouincialibus uineis putandis.

1 LIBER—FEBRVARIVS *om. codd.* || 4 TITVLI MENSIS FEBRVARII *omnes fere codices et editiones*, Incipiunt capitula mensis february *E*, TITVLI—horis *om. c* || 7 trimestri *E* || 9 de *om. codices praeter E et i* || 11 medicine *E* || 15 uitibus *E* || 16 omnia *PLQG* | illic *E* || 17 arbustibus *PL*, arbutis *GEgs* | fructiferarum *E*

- XV De nouellae putatione.
 XVI De propaginibus.
 XVII De insitionibus.
 XVIII De instituendis oliuetis.
 5 XVIII De pomiferis et spatiis earum generale praeceptum.
 XX De fodiendis, palandis et ligandis uineis uel laetandis arboribus et plantis circumfodiendis.
 XXI De rosis, liliis, croco, uiolis conserendis.
 10 XXII De liui semine serendo.
 XXIII De cannetis et asparagis et plantis salicum uel genestae et seminariis myrti et lauri.
 XXIII De hortis: in eo de sepibus, de lactuca, carduo, nasturtio, coriandro, papauere, allio,
 15 ulpico, de satureia cum disciplina, item de cepullis, similiter de anetho, senapi, de caulibus cum disciplina sua et de asparagis, de malua, menta, feniculo, pastinaca, cunela, cerofolio, beta, porro cum disciplina, de inula et colocaseis similiter.
 20 XXV De pomis: in eo de piro, de melo, cydoneo, siliqua, moro, auellana, mixa cum disciplinis suis.
 XXVI De educatione porcorum.
 25 XXVII De uino myrtite aliter.

1 nouella *Eigs* | uitis *ins. a* | putanda *Ei* || 7 uitibus *E* ||
 8 letaminandis *SE* || 11 sparagis et plantis *L* | silicum *G* ||
 12 & genestae *i* | mirtae *E* || 13 in eo de seminibus de saepibus, de lactuca et *SE* || 14 nastucis *E* | colliandro *codices* ||
 15 cum sua disciplina *Eg*, sua *incl. s*, cum disciplina sua *hab. a* | de (*ante cepullis*) *incl. s*, *om. i* || 16 sinapi *codices recentiores et editiones* || 17 et *om. ia* || 18 malba *QGV* | pastinata *Q* | cunella *E* || 19 cerofolio *E*, caerofolio *i*, cerofolii. Obeta *G* | cum disciplina sua *iags* | de *om. i et codices, incl. s* | enula *E* || 20 colocasis *G*, collocassis *E* | cimino et aniso *pro* similiter *a* || 21 De pomis: in eo *om. E* | & primo de pyro: de malo *ia*, de milio *E*, De melo cidonea *G* ||
 22 mixta *GS*, myrrha et de *g* || 25 mireto *E*

- XXVIII De uite theriaca.
 XXVIII De uua sine granis.
 XXX De uite nimis lacrimosa.
 XXXI Myrtitis alia confectio secundum Graecos.
 XXXII Vt propomata sponte nascantur. 5
 XXXIII Vt uitis botryones uarios ferat.
 XXXIII De horis.

DE PRATIS SERVANDIS ET LAETAMINE SATVRANDIS.

- I Hoc mense locis temperatis prata incipient custo- 10
 diri, quae prius, si macra sunt, sparso laetamine
 saturantur, quod eiciendum est luna crescente. quanto
 recentius fuerit, tanto plus nutriendis herbis ualebit,
 quod a superiori parte fundatur, ut sucus eius per
 totum possit elabi. 15

DE PROSCINDENDIS COLLIBVS.

- II Locis tepidis aut si tempus clemens et siccum
 fuerit, colles pingues uel hoc mense proscinde.

DE SATIONE TRIMENSTRI.

- III Hoc mense serendum omne trimenstrium genus. 20

1 De thiriaca uite *E*, thyriaca *ia* || 4 D (*rasura*) mirteti *E*,
 De Myrtinis *i*, De myrtitis *a* || 6 botriones *codd.* || 7 MENSIS
 FEBRVARIVS *addunt codices et i*, de mense februario *E* ||
 10 Februario mense *acgs* || 14 superiore *G* | fundetur *a* || 16 DE
 SATIONE TRIMENSTRI *G* || 17 clemens tempus *iacgs* ||
 18 uel *om. p* || 19 DESERENDALENTICULA *G* || 20 triti men-
 strium *L*, trimestre *E*

DE SERENDA LENTICVLA, ITEM CICERCVLA.

Hoc etiam mense lenticulam seres solo tenui et III
 resoluto uel etiam pingui, sed sicco maxime, quia
 luxuria et umore corrumpitur. usque ad duodecimam
 5 lunam bene seminatur, quae ut cito exeat atque gran-
 descat, prius cum fimi ariditate miscenda est: atque
 ubi ita requieuerit quattuor diebus aut quinque, tunc
 spargitur. iugerum modii unius semen inplebit. hoc
 etiam mense cicercula seritur loco et modo, quo
 10 ante descripsi.

DE SERENDO CANNABO.

Hoc mense ultimo cannabum seris terra pingui, V
 stercorata, rigua uel plana atque umida et altius
 subacta. in uno pede quadrato sex eiusdem seminis
 15 grana ponuntur.

DE AGRIS MEDICAE PARANDIS.

Nunc ager, qui accepturus est medicam, de cuius VI
 natura, cum erit serenda, dicemus, iterandus est et
 purgatis lapidibus diligenter occandus. et circa mar-
 20 tias calendas subacto sicut in hortis solo formandae
 sunt areae latae pedibus decem, longae pedibus quin-
 quaginta, ita ut eis aqua ministretur et facile possint
 ex utraque parte runcari. tunc iniecto antiquo ster-
 core in aprillem mensem reseruentur paratae.

1 DE SERENDO CANNABO *G* | ITEM CICERCVLA
om. E || 2 lenticleum *E*¹ | loco *p* || 5 bene *om. p.* || 7 quatuor
 aut quinque diebus *Tacgs* || 11 *Hunc titulum om. G* | SERENDO
om. E || 12 seres *pcgs* || 13 irrigua *V* || 14 in — ponuntur *om. p* ||
 16 MEDICAE PARANDIS *om. E*¹, praeparandis addit *E*², MED.
 PARANDA habet *G* || 19 purgatus *s* | cecandus *PLQT*, caecan-
 dus *G*, curandus *i* | 20 sicut moris est solo *E* || 21 lactae *L* ||
 23 ex utraque parte *om. i, incl. s* | estercore *L* || 24 Inprilem *Q*,
 in aprili mense *E*

DE ERVO SERENDO.

VII Hoc mense toto eruum adhuc seri potest, quia martio serendum non est, ne pastu suo pecoribus noceat et boues reddat insanos.

DE CVRANDIS VITIBVS ET ARBORIBVS
ET HORDEO GALATICO SERENDO.

VIII Nunc pomis et uitibus uetus urina si adfundatur, et numero fructuum praestat et formae: cui proderit, ut amurcam misceamus insulsam, maxime in oleis, sed hoc frigidioribus diebus, antequam feruor incipiat. etiam nunc hordeum galaticum, quod graue et candidum est, seretur locis frigidis circa martias calendas.

DE PONENDIS VINEIS PASTINO VEL SCROBIBVS
AVT SVLCIS ET OMNI, QVAE ILLVC PERTINET,
DISCIPLINA.

VIII Hoc mense omnia genera pastinati soli seu sulci seu scrobes uitibus compleantur. natura autem uitis caelum omne solumque sustentat, si genera conuenienter aptentur. plano igitur loco statuae uitem, cuius genus nebulas sustinet et pruinas, collibus, quod siccitatem durat et uentos, pingui agro graciles atque infecundas, macro feraces et solidas, denso ualidas atque frondosas, frigido et nebuloso, quae hiemem celeri maturitate praeueniunt aut quae duris acinis inter caligines securius florent: uentoso statuae tenaces,

3 serendum est: quia *p* | pactu *G* || 4 insanandos *G* || 6 OLEO *E* || 8 fructum *PLQVTFG* | praestanti *E* || 14 VITIB; *E* | SCROBE *G* || 15 OMNIA *PLQVG* | ILICE *E* || 20 aptantur *SE* | pleno *Q* | statuis *E* || 21 nebulam *G* || 23 fecundas *codd. et i* || 24 quae *incl. cg* || 26 statui *PLQGi*, statuae *T*, statuae et *S* (uel statui *in margine*), statu et *E*, status *F*, stabiles et *acgs*

calido grani tenerioris et umidi, sicco eas, quae plu-
 uias ferre non possunt: et ne multa dicamus, eligenda
 sunt genera, quae professione uitiorum suorum con-
 traria loca diligunt his, in quibus durare non pote-
 rant. placida sane regio et serena tuto genus omne
 suscipiet. uitium genera numerare non adtinet. sed 3
 notum est maiores uuas pulchrae speciei, grani cal-
 losi et siccioris ad mensam, feracissimas uero et cutis
 tenerioris et sapore nobiles et maxime, quae citius
 deflorescunt, uindemiis esse seruandas. loca naturam 4
 plerisque uitibus mutant. solae amineae, ubicumque
 sint, unum pulcherrimum reddunt. calidum statum
 potius quam frigidum sustinebunt. de pingui ad ma-
 crum transire non possunt, nisi stercus adiuerit.
 15 harum duo genera sunt, maior et minor. sed minor
 melius deflorescit et citius internodiis minoribus et
 grano breuiore. si arbori adplicetur, pinguem terram,
 si colatur in ordines, mediocrem desiderat. imbres
 contempnit et uentos: nam maior saepe uitatur in
 20 flore. sunt et apianae praecipuae. satis est genera 5
 ista dixisse. industrius uir probata deligat et terris
 talibus mandet, quae imitari eas possint, unde sumun-
 tur: sic merita sua quaeque seruabit. sed uitem uel
 arborem melius erit de exili ad pinguem transferre.
 25 nam si a pingui terra ad solum exile transierint,
 utiles esse non possunt. eligenda sunt sarmenta, quae
 pangimus, de uite media neque de summa neque de
 infima quinque uel sex gemmarum spatium a ueteri
 procedentia, quia non facile degenerant, quae de locis

2 ferre om. E || 3 possessione E || 4 iis SEGacgs | po-
 terunt acgs || 6 suscipiat G || 7 pulchra g, pulchre i || 8 siccio-
 res i | feraciores p || 9 nobileis c || 10 uindemiis deflorescunt T ||
 11 pleraque E | amineae LT, ammineae Q || 12 redunt Q |
 statim E || 13 pingui Q || 18 in ordine E || 19 in flore—dixisse
 om. p || 20 sint E | est et genera E || 21 ita i | diligit E ||
 22 talibus terris E | que omnitagi possint E || 23 serua-
 bunt SE | uel uitem L || 26 poterunt acg || 29 proceden-
 tia pc | quia pro quae L

- 6 talibus transferuntur. sumantur autem de uite fecunda. neque putemus brachia esse fertilia, quae uuas singulas aut binas producant, sed quae multa ubertate curuantur. nam potest ferax uitis feraciores in se habere materias. erit et hoc signum fertilitatis, si de duro aliquo loco fructum citabit, si fetu impleuerit
 7 ramulos ex ima parte surgentes. sed hoc signis positus per uindemias est notandum. ad pangendum nouellus palmes debet eligi duri in se nihil habens et ueteris sarmenti, quia hoc putrescente saepe cor-
 8 runt. pampinari, qui de duro nascitur, etiamsi attulit, pro frugifero non est ponendus: in suo enim loco fecundatur a matre, translatus uero tenet sterilitatis uitium, quod nascendi conditione suscepit. caput sarmenti cum deponitur, torquendum non est nec aliquo more uexandum, ne demersa penitus fecundiore parte, quod sterili proximum est, supra terram relinquantur: deinde quod ipsa tortura vexatio est, et pars ea, de qua radix praesumitur, iniuriae nulli subiicienda est, cum qua contendere cogatur, antequam teneat. ponendae sunt uites placidis diebus ac tepidis curandumque, ne sarmenta sole urantur aut uento, sed uel statim ponantur uel obruta reseruentur.
 9 hoc mense ac deinceps toto uere uinea ponenda est

3 aut binas *om. G* | quae *om. E* | libertate *E* || 4 iam *G* | feliciorem *E* || 5 materiam *E* || 7 una *E* | in signis *E* || 8 est *om. G* | nouellos *PLQV*, novellas *i* || 10 ueri *pro* ueteris *Q* | sarmenti *P* || 12 boni *E* | sint *acgs* | feracitatis beneficio *s* || 13 de sicco *E* | attulerit *acgs* || 14 fructus *addunt E et editiones* | pro fruge *E* || 17 sacramenti *L* || 18 modo *pro* more *Vacgs* | Nec demersa *ic*, dimersa *V*, demersum *G* | fecundiori *E* || 19 stereli *L* | super *V* | terras *cod. et i* || 20 quod *om. Fi*, quoniam *hab. acgs* | ipsa *om. E* || 21 radix—solo (*sub fin. cap.*) *om. E* | radix futura *as*, radix [futura] *cg* || 22 cum—teneat *om. p* || 23 ad *pro ac Q* || 24 au *pro aut G* || 25 obrupta *Q* || 26 uineae *Q*, ponenda est uinea *S*

regionibus frigidis, pluuiosis, pinguibus campis et
 umidis provinciis. sit autem mensura sarmenti cubi-
 tus unus. ubi pinguis est natura terrarum, maiora
 inter uites spatia relinquemus, ubi exilis, angusta.
 5 nonnulli itaque in his uitibus, quas toto solo pasti-
 nato disponunt, ternos pedes inter singulas uites quo-
 quouersus dimittunt. sed hoc genere diuisionis in
 iugerali tabula pangentur tria milia sescenta sarmenta.
 quod si duos semis pedes inter uites relinqui pla- 10
 10 cuerit, in eadem tabula ponentur uites quinque milia
 quadringentae septuaginta et sex. sed ad ponendum
 utemur hoc ordine. lineam seruatis his spatiis, quae
 placuerit custodire, candidis signis uel quibuscumque
 notabimus: tunc tensa per tabulam linea in eis locis
 15 surculos uel calamos figemus, ubi uitis unaquaeque
 uentura est. ita spatium totius tabulae surculis con-
 plebitur ad numerum uitium futurarum: atque is, qui
 pacturus est proiecta circa surculos sarmenta, sine
 ullo errore deponet. praeterea non est uno genere 11
 20 uitium omne pastinum conserendum, ne annus iniquus
 generi spem uindemiae totius extinguat. et ideo quat-
 tuor uel quinque eximii generis sarmenta pangemus.
 sed maxime expediet genera tabulatiim disponi et
 decimanis diuidi, nisi deterreat operis difficultas. quod

1 pluuiosis *Q*, pruinosis *EGacg* || 5 Nulli *i* | itaque *om. G* |
 iis *Eacgs* || 8 pangantur *L*, pangemus *p* | uicena *pro* ses-
 centa *s*, uicena una *E*, tricenta uicena una *ac* || 9 [inter]
 uites *c* || 10 quatuor millia septingentae quinquaginta tres
Eacg, quatuor millia quingentae septuaginta octo *s* || 11 et
om. Ti || 12 utimur *i* | linea *V* | iis *Eacgs* || 13 custodire *L*,
 custodiret *Q* || 15 fugemus *L* | unaquaeque uitis *acg* | quae-
 que *p* || 17 atque *in rasura V*, adquis *LPQ*, atque his *F*,
 ita quisquis *T*, ita quis *G* | quae *pro* qui *G*, *om. FT* || 18 panc-
 tura *F*, pastinaturus *p*, peracturus *i*, panciturus *acgs* || 21 omnem
pro totius *p* || 22 aut *TGEacgs* | eximi *PLQ* | pangamus *F* ||
 23 tabularum *F* | exponi *F* || 24 decim annis *L*, *X* annis *p*,
 decemanis *Q*, decumanis *s* | diuini si *PLQ*, diuidi, si *p* |
 operies *PLQ*

si est uetus uinea, singulorum generum surculis tabulatum poterimus inserere et facile hoc genus colendi, quod est pulchrum atque utile, consequemur. ita et maturitatis ac floris tempora, quae in uite diuersa
 12 sunt, suis poterimus opportunitatibus obtinere. nec 5
 paruo constabit, si legatur maturitas cum acerbitate, dispendio, cum unius tempestiuam uindemiam sequi sit permixta cruditate uitiosum, alterius seras matu-
 13 ritates expectare damnificum. huic commodo adicitur, quod pro generum diuersitate per gradus accedente 10
 uindemia minor operarum numerus eam poterit expedire et generatim condere ac melius puros sapes sine luctamine alterius generis unaquaeque uina seruare. hoc si difficile uidebitur, non alias simul conseras, quam quae et sapore et flore et maturitate 15
 conueniunt. sed haec in pastinis uel sulcis ratio erit: in scrobibus uero per angulos quattuor sarmenta de-
 14 pones. sed, ut adserit Columella, uinaceam stercori mixtam simul sparges et, si exile solum fuerit, pinguem terram scrobi inferes uel aliunde portatam. cum 20
 uero plantam uel malleolum disponemus, modice umido solo sed potius arido quam luto duabus gemmis supra terram relictis sarmenta ponemus obliqua: sic facilius comprehendent.

1 ueteris uineas *PLQV*¹, ueteres uineas *V²STGi*, ueteras uineas *F* || 3 consequimur *PLQV¹ST* || 4 et floris *SEiacgs* || 5 temporibus *pro* poterimus *PLQTEGacgs*, poterimus *in rasura V* | opportunius *GEacgs* | obtinere poterimus *Eacgs* || 6 seruitute *PLQS*, seruitutis *T*, acruitatis *in rasura V*, seritate *p* || 7 dispendium *iacg*, dispendiosum unius *s* || 8 sit *om. s* | permixta cruditate *om. p* | uitiosam *s* | et alterius *as*, [et] alterius *cg* || 9 quomodo *Q*, commoda *G* | adicitur *T* || 10 grados *L* | accedente *G* || 11 uindemiam *PLQT* | operariorum *p* | eam numerus *s* | potest *p* | experire *G* || 12 porus sapore *PQ*, poros sapore *L*, puro sapore, *VSTFs* || 14 si *om. G* | seruabitur *p* || 16 est *V* || 17 sarmenta *PLS* | deponis *omnes* || 18 stercore *G* || 20 perlatam *G* || 21 disponimus *omnes* || 23 super *L* | obliquam *F* | et sic *acg*

DE ARBUSTIVIS VITIBVS ET PLANTIS
ARBORVM VITIFERARVM.

Quod si arbustum te habere delectat, plantam X
generosae uitis prius in seminario nutrire debebis,
5 ut inde radicata transferatur ad scrobem, cui arbor
iniuncta est. seminarium uero dicimus aequae fossam
tabulam pedum duorum semis altitudine. in hac,
quam pro numero ponendarum uitium uel qualium-
cumque plantarum protendis aut contrahis, breuis-
10 simo spatio distantia inter se sarmenta depones: si 2
uallis aut umectus est campus, trium gemmarum ex-
ceptis minutis, quas habebit inferius. et ubi con-
ualuerint, hinc post biennium radicatās uites uel ar-
busculas transferes: quas cum depones in scrobe, ad
15 singulas materias rediges putatis omnibus, quae scabra
sunt, curtatis etiam radicibus, si quas potueris in-
uenire uexas. in scrobe autem ad arbustum faciendum 3
duas radicatās uites depones hoc seruans, ne se in
radice contingant: sed lapides quinque prope librarum
20 medios inter utramque constitues et ipsas uites ad
scrobis latera discreta coniunges. Mago adserit scro-
bem non primo anno esse complendam, sed subinde
coaequandam: quae res uitem faciet altius fundare
radices. sed hoc aridis prouinciis forte conueniat:
25 umidis autem sata putrefient recepto umore, nisi statim

1 ARBUSTIS *GE* || 2 FRUCTIFERARUM *E* | id est
uites et arbores simul plantare *addit V* || 6 atque *G*, ea quae
in rasura V || 7 duorum pedum *E* || 8 qualiumque *V G* || 10 dis-
pones *EG* || 11 campestrium *V* || 12 conualuerit | || 13 arbus-
culas *L*, arbusculos *G* || 14 transferemus *p*, transferas *SE G*
i acgs | scrobem *G* || 15 redigis *codd. praeter G*, reddigis |
scrobe *E* || 16 curta *E*, curuatis radicibus *G* | poteris *E* || 18 de-
ponis *omnes praeter G* | observans *p*, scrutans | se *om. E* |
in radicem *Pi* || 19 contingant *L* | qui non *E* || 20 in utram-
que *a* || 21 Maro *p* || 22 sed *om. G* || 23 coaequandam *V*, coquen-
dam *F* | faciat *G* | fundere *Q* | || 24 conueniatur *E*, con-
ueniet *acgs* || 25 humidus *L*

- 4 terra cumuletur. sed arbusta qui faciet, plantas arborum de his generibus ponat.* uel si agro subpetit abundantia, his utatur, populo, ulmo, fraxino in montanis et asperis, in quibus ulmus minus laeta est. has etiam Columella dicit seminario debere nutriri. mihi uidetur, quia nulla prouincia est, quae non ex his quamcumque sponte producat, plantas iam maiores de locis quibuscumque translatas uel eorum generum truncos radicatos hoc tempore circa scrobem uitis oportere
5 constitui. sed si ager frumentarius fuerit, ubi arbusta dispones, quadragenos pedes inter arbores relinque, ut seri possit, in exili autem uicenos. in scrobe uero uitis ab arbore sua sesquipedis spatio distare debet. nam uitis multum subiecta arbori incremento arboris obprimetur. caueis etiam munienda est aduersum
6 alliganda. est et aliud de transferenda ex arbusto uite compendium. fit ex uimine parua corbicula, quae mensuram pedis uel aliquanto minus circini spatio possit amplecti. haec ad arborem, cui uitis adhaeret, fertur et in fundi media parte pertunditur, quod sarmentum uitis eius, de qua transferre disponis, corbicula ipsa ex aliqua arboris parte suspenditur et uiua terra repletur, ut sarmentum terra possit includi, quod
7 sarmentum prius intorquetur. ita exacto annui tem-

1 comuletur *L* | quae faciant *G* || 2 ponantur *G* | vel si *ic*
codicesque praeter G, qui Sed si habet || 3 his utatur *om.*
acgs | fraxo *PLQVSE*, fracco *T* || 6 quod *iacgs* | sit *a* ||
 7 etiam *iacgs* || 8 translata *PLQF*, translatis *T* || 10 con-
 stitue *Q* || 11 disponis *omnes* || 12 in scrobe autem *E* || 13 uitis
 — arbori *om.* *G* | sesquipede *V¹* || 14 subiecta multum *E* ||
 15 Cave *p* | aduersus *E* || 17 alliganti *G¹*, alligandis *G¹*, est.
 et *G*, alliganda est. Est et *SEi* | alium *G* | transferendum *G* ||
 18 uite ex arbusto *SE*, uiti *G* || 19 mensura *PQpiac* || 20 in-
 haeret *acgs* || 21 profundi *i* | quoad *E*, quo *iacgs* || 25 re-
 pleatur *i* | et ut *E* || 26 sarmentum *incl. gs* | itaque *E* | annui
om. E, anni habet G

poris spatio sarmentum, quod clausum est, radices creabit intra praedictam corbiculam. tunc sub fundo corbis incisum radicatam sarmentum cum ipsa corbe portabitur ad locum, quem uitibus arbustiuus destinabis implere, ibique obruetur circa arboris maritandae radices. hoc genere, quantum uolueris, numerum uitium transferes sine ambiguitate prendendi.

DE VINEIS PROVINCIALIBVS.

Vineae in prouinciis multis generibus fiunt. sed XI
10 optimum genus est, ubi uitis uelut arbuscula stat breui crure fundata. haec primo calamo iuuatur, donec solidetur. sed altior sesquipedem esse non debet. ubi robusta fuerit, sola consistet. aliud genus est, in quo cannis pluribus circa dispositis ipsa uitis per cannas
15 sarmentis ligatis in orbiculos flectitur se sequentes. ultimae positionis uitis est, quae per terram proiecta discumbit. hae omnes et scrobibus ponuntur et sulcis.

DE PVTANDIS VINEIS COMMVNIBVS ALTIS VEL HVMILIBVS.

20 Hoc mense locis frigidis aliquatenus et tempe- XII
ratis uitium iusta putatio. sed ubi multae sunt uineae, diuidantur et pars earum, quae septemtrionem respiciet, uerno putetur: alia pars aduersa clementioribus plagis recidatur autumnno. sed in putatione semper
25 nitamur, ut uitis fiat in crure robustior, ne debili

2 creauit *V* | praedicta *Q* | suffundo *PLQ* || 3 arbore putabitur *E* || 4 arbustibus *QG*, arbustis *E* | desideras *p* || 5 obruitur *PLQ VSETFGi* | maturande *E* || 6 numerum *om. E* || 7 perdendi *E*,prehendendi *acgs* || 10 genus *om. L* | uel arbustula *G* || 11 breuis rure *PLQT*, breuisrurae *G* || 14 canna *E* || 15 sermentis *P* | ligati si orbiculos *P*, ligati si morbiculos *LQ*, orbicula *p* | se *om. E* || 18 in conuallibus *i* || 21 putatio est *VSEFas*, est *incl. cg* || 23 potetur *Q* || 24 rescindatur *i* || 25 nec *F*, Neue *SEa*, ne [ve] *cgs*

- 2 uiticulae duo duramenta seruemus. auferenda sunt laeta, intorta, debilia, malis locis nata sarmenta. focaneus etiam, qui inter duo brachia medius nascitur, debet abradi: qui si pinguedine sua brachium quodcumque proximum debilitarit, illo deciso ipse succedat. erit tamen optimi putatoris inferius sarmentum, quod bono loco natum fuerit, reparandae uitis causa semper tueri et ad unam uel duas gemmas relinquere. 5
- 3 in locis clementioribus altius uitem licebit expandere: in exilibus aut aestuosis aut decliuibus aut procellosis humilior est habenda. locis pinguibus singulis brachiis uitium bina flagella dimitte. sed erit sapientis aestimare uim uitis. nam quae altius colitur et fecunda est, plus quam octo palmites habere non debet, ita ut consideremus semper in inferiori parte custodem. 15
- 4 circa crus quicquid nascitur, amputandum est, si non desideret uinea reuocari. quod si truncus uitis sole aut pluuiis aut noxiis animalibus est cauatus, purgamus, quicquid est mortuum, plagasque eas amurca linimus et terra: quod proderit aduersum praedicta. cortex etiam rescissus et pendens a uite tollatur: quae res minorem fecem reddit in uino. muscus radatur ubicumque repertus. sed plagae, quas in duro uitis accipiet, obliquae et rotundae esse debebunt. 20
- 5

2 lenta *E*, lata *iacgs*, la (*ras.*) ta *V* | debilia. intorta *E* | Focata *PLQVF*, focalis *SE*, Oculus *TG*, focaneus etiam *om. p* || 3 melius *Eac* || 4 pinguitudine *iacgs* | sua *om. p* || 5 debilitauerit *iacgs* | illic *PLQV*, illi *iacgs* || 6 optimum *PLQVSETG* | putatori *G* | in inferis *E* || 8 intueri *E* || 9 laetis et *post* locis *inserit s* || 10 in exilibus autem estuosis *E* | decliuibus *LF*, decliuibus *Gacgs* | proclinosi *E* || 11 est *om. L* | Pinguibus locis *G* | brachis *PQ*, braccis *F* || 12 dimittes *VF* | extimare *i* || 13 tollitur *a* || 15 conseruemus *iacgs* | inferiore *VTEiacgs* | costodem *L* || 18 pluuiis *Q* | purgemus *E* || 19 noxium in *textu*, uel mortuum *supra E* || 20 liniamus *E* || 21 rescissus *PLV*, recisus *STGiaccs*, praecisus *E* | ante uite *GE* || 23 fuerit repertus *E*, inuentus *p* | in duro *om. p*, in trunco duro *hab. F*, trunco in *marg. V* || 24 et rotundae *om. E* | debent *E*

decisis, sicut supra dixi, male natis omnibus et ueteribus nouellos et fructuarios serua. ungues etiam custodum siccos et annotinos recide et omnia, quae uetera uel scabra reperies. hae, quae altius coluntur, 5 ut in iugo uel pergula, ubi quattuor pedibus supra terram leuatae steterint, quaterna brachia habeant. si macra uitis erit, in singulis brachiis singula flagella 6 dimittemus, si pinguis, bina. sed prouidendum, ne in una parte sint sarmenta, quae seruas: quod cum fit, 10 uitis, tamquam si fulgure tangatur, arescit. relinquenda sunt sarmenta neque circa durum neque in summo, quia haec uelut pampinaria minus adferunt, illa uitem nimietate fetus onerant et longius ducunt. quare in medio loco seruanda sunt, quae tuemur. 15 plaga non iuxta gemmam sed aliquanto superius fiat et auertatur a gemma propter lacrimam defluentem.

DE PVTATIONE ARBVSTI.

Vitis, quae in arbore conlocatur. prima eius XIII materia ad secundam uel tertiam gemmam praecidatur. 20 deinde omnibus annis aliquid per ramos crescere subinde patiamur unam materiam semper ad cacumen arboris dirigentes. sed qui fructum uolunt maximum, materias plures per ramos summittunt, qui uinum melius, sarmenta in cacumen extendunt. fortioribus 25 ramis arborum plures materiae, debilioribus inponendae sunt pauciores. putandi autem ratio talis est, ut 2 uetera sarmenta, quibus primi anni fructus pendit,

2 nouellis *L* | seruas *i* || 4 inuenies *E* | haec *PLQSTG*, illae *acgs*, hae—habeant *om. p* || 5 super *G* || 7 in *incl. s* || 8 dimitamus *omnes* | prouidendum est *E* | in ima parte *ac* || 9 serues *L* | fuerit *p* || 12 haec minus afferunt uelut pampinaria *E* || 14 quaetuemur *om. p, incl. s* || 17 PVTIONE *G*, DE PRO-VINTIALIB; VINEIS PVTANDIS *V* || 19 uel *om. Q* || 23 plures *om. p* | dimittant *i* || 25 inpone *L*, imponenda *F* || 26 paucioribus *V* | etiam *pro* autem *E* | ut et *i acgs*

omnia reciduntur et noua circumcisis capreolis et ramulis inutilibus dimittantur. sed prouidendum est omnibus annis uitem resolui ac religari, quia refrigeratur. ita formandi sunt rami arborum uitiferarum, ne alter sub alterius linea dirigatur: sed loco pingui 5
 3 ulmus a terra octo pedibus, gracili uero septem sine ramo relinquenda est. in solo roscido et nebuloso rami arboris uitiferae in orientem et occidentem putatione dirigantur, ut latera uacua solis radiis membra totius uitis ostendant. agendum est autem, ut uitis 10
 spissa non sit in arbore, et deficientibus primis arboribus substituendae sunt aliae. in loco cliuoso humilior rami arborum seruandi sunt, in plano et uliginoso altius. palmites ad arborem non duro uimine ligentur, ne eos uinculum recidat aut adterat. hoc 15
 autem noueris, quia palmes, quod extra ligaturam pendens habuerit, fructu induet, quod infra ligaturam, materiae sequentis anni deputabit.

DE PROVINCIALIBVS VINEIS PVTANDIS.

XIII Vites, quas prouinciali more uelut arbusculas 20
 stare dixi, si instituere uelis, ramos a quattuor partibus his relinques et in eis brachiis sarmenta pro uitis possibilitate seruabis. uites autem, quae cannis in orbem coguntur, sic putentur, quemadmodum eae, quae nituntur radicis aut palis. illae uero, quae sine 25
 adminiculis iacent, quod pro sola indigentia faciendum est uel necessitate prouinciae, primo anno duas gem-

6 ulmus *E* || 7 roscido *i acg* || 10 ostendit *E* || 11 desinentibus *E* || 12 sunt *om. E* || 15 praecidat *s* | atque *pro* aut *L* || 16 palmas *p* || 17 fructum *VFac* | induit *PLQVSETFG* || 18 deputabis *E* || 19 PVTANDIS *om. E* || 20 prouinciales uelut *G* | arbuscula *E* || 22 relinquens *E* || 23 stabilitate *E* || 24 stringuntur *p*, cinguntur *a* | haec *PLQVG*, hee *E*, hae *STFi* || 25 radicis *PLQVTF*, radicibus *EG*, radicis *S*, radicis aut *om. p* || 26 pro *om. E* | indulgentia *p*

mas, deinde plures habebunt. sed huius generis uinea strictius est putanda.

DE NOVELLAE PVTATIONE.

Nouellam uitem Columella dicit a primo anno XV
5 ad unam materiam esse formandam nec recidendam
totam, sicut Italiae consuetudo est, anno secundo ex-
pleto, quia uel intereant uites in totum recisae uel
infecunda sarmenta producant, quae amputato capite
uelut pampinaria de duro coguntur exire: quare iuxta 2
10 ipsam commissuram ueteris sarmenti unam uel duas
gemmas relinquendas, quod est merito in uiticula for-
tiore seruandum, et sane excipiendam calamis nouel-
lam uel exiguis palis, ut tertio anno robustiores pos-
sit accipere. nam quadrima nouella, ubi laetum solum 3
15 est, tres materias merito nutrire cogetur. statim post
putationem sarmenta decisa uineis et rubi et inpedi-
mentum fossoris omne tollatur.

DE PROPAGINIBVS.

Hoc etiam mense propagandae sunt uites. sed XVI
20 uetus et exesa uinea, cuius duramenta longe proces-
serunt, ut Columella dicit, mergis melius reparabitur,
quam si infossione totius corporis obruatur: quod
agricolis certum est displicere. mergum dicimus, quo-
tiens uelut arcus supra terram relinquitur alia parte
25 uitis infossa. nam, ut ait Columella, cum totae stra- 2

2 strictus *G* | eputanda *P* || 3 DE NOUELLA PVTANDA
GE, DE Nouella putanda *i*, De nouellae uitis putatione *a* ||
7 quod *E* || 8 perducant *G* || 9 iusta *E* || 11 dicimus relinquen-
das *E*, censemus rel. *a*, [censemus] rel. *cgs*, relinquenda
sunt *p* || 12 calami *P* || 14 nouellam *G* || 15 materies *V* | merito
om. E | seruare *pro* nutrire *p* || 16 in sarmenta *p* | a uineis *ia*,
a *incl. cgs* | impedimenta *p* || 17 omne *om. p* || 19 uetus *om. E* ||
20 longe *om. E* || 23 displice *Q* || 25 tota est ratae *PV*, tota
est recte *L*, tote extincte *F*, tota est craterate *p*

tae sunt, plurimis radicibus totius corporis fatigantur. mergi uero post biennium reciduntur in ea parte, quae supra est, et in loco iustas uites relinquunt. sed, ut agricolae adserunt, post biennium si recidas, plerumque infirmas habent radices et simul repente perierunt.

DE INSITIONIBVS.

- XVII Hoc mense calidis et apricis locis optime celebratur insitio, quae fit tribus generibus. sed ex his duo nunc fieri possunt, tertium reseruatur aestati. 10 sunt autem genera inserendi haec, aut sub cortice aut in trunco aut inplastro. inseremus ergo sic. arborem uel ramum in loco, qui nitidus et sine cicatrice est, serra recidemus non laeso cortice. post serraturam 15 plagam ferramentis acutis incidamus. inde quasi cuneum tenuem ferreum uel osseum, maxime leoninum, inter corticem et lignum tribus prope digitis consideranter deponimus, ne corticis fascia dissipetur, et in eum modum subducto cuneo statim surculum mergimus una parte decisum salua medulla 20 et cortice partis alterius, qui supra arborem sex uel 3 octo digitis emineat. duos uel tres uel plures surculos pro trunci qualitate constituemus. quaternis digitis uel amplius inter eos spatium relinquemus. tunc iunco aut ulmo aut uimine stringemus et super lutum 25 musco tectum ponemus ac ligabimus, ut quattuor di-

1 pluribus *E* || 3 iusta *p*, uiuas *E* | relinquuntur *p* || 4 si *om. F* | recisas *Q*, recidis *F* || 5 infirmat *PLQ*, infirmatas *G* | repente simul *EGiacgs* || 6 pereunt *SETiacgs* || 10 fieri duo nunc. post *E* | reseruantur etati *E* || 11 Est autem inserendum *p* | genera *om. PLQVG* || 12 ergo hec sic *E* || 13 nitidis *F* | nitidus est et sine cicatrice *iacgs* || 15 nitidamus *VGa*, nitidamus uel incidimus *p* || 16 tenuem *om. Ep* || 17 tribus *om. L* || 18 considerantes *G* | fascea *PLQVVEF*, fascia *in rasura G* || 19 locum *s* || 24 relinquimus *ac* || 25 iungo *L* | stringimus *PLQVSETFi* | et — ponemus *om. G* | supra *a* || 26 ligauimus *L*

gitis supra lutum possit surculus eminere. plerosque
delectat strictum primo sectae arboris truncum uin-
culis artioribus in medio findere et ibi surculos ex
utraque parte rasos in modum cunei, ut integra sit
5 medulla, demergere praemisso ante cuneolo, quo sub-
ducto depositus surculus redeunte in plagam materia
possit astringi. sed hoc utrumque genus uernum est 4
et fit crescente luna, ubi incipit arborum gemma tur-
gescere. surculi autem, qui inserendi sunt, sint nouelli,
10 fertiles, nodosi, de nouo nati, ab orientali arboris
parte decisi, crassitudine digiti minoris, bifurci uel
trifurci, gemmis pluribus uberati. si arborem minorem 5
desiderabis inserere, in qua sine dubio meliora in-
crementa proueniunt, circa terram secato: et quod
15 melius est, surculos inter lignum corticemque depone,
tunc stringe. quidam rasum ex utraque parte surcu-
lum conuenientem soliditati arboris inferendae sic in
medio deponunt, ut cortex surculi undique cortici
arboris reddatur aequalis. sed in nouella arbore terra
20 mota usque ad ipsum insitum colligatur: quae eam
res a uento et calore defendet. mihi adseruit diligens 6
agricola omne insitum sine dubio comprehendere, si
depositis surculis uiscum non temperatum in ipsa
plaga pariter mergamus quasi glutino quodam sucos
25 materiae utriusque mixturum. de inplastratione suo
mense dicemus. quartum genus Columella sic ret-
tulit. gallica terebra usque ad medullam arborem per-
forandam plaga interius leuiter inclinata. ibi educto 7

1 super *a* || 3 altioribus *QFi* || 4 recisos *p* || 5 qui *E* ||
6 depositos *L* | plaga *E* | materiam *E* || 7 extringi *SE* | hoc
om. Q | ueris *G* || 8 quando *pro* ubi *p* | gemma arborum *iaccs* |
germinatur *F* || 10 denuo *E* || 11 excisi *E* | minoris excisi *E* |
uel trifurci *om. E* || 12 ubertati *E* || 16 quidem *V* (em in *ra-*
sura) || 17 soliditate *V*, solidatae *E* || 20 colligatumque; ea
res *E* || 21 defendat *Li* || 24 mittamus *E* | sucus *S*, succus *E* ||
25 demplastratione *PLQT*, DE inplastratione *Si*, De inpla-
stratione *GE*, De emplastratione *ceteri* || 26 quarum *G* ||
28 educta *G*

omni scobe uitem uel ramum ad modum foraminis inpressi delibratum, sucidum tamen et umentem stricte inprimi una aut duabus gemmis foris relictis. tunc argilla et musco locum diligenter operiri. ita et uites
 8 in ulmo inseri posse commissas. Hispanus quidam 5 mihi hoc genus nouae insitionis ostendit. ex persico se adserebat expertum. salicis ramum brachii crassitudine, solidum, longum cubitis duobus aut amplius terebrari iussit in medio et plantam persici in eodem loco, in quo consistit, spoliata ramis omnibus solo 10 capite relicto per ipsum saligni manubrii foramen induci: tunc eundem salicis ramum terrae capite utroque demerso in arcus similitudinem debere curuari, foramen luto, musco, uinculis stringi: anno deinde exempto, ubi infra medullam salicis caput plantulae 15 sic cohaeserit, ut unitas sit ex duobus mixta corporibus, plantam subter incidi atque transferri et aggeri terram, quae arcum salicis cum persici cacumine possit operire: hinc persici poma sine ossibus nasci: sed hoc locis umidis conuenire uel riguis et salices aqua- 20 tionibus adiuuandas, ut et natura ligni uigeat, quae delectatur umore, et superfluentem copiam suci germinibus ministret alienis.

DE INSTITVENDIS OLIVETIS.

XVIII Hoc mense locis temperatis instituemus oliueta, 25 quae uel pastinis conserenda sunt, ut extremas circa

1 scrobe *QFEac*, sorde *V* || 2 delibetatum *G* | suci dum *PQ* | umentem *Q* || 4 operi *E* || 5 commissas *om. p. incl. s* | DE PERSICO *ins. E* || 6 mihi *om. G* | hoc genus mihi *E* | bonae *p. om. Gi* | et ex persico *T*, quod ex pers. *s*, [quod] ex pers. *g* || 7 asserebat se *E* hoc *supra adiecto* || 14 uero *pro luto E* | astringi *E* || 15 exacto *p* | plantu ac *Q*, plantae *Fiacs* || 16 sicco haeserit *PLQV*, sicco heserint *G*, sicco heresit *T* | unita *S* || 17 indici *L* | aggerari *iacs* || 20 irriguis *VEp* | aquationibus conuenire, vt *p* || 21 et *om. E* | uiceat *PL*, uincat *V*, uice aquae delectetur *Gp* || 22 persici *pro* suci *p* | graminibus *i* || 26 uel *om. V*

decimanum tabulas cingant, uel suum locum tenebunt.
 si ponuntur in pastino, radicatae plantae decisis capi-
 tibus et brachiis et in truncum redactae usque ad
 mensuram cubiti unius et palmi in fermento terrae
 5 fossae defigantur locum palo antea deprimente: hordei
 grana subteriaciantur et amputetur his, quicquid putridi
 inuentum fuerit aut arentis: et tunc capita earum luto
 uelentur et musco ulmeis uinculis uel tenacibus qui-
 buscumque constricta. sed maximum beneficium est 2
 10 et proficit incremento, si rubrica partes notentur,
 quibus obuersae steterant, et contra eas simili ratione
 ponantur. sint a se discretae pedibus quindecim uel
 uiginti. omnis subinde circa eas herba uellatur: et
 quotiens se imber infuderit, breuissimis ac frequen-
 15 tissimis fossionibus sollicitentur. et subinde ducta a
 trunco terra atque permixta in aliquanto altiores cu-
 mulos congeratur. quod si oliuetum suo loco facere 3
 uolueris, haec genera terrarum sequeris, terram, cui
 mixta sit glarea, aut cretam sabulonem coniunctione
 20 resolutam aut pinguem sabulonem aut terram naturae
 densioris et umidae. creta figuli omnino repudianda 4
 est et uliginosa et in qua semper umor adsistit et
 sabulo macer et nuda glarea: quamvis enim com-
 prehendat, non conualescit. potest seri, et ubi arbutus
 25 aut ilex steterat. nam cerrus et excisa radices noxias

3 redactae Q | admensura Q || 5 defossae E | pala G |
 ordo F || 6 iis *acgs* || 7 etiam tunc E | tunc capita amputata
 luto G, tunc amputata capita luto *acg*, tunc [amputata] cap.
 lut. s || 8 musco. uel neis uinculis G | tenacibus E || 10 ut
pro et *PLQSETFG* et *edd.* | proficiet T, proficiat *SEG* et
edd. || 11 obuersa est et erant *PL*, obuersa est. et erutae G.
 obuersae steterunt *editiones* | et *om.* G || 16 aquae E | ali-
 quatos E || 18 haec terra L | Terra cum G || 20 sabulonem
 pinguem E || 21 uiuidae *codd.* *praeter* F | Creta omnino
 figuli E || 22 humor semper G || 23 macra E² || 24 tamen non s |
 arbustus Q E || 25 lex stet L, ilex exstiterat G | Nam excisa
 acerrius us. et radices E, ceasus Q, cerasus V, cernis F,
 cedrus p | et *om.* V, etiam excisa *hab. p.*, et aesculus excisa *i acgs*

relinquit, quarum uirus oleam necat. locis aestuosis septemtrionali colle, frigidis meridiano gaudet, mediis cliuis delectatur. neque imum locum neque arduum patitur, magis modicos cliuos, sicut est regio sabina uel baetica. bacarum genus numerosum est et plurimum uocabulorum, sicut pausia, orchis, radius, sergia, licinia, cominia et ceterae, quas nominare non adtinet. pausia tamen oleum quod reddit, dum uiride est, optimum, sed cito uetustate corrumpitur. optimum licinia dat, plurimum sergia. sed de his hoc generaliter praecepisse sufficiet, maiores bacas cibo, 5 minores oleo profuturas. si frumentarius ager est, quem conserimus oliueto, quadragenis inter se pedibus distent, si macer, uicenis quinis. melius faciemus, si ordines in fauonium dirigamus. cum deponentur, 15 in scrobes siccas constituantur quaternis pedibus fossas. glarea etiam, ubi lapides defuerint, misceatur et ster- cus. si clausus locus est, modice supra terram, quae ponuntur, emineant. si pecora formidantur, altiores trunci esse debebunt. in siccis uero prouinciis, cum 20 pluuiæ desunt, et rigare conueniet. si prouincia indiget oliuetis et non est, unde planta sumatur, seminarium faciendum est, id est, tabula effossa, sicut superius dixi, ut ibi, sicut Columella dicit, rami serra incisi in modum sesquipedalem deponantur. inde post 25

1 uirtus *E* | nequat *E*¹ | Oliua locis *SE* | estiuosis (aesti- uosis) *PLVGSETF* || 4 cliuos desiderat *S*², cliuos diligit *Eas*, cl. [diligit] *cg* || 5 boetica *V* | Becarum *V*, Olearum *p* | plurimum *PLVFG*, plurimorum *SEp* || 6 sunt *pro* sicut *E* || orches *PLQVTFi*, hanches *G*, orces *S*, corces *E* || 7 omi- nia. et cetera que *E* || 8 dum *om. p* || 9 est *post* optimum *ins. Tas*, [est] *cg* || 10 haec *Eiacgs* || 11 praecepisse *V* | sufficiat *E* | maiores — profuturas *om. p* || 13 quadrige- nis *L* || 14 uicenus *L*, in cenis *p*, *om. i* || 15 fauorio *E*¹, fauonio *E*² || 16 sicce *p* | fosse *p* || 17 ibi *L* || 21 et *om. QTiacgs* | Et si *i* || 22 est seminarium. uel unde fa- ciendum est seminarium *E*₂ || 24 ubi *P* | dixit *E* || 25 depo- nuntur *E*

quinquennium poterit ualida planta transferri et locis frigidis hoc mense plantari. scio plerosque, quod facilius atque utilius est, radices olearum, quae in siluis plerumque sunt, aut in locis desertis in cubitalem
5 mensuram recisas aut in seminario, si placuerit, aut in oliueto solere disponere et admixtione stercore adiuuare. qua re proueniet, ut ex unius arboris radicibus numerosa planta nascatur.

DE POMIFERIS ET SPATIIS EARVM GENERALE PRAECEPTVM.

10

Etiam pomiferas arbores possumus in pastinis XVIII a septemtrionali regione disponere, de quibus singillatim dicemus, quae specialiter sunt tenenda. nam pomis eadem conuenit terra, quae uitibus. scrobes
15 autem maiores facies, ut materiae prosis et fructui. si pomarium facies, inter ordines tricenos pedes relinques. plantas statues radicatae, quod est melius. 2 seruabis, ne cacumina aut manu fracta aut erosa non crescant. unumquemque ordinem suo generi deputa-
20 bis, ne infirmas a ualentioribus obprimantur. plantas similiter notabimus, ut ipsis, quibus steterant, cardinibus obponamus. de cliuo sicco et exili in planum, 3 pinguem, umidum transferemus. si truncos ponere uolueris, supra terram prope tribus pedibus erigantur.
25 ubi duas in una scrobe plantas deponis, cauendum est, ne se contingant. nam uermibus interibunt. sed,

1 uada Q | planta om. Q || 2 transferri pro plantari p ||
4 cubilitatem L || 7 eximijs F | ex om. E || 8 vellatur p ||
12 parte E | singillatim LSE, singulatim V (u in rasura),
sigillatim ceteri || 15 minores L | prosit a | fructibus E || 16 po-
marum L, porium E || 18 sed seruabis Eacgs | nec acu-
mina G | aut aersa G, aut ulcerosa V || 19 sugener i Q, suo
genere L || 20 deprimantur E || 21 notauimus LVF || 22 et
ante exili om. PLVTFG | exilii PL || 23 uminum L, et humi-
dum iacgs | truncus L || 24 super V || 25 depomis L

ut Columella dicit, feraciores sunt, quae seminibus, hoc est, nucibus suis, quam quae plantis ponuntur aut ramis. ubi regio siccior est, aquationibus adiuuentur.

DE FODIENDIS, PALANDIS ET LIGANDIS VITIBVS VEL LAETANDIS ARBORIBVS.

XX Nunc locis maritimis et calidis fodiendae sunt uites uel, si haec provinciae consuetudo est, exarandae et in eisdem locis palandae aut ligandae sunt uineae, priusquam gemma procedat, cuius concussionem uel
2 adritu incurritur grande dispendium. nunc oleae ce-
10 teraeque arbores laetamen accipiunt decrescente luna. sufficit autem maiori arbori uehes una, minori media ita, ut subducta a radicibus terra et fimo permixta reuocetur. tempore hoc, si quae sunt in seminariis plantae, circumfodiendae sunt et amputandi eis rami
15 superflui uel radicae, quas circa in superiori parte miserunt.

DE ROSIS, LILIIS, CROCO, VIOLIS CONSERENDIS.

XXI Hoc mense rosaria conseremus, quae sulco bre-
uissimo aut scrobibus ponenda sunt uel uirgultis uel
etiam semine. semina autem rosarum non putemus
medios flosculos esse aurei coloris, quos rosae ferunt,
sed bacas nutriunt, quas in breuissimi piri similitu-
dinem plenas seminibus suis post uindemiam reddunt
25

1 feratiores *G* || 2 hoc est nucibus *om. p* | aut — adiuuen-
tur *om. p* || 4 PALANDIS *om. G* || 5 uineis *c* | LAETAMINAN-
DIS *S*, letaminandis *E* || 7 cui *pro* si *SE* || 8 et — ligandae
om. G || 9 concursione *Qi* || 10 attrita *F* | dispendium *L* || 12 mi-
nori arb. *V*, arb. maiori *F* | ueges *PLQSETFGi*, uegis *V*,
neges *p* || 14 sic quae *L* || 16 superflui *V* | superiore *iacgs* ||
18 UIOLES *L* || 22 putamus *V* || 23 modicos *G* | quos rose
fertur *T*, quae rosae fuerunt *gs* || 24 breuissimis *Q* || 25 suis
om. icgs

maturas, quarum tamen maturitas ex colore fusco et
mollitie poterit aestimari. si qua etiam sunt antiqua 2
rosaria, hoc tempore circumfodiuntur sarculis uel dola-
bris et ariditas uniuersa reciditur, nunc et quae rara
5 sunt, possunt ducta uirgarum propagine reparari. si
rosam temperius habere uolueris, duobus palmis ab
ea gyrum fodies et aqua calida bis rigabis in die.
nunc et liliorum bulbos ponemus uel lilia ante habita 3
sariemus summa diligentia, ne oculos circa radicem
10 nascentes et minores bulbos sauciemus, qui a matre
subtracti atque in alios digesti ordines noua lilieta
formabunt. item uiolarum plantae et croci bulbi serendi
sunt uel subtiliter, si fuerant ante, fodiendi.

DE LINI SEMINE SERENDO.

15 Hoc mense aliqui lini semen laeto solo in XXII
iugerum decem modios spargunt et lina consequuntur
exilia.

DE CANNETIS ET ASPARAGIS ET PLANTIS SALICVM VEL GENESTAE.

20 Tempore hoc canneta ponenda sunt factis XXIII
breuissimis scrobibus et oculis cannarum per singu-
las scrobes obrutis, qui semipedis spatio inter se di-
stare debebunt. si calidae et siccae provinciae stude-
mus, ualles umidas uel inriguas opus est deputare
25 cannetis: si frigida regio est, locis mediis instituantur,
sed suco uillarum subditis. inter haec asparagorum

3 hoc mense *p* | fodiuntur sarculis *G* || 4 recidatur *Qi* ||
6 habea *G* || 7 gyrum *PLQ*, in gyrum *Gia*, [in] gyrum *cg* ||
8 bullos *E* || 9 summa — sauciemus *om. E* || 10 a matre
qui *E* || 12 rocibuli *E* || 13 et *pro* uel *p* || 14 LINTI *V* ||
15 lento *E* || 16 modiis *L* || 17 exalia *Q*, *om. E* || 18 et aspara-
gis *om. i* | ASPARGIS *L* || 19 et gen. *c* || 22 semispedis *Q* ||
23 debunt *Q* | sunt et *Q* || 26 sed — subditis *om. p*

etiam semina spargere possumus, ut mixta nascantur, quia et asparagi coluntur et incenduntur hoc more, 2 quo cannae. sed si sunt antiqua canneta, hoc tempore sariantur recisis, quae in radice purganda sunt, id est, putribus male porrectis et si qua gignendi 5 oculos non habebunt. nunc salicis plantas et omnium generum, quae arbusto adplicandae sunt, uel genestae, ubi deerit, obruemus. ex bacis etiam myrti et lauri seminaria faciemus uel, si fuerant, excolemus.

DE HORTIS.

10

XXIII Circa idus februarias sepes hortorum ex congesto in funibus spinarum semine faciendae, sicut dictum est, cum de munimine loqueremur hortorum. item Graeci dicunt de grossa rubi virga fieri debere particulas et palmaribus scrobibus obrui et cotidie, 15 2 donec frondeat, fossione et rigatione nutriri. hoc mense lactuca seritur, ut possit aprili mense transferri. item carduus seritur et nasturtium et coriandrum et papauer, sicut mense nouembri, et allium uel ulpicum. nunc satureia seritur pingui agro, non 20 stercorato, sed aprico uel melius mari proximo: et 3 cum cepullis mixta seminatur. hoc etiam mense cepullas seris: sed constat et uere et autumno esse

1 nascuntur *G* || 2 asparagia *G* | eo *acg* | mense *E* || 4 recidisque *L* || 5 putridis *T* || 6 habent *SEs* | salices *E* | omniumque *E* || 7 generum arbusta. applicandae *E* | genistae *G*, genestas (ubi deerunt) *acg* || 8 obruemur *L* || 9 semina *S¹E* || 11 februarias *QF*, februarii *E* || 12 faciendae sunt *Eias*, sunt *incl. cg* | sunt. ut *pro* sicut *T* || 13 uimine *E¹* || 14 crassa *acgs* || 16 frondeant *iags* | DE LACTVCA *ins. E* || 17 ut—seritur *om. p* || 18 DE CARDVO *ins. E* | nastartium et alum uel ulpicum et coriandrum et papauer sicut mense nouembri *S*, nasturcium. et allium. et ulpicum. et coriandrum. et papauer. sicut mense nouembri. Nam *E* | coliadrum *PLQVF* || 20 et ulpicum *Eacgs, om. p* || 22 cum *incl. g* | DE CEPVLLIS *ins. E* | cepulla *G* || 23 seritur *G*, seres *cgs* | esse *om. p*

seminandas. si semen eius seueris, in caput crescit et minus reddit in semine: si capitulum ponas, ipsum macescit et multum semen educit. terram cepae desiderant pinguem, uehementer subactam, inriguam, 5 stercoratam. ibi areas faciemus omnibus herbis et radice purgatas. seremus placido et sereno die, maxime austro uel euro flantibus. si minuente luna serantur, 4 tenues et acriores proueniunt, si crescente, robustae et saporis umecti. rarius sunt ponendae, runcandae 10 ac sarculandae saepius. si capita uoluerimus his esse maiora, folia omnia debemus auferre: sic sucus ad inferiora cogetur. de quibus uero semina colligenda sunt, iuuentur adminiculis, ubi caulem coeperint excitare. cum niger color seminis fuerit, praeferunt 15 maturitatis indicia. uellendi sunt thalli adhuc semisicci cum semine et sic in sole siccandi. hoc mense 5 anethum seres locis frigidis. omnem caeli statum patitur, sed tepidiore laetatur. rigetur, si se imber absteineat. seratur rarius. aliqui semen eius non ob- 20 ruunt opinantes, quod a nulla aue tangatur. nunc et senapi serere possumus. hoc etiam mense caules seremus, qui et toto anno seri possunt. solum pingue et satis subactum diligunt: argillam et glaream timent: sabulone et harenis non delectantur, nisi perennis 25 unda succurrat. omnem statum caeli caulis patitur, 6 frigidum magis. contra austrum positi citius ferunt, contra septemtrionem serius. sed hic et sapore caulis

1 capite *p* || 2 ipsum *om. p* || 3 macescit *VEGp*, macescit *F* || 4 uel uehementer *V* || 5 arenas *E* || 8 prouenient *G* || 10 sarculandae sunt *VSETFGiacgs* | Saepius si *E* || 11 auferri *V* | et sic *ia*, [et] sic *cgs*, si *L*, Si *V* || 13 iuuenimus *p* | aminiculis *LE*, amminiculis *ia* | coeperit *i* || 14 praefertur *E*, *om. p* || 15 indicium *E* | talli *PLQSEF*, tali *VTG* || 17 anethum *codd.* || 18 regitur, si non pluerit; seratur *p* || 19 non *om. E* || 20 et *om. T* || 21 synapi *VT*, sinapim *SE*, sinapi *edd.* | possumus. Et caules, qui toto *p* || 22 solo pingui et satis subacta *p* || 23 arenam *pro* argillam *i* || 24 pennis *F*, perhennis *QT* || 25 succurrat *Q* | caeli statum *iacgs* || 27 hic caulis et sapore *E*

- uincit et robore. cliuis delectatur et ideo ponendae sunt plantae per puluinos arearum. gaudet stercore et sarculatione. rarius positus conualescit. celerius coquetur uirore seruato, si, dum est trium uel quatuor foliorum, nitrum tritum cribello desuper spargas, 5
- 7 ut speciem pruinae canentis imitetur. Columella dicit plantarum radices alga marina inuoluendas seruandae uiriditatis causa fimo simul adhaerente. ponendae sunt plantae maioris incrementi, quia, licet serius comprehendant, fortiores fient. si hiems est, tepido iam die, 10 si aestas, cum sol in uesperam declinatur, planta pangenda est. uastior fiet, si terra operiatur assidue.
- 8 semen brassicae uetustum mutatur in rapa. hoc mense post idus sfongeas asparagorum uel nouas formare incipiemus ex semine uel antiquas ponemus. mihi 15 etiam illud utile uidetur ac diligens, ut asparagi agrestis radices plurimas in unum locum congeramus cultum uel certe saxosum, quae statim fructum dent ex loco, qui aliud nil alebat, et has annis omnibus incendamus in scopis, ut fructus frequentior surgat 20 et fortior. hoc autem genus est sapore iucundius.
- 9 nunc etiam malua seri potest. mentam quoque sere plantis uel radicibus loco umido uel circa aquas. apricum solum nec pingue nec stercoreatum desiderat. hoc mense feniculum seres loco aprico et modice 25

1 rubore, qui cliuis *p* | caulis *pro* cliuis *E* | et ideo — arearum *om. p* | etiam *pro* et *E* || 2 bulbinos *QVTGi*, pulbidos *E* || 3 positus non ualescit *Q* | celerius — imitetur *om. p* || 4 coquitur *QS¹Eiacgs*, ponetur *T* | uiro reseruato *LQ*, uigore seruato *p* || 5 uitrum *F* | spargis *Ep* || 6 et *pro* ut *PLQVSETFi* | candentis *acg* || 8 haerente *p* || 11 ad uesperam *p* || 12 ponenda *E* | assiduo *s* || 13 semen — iucundius *om. p* | brassicae *V*, brassisse *F* | in rapam *Gi* || 14 fongeas *PLQE*, sfongeas *SGi*, spongias *acgs* || 16 illud *om. GE* | uile *LTG* || 17 agresti *PLQVE* || 18 saxonum *E* || 19 nihil *LG* || 20 fructibus *L* | resurgat *E* || 21 iocundius *LQGTE* || 22 Mentam quoque sere quae pl. rad. stercus desiderat. Hoc mense *etc. p* || 25 hoc loco fen. *p* | et *om. p* | maxime *pro* modice *i*

saxoso. seritur primo uere pastinaca et semine ponetur et plantis loco pingui, soluto, altius pastinato: raram statues, ut robur accipiat. cunela etiam nunc seritur et colitur eo more, quo allium uel cepulla.
 5 nunc caerefolium locis frigidis post idus seratur: desiderat agrum laetum, umidum, stercoreatum. hoc 10 mense betam seremus, quamuis possit et tota aestate seminari. amat agrum putrem, umidum locum. transferenda est quattuor aut quinque foliorum radicibus
 10 fimo recenti oblitis. amat frequenter effodi et multo stercore saturari. hoc mense porrus serendus: quem 11 si sectilem uelis, post duos menses, quam satus est, poteris desecare manentem in areis suis, quamuis adserat Columella etiam sectium diutius duraturum
 15 melioremque, si transferatur. et quotiens secabitur, aqua iunetur et stercore. si capitatum facere uelis, quod uere seueris, octobri mense transferre debebis. serendus est loco laeto et maxime campestri, area plana, pastinata alte et diu subacta et stercoreata.
 20 si sectium uelis, spissius, si capitatum, rarius seris. sarculo frequentandus est et herbis liberandus. cum 12 digiti crassitudinem habuerit, a media parte praecisis foliis et truncatis radicibus transferatur: oblitus fimo liquido quaternis uel quinis digitis separetur. cum
 25 radices agit, modice comprehendendus et adleuandus est sarculo, ut suspensus a terra, quod spatii uacuum subter inuenerit, capitis uastitate cogatur implere. item

1 seritur primo uere *incl. s, om. p* || 2 soluto *om. p* || 3 raram *p* | robor *LG* | cumela *Q*, cunela—caerefolium *om. p* || 4 quod *L* || 5 Nunc etiam *E* | certe folium *V*, cerefolium *GE* | humidis *pro* frigidis *p* || 7 aetate *G* || 8 putridum et humidum *E* | locum *om. p*, laetum *hab. acgs* || 11 est serendus *E* || 13 aeris *P* || 14 duratum *E* || 15 meliorem *E* || 16 iubetur *P* | capitum *G* | vis *E* || 17 quod uere seueris *om. p* | ubere *PLQT*, uere *V in rasura* || 18 secundum *pro* serendus *p* || 20 seres *EG acgs* || 21 et *om. p* || 22 grossitudinem *E* | habuit *p* || 25 aget *codd. praeter F* | comprehendendus est et allenandus sarculo *E* || 26 suspensum *p* || 27 uastitatis *L*

- plura semina in unum ligata si deposueris, grandis porrus nascetur ex omnibus. item si capiti eius rapae semen inmittas sine ferro et pangas, multum fertur
- 13 increscere: melius, si frequenter hoc facias. hoc mense inula seritur, quo canneta ponuntur. seritur oculis 5 sicut calami, quos abscidere et terra leuiter debemus obruere terra fossa et subacta excitatis ad lineam puluinis, quibus eius oculos oportet infodere. trium
- 14 pedum inter se spatio separantur. hoc mense colocasei bulbos ponemus. amant umidum locum, pinguem, 10 maxime inriguum. circa fontes laetantur et riuos nec de soli qualitate curant, si perpetuo foueantur umore. frondere prope semper possunt, si tamquam citreta tegumentis defendantur a frigore. hoc mense cyminum et anesum seritur loco bene subacto et cui lae- 15 tamen admisceas. quod satum est, herbis purgetur adsidue.

DE POMIS.

- XXV PIRVS. Plantas pirorum mense februario locis frigidis ponemus, calidis uero nouembri: sed mense 20 nouembri pira locis tepidis conserenda sunt, ut solo iuuentur inriguo. ita et florem plurimum proferent et magnitudinem pomi turgentis adquirent. nasci tamen tali solo maxime diligunt, quali uineas diximus conuenire: sed laeto solo et ualidas arbores et fructus 25
- 2 plurimos consequemur. lapidosi generis pira uitium mutare creduntur, si terris mollibus conserantur. sed

3 fertum *L* || 4 melius — separantur *om. p* || 5 cannata *P* || 6 abscidere *Eiacgs* || 7 adlineaneam *Q* || 8 publinis *Q*, bulbinis *VGi*, pulbinis *F* | oculus *L* | opordet *Q* | infodore *P* || 9 se *om. G* | collocassiae *E*, colocassiae *editiones* || 10 amant enim *E* || 12 caliditate *E* || 13 fondere *P* | semper prope *E* | citetra *G*, citreo *E* || 14 ciminum *STFia* || 15 anessum *PQVF*, anisum *editiones* | serimus *E* || 18 DE PIRIS *E*, De Pomis & primo de piro *ia*, de pomis, et primo de pyris *c* || 19 februario *Q* || 23 ponitur gentis *L* || 24 quale uineis *SE*, quale uinetis *acgs*

pirum plantis serere prope tardus euentus est: tamen quibus hoc placet, ut semina generosa nihil sibi de agresti asperitate permisceant, plantas bimas aut trimas eo more, quo oleae ponuntur, radicatās magnis
 5 scrobibus ponant, supra terram tribus altis uel quattuor pedibus, quarum decisa cacumina argilla mixta muscus debet operire. nam si quis pisorum semen aspargat, nasci quidem necesse est originem suam refouente natura, cuius aeternitati nulla tarditas potest
 10 creare fastidium. sed homini hoc spectare longinquum est, cum et sero ueniant et de generis nobilitate decedant. melius ergo hoc mense nouembri fiet, ut pisorum plantas radicatās seramus agrestium subactis bene
 3 scrobibus, ut, cum prehenderint, inserantur. hoc autem
 15 interest, quod, quae plantis suis seruntur, dulcedinem ac teneritudinem seruant, diu tamen seruata non durant: insita uero moram temporis sustinebunt. spatia inter piro-
 20 sionibus est colendum usque adeo, ut tempore, quo florere consuevit, nihil perditura credatur de flore pro-
 lato, si eam tunc fossor adiuerit. multum proficis, 4
 si interiecto anno, quale libet, laetamen adiungas: sed bubulum creditur spissa et grauiā poma generare.
 25 aliqui cinerem miscent credentes hinc contrahi pomis

2 sic *pro hoc p* | placuit *Fiacgs* | nam *pro ut p* || 3 binas aut trinas *E* || 4 quod *L* | radicas *Q* || 5 ponunt *V* | terram *om. E* | aut *E* || 8 aspargat *PLV*, aspergat *ceteri* | remouente *E*, repente *p.* || 10 causare *i*, afferre *acgs* | speccare *Q*, expeotare *Eacgs* | longum *E* | quum est eum *P* || 11 uenient *Q* || 12 nouembris *E* || 14 comprehenderint *PLQTF*, compr. *Gi*, cum comprehenderint *VS*, comprehenderint *E* || 16 tene dinem *S*¹, ritu *supra S*², aeredinem *E*, teneritatem *acgs* | seruabunt *p* || 18 discernant *Q* || 20 quos *V* || 21 nil *S*¹*E* | perdatur ac rade-
 tur *V* || 22 forsor *L* || 23 intergecto *E* | quadelibet *Q* | adiugas *G* || 24 creditur *omittunt omnes praeter SE* | generare poma *E*, generare fertur *TGas*, generare [fertur] *cg*, generat *i*

- argutos sapores. generum uarietates exequi superuacuum puto, cum in ponendis uel excolendis sit nulla distantia. si languida arbor est piri, uel oblaqueatae radicem terebras et ibi ligneum palum deprimis uel in trunco similiter terebrato ex teda cuneum 5
- 5 figis uel, si hoc desit, ex quercu. uermes eius arboris et nati necantur et nasci prohibentur radicibus felle taurino frequenter infusis. item feces uini ueteris recentes, si radicibus adfundantur per triduum, diutius 6
- 6 arbores in floribus laborare non faciunt. si lapidosa 10 pirus est, ab extremis radicibus terram priorem leuabis et secernes omnes lapillos: quibus diligenter remotis alteram terram cribro cretam in loco eius infundes. sed hoc proderit, si rigare non cesses. mense 7
- 7 februario et martio pirus inseritur more, quo dictum 15 est, cum de insitione loqueremur, sub cortice et in trunco. inseritur autem piro agresti, melo, ut nonnulli, amygdalo et spino, ut Vergilius, orno et fraxino
- 8 et cydoneo, ut aliqui, et punico sed fissio ligno. surculus piri, qui inseritur ante solstitium, anniculus 20 esse debet et priusquam figatur, foliis et omni tenera parte priuari: post solstitium uero eum figis, qui summum germen inclusit. pirus omni genere inseritur. condienda sunt pira die placido decrescente luna a uigesima secunda usque in octauam. eadem poma 25

1 superfluum *E* || 2 uel excolendis *om. p* || 3 nulla sit *iacgs* | oblaqueaque *F*, ablaqueatae *SEiacgs* || 4 ligneum *om. T*, lignum *hab. PLQ* | palum deprimis *om. p* || 6 infigis *G*, deprimis *p* | haec *s* || 7 si radicibus *E* | felle—radicibus *om. E* in *textu et hab. in marg.* quae || 8 saepe *pro* frequenter *p* || 9 recenter *om. p* || 10 arbores *incl. cgs* | in floribus *om. Ep* || 11 puriorem *SE* || 13 cribratam in *p* | infundis *PLQVGS TFic*, effundes *E* || 14 cessas *ic* || 15 prius *ac* | morte quod *Q* || 17 in piro agresti *G*, piro agresti uelut *p* | in melo *G*, malo *E²iacgs* | ut *om. Q* || 18 amygdalo *S* | spinæ *i* | fraxo *PLQVGSE*, fraxin *F* || 19 cydoneo *SF*, cydonio *T et edd.* | spisso *p*, vel fissio *G* || 24 pira ita *PLQVSTFEGiac*, pira [ita] *gs* || 25 usque ad *i*

sicca et manu lecta hora a secunda in quintam uel a septima in decimam a caducis diligenter electa integra et prope dura et aliquanto uiridia in picato uase clauduntur, quod operculo tegitur et deorsum os
 5 eius inclinatur atque obruitur in eo loco, circa quem pereunis aqua decurrit. item quae dura sunt in carne 9 et cute, prius in acervo posita, ubi se mollire coeperunt, in uas fictile bene coctum picatumque ponuntur et operculo superueniente gypsantur. uas breui scrobe
 10 demergitur in eo loco, qui cotidie sole tangatur. plurimi pira obruta inter paleas aut frumenta seruauerunt. alii statim lecta cum tenacibus suis picatis urceis condiderunt et oribus uasculorum gypso uel pice clausis ipsa sub diuo obruta sabulone texerunt. alii pira,
 15 quae se non contingerent, in melle seruauerunt. item pira diuisa et purgata granis in sole siccantur. aliqui 10 aquam salsam, cum coeperit undare calefacta, despumant et ei post iam frigidae pira seruanda demergunt. tunc exempta post tempus exiguum condunt
 20 urceo et eius lito ore conseruant uel nocte et die in frigida salsa manere patiuntur, post in aqua pura biduo macerant, deinde in sapa uel passo uel dulci uino mersa custodiunt.

VINVM PIRI ET ACETVM. Vinum de piris fit, 11
 25 si contusa et sacco rarissimo condita ponderibus con-

1 ab hora sec. *Eacgs* | usque in *L* || 3 impicato *L* || 4 os *om. E* || 5 inclitatur *L*, inlinatur *G* | atque breui scrobe *a*, atque [breui scrobe] *cgs* || 7 et in cute *SE* | coeperunt *P*, ceperunt *F*, coeperint (ceperint) *ceteri* || 8 bene coctum *om. p*, lene coctum *i* || 9 gipsantur *T* | uas—demergitur *om. p*, tegitur *pro* demergitur *i* || 10 tanguatur *E* || 11 au *G* || 12 cum radicibus suis *E* || 13 gipso *T* || 14 exerunt *Q* || 16 aliqui—et die in *om. p* || 17 salmam *PLQ* | calefactam. cum ceperit undare *G* | dispumant *omnes praeter VGs* || 20 ore lito *Gcgs* || 21 manare *PLQ* | permittuntur prius in aqua *p* | dura *pro* pura *G* || 22 bidui *PLQV*, biduum *SE*, biduo postea in dulci *p* || 23 seruata *pro* mersa *E* | custodiuntur *p* || 24 VINVM DE PIRIS *E* | ET ACOCTVM *G*, *om. E* || 25 operibus *L*

- primantur aut prelo. hieme durat, sed prima acescit aestate. acetum sic fit de piris. pira siluestria uel asperi generis matura in cumulo reseruantur per tri-duum. deinde mittuntur in uasculo, cui fontana aut pluuiialis aqua miscetur, et opertum uas per triginta ⁵ dies relinquitur ac subinde, quantum sublatum fuerit aceti ad usum, tantum redditur aquae ad reparationem.
- 12 LIQVAMEN EX PIRIS. Liquamen de piris casti-moniale sic fiet. pira maturissima cum sale calcantur integra. ubi carnes eorum fuerint resolutae, uel in ¹⁰ cupellis uel in uasculis fictilibus picatis condiantur. post mensem tertium suspensae hae carnes liquorem dimittunt saporis iucundi sed coloris albiduli. contra hoc illud proderit, ut tempore, quo saliantur, pro aliqua parte uina nigella permisceas. ¹⁵
- 13 DE MELO. Mense februario et martio mela sera-mus, si calida et sicca regio est, octobri et nouembri. eorum plura sunt genera, quae numerare superfluum est. amant pingue ac laetum solum et cui umorem non tam rigatio quam natura subpetit. et si in ²⁰ harena uel argilla sit, rigationibus adiuetur. montanis locis debent ad meridiem uersa constitui. et frigido solo proueniunt, si caeli tepor adiuerit, nec in asperis et umectis sedem recusant. macrum et aridum solum poma uermiculosa efficit et caduca. ²⁵

1 acescit *PL*, algescit *V*, accessit *F* || 2 ACETVM DE PIRIS *ins. E* | Acetum de piris sic fit *E* | pira—reseruantur *om. E* || 4 mittantur *E* || 5 misceatur *E* || 6 fuerit ad usum acetum *E* || 8 castimoniale *om. p* || 10 integro *omnes praeter acgs, om. p* || 11 vasis *p* | conduntur *E* || 12 suspende *F* | ae *L*, he *F*, heae *T*, hee *E*, eae *i acgs* || 13 iocundi *GE* | sed *om. p* | alliduli *E* | circa *ic* || 14 hoc *om. p*, hec *hab. E* | quos *F* | salliantur *S*, saluantur *E*, soluuntur *vina p*, aluntur *F* || 15 uini mella *E* || 16 DE MALIS SERENDIS. Mense *E*, De malis *c* | locis frigidis *post martio ins. s* | mela *PLQVTFGE¹*, mala *ceteri et sic saepius* || 17 regioni octobri *i* || 20 suppedit *PL*, suppeditet *FSTGEiacgs* | et *om. E* | in *om. E*, *incl. s* || 22 mersa *E* | et *om. Gp* || 24 nec humectis *E* || 25 miculosa *L* | facit *p*

seruntur omni genere sicut piri: neque exarari neque 14
effodi desiderant. idcirco eis magis prata conueniunt.
stercus tantum non exigunt quidem, sed libenter ad-
sumunt, uel si cineris pulueres misceantur. amant
5 modestas rigationes. putatio illis apta est, sed maxime,
ut arida aut male nata tollantur. citius senescit haec 15
arbor et in senectute degenerat. si caduca sunt poma,
fissae radici lapis iniectus poma retinebit. lacertae
uiridis felle si tangantur cacumina, non putrescit.
10 uermes eius suillo stercore mixto humanae urinae aut
felle bubulo extinguuntur: qui si plures circa arborem
sunt, aereo scalpro semel rasi non ultra nascentur.
quae rasa sunt, bubulum stercus obducatur. si spissa 16
poma ramos onerabunt, interlegenda sunt quaeque
15 uitiosa, ut alimentum ceteris sucus aequiperet et
generosis abundantiam ministret, quam numerosa uili-
tate perdebat. melus omni genere inseri potest, quo 17
pirus. mense februario, martio et aliis, quibus pirus,
inseritur in melo, in piro, in spino, pruno, sorbo,
20 persico, platano, populo, salice. diligenter legenda sunt
mela, quae uolumus custodire. ea in locis obscuris,
ubi uentus non sit, stramentis prius in crate sub-
iectis in cumulos secreta disponimus: qui cumuli
frequenti diuisione separentur. aliqui diuersa dixe-
25 runt, uel singula in uasculis fictilibus picatis atque
oblitis claudi uel argilla inuolui uel solos pediculos
creta adlini uel in tabulis substrata palea disponi et

1 pira *E* || 2 prata magis *E* || 3 Stercus ouillum *V* in mar-
gine, *SEFac*, Stercus ouillum *i*, Stercus [ouillum] *g*, Stercus
(ouillum tantum) *s*, tantum *om. Gp* || 6 ut *om. G*, aut supra *S*² |
et male *E* || 8 radicis *E* || 9 caumina *Q* || 10 urinae *om. L* ||
11 extinguuntur *LGE* || 13 quae rara sunt *LQ*, si ea loca,
unde rasi sunt *acgs* | si *om. E* || 14 sunt *om. G* || 15 aequiparet
Qiacgs, equiparet *G* || 16 utilitati *i* || 17 Malus *GE* | generi
QSEGiaccgs || 18 et marcio *E* || 19 mala *E*² || 23 seiuncta *E*²
supra || 25 uel singula *incl. gs* | uasis *E* | piccatisque ob-
litis *E* | atque *om. E* || 26 uel solos — contingas *om. p* || 27 lini *E* |
intalibus *G*, in stabulis *E*

- 18 stramentis de superiori parte cooperiri. mela rotunda, quae orbiculata dicuntur, sine cura toto anno seruare se possunt. alii in puteo uel cisterna mergunt uasa fictilia, quibus diligenter picatis et clausis mela committunt. alii ex arbore mela inlaesa sumpserunt et pediculis eorum pice feruenti mersis supra tabulatum per ordinem disposuerunt nucum foliis subter expositis. plerique scobem populi uel abietis inter mela diffundunt. constat mela sic ponenda, ut pediculorum partes deorsum facias neque, antequam usui necessaria uideantur esse, contingas. uinum et acetum fit ex melis, sicut ex piris ante praecepi. cydoneis serendis plerique tempora diuersa dixerunt: tamen mihi usu conpertum est in Italia circa Urbem mense februario uel inchoante martio plantas cydoneorum radicatas in pastinato solo tenuisse adeo feliciter, ut saepe sequentis anni fruge gauderent, si posita maioris status fuissent. locis siccis et calidis extremo octobri uel nouembri inchoante ponantur. amant cydonea locum frigidum, umectum. si in tepido statuuntur, opus est illis rigatione succurri. ferunt tamen statum mediocris situs inter naturam frigoris et caloris et in planis et in decliuius proueniunt, magis tamen inclinata et deuexa desiderant. serunt aliqui cacuminibus et talea, sed tardus est in utroque prouentus. ita ponendae sunt largae arbores cydonei, ne alteram quatiente uento stillicidium tangat alterius. dum minor est uel poni-

1 superiore *acgs* | coperiri *G*, cohoperiri *E* | Mala *E* ||
 2 ouiculata *G* | curatione anno *G* | seruari *acgs* || 3 in cisterna *ias*, [in] *cist.* *cg* || 4 committuntur *iacgs* || 7 disponunt *iacgs* || 8 scrobem *E* | abiectis *LQ*, habietis *G* || 11 continguas *E* || 12 DE CIDONEIS *ins.* *E* | cidoneis *T*, cydoniis *edd.* || 14 visu *E* || 15 cidoneorum *SF*, cidoniorum *T*, cydoniorum *edd.* || 17 gauderet *E* || 19 cidonea *SEF*, cydonia *T*, cydonii *edd.* || 20 statuuntur *iacgs* || 21 irrigatione *E* | scatam *Q* || 22 situs—caloris *om.* *L* | 23 tamen magis *iac* || 25 tardius *E* || 26 large *GE* | cidonei *S*, cydonii *edd.* | altera *L* || 27 uel ponitur *om. p.*, et ponitur *hab. E*, uel quando ponitur *iacgs*

tur, iuuetur stercore, maior uero cinere uel cretae puluere semel toto anno radicibus misso. poma in his et cito matura et maioris incrementi adsiduus umor efficiet. riganda est, quotiens caelestis negatur infusio, et circumfodienda locis calidis octobri mense et nouembri, frigidis februario uel martio. nisi circumfodiatur adsidue, aut sterilis efficitur aut eius poma degenerant. putanda est, sicut probauimus, et a uitiosis omnibus liberanda. si arbor aegra est, amurca aquae aequaliter mixta radicibus debet adfundi aut calx uiuus temperatus cum creta uel resina locularis pici liquidae mixta trunco arboris adlini uel ablataeque arbori circa radices imparis numeri poma cydonea pro magnitudine eius ponenda et obruenda firman-
 15 tur: quod annis singulis factum custodiet a uitiosis, sed arboris longae derogabit aetati. mense februario cydonea inseruntur melius in trunco quam in cortice. recipiunt in se surculos prope omnis generis punici, sorbi, omnium melorum, quae meliora pro-
 20 ducunt. inserantur autem nouellae arbores, quibus sucus in cortice est: si maior est, circa radicem melius inseretur, ubi cortex et lignum beneficio soli adhaerentis umescit. legenda sunt matura cydonea, quae hoc more seruantur, uel inter binas tegulas posita,

3 increnti *Q*, prouentus *p* || 4 riganda sunt *PLQVGS*² (in marg.) *i*, rigentur *S*¹, rigentur ergo *E*, rigandae sunt *acgs* || 5 circumfodiendae *acgs*, sunt addit *E* | mensibus *p* || 6 frigidis uero *Eas*, fr. [vero] *cg* | Februario om. *i*, febroaria hab. *Q* | Nisi enim *Ea*, enim incl. *cg* | circumfodiantur — steriles efficiuntur *acgs* || 7 aut om. *acgs* | earum *acgs* || 8 putandae sunt — liberandae *acgs* || 10 aequaliter aqua *E* | fundi *V*, infundi *p* | adfundi — mixta om. *G* | uel *Q* | aut calx — mixta om. *p* || 11 viva temperata *acgs* || 12 arbori *F* || 13 in pateris numeri *E* || 14 cidonea *SF*, cidonia *T*, cydonia edd. | eius om. *E* || 15 singulis om. *P* || 16 derogauit *PLQV* || 17 cydonia edd. | in om. *Lcgs* || 18 cortice in se ipsa *s* || 19 pumicis *G* || 20 Inseruntur *Tiacgs* || 21 est post cortice om. *F*, est in cortice hab. *Eiacgs* | est post maior om. *F* | corticem pro radicem *E* || 23 cydonia edd.

- si luto ex omni parte claudantur uel si defruto incoquantur aut passo. alii, quae maiora sunt, fici foliis inuoluta custodiunt. alii tantum locis siccis reponunt, a quibus uentus excluditur. alii canna uel ebore in
- 26 quattuor partes diuisa sublatis omnibus, quae in medio sunt, in uase fictili melle obruunt. alii in melle sic integra demittunt, in quo genere condiendi satis matura deliguntur. alii milio obruunt uel paleis separata demergunt. alii plenis uino optimo uasculis mittunt uel uini et defruti ad seruanda cydonea aequum corpus efficiunt. alii doliis musti mergunt atque ita claudunt, quod odoratum reddit et uinum. alii in patina noua sicco gypso obruunt separata cydonea.
- 27 SILIQUA. Siliqua februario mense seritur et nouembri et semine et plantis. amat loca maritima, calida, sicca, campestris: tamen, ut ego expertus sum, in locis calidis fecundior fiet, si adiunetur umore. potest et taleis poni. scrobem desiderat largiorem. inseri eam posse mense februario credunt aliqui in pruno uel amygdalo. siliquae seruantur diutissime, si expandantur in cratibus.
- 28 MORVS. Amica est morus et uitis. mora nascuntur ex semine, sed et poma et uirgulta degenerant. serenda est taleis uel cacuminibus, melius autem taleis sesquipedalibus ex utraque parte leuigatis ac fimo oblitis. cum locum palo ante fecerimus, inmergemus

1 si sunt matura: luto ex omni parte claudantur: uel defruto *i* | si *post* uel *om.* *Q* | defrito *PLQGS* (*in marg.*), defricto *E* || 2 aut passo *om.* *p* | ficufoiliis *PLQVF*, ficus foliis *G* || 3 tantum *om.* *E* || 4 canna uel ebore in *om.* *p* || 7 demittunt *Es*, dimittunt *ceteri* | quo *om.* *E* || 8 diliguntur *E* | milo *G* || 9 optimo *om.* *S¹E* | immittunt *s* || 10 defriti *PQGF*, defricti *E* | cydonea *F*, cydonia *edd.* || 11 immergunt *s* || 12 clauduntur *LPQGSF* || 13 separat *L*, separato *Q* | cydonea *F*, cydonia *edd.* || 14 DE SILIQUA *G*, DE SILICA *E* | Siliqua—cratibus *om.* *p* | Silica *E* || 15 amant *E* || 18 desideret *V* || 19 etiam *pro* *eam* *EFaegs* || 20 amygdalo *S* || 22 DE MORO SERENDO *E* | Mori nasc. *acgs* || 24 et *pro* uel *E* || 26 immergemus *S*, inmergemus *E*, inmerginus (*immerginus*) *ceteri*

ac tegemus cinere terris admixto. non amplius quam
quattuor digitis operimus. seremus a medio februario
et toto martio, locis uero calidioribus octobri postremo
uel nouembris initio, sed uerno maxime die nono
5 calendarum aprilium. amant loca calida, sabulosa et 29
plerumque maritima. in tufo uel argilla uix compre-
hendunt. umor adsiduus moris prodesse non creditur.
fossionibus laetatur et stercore. putria in his et arida
post triennium sunt putanda. plantam, si robustam,
10 transferes mense octobri et nouembri, si teneram,
februario et martio. scrobes desiderat altiores, inter-
ualla maiora, ne umbris prematur alterius. feracem 30
laetioioremque mori arborem fieri aliqui tradiderunt, si
perforato hincinde trunco singulos cuneos inseramus
15 terebinthi, hincinde lentisci. circa octobres calendas
morus ablaqueanda est et radicibus eius uini ueteris
recentissimae feces infundendae. inseritur in fico et
in se tantum sub cortice. ulmo insita comprehendit,
sed parturit magnae infelicitatis augmenta.
20 AVELLANA. Auellanae ponendae sunt nucibus 31
suis. non amplius supra terram ducenda est quam
crassitudine digitum duorum. plantis tamen et subole

1 tegamus *E*, tegimus *acgs* | terrae *s* || 2 locis temperatis
post seremus *ins. s* | a mense februario medio et marcio *E* ||
4 nouembri *E* | nouo *G* || 5 kalendas apriles *is* | ac plerum-
que *E* || 6 tofo (topho) *STEGiacgs* || 7 moris *incl. cgs* ||
8 leta *E* | patria *Q*, Putrida *V*, putrida *E* || 9 prius trienn. *p*
si *om. p* | robusta *VFE*, robusta [est] *cgs* || 10 transferas *E*
uel Nou. *igs* | si *om. Ep* | tenera *VFcgs* || 11 desideret *V*,
desiderant *iags* || 12 ne altera *as*, ne [altera] *cg* | feracem-
que *Q* || 13 altioioremque *iacg* | morem *L*, arborem mori *ias* ||
14 hincinde *om. Sc* || 15 hincinde lentisci *om. p*, *incl. s* ||
Octobris (octobris) *PLTEacg* || 17 Inserito in fico *L*, Inseri-
tur autem i. f. *ic*, autem *incl. cg* | persico pro fico *p*, ficu *E* ||
19 armenta *E*, argumenta *s* || 20 ABELLANA *G*, DE AVEL-
LANIS *E* | Abellanae *G* || 21 super terram *L*, supra terra
Eiacgs | ducendae sunt *SE* || 22 grossitudine *E* | digitum
PLQ, digitorum *ceteri* | tuorum *L* | subulae *PLQ*, sabule *G*,
sobule *T*, sobole *ceteri*

expertus sum melius prouenire. mense februario seu planta seu semen exponitur. gaudent loco macro, umido, frigido, etiam sabuloso. mense iulio circa nonas auellana matura est.

- 32 MYXA. Nunc seruntur myxa ex nucleis in aliquo vase positis, donec plantae induant firmitatem, caelo tepido, terra soluta, umore moderato. inseruntur mense martio sorbis uel spinis.

- DE POMIS ALIIS ALIORVM MENSIVM. Etiam nunc tuberes seruntur et inseruntur et ossa duracino-
rum uel plantae eiusdem generis ponuntur et trans-
feruntur et inseri possunt. et mespilus inseritur et
33 ossa ponuntur prunorum. ficus etiam locis temperatis nunc poni potest et sorbus hoc etiam mense seri et amygdali semina in areis obrui et locis temperatis nunc inseri mense inchoante, frigidis uero exeunte, conditis tamen surculis, antequam germinet. et pistaciae planta uel nunc statui aut inseri potest et castanearum semen aspargi. nuces quoque iuglandes etiam nunc seminariis recondi et ipsum genus inseri et frigidis et umectis locis nunc poterunt pineta seminari.

DE EDVCATIONE PORCORVM.

- XXVI Nunc uerres maxime feminas inire debebunt. legendi sunt uasti et ampli corporis sed rotundi potius

2 macro *om. L* || 3 et sabul. *EGacgs* || 4 matura est: locis tam calidis *a*, locis tamen calidis *incl. cgs* || 5 MYXSA *Q*, DE MYXA *E* | Nunc—spinis *om. p* | myxsa *Q* | nucleis *L* | aliquam *Q* || 8 sorbo *i* || 9 DE TVBERIBVS *E* | ALIIS *om. iac* || 11 si transf. *i* || 12 inseretur *Giacgs* || 13 ponentur *a*, *incl. cgs*, *om. GE* | temperandis *L* || 14 possunt *p* || 15 amigdala *GT¹* | arei *L* || 16 incohante *i* || 17 generent *p* | pistaceae *i* || 18 et ut cast. *E* || 19 semen *om. PLQTG*, in margine *V*, semina *SEacgs* | aspergi *VG*, aspgi *PLQT*, spargi *Ecgs* | iugulande *E* | et pro etiam *i* || 20 et ipsum genus inseri *om. p*, et ipsam inseri *i* | frig. uel *LSVFEG* || 21 spinæ pro pineta *E* || 23 debent *E*

quam longi, uentre et clunibus magnis, rostro breui,
 ceruice glandulis spissa, libidinosi, anniculi, qui usque
 ad quadrimos inire feminas possunt. scrofas uero
 longi lateris debemus eligere et quibus ad sustinen-
 5 dum feturae onus magnus se uenter effundat, cetera
 uerribus similes, sed in regionibus frigidis densi et 2
 nigri pili, in tepidis, qualescumque prouenerint. femina
 ad creandum usque in annos septem partus onera
 gestare sufficit: ad concipiendum annicula debet in-
 10 cipere. quarto exempto mense pariunt, ubi quintus
 incipit. incipiunt autem, sicut dixi, mense februario,
 ut solidioribus herbis nati et stipula succedente pas-
 cantur. ubi facultas est transigendi, uenditis, qui
 subinde nati sunt, celerior matribus fetura reparatur.
 15 genus hoc omnibus locis haberi potest, melius tamen 3
 agris palustribus quam siccis, praecipue ubi arborum
 fructuosarum silua subpetit, quae subinde maturis
 fructibus alterna per annum mutatione succurrat.
 maxime locis graminosis et cannarum uel iunci radice
 20 nutriuntur. sed deficientibus alimentis per hiemem
 nonnumquam praebenda sunt pabula glandis, casta-
 neae uel frugum uilia excrementa ceterarum: uerno
 magis, cum lactent nouella uirentia, quae porcis solent
 nocere. neque gregatim claudendae sunt porcae more 4
 25 aliarum pecudum, sed haras sub porticibus faciemus,
 quibus mater unaquaeque claudatur et alumnum gre-
 gem tutior ipsa defendat a frigore: quae harae a
 superiori parte detectae sint, ut libere numerum pastor
 exploret et oppressis a matre fetibus saepe subueniat

1 cruribus i || 2 grandulis P, grandulas et Q, glandibus F,
 grandula et i || 3 quadrimum E || 4 etusque ad E || 7 qualis-
 cumque L | feminam F || 8 ad creandum incl. s || 10 qua-
 tuor E | exempte G | mense om. E || 11 incipiet omnes || 13 trans-
 sigendi V, transiendi PLQ, transeundi Fi || 14 proueniet pro
 reparatur p || 23 conlactent L || 24 gregati Q || 25 aras PLQ
 VSG, areas E || 27 ipsa om. E | arae PLQ VSG, a re G ||
 29 a matre om. G

subtrahendo. curabit autem, ut fetus proprios cum unaquaque procludat. plus uero quam octo, sicut Columella dicit, nutrire non debet. mihi uero utilius probatur experto porcam, cui pabula subpetunt, ut plurimum sex nutrire debere, quia, licet plures possit educare, tamen frequentiore numero sucta deficiet. in porcis etiam illud est commodum, quod inmissi uineis necdum turgentibus uel exacta uindemia gramine persecuto diligentiam fossoris imitantur.

DE VINO MYRTITE ALITER.

10

XXVII In huius mensis initio aliter myrtite sic facies. mittes uini ueteris decem sextarios in lagena et bacarum myrtae libras quinque miscebis. cum uiginti et duorum dierum spatium confusa transegerint, per quos uas cotidie conuenit agitari, tunc palmea sporta colabis et praedictis decem sextariis mellis optimi fortiter triti pondo quinque miscebis.

DE VITE THERIACA.

XXVIII Theriacam uitem sic faciemus, cuius iste profectus est, ut uinum eius uel acetum uel uua uel sarmentorum cinis proficiat contra morsus omnium bestiarum. fit autem sic. sarmentum, quod pangendum est, trium digitorum spatio in ima parte findatur et

1 subtrahendo *G* | in *pro* ut *E* | proprius *L* || 2 unaquaque *G* | producat *i* || 4 porca *ia* | cui — subpetunt *om.* *p* || 6 educere *G* | frequenter numero *PLQ T G p*, frequenti numero *V* || 7 illud *om.* *i* || 8 uinea *E* || 9 imitatur *c* || 10 DE VINO MIRTETO *E* || 11 XXVII *om.* *p* | myrticae *L*, mirteti *E*¹, mirtetvm *E*², myrtitem *s* || 12 mittis *PLQ G S E T i* | lagena *Q*, lagoena *G*, lagana *F*, laguenam *G V*, lagenam *Ss* || 13 myrte *G*, mirte *F*, myrti *a c g s* || 14 confusa *om.* *G* || 18 DE TIRIACA VITE *E*, thyriaca *i* || 19 Tiriacam *E*, THyriacam *i*, Seriacam *p* | facies *a c g s* || 20 uel uua *om.* *E* || 23 uua *pro* ima *E i*

sublata medulla ad eius uicem theriacae medicamen addatur. tunc terrae mandetur uinculo diligenter astrictum. aliqui eadem sarmenta iam medicamine satiata 2 intra squillae bulbum recondunt et terris hac ratione 5 committunt. aliqui antidoti eius adfusione radices uitis infundunt. sane sarmentum, si de hac uite sumatur ad transferendum, potentiam materni medicaminis non tenebit. oportebit autem theriacae infusione adsidua uim suci senescentis iterare.

DE VVA SINE SEMINIBVS.

10

Est pulchra species uuae, quae granis in- XXVIII terioribus caret. hinc efficitur, ut summa iucunditate sine impedimento sorberi possit uelut unum omnium corpus uuarum. fit autem Graecis auctoribus hac 15 ratione per artem succedente natura. sarmentum, quod obruendum est, quantum latebit in terra, tantum finire debemus et medulla omni sublata ac diligenter exculpta membra iterum diuisae partis adunare et uinculo constricta deponere. uinculum tamen papyro 2 20 adserunt esse faciendum et sic in umida terra esse ponendum. diligentius quidam sarmentum reuinctum, quantum excisum est, intra squillae bulbum demergunt, cuius beneficio adserunt sata omnia comprehendere posse facilius. alii tempore, quo uites putant, 3 25 sarmentum frugiferum putatae uitis in ipsa uite, quam

1 uitem *QS¹Ei* | tiriace *E*, thyriace *i* || 3 aliqui—infundunt *om. p* | mecamine *Q* || 4 uuluam *V* | acratione *L*, praedicta ratione *SEacgs* || 7 transferendam *E* || 8 tiriace (thyriace) *Ei* || 10 SINEM *Q*, SINE GRANIS *E*, sine granis *c* || 11 uuua *P*, uitae *G* | interribus *P*, Interris *L* || 12 charet *L* || suma *V* | iocunditate *E* || 13 sorbi *E* | uelut—uuarum *incl. cg* || 16 quantum *om. E* || 17 ut *pro* et *PLQVF* || 18 ex culpa *Q*, exculta *T* (*p supra*), exscalpta *iag* | in herba *pro* membra *E* || 19 constricto *i* || 21 sarmentum quidam *E* || 22 uuluam dimergunt (*i in rasura*) *V* || 25 fructiferum *Liags*, frugerunt *E*

possunt de alto sublata medulla excauant non diuisum et calamo adfixo alligant, ne possit inuerti. tunc opon cyrenaicon, quod Graeci sic appellant, in excauata parte suffundunt ex aqua prius ad sapae pinguedinem resolutum et hoc transactis octonis diebus ⁵ semper renouant, donec uitis germina nouella procedant. et in granatis malis fieri hoc posse firmatur a Graecis et in cerasis. opus est experiri.

DE VITE NIMIS LACRIMOSA.

XXX Vites quae lacrimarum nimietate tabescunt et ¹⁰ deplorando uim roboris sui auertuntur a fructu, trunco earum lacerato Graeci sinum fieri iubent: si hoc minus proderit, radicum robur pingue rescindi, ut adferat medicinam uulnus inpressum. tunc insulsa amurca ad medietatem decocta et refrigerata plagae excisio per- ¹⁵ linatur et sub hac acetum acre fundatur.

MYRTITIS ALIA CONFECTIO APVD GRAECOS.

XXXI Graeci item myrtite sic praecipunt temperari. myrti bacas maturas in umbra siccatas et postea tusas, uncias octo mittes in linteo et suspendes in uino et ²⁰ uas cooperies ac oblines: et cum plurimis diebus sic fuerit, auferes et uteris. aliqui myrtae bacas sine

1 ponunt *V* | de alta *F* | sublatae *L* || 3 oponquirenaison *P*, opon quiremaicon *LSF*, copon quirenaicon *Q*, opon quirenaycon *E*, opium quirimaycon *T*, opon quireniaycon *G*, opon—appellant *om.* *V* || 4 prius—resolutum *om.* *p* | saepe *G* || 5 octo *p* || 6 producat (uel procedant *supra*) *E* || 8 cerasiis *PL QGT*, cerariis *F* || 10 qui *LPQV* || 11 ui *SE* | auertunt *Facgs* || 12 facere *E* || 13 robor *P*, rubor *L* || 15 excisio *PLQ*, excissio *V* | perlinitur *E*, perlinetur *ceteri* || 16 hac *om.* *G* | accetum *P* | acre *om.* *F* || 17 MIRTETIS *E* | APVD GRAECOS *om.* *E* || 18 mirtetum *E*, myrtitem *s*, myrticae *L* || 19 et prius eas tonsas *p* | tunsas *E* || 20 mittis—suspendis *omnes* || 21 lines *SE*, linabis *PLQVF*, oblinabis *T*, linibus *ceteri* || 22 aliquid *L* | mirte *F*, mirti *SET*, myrti *iaggs*

pluvia collectas maturas ex locis siccioribus calcant
uel exprimunt et uino miscent octo cotularum men-
suram per amforam uini. quod uinum medicinae quoque
proderit, ubi stypticis est utendum. stomachum soli-
5 dare titubantem solet, reiectiones sanguinis inhibere,
fluorem uentris astringere, limum dysintericae pas-
sionis medicabiliter asperare.

VT PROPOMATA SPONTE NASCANTVR.

Conditum uel absinthiatum uel rosatum uel XXXII
10 uiolacium procedere sponte fertur ex uitibus, ut natura
suscipiat, quod procurare sueuit industria, si sarmenta
in uas aliquod semiplenum supradictis potionibus mersa
seruentur et uiuam terram simul resoluas ad lexiui
modum, donec oculi sarmentorum nitantur exire: tunc
15 eadem sarmenta gemmantia, in quo uolueris loco,
uitium ceterarum more deponas.

VT VITIS BOTRYONES VARIJ NASCANTVR.

Vt uitis botryones et albos adferre possit XXXIII
et nigros, Graeci sic fieri debere iusserunt. si uicinae
20 sint uites nigra et alba, cum putantur, sarmenta
utriusque inter se diuisa sic iunge, ut medios utrius-
que generis oculos aequando reddere possis unitati:
tunc papyro ligabis stricto et molli atque umida terra

1 et pro ex *cgs* || 4 stypticis *L*, stipicis *Q* || 5 solet *om.* i et
omnes codices praeter SE || 6 uentis adstringerent *P* | disinteri-
cae *SF*, dissenteriae *E*, dysentericae *gs* || 7 aspirare fertur *i* ||
9 absentium *PLQF*, absintium *S*, absinthium *VEG*, absinti-
cium *T*, absynthium *i*, absynthiatum *a* || 10 uiolacium *Q*,
uiolatum *PLVSTG*, violatum *ceteri* || 11 suscipiet *V* | con-
sueuit *Ep* || 13 ut pro et *LSEGp* | reuoluas *E* | lexiuii *E*,
lexiuii *acgs* || 15 gemmantia *V*¹ || 16 ceterarum *om. p* | dispo-
nas *E*, deponet *p* || 17 VITIS *om. GEi* | BOTRIONES *QV* ||
18 botriones *VS* || 20 sunt *LEiacgs* | etaba *L*, nigrae et
albae *V* || 21 iunges *Eacgs* || 22 aequado reddens. reddere possis *E*

curabis adlinere et interiectis ternis diebus adaquare, donec germen nouae frondis erumpat. hinc exempto tempore, si libuerit, genus efficies per plura sarmenta.

DE HORIS.

XXXIII Hic mensis in horarum mensura cum nouembri 5
mense concordat, quas hac numeri ratione colligimus.

Hora	I	pedes	XXVII,	
hora	II	pedes	XVII,	
hora	III	pedes	XIII,	
hora	IIII	pedes	X,	10
hora	V	pedes	VIII,	
hora	VI	pedes	VII,	
hora	VII	pedes	VI,	
hora	VIII	pedes	V,	
hora	IIII	pedes	III,	15
hora	X	pedes	XVII,	
hora	XI	pedes	XXVII.	

1 allinere *V*†, adlinire *QV†TFEGiacys* || 2 gramen i

LIBER QVARTVS

SIVE

MENSIS MARTIVS.

TITVLI.

- 5   I De putandis uineis et inserendis et pangendis
uitibus.
- II De pratis purgandis in locis frigidis et pro-
scindendis agris.
- III De panico et milio serendo cum disciplina.
- 10   IIII De cicere serendo cum ordine suo.
- V De cannabo.
- VI De cicera.
- VII De nouellis puluerandis et fodiendis, uitibus
palandis ac ligandis et ueteranis uineis resti-
tuendis et aegris et laesis.
- 15   VIII De oleis amurca saginandis et cetera earum
cura, item de seminariis et rosariis faciendis
uel colendis et sariendis frumentis.
- VIII De hortis: in eo de carduis cum disciplina, de
20   ulpico, allio et cepulla, cunela, anetho, senapi,

1 LIBER — MARTIVS *om. codd.* || 4 TITVLI MENSIS
MARTII *codices et tags*, TITVLI — horis *om. c* || 5 pangendis
uineis *G* || 9 panitio *Sgs*, panicio *E* | cum ordine suo *E* ||
10 cinere *G* || 13 De nouellis vitibus pulv. et fod., pal. *gs* ||
14 ac ligandis *om. E* | restaurandis *E* || 16 oleis *E* || 19 cum
disciplina sua *E* | et aliis herbis (*pro* de ulpico — rafanis) *I* ||
20 et allio *E* | cunila *editiones praeter i* | aneto *codd. et i* |
sinapi (*synapi*) *recentiores codices et editiones*

caulibus, maluis, armoracea, origano, lactuca, beta, porro, cappari, colocaseis, satureia, nasturtio, intybis, rafanis, de melonibus et cucumere cum disciplina sua, item de asparagis et sfongeis eorum, similiter de ruta et coriandro 5 et cucurbita cum disciplina sua, similiter de blito, item de aneso et cymino.

X De pomis: in eo de melo punico cum disciplina et de uini sui confectione, de citreo, similiter de mespilo et de fico cum disciplinis suis 10 et de aliis pomis, quorum disciplina suis mensibus continetur.

XI De comparandis bubus, tauris, uaccis.

XII De domandis bubus.

XIII De equis, equabus et pullis et aetate eorum. 15

XIII De mulino genere et asinis.

XV De apibus.

XVI De horis.

1 rafani siluatici. armoracea *V* || 2 colocaseis. casia. siringa *V*, colocassii *E* | nasturtio *GE*, nasturtio. lactuca longa *V* || 3 raphanis *a* | et melonibus *Egs* || 4 et ceteris (post cucumere) *inserit T*, qui hoc loco signum noui capitis habet i. e. *X* || 4 sua *om. Q* || 5 similita *L* | et de ruta *E*, et ruta ceteri | coriandro *codd.* || 6 cum disciplina et cucurbita omnes | et blito omnes || 7 anese *PGV*, anesae *L*, anefe *Q*, aniso ceteri praeter *S* | cymino *Qia* || 8 XI De pomis. in eo de malo punico et ceteris arboribus *T* | malo *Siacs* | cum disciplina sua *E* || 9 de ante citreo omittunt omnes | cytrei *V* || 10 et *om. E* | ficu *ST* | cum disciplina sua *E* || 11 pomis. cupatorium. VII. folia habet. ipericum. proficit sanguinem in ingentibus quorum *V* | aliis pro suis *E* || 13 XII De comparandis bobus *ETi* | et uaccis *SE* | bobus et tauris ac uaccis *a* || 14 XIII De domandis. *T* | bobus *Eia* || 15 XIII De equis. *T* | pullis aetate *LV* || 16 muli *V*, gene *PLQG*, XV De mulini genere *T* || 17 XVI De apibus *T* || 18 XVII De horis *T* || MENSIS MARTIVS addunt codices et i

DE PVTANDIS VINEIS ET INSERENDIS
ET PANGENDIS VITIBVS.

Hoc mense locis frigidis putatio vinearum cele- I
brabitur, de qua abunde februario mense locuti sumus,
usque quo incipit gemma esse suspecta. nunc uineas
oportet inserere, cum uites non aquato sed spisso
umore lacrimabunt. seruabimus ergo, ut truncus, qui
inseritur, solidus sit et alimento umoris exuberet
neque ulla uetustate aut iniuria laceratus arescat.
tunc decisae uiti surculi qui inserendi sunt, sint solidi,
rotundi, gemmis spissis et pluribus oculati. tres tamen 2
oculi in insitione sufficient. radendum est ergo sar-
mentum ad mensuram digitorum duorum, ut ab una
parte sit cortex. aliqui non patiuntur nudam medul-
lam, sed leuiter radunt, ut incisura sensim possit in
acumen exire et corticata pars cortici nouae matris
aptetur. infimus oculus ita infingendus est, ut trunco
iunctus adhaereat: qui oculus exteriorem partem debet
aspicere, uinculo salicis infuso et paleato luto desuper
alligari, tegumento quoque aliquo a uentis et a sole
defendi, ne illi quatiant, hic adurat. ubi calor tem- 3
poris coeperit, ligaturae ipsi penicillo circa uesperam
tenuis debet frequenter umor adfundi, ut hoc alimento
contra uim caeli torrentis animetur. cum uero germen
ruperit et aliquod ceperit incrementum, calami adiu-

1 DE POTATIONE VINEARVM IN MENSE MARCIO *E* ||
3 Martio mense *acgs* | celebratur *E G iacgs* || 5 incipitur *G* ||
6 oportet uineas *ias* | sed *om. E* || 9 acrescat *V* || 10 uitis *E* ||
11 plurimis *E* || 12 incisione *p* || 14 nudare *acgs* || 15 uel *pro*
sed *L* | uites *pro* leuiter *p* | incacumen *Q* || 16 et ut *a*, et [ut]
cg | excorticata *p* || 18 uinctus *G* | adhereat iunctus *E* | ocu-
lis *L* || 19 luto *om. p* || 20 tegimento *S* || 21 hii *E*, hi *ceteri* |
color *G* || 22 enim *pro* ipsi *L* | penicello *G*, pinicillo *P Q S E*,
pinicello *T*, pinnicillo *LV^s F iacg* || 23 freter *G* || 24 caeli
uim *E* | ergo *pro* uero *Q iacgs* || 25 eruperit *G s*, ruperit
germen *E* | calamo adiuuatorio *E*

torio debet adnecti, ne motus aliqui fragilem procedentis sarmenti quasset aetatem. ubi solidius quantumcumque processerit, uincula oportet abscidi, ne adolescentia mollissimi germinis nodo durae constrictionis angatur. aliqui infra terram semipedis spatio 5 effossae uiti surculos inserunt et beneficio congestionis adcumulant, ut hoc quoque nouis sarmentis praeter nutriceis alimenta subueniat. nonnulli circa terras melius adserunt inserendum, quia in altiori difficiliter comprehendunt. usque ad idus uel aequinoctium uites 10 locis frigidis pangendae sunt seu pastino seu sulco seu scrobibus more, quo dictum est.

DE PRATIS PURGANDIS IN LOCIS FRIGIDIS ET PROSCINDENDIS AGRIS.

II Nunc locis frigidis prata purganda atque seruanda 15 sunt. locis gelidis colles pingues et agros uliginosos proscindere atque exarare conueniet. ueruacta etiam, quae ianuario mense sunt facta, repetere.

DE PANICO ET MILIO SERENDO CVM DISCIPLINA.

20

III Calidis et siccis regionibus panicum seremus et milium. leuem et solutam terram desiderant nec in

1 aliquis *EGiacgs* | procidentis *V* || 2 sarmentis *F* | quas et *PL*, quassent *T* || 3 absci (*ras.*) di *S*, abscindi *Eiacgs* || 4 adoliscientia *P*, adulescentia *G* | altissimi mollissimi *L* | con-
tritionis *G* || 5 cingatur *E* | semis *PLQ*, semi *V* (*spedis in*
marginē) *T*, semispatio *G* || 8 alimenta *om.* *E* | subuenit *G* ||
9 comprehendant *QVGF* || 11 pastinato *i* || 12 more *om.* *LF* ||
14 CETERA *pro* PROSC. AGR. *E* || 15 purgata *Q* || 17 proscin-
dere uliginosos *i* | ueruacta—repetere *om.* *V*, ueri acta *SE*,
beruacta *G*, bernacita *p* || 18 sunt mense *SE*, mense *om.* *p* |
repetere facta *E* || 19 PANITIO *S*, PANICIO *E* || 20 CVM DIS-
CIPLINIS *S*, CVM ORDINE SVO *Qiac* || 21 panitium *SE* |
serenemus *Q*

sabulone solum sed in harena quoque proueniunt,
dummedo caelo umido et solo serantur inriguo, quia
siccum et argillosum agrum reformidant. herbis libe-
rentur adsidue, quinque sextariis spatium iugeri con-
5 plebitur.

DE CICERE SERENDO CVM ORDINE SVO.

Nunc cicer utrumque serere debemus loco lae- III
tissima, caelo umido. macerandum est pridie, ut possit
citius nasci. iugerum tribus modis conseretur. cicer
10 grande nasci Graeci dicunt, si infundatur aqua tepida
pridie: amare etiam loca maritima: temperius pro-
uenire, si seratur autumnno.

DE CANNABO.

Hoc etiam mense cannabum serimus usque in aequi- V
15 noctium uernum hac ratione, qua in februario dispa-
tatum est.

DE CICERA.

Nunc cicera seritur, quae distat a cicercula solo VI
colore, quo sordet, et nigrior est, primo sileo uel
20 secundo solo laeto. iugerum quattuor uel tribus uel
etiam duobus modis implebimus.

DE NOVELLIS PVLVERANDIS ET FODIENDIS, VITIBVS PALANDIS AC LIGANDIS.

Hoc mense nouella uinea incipiat puluerari, quod VII
25 nunc ac deinceps per omnes calendas usque ad octo-

1 sabulo *E* | arca *E* || 4 iugurale *V²SEF* | complebuntur *L*, im-
pletur *p* || 6 CICERO *G* | SVO *om. E* || 7 lentissimo *E* || 11 pridiae *L* |
locam optima *Q*, loca tepida et maritima *E* || 14 seremus *G* | usque
om. E || 18 cicercula *E* || 19 niger *L* || 20 iugera *E* || 22 ET—LIGAN-
DIS *om. E* || 23 et veteranis vineis restituendis *addit c* || 25 octobris *L*

bres faciendum est non solum propter herbas, sed ne tenera adhuc semina solidata terra constringat. graminum radices, quae plurimum uitibus nocent, extirpandae sunt. nunc locis frigidis uinearum fossio celebranda est: et palandae ac ligandae sunt uites. sed 5 nouellam mollibus uinculis alligemus, quia eam teneram uincula duriora praecidunt. palus maioribus uitibus solidus, minoribus ponatur exilis. propter umbrae molestiam statuatur ab aquilone et plaga frigida spatio quattuor digitorum uel semipedis remotus a uite, ut 10 possit ex omni parte circumfodi.

3 VT VETVS VINEA REPARETVR. Vineas ueteres nunc aliqui a terra altius truncant studentes reparationi, sed uitiosum est. nam plerumque uastior plaga sole putrescit et roribus. quare hoc genere reparetur. 15 prius ablaqueabitur altius, donec eius nodus adpareat. deinde infra terram supra nodum reciditur, ut operta de frigore et sole nihil timeat. hoc faciendum est, si optimi generis uitis est et alte posita: alioquin generosis melius erit inserenda sarmentis. omnia supra 20 dicta locis calidis primo mense, frigidis uero post idus ipsius exequemur.

4 AEGRAS VITES REFOVERE. Aegras uites uel quibus fructus arescit, circumfodies et urinam ueterem suffundes. item cinerem sarmenti uel querci aceto 25 mixtum subice, aut incisas circa terram laetamine refoвето: et quae germinant fortiora, dimitte.

1 ne om. *L* || 4 approbanda *SE* || 5 atque *iacgs* || 6 uinculis mollibus *E* | etiam *E* || 7 prociidunt *PLTG*, prosciidunt *S* | uitibus om. *PLQVGSp*, addit in margine *V* || 9 et om. *SE* || 11 ex om. *pi* || 12 VIII UT *VG* | UINE RAPERETVR *P*, reparatur *i* | Vineae *L* || 13 reparationis *Q* || 15 paretur *p* || 16 Prius enim *E* || 17 reciditur *F*, recidatur *QV²i* *cg*s || 18 calore pro sole *E*, et sole om. *i* | nil *i* | est om. *LEGcg*s || 19 sit *piacgs* || 20 erit. Inserenda est *P* || 23 VIII AEGRAS *V* | UITAS *LQ*, UILES *PS*, DE EGRIS VITIB; REFOUENDIS *E* || 25 suffundis *PLQG²VSTFi*, infundes *p* | cinere *Q* | quernu *p*, querneum *s*

LAESAS BIDENTE CVRARE. Cum uitis bidente 5
laeditur aut ferro, plagam, si terrae iuncta est, adline
stercore ouillo uel caprino: tunc terra mixta et cir-
cumfossa ligare curato. si in radice laesa est, operiens
5 liquidum laetamen admisce.

DE OLEIS AMVRCA SAGINANDIS ET CETERA EARVM CVRA.

Nunc oleis laborantibus circum radices insulsa VIII
amurca fundetur. maximis arboribus, quod Columella
10 dicit, sex congii, mediocribus quattuor, ceteris pro
aestimatione sufficiunt. alii paleas fabae binos per
maiores arbores qualos, alii ueteris urinae humanae
trunco, quantum satis uidetur, adfundunt et arbori
mortarium statim faciunt maxime locis siccis trunco
15 ante cooperto. oleam sterilem terebra gallica per-
forabis. tunc duos frugiferae arboris ab australi parte
ramos eiusdem magnitudinis tolles et stricte in fora-
men utrumque conicies uel lapidem uel pini uel querci
palos et absciso eo, quod superabit, luto paleato cura-
20 bis oculere. sed si sine fruge luxuriant, oleastri palum
radicibus eius infige. nunc etiam, quibus moris est,
frumenta iterum sarire conueniet. nunc locis frigidis
seminaria, quae februario dicta sunt, bacarum et semi-
num fiant et rosaria in mensis initio percolantur.

1 X LAESAS V, SAESALAS Q, hunc titulum om. E |
Summi uitis E | bidentae L || 2 laeditur PLGVV, ledetur
SF | ferri Q | plaga Q || 3 ouilino E | et om. iacgs ||
6 AMORGA P || 8 insulas E || 9 amurga P || 11 extimatione i ||
12 maiorem om. p | calos E || 13 quantum om. E || 15 ueterem
pro sterilem E || 17 tollis omnes praeter G || 18 conities LG |
uel lapidem—palos incl. gs | quercus E || 19 abscisso VGicgs |
lutu Q || 20 sed om. i, incl. s | si om. PLQ | palum uel lapidem
uel pini uel querci palos s || 21 nunc—conuenit om. p | etiam
om. i || 22 satiare G || 23 Februario mense Gacgs | bacarum
seminum SE || 24 fiunt ia

DE HORTIS.

- VIII Nunc horti optime sumunt initia cultionis. mense martio carduus seritur. terram stercoratam et solutam diligit, quamvis in pingui possit melius prouenire. et hoc illi contra talpas prodest, si pangatur in solido, 5 ne terra ab inimicis animalibus facilius perforetur.
- 2 serendi sunt cardui luna crescente in area iam parata. semina spatio semipedis sint discreta. cauendum est, ne semina inuersa ponantur. nam debiles, incuruos et duros creabunt. non alte inprimenda sunt, sed 10 tribus digitis comprehensa mergantur, donec ad primos articulos terra perueniat. tunc leuiter operiantur et herbis liberentur adsidue, donec plantaria solidentur
- 3 et rigentur, si aestus interuenit. si acumina seminum confringas, spinis carebunt. item si semina eorum 15 madefeceris per triduum laurino oleo uel nardo uel opobalsamo uel suco rosae uel masticino et postea siccata depresseris, eiusdem saporis orientur, cuius unguentum semina conbiberunt. singulis sane annis a codice auferendae sunt plantae, ut nec matres fati- 20 gentur et suboles per alia spatia digeratur: cum aliqua tamen radicis parte uellendae sunt. quos reseruabis ad semina colligenda, liberatos omnibus pullis testa supertegere debes aut cortice. nam solent semina
- 4 sole uel imbribus interire. contra talpas prodest catos 25 frequenter habere in mediis carduetis. mustelas habent

2 cultionis initia *i acgs* || 3 tamquam *pro* terram *L* || 4 non *pro* in *p* || 5 prodesse *QSF* | solidiore terra *p* || 7 i. a. impetrata *G* || 8 sint *om.* omnes *praeter Gs* | est *om.* i || 9 nam *pro* ne *p* || 14 acumina *F* | || 15 constringas *E* || 16 malefeceris *Q* | oleo nardino uel laurino et postea *p* | nardino *acgs* | nardo. opobalsamo *E* || 17 mastichin *ogs* || 18 cuius — conbiberant *om.* *p* || 19 unguentum *PV*, ingentum *E* || 20 cortice *V* in *rasura*, cottidie *pro* a codice *p* || 21 sobolis *V*, soboles *E* | dirigantur *E* || 22 radices *a* | quo *Q*, quas *s* || 23 liberatus *L*, liberatas *s* || 25 prodesse *LQ* | catos *ETicgs* || 26 carduis *E* | multelas *L*

plerique mansuetas. aliqui foramina earum rubrica et
 suco agrestis cucumeris impleuerunt. nonnulli iuxta
 cubilia talparum plures cauernas aperiunt, ut illae
 territae fugiant solis admissu. plerique laqueos in
 5 aditu earum setis pendentibus ponunt. hoc etiam
 mense ulpicum bene et allium seremus et cepullas
 et cunelam locis frigidis et anethum. nunc et senapi
 et caules optime seruntur uel plantantur: et malua
 seritur et armoracea et origani planta transfertur.
 10 lactuea et beta et porrus et cappar seri possunt et
 colocasea et satureia et nasturtium. intyba etiam et
 rafanus nunc aliqui serunt, quibus utantur aestate.
 nunc melones serendi rarius. distent inter se semina 6
 pedibus duobus locis subactis uel pastinatis, maxime
 15 harenis. semina eius mulso et lacte per triduum ma-
 ceranda sunt et tunc iam siccata ponenda. hinc suaves
 efficientur, odorati autem, si eorum semina multis
 diebus inter rosae folia sicca mergantur. nunc et 7
 cucumeres seminantur rare sulcis factis altitudine
 20 sesquipedali, latitudine pedum trium. inter sulcos octo
 pedum spatium crudum relinquis, ubi possint uagari.
 herbis iuuantur, ideo sarculo et runcatione non in-
 digent. semina si ouillo lacte et mulsa maceres, dul-
 ces nascentur et candidi. longi et teneri fiunt, si

1 quidam *pro* plerique i | eorum *LVSEFG* || 2 iusta *E* ||
 4 admissum *p* || 5 auditu *L*, aditus *E* | eorum *LVFEG* ||
 sitis *E* || 6 et bene *L* || 7 cunilam *editiones*, cucumeres *E* | fri-
 gidis locis *E* | anethum *codices* et i | sinapi *S*, synapi *VF*,
 sinapes i, sinapis *Eacgs* || 8 et *pro* uel *E* || 9 et *ante* arm.
om. *PLQGVSTF* || 10 capar *S*, caparus *E*, cappar *edi-*
tiones || 11 colocasia *edd.* | uel sat. *codices praeter G* | intyba *Q*,
 intyba *PLSTV* || 12 rafanus *E*, raphanum i, raphanos *acgs* |
 serunt *om.* *E* || 13 ita ut distent *E* | inter semina *G* || 14 duo-
 bus pedibus *E* || 15 eorum *s* | mulsa *SE* | macerentur *p* ||
 16 iam *om.* *p* | sicca *SEp* | ponantur *p* || 17 efficiuntur *L* | od.
 aut. fiunt *acs*, o. a. [fiunt] *g* | multis diebus *om.* *p* || 18 sic-
 cata *G* || 19 raro *G* || 20 sesquipedali *E* | VII *pro* octo i ||
 21 crudum *om.* *p* | relinques *cgs*, relinquo *a* || 22 iuantur *E* ||
 24 et *ante* teneri *om.* *p*, ac *hab.* *G* | fiunt *om.* *p*

aquam in patenti uasculo sub eis ponas duobus palmis
 8 inferiore, ad quam festinando tales efficientur. sine
 semine nascentur, si prius eorum semina oleo sabino
 perungantur et herba ea, quae culex dicitur, trita
 confricentur. aliqui florem cucumeris cum uiticulae
 suae capite cannae inserunt, cui prius omnes nodos
 perforauerint: ibi cucumis nascitur in nimiam longi-
 tudinem tensus. oleum sic metuit, ut, si iuxta posue-
 ris, uelut hamus plicetur. quotiens tonat, uelut timore
 9 conuertitur. si eius florem, sicut in uite sua est, in 10
 forma fictili clausuris ac ligaris, qualem uultum forma
 uel hominis uel animalis habuerit, talem cucumeris
 figura praestabit. haec omnia Gargilius Martialis ad-
 seruit. Columella dicit, loco aprico et stercoreoso si
 rubos habeamus aut ferulas, post autumnus aequinoc-
 tium his iuxta terram recisis et excauatis ligneo stilo
 inter medullas laetamen inmittamus et cucumeris semen
 addamus: hinc nasci fructus, qui possint et inter fri-
 10 gora non necari. hoc mense asparagos seremus circa
 apriles calendas pingui loco, umido, subacto ita, ut 20
 minoribus fossulis ad lineam directis bina aut terna
 grana semipedis spatio discreta ponantur. dehinc ster-
 core solum tegatur et herbae subinde uellantur uel
 per hiemem supra stramina iaciantur primo uere tol-
 lenda. hinc post triennium nascentur asparagi. sed 25
 expeditior ratio est, si asparagorum sfongas ponas,

1 aqua *L* || 2 ad quam festinando *om. p* | fiunt *p* || 3 sa-
 bina *L*, sapino *p* || 4 perunguntur *E* || 5 confricetur *E* || 6 et
 capita *E* | canine *G* | inseruntur *V* || 7 perforauerunt *F* | ubi
EF | nascetur *editiones* || 8 iusta *E* || 9 timore perterritus *as*,
 perterr. *incl. cg* || 10 in sua uite *edd.*, in uite est sua *E* ||
 11 ligaueris *EGiacgs* | forma *om. E* || 12 cucumis *edd.* ||
 13 figuram *Eiacgs* | marciales *G* || 14 loco *om. p* || 16 terram
om. G | ligno *E* || 18 possunt *i* || 19 negari *PLQVSE¹TFi* ||
 20 loco *om. p* | subacto ita, ut *om. p* || 21 in min. *p* || 23 uel
om. F || 24 hieme *pro* per hiemem *G* || 26 expeditio *P* | aspara-
 gorum *om. L* | fongas *S²*, fungeas *E*, frongas *F*, spongeas *V*,
 spongias *edd.*

quae cito fructum ministrent. hae sic fiunt. semina 11
 asparagi quanta tribus digitis comprehendere possis,
 post idus februarias pingui et stercoreato loco in sin-
 gulis fossis pones et leuiter obrues. his coeuntibus
 5 radix connexa nascetur, quae adpellatur sfoengea. sed
 et haec moras habet. nam per biennium in seminario
 suo est stercore et adsidua runcatione nutrienda.
 deinde post aequinoctium autumnus transferetur et
 uere asparagum dabit. has erit utilius comparare
 10 quam longa expectatione nutrire. eas tamen in sulcis
 disponemus, si loca sicca sunt, inter medios sulcos,
 si umida, in summitate sulcorum. umor sfoengeas
 asparagorum transitu suo debet tantum rigare, non
 sistere. asparagum, quem primo protulerint, con- 12
 15 fringere debemus, non auellere, ne adhuc inualidam
 moueamus sfoengeam: ceteris annis auellendus est, ut
 oculos ipsius germinationis aperiat, quia, si deinceps
 refringas, loca, quae fecunda esse consuerunt, re-
 manente asparagi radice clauduntur. ministrabunt
 20 autem uere: et autumnus reseruabis eum, de quo
 sumpturus es semina. postea scopas eius incendes,
 tunc circa hiemem sfoengeis adicies stercus et cinerem.
 hoc mense ruta seritur locis apricis solius cineris 13
 inspersione contenta. loca desiderat altiora, unde umor

1 cito *om. L* | hec *E* | si *QE* | fient *edd.* || 2 poteris *p* ||
 3 februarii *E*, februas *F* | solo *Eicgs* || 4 locis *pro* fossis *E* ||
 5 ponis *PQSTVF* a, ponas *E* | obruis a, obruas *E* || 6 radis *Q* ||
 7 fongea *S*¹, cungea *E*, spongias *edd.* || 8 et *om. E* || 9 trun-
 catione *G* | nutrita *PLQVSETFGp* || 10 denique *Qi* | trans-
 fertur *E* || 11 haec serit *Q* || 12 deponemus *E* || 13 summi-
 tatione *L* | sfoengeas *similiter ac supra* || 14 suo transitu *E* ||
 15 rigare *om. Q* | non etiam tangere uel sistere *p* || 16 primum *E* ||
 17 protulerit *G* || 18 sfoengeam *ut supra* | euellenda *E* | est
om. G || 19 suae *pro* ipsius *Eacgs* || 20 restringas *E* | con-
 sueuerunt *EGiacgs* || 21 clauduntur *i* | ministrabunt—uere:
 et *om. p, incl. g* || 22 seruabis *G*, Reseruabis autem *E* || de quo
 superius sumpt. *E* || 23 copas *E* | eum *pro* eius *L* | incendis
PLQVSETi || 24 hiemem *Q* | sfoengeis *V*, sfoengiis *T*, fongeis *E*
 (u *supra*), spongiis *edd.* || 25 apris *PL* || 26 inpressione contempta *E*

elabatur. si ponas semina eius adhuc clausa folliculis, singulatim manu debebis adfigere. si iam minuta sunt, sparsa iactabis et rastro obducta cooperies. caules eius, qui inclusis seminibus nati fuerint, fortiores erunt, sed sero nascentur. ramuli eius cum aliqua corticis parte conuulsi uerno tempore pro plantis tenebunt: tota uero translata morietur. nonnulli ramulos eius pertusae fabae inserunt uel bulbo atque ita obruunt alieno uigore seruandos. prosequuntur etiam maledictis et maxime in terra soluti lateris ponunt, quod prodesse certissimum est. sed, ut adserunt, melius furtina proneniet. sub fici arboris umbra libentius adquiescit. non effodi herba sed optat auelli. imundae mulieris formidat adtactum. ab hoc mense usque in octobrem totum coriandrum seritur. amat terram pinguem, sed et macro solo nascitur. semen melius putatur, quod uetustius fuerit. delectatur umore. satum bene cum olere quocumque nascetur. hoc mense cucurbita serenda est. amat solum pingue, umidam, stercoratum, solutum. hoc in cucurbitis insigne est, quod longas pariunt et exiles semina, quae in earum ceruice nascuntur: quae in uentre fuerant, cucurbitas faciunt crassiores, quae in fundo, latas, si inuersis cacuminibus obruantur. ubi adolescere coeperint, adminiculis adiumentur. quae seruantur ad semina, usque ad hiemem in sua uite debeant, deinde sublatae in sole ponantur aut fumo.

1 eius *om. L* | fossiculis *p* || 2 singillatim *QE* | adficere *PLQ*, afficere *EG* | munita *V* || 3 sparge *E* | operies *SEp* || 6 corticis *om. E* | uere *p* || 7 erunt *pro* tenebunt *E* || 8 ramulus *L*, ramos *G* | uel bulbo *om. i* | bulbo *E* || 10 maledictus *L* || 11 prode esse *T* || 12 fructua *L* | proueniunt *Qi, om. E* || 13 acquiescunt *p* | herbas *PGSEps*, herbam *i* | aptata uelli *PLV*, optato auelli *E*, optat *om. p* || 14 inmundae—adactum *om. p* || 16 ama *Q* || 18 humore satum. Bene *E*, Bene satum *G* | cum molere *Q* || 20 pinguem *G* || 21 et *om. Q* | Semina *E* || 22 inuentae *E* || 26 usque in *GF* | hiemen *QE* | in suauitate *QG*, *om. F* || 27 in solo sublatae deponantur *E*

aliter semina putrefacta depereunt. hoc mense blitus 17
seritur solo qualicumque sed culto. olus hoc neque
rancandum est neque sarcalandum. cum semel natum
fuerit, ipsum se per multa secula seminis sui deiectione
5 reparabit, ut, etiamsi uelis, uix possit aboleri. nunc
etiam serpillum seritur plantis et semine sed uetu-
state meliori. laetius frondebit, si iuxta piscinam uel
lacum uel putei margines conseratur. anesum quoque
et cyminum nunc bene seritur. locis laetioribus melius
10 prouenit itemque ceteris, si umore iuuetur et stercore.

DE POMIS.

MALVM PVNICVM. Locis temperatis mense mar- X
tio uel aprili mala punica seremus, calidis uero et
siccis nouembri. amat haec arbor solum cretosum,
15 macilentum, sed in pingui etiam prouenit. regio illi
est apta, quae calida est. seritur plantis de matrum
radice deuulsis. sed quamuis multis generibus seratur,
melius tamen ramus eius cubitalis incisus manubrii
crassitudine et capite utroque acuta falce leuigatus
20 scrobi uelut obliquus immergitur. prius tamen por-
cino stercore et in capite et in parte, quae ima est,
oblinatur uel in crudo solo malleo cogatur ad in-
feriora defigi. melius proueniet, si ponendus ramus 2
gemmante iam matre samatur. sed qui in scrobe
25 deponit, si tres lapillos in ipsa radice constituat,

2 quacumque Q || 4 semper V || 6 planti Q | uetustati LQ,
melior E, uetustati meliori G, sed uetustate meliore om. p ||
7 iusta piscinam E || 8 magnas pro margines G | Anisum
EFiacgs | quoque om. p || 9 ciminum ia | locisque p || 10 ceteri
PLQ, om. F | iubetur PLQ || 11 DE POMIS MALI PVNICI E,
DE Pomis & malo punico iac || 15 macilentum om. E || 17 di-
uulsis codd. || 18 cubitularis p | manubri PLQ || 20 uelut obli-
cus E || 21 et in parte et in capite quae humi est E || 22 ob-
liniatur E || 23 pondus T || 24 gemmatae P, gemmate LQ,
gemmae F, gemmatre pro gemmante iam matre T, gemmata
iacg, gemmante iam om. p || 25 lapilli E || constituantur E

- providerit, ne poma findantur. curandum, ne uirgulta inuersa deponas. creduntur acida fieri, si rigentur adsidue: nam siccitas in his et suauitatem praestat et copiam. cuius tamen nimietati aliquid debet umoris
- 3 obponi. circumfodi autumnno debet et uerno. si acida 5 nascuntur, modicum laseris cum uino tritum per summa arboris cacumina oportet infundi uel ablaqueatis radicibus tediae clauus infigi. alii algam marinam obruant ad radices, cui nonnulli stercus miscent asininum atque porcinum. si florem non continet, urinam ueterem 10 cum pari mensura aquae temperabis et per annum in radicibus fundes. uni arbori amfora ingesta sufficiet. uel amurcam mittes insulsam uel algam radicibus iunges et bis rigabis in mense uel arboris florentis truncum plumbeo circulo debebis includere 15
- 4 uel corio anguis inuoluere. si crepant poma, lapidem in media arboris radice subponis uel squillam circa arborem seris. et si, dum pendent poma, tenacibus, sicut in arbore habentur, intorseris, in totum annum sine corruptione seruantur. si uermibus laborant, 20 tangis radices felle bubulo et continuo moriuntur: aut clauo aeneo si uermes eosdem purges, difficile nascentur: uel asini urina stercori admixta porcino uermibus obuiaiabit. cinis cum lixiue circa punici truncum frequenter infusus laeta et fructuosa reddet ar- 25
- 5 busta. adserit Martialis candida in his grana fieri, si argillae et cretae quartam partem gypsi misceas et toto triennio hoc genus terrae radicibus eius adiungas. idem dicit mirae magnitudinis fieri, si olla

1 provideat *E* | fundantur *L* | uirgula *g* || 6 nascantur *QEFiacgs* || 7 et arboris *E* || 8 clauos *E* || 11 compari *Lcg* || 12 infundes *iacgs* || 13 amurgam *P* | mittis *PLQVGSET* *Fia* || 15 florentibus *Q* | debes *E* || 18 et si quibus pendent poma tenacibus *s* || 20 seruabis *iacgs* || 21 bubuli *E* || 22 aut — arbusta *om. p* || 23 mixta *E* || 24 obuiaiuit *Q* | lixiuo *Eacgs* | 25 reddit *Eiacgs* || 26 Asseruit *E* || 27 argilla *G* || 29 poma fieri *s*

fictilis obruatur circa arborem punici et in ea ramus cum flore claudatur, ne resiliat ligatus ad palum: tunc cooperta olla contra aquae muniatur incursus. autumnno patefacta suae magnitudinis poma redhibebit.
 5 multa in punico ipse adserit poma procedere, si tithymalli et portulacae sucus aequaliter mixtus, antequam germinet, trunco arboris adlinatur. inseri posse firmatur de ramorum connexionem, ut medulla utrimque diuisa se iungat. in se tantum inseri potest
 10 circa aprilis calendas mense martio ultimo. sed secto trunco surculus recentissimus statim debet inseri, ne mora exiguum, qui est, siccet umorem. punica mala seruantur, si picatis pediculis ordinata suspendas. aliter
 15 lecta integra in aqua marina uel muria feruente mergantur, ut conbibant. post triduum sole siccentur, ut sub diuo nocte non maneant: post in loco frigido suspendantur. cum uolueris uti, aqua dulci pridie macerabis. feruntur haec pomis recentibus aemulari: 8
 item, si a tactu inuicem separata paleis obruantur.
 20 item fossa fit longa et cortex eiusdem latitudinis paratur, cui mala acutis surculis suis adfiguntur. tunc inuersus cortex supra fossam ponitur, ut mala sine terrae tactu subterpendentia ab umore defendat. item si induantur argilla et ea siccata loco frigido pen-
 25 deant. item si seriola sub diuo obruatur, quae habeat harenas usque ad medium et mala cum tenacibus

3 munitur *SE* || 4 Autumpno uero *E* | habebit *E* || 5 multa — adlinatur *om. p* | sytimalli *L*, titymalli, titimalli, titimali ceteri codices || 6 equaliter succus *E* || 7 adlinatur *E* || 8 firmat *E*, affirmat *acgs* || 9 iungat *E* | posset *L* || 10 aprilis *V* || 12 inest *acgs* | exsiccet *p* | umore *PL*, humore *QV* || 13 pacatis *E*, picatis — aliter *om. p* || 14 iecta *E* | et in qua *L* | uel muria feruente *om. p* || 16 dio *acgs* | nocte *om. p* || 17 cum autem *E* | uti *om. L* || 18 feruntur — operitur *om. p* | hae *G* || 19 si *om. i* || 20 eiusdem — cortex *om. L* | magnitudinis *i acgs* || 21 cui ea mala *G* | suis *om. G* | adfiguntur *Q* || 23 superpendentia *i* || 24 argillae *PLQV* || 25 dio, ut supra, sic saepius | oriatur *G*, obruantur *E*

- lecta inprimantur cannis singulis uel sambuci uirgulis et ita separata in harenis figantur, ut ipsa quatuor digitis emineant ab harena. hoc et sub tecto in scrobe fieri potest et utilius est ad seruandum, si
 10 cum ramo longiore tollantur. aliter in seriola, cui⁵ ad medium aqua mittatur, suspenduntur mala, ne umorem tangant, et seria clauditur, ne uentus inrumpat. item in dolio intra hordeum sic ordinantur, ne se inuicem tangant: dolium desuper operitur. uinum de malis granatis conficies hoc modo. grana matura¹⁰ purgata diligenter in palmea fiscella mittes, in coelea exprimes et leniter coques usque ad medietatem. cum refrixerit, picatis et gypsatis uasculis claudes. alii sucum non excoquunt, sed singulis sextariis libras mellis singulas miscent et in praedicta uasa custodiunt.¹⁵
- 11 DE CITREO. Mense martio citri arbor multis modis seritur, semine, ramo, talea, claua. amat terram rarioris naturae, caelum calidum umoremque continuum. si granis uelis serere, ita facies. terram in duos pedes fodies, cinerem miscebis, breues areas²⁰ facies, ut utrimque per canales aqua discurrat. in his areis palmarem scrobem manibus aperies et tria grana deorsum uerso acumine iuncta constitues et obruta cotidie rigabis. citius procedent, si beneficio

2 ut et ipsa *G* || 3 in scrobe bipedanea *Fias*, bipedanea *incl. cg* || 4 sinum *pro* si cum *PL*, cum *in rasura V*, est. si adseruandum sinum. ramo *G* || 5 Inseriolacu *P*, inseri olla *E* || 6 et susp. *Q* || 7 humore tangantur *E* | miseria *Q* | clauduntur *PSE* || 9 et dolium *QGias*, et *incl. cg*, Dolium uero desuper ponitur *E*, dolo desuper aperto *T* || 11 palmeam fiscellam *G* | mittis omnes praeter *G* | et in *SEGs*, [et] in *acg* | clolea *PL*, cochlea *edd.* || 12 exprimis omnes praeter *G* | leniter *F*, lene *Gacgs* || 18 refrigerit *E* | gipsatis *T* hic aliisque locis || claudis *i* et codices praeter *G* | Aliqui *acgs* | alii—custodiunt *om. p* || 15 praedicto uase *Gi*, uascula ponunt et *E*, praedictis uasculis ponunt et *acgs* || 16 quatuor *pro* multis *Facgs* || 17 talea, claua *om. p* | claba *PQVEi* || 18 que *om. E* || 20 duobus *L* || 22 palmarem *om. p* || 23 guna *P*, genera *p*

aquae tepentis utaris. natis germinibus semper pro-12
 xima herba runcetur. potest hinc trima planta trans-
 ferri. si ramum uelis ponere, non amplius sesqui-
 pedem debebis immergere, ne putrescat. claua seri
 5 commodius est, quae sit manubrii crassitudine, longi-
 tudine cubitali, ex utraque parte leuigata, nodis et
 aculeis recisis, sed integra summitate gemmarum, per
 quas spes futuri germinis intumescat. diligentiores et 13
 fimo bubulo adlinunt utrimque, quod summum est,
 10 uel marina alga uestiunt uel argilla subacta partis
 utriusque extrema cooperiunt atque ita in pastinatio
 solo deponunt. talea et gracilior et breuior esse potest:
 quae similiter ut claua mergetur. sed talea palmis
 duobus supersit: claua omnis obruitur. in spatio non
 15 desiderat interualla maiora. aliis arboribus non debet
 adnecti. calidis locis, sed inriguis et maritimis maxime 14
 gaudet, quibus umor exundat. sed si quis hoc genus,
 ut in regione frigida nutriatur, extorquet, loco uel
 parietibus munito uel in meridianam partem uerso
 20 disponat hanc arborem. sed hibernis mensibus tectum
 stramine uelet agresti: ubi aestas refulserit, aeri arbor
 nuda et secura reddatur. talea siue claua eius cali- 15
 dissimis regionibus et per autumnum ponitur: frigi-
 dissimis iulio et augusto positas et cotidianis riga-
 25 tionibus animatas ipse usque ad poma et magna
 incrementa perduxit. citreum iuuari creditur, si cucur-
 bitae uicinis locis serantur: quarum uites etiam con-
 bustae utilem citri arboribus cinerem praebent. gaudent
 adsidua fossione. hinc proueniunt poma maiora. nisi 16
 30 quae arida sunt, rarissime debemus abscidere. inseri-

1 natis—transferri *om. p* || 2 palma *E* || 3 quam sesqui-
 pedem *E*, sequipedem *F*, sesquipede *acgs* || 4 mergere *G*
 seri potest commodius *Es* || 5 fit *PGSF* || 6 leuiga *PLQV*¹ ||
 7 rectis *E* || 9 adliniunt *E* || 10 nutriunt et uestiunt *E* ||
 13 glaba *E* || 14 Glaba uero *E* || 20 tectam *Gs* || 21 uolet *E*
 ubi autem *E* || 22 glaba *E* || 24 regionibus *E* || 26 perducere *E*
 circumiuuari *E* || 27 quantum *E* || 28 arbori *G* || 30 abscindere *s*

- tur mense aprili locis calidis, maio frigidis, non sub cortice, sed fisso trunco circa ipsas radices. inseritur et piro, ut quidam, et moro, sed insiti surculi qualo desuper omnino muniendi sunt uel fictili uasculo. adserit Martialis apud Assyrios pomis hanc arborem ⁵ non carere: quod ego in Sardinia territorio Neapolitano in fundis meis conperi, quibus solum et caelum tepidum est, umor exundans, per gradus quosdam sibi semper poma succedere, cum maturis se acerba substituant, acerborum uero aetatem florentia conse- ¹⁰ quantur, orbem quemdam continuae fecunditatis sibi ministrante natura. feruntur acres medullas mutare dulcibus, si per triduum mulsa aqua semina ponenda macerentur uel ouillo lacte, quod praestat. aliqui mense februario truncum obliquo foramine ab imo ¹⁵ terebrant, ita ut altera parte non exeat: ex hoc umorem fluere permittunt, donec poma formentur: tunc foramen luto replent: sic, quod est medium, fieri dulce con-
- 18 firmant. citreum et in arbore potest per totum annum propemodum custodiri: melius, si uasculis quibuscum-²⁰ que claudatur. si uelis legere atque seruare, nocte luna latente debebis cum ramis foliatis carpere et secreta disponere. alii singula uasis singulis claudunt uel gypso adlinunt et opaco loco ordinata custodiunt. plerique in cedri scobe uel straminibus minutis uel ²⁵ in paleis tecta seruant.

1 maiore *L* || 2 fisco *L* || 3 ut quidam volunt *s*, volunt *incl. cg* | et moro *om. G* | sed—uasculo *om. p* | circuli *F* | qualo—sunt *om. PLQV¹G* | quale *F* || 4 omni modo *pro* omnino *V²SE* | uasculo clauduntur *G* || 5 marciales *G* | ad-
syrios *LQV*, sirios *G* || 6 sardia *E* | et in territorio *acs*, [et
in] territorio *g* || 8 et humor *Es*, et *incl. cg* | exundans est *p* ||
per grandos *PLVFF* || 9 poma semper *E* || 10 constituent *L* ||
11 contentinae *E* || 12 Fertur *L* | maturae *E*, maturas *F* ||
13 aqua mulsa *acgs*, aqua *om. i* || 18 si *pro* sic *Li* || 19 per
totum annum *om. p* | toto anno seruari. Melius quam si *p* ||
24 uel gypso adlinunt *om. p* | adliniunt *QE* | ordinato *F* ||
25 plerique—uel *om. p* | cedris *G* | scrobe *E* | [in] stram. *cg*,
in stram. *as* || 26 seruauerunt *p* et codices praetert *E*

MESPILVM. Mespila locis calidis maxime gaudent, 19
sed inriguis: tamen frigidis quoque proueniunt: magis
sabulone pingui aut glareosa terra, cui arena per-
mixta est, uel argilla cum saxis. serenda est taleis
5 mense martio uel nouembri, sed solo stercoreato et
subacto, ita ut utrumque caput taleae stercus obducatur.
sunt eius incrementa tardissima. amat putari atque
circumfodi et parco umore inter siccitates saepe re-
foueri. seritur et semine, sed in longiorem speratur
10 aetatem. si uermibus occupatur, stilo aereo purgandi 20
sunt et amurca uel humana uetere urina uel uiua
calce perfundendi, sed parcius propter arboris noxam,
uel aqua decocti lupini: sed putatur hinc arbor sterilis
fieri. fimus et cinis uitium simul, si radicibus infun-
15 dantur, fertilem reddunt. si formicae molestae sunt, 21
rubrica cum aceto et cinere temperata necabuntur.
si poma labuntur, frustum de eius radice praecisum
in media trunci parte figatur. inseritur mense februa-
rio in se et in piro et in melo. surculus tamen eius
20 ex arbore media debet adsumi: nam de summitatibus
uitiosus est. in trunco fissio inserenda est: nam cor-
ticis macies ieiuna nil nutrit. mespila ad seruandum 22
leguntur necdum mitia, quae et in arbore diu dura-
bunt uel in urceolis picatis uel in ordinem suspensa
25 uel, ut quidam, posca condita. die serena legantur
ac media et paleis obruantur discretata, ne ea uicissim
tactus adficiat. uel cum pediculis lecta semimatura
et salsa aqua per dies quinque macerata postea sapae

1 DEMS PILVM L, DE MESPILO E | Mespili Es || 2 sed
irriguis tamen. frigidis s || 3 atque pro aut ics | glareas E ||
4 taleis om. p || 6 ut om. V | tale G || 7 potari P || 8 inter ra-
dices V || 9 separatur E¹ || 10 aeneo S, eneo E || 13 aliqua P |
si pro sed acg || 17 fructum E¹, tet E² supra || 18 figimus p ||
19 in malo E² acgs || 20 debet om. G || 21 uitiosum E ||
22 nihil G || 25 pusca QGTi, postea E | uel sapa post posca
addit a, [uel sapa] cgs | serenda E | ligantur L || 26 uicissim
— lecta om. E || 28 sapae PS, sape QGE, sapa T, saepe
ceteri

infundantur, ut enatent. seruantur et melle, sed si nimis matura collegeris.

- 23 DE FICV. Calidis locis fici planta radicata nouembri mense, temperatis februario, frigidis melius martio uel aprili ponenda est: si taleam uel cacumen ponas, ultimo aprili, cum ei se uiridior succus infuderit. plantae in scrobe depositae lapides substituendi sunt, ad radicem fimo terra miscenda est. si loca frigida sunt, plantarum cacumina diuisis cannae internodiis
24 defendantur a frigore. si cacumen uelis ponere, trisulcum ramum bimum uel trimum ab australi parte decides et sic obrues, ut diuisa cacumina terra interiacente uelut tres surculos reddant. taleam sic ponemus, ut cetera, cui leuiter ab infima parte diuisae lapidem mergemus in fisso. ego mense februario ultimo uel martio in Italia plantas grandes ficorum per pastinatum solum disposui et eo anno poma pepererunt supra comprehendendi felicitatem uelut tributa
25 reddentes. legendae sunt plantae, in quibus frequens nodus extuberat. steriles creduntur, quae nitidae sunt et oculos suos per longa internodia distulerunt. si plantam fici prius nutrias in seminario et maturam transferas in scrobem, poma generosiora producet. aliqui multum prodesse confirmant, si plantam fici diuiso squillae bulbo intersitam strictamque uinculis conlocemus. scrobes amat altas, interualla maiora, terrae genus durum et gracile et siccum pro utili
26 sapore pomorum. prouenit et petrosis atque asperis: tamen potest locis prope omnibus seri. quae in mon-

1 innatent *s* || 2 minus *i acg* || 3 ficus *E* || 4 februarii *E* || frigido medio marcio *F*, melius *om. p* || 5 talea *E* || 6 ultimi *L* || 7 scrobem *G* || 10 trifurcum *s* || 11 bimum uel trimum *E* || 12 decidas *i acg* || 13 sulcos *E* || 14 ut et caetera *V* | fima *p* || 17 peperere *G i acgs* || 18 comprehendendi *E* | tributum *E* || 20 exuberat *E G s* || 21 lingua *E* || 22 plantatam *L* | ficus *E* | prius *om. p* || 23 generosa *E* || 24 aliqui—procedit (*sect. 30*) *om. p* | ficus *E* || 25 bulbo *V*, bullo *E* || 28 proueniet *E* || 29 locis potest *E* | fieri *E*

tanis et frigidis locis nascuntur, quia minus lactis
habent, ad siccitatem durare non possunt. usus illis
in uiridi est, melioris magnitudinis et saporis arguti.
quae nascuntur in campis et locis calidis, et pin-
5 guiores sunt et in siccitate durabiles. si genera nume- 27
rare uelimus, immensum est: sufficit, quod omnibus
aequa cultura est. illa distantia est, quod in caricis
melius alba seruatur. in locis nimie frigidis prae-
coquas ficos seramus, quae cito ueniant, ut ante im-
10 bres genus hoc possit occurrere, calidis uero et aestuosis
eam, quae sera maturat. gaudet adsidua fossione. per
autumnum proderit, si sterces admoueas, praecipue
de auariis. recidenda sunt in ea, quae aut putria aut
male nata repereris: et ea ratione putanda est, ut
15 inclinata per latera possit expandi. in locis umectis 28
ficus saporis obtusi est, cui circumcisis contra hoc
radicibus aliquantus cinis debet adfundi. aliqui inter
ficarias caprifici arborem serunt, ut non sit necesse
per singulas arbores pro remedio eadem poma suspendi.
20 mense iunio circa solstitium caprificandae sunt arbores
fici, id est, suspendendi grossi ex caprifico, lino uelut
serta pertusi. si hoc desit, abrotoni uirga suspendi-
tur: aut callum, quod in ulmeis foliis inuenitur, aut
arietina cornua circa radices arboris obruuntur: uel
25 truncus arboris, quo loco turget, scarificandus est, ut
possitumor effluere. ne uermes patiat, ramum tere- 29

1 locis *om. E* | nimis *E² supra* || 2 ad *om. i* | illius *E* ||
4 et in locis calidis *L* | et ante pinguiore *om. V* || 8 seruan-
tur *SE* | nimium *V* || 9 ficus *Giaqs* || 10 uero *om. Q* || 11 ea
VE, eas *acs* | sero *VTiacgs*, cito *E* | maturant *Eiacgs* ||
gaudent *E* || 13 in *om. VG* | putrida *VE* || 14 repperis *PLQT*,
re peris *S*, reperis *E*, repperis *VG* || 15 incidi *G* | hume-
tis *S* || 16 est obtusi *E*, optusi est *S* || 17 radicibus contra
hoc *E* | onus *Q* || 18 caprici *G* || 21 suspendii *E* | et pro ex *V*,
et ex *S* || 22 serra *c* | aprotani *PLQSF*, aprotaniti *E*, abro-
tani *ceteri* || 23 aut—obruuntur *om. G* || 24 in arietina *L* | ob-
ruuntur—arboris *om. E* || 25 truncos *L* | scarificandus *L*, cacri-
ficandus *E* || 26 humore *E*

- binthi uel lentisci taleam cum plantis fici cacumine ponemus inuerso. uncinis aereis tollendi sunt uermes ex fico. alii amurcam, alii ueterem urinam ablaqueatis radicibus miscent. alii bitumen et oleum aut solam calcem uiuam latebris uermium linunt. si formicae molestae sunt, rubrica butyro et pice liquida mixta circa truncum debet induci. alii coracinum piscem contra formicas in arbore suspendendum esse con-
- 30 firmant. si fructus suos uelut aegra proiciat, alii rubrica aut amurca insulsa mixta aqua arborem linunt 10 uel cancrum fluuialem cum ramo rutae suspendunt uel algam marinam uel fascem lupinorum uel radici terebratae cuneum figunt uel securi arboris corium saepe proscindunt. cum folia producere incipiunt fici, ut multum fructum et pinguem ferant, in principio 15 germinis cacumina summa decutimus uel hoc tantum
- 31 cacumen, quod ex arboris medietate procedit. si maturam ficum uis serotinam facere, incipientes grossos decute, cum illis fabae fuerit magnitudo. ut ficus cito maturet, suco cepae longioris cum oleo et pipere 20 mixto unge poma, quando grossi incipiunt subruberere. aprili mense ficum debemus inserere inter corticem uel, si nouellae arbores sunt, fisso ligno, quod statim
- 32 operiendum est et ligandum, ne uentus introeat. melius comprehendunt, si circa terram recisa inserantur arbusta. aliqui et iunio mense inserunt. surculus legendus est anniculus: inutilis enim creditur maioris uel minoris aetatis. inoculari ficus locis siccis aprili, melius

1 cacumina *PLQV* || 2 aeris *L* | uermes *om. G* || 3 ex ficu *SE* | allaqueatis *G* || 4 uitimen *PLQGT* | soleem *E* || 5 liniunt *SEicg*, allinunt *s* || 6 sunt *om. E* | butyro *S* || 7 includi *i* | coracinum *E* || 9 proiciet *omnes praeter E* || 10 aut rubrica *L* | liniunt *SEiacg* || 12 falcem *E* || 14 sapae *G* | procedere *E*, incipiunt producere *acg* || 15 fructum multum *Giaccs* || 16 tantum hoc *E* | illud *pro hoc acgs* || 18 serotinam *om. E* || 19 fuerit *om. E* || 20 coepe *V* || 21 subruere *E* || 23 statim *om. p* || 24 aperiendum *L* | et ligandum *om. p* || 27 autem *pro* enim *E* | creditur *om. E* || 28 humidis melius *V²Fiaccs*

iulio mediante poterit, octobri mense locis tepidis.
 propagari ficus ramis potest. inseritur autem in capri-
 fico, in moro, in platano et oculis et surculis. ficus 33
 uirides seruari possunt uel in melle ordinatae, ne se
 5 inuicem tangant, uel singulae intra uiridem cucurbi-
 tam clausae locis unicuique cauatis et item tessera,
 quae secatur, inclusis suspensa ea cucurbita, ubi non
 sit ignis aut fumus. alii missas ficus recentes minus
 maturas in nouo uase fictili lectas cum pediculis et
 10 a se separatas recludunt et in dolio uini pleno uas
 natate permittunt. Martialis dicit caricas per genera 34
 multa seruari, cum ratio una sufficiat. ergo hoc genere,
 quo Campania tota custodit, seruare debemus. in crati-
 bus ficus expanditur usque ad meridiem et adhuc
 15 mollis in qualum refunditur. tunc calefacto furno ad
 panis coquendi modum subpositis tribus lapidibus, ne
 ardeat qualus, includitur et, clauso furno ubi discocta
 ficus fuerit, sicut est calida, interpositis foliis suis in
 uas fictile conditur bene picatum densius pressa et
 20 operculo diligenter obducitur. si pluuiis abundanti- 35
 bus crates non possis expandere, sub tecto eas ita
 ponis, ut semipede erigantur a terra et eas ad uicem
 solis cinis subiectus uaporet et subinde ficus, sicut
 est diuisa, uertatur, ut ficorum coria siccantur et
 25 pulpae: tunc duplicata in cistellis seruetur aut loculis.
 alii maturas mediocriter ficus et diuisas in cratibus

1 Iunio *acgs* || 2 utilius *pro ramis F* || 4 se *om Q* || 5 con-
 tingant *p* | cucurbitem *P* || 6 cauabatis *PLQ* | tessara *E* ||
 7 seccatis *E*, sequatur *i* | suspensae. acucurbita *PQSE*,
 suspensus acucurbita *L* | ea *om. i* || 8 uel *acgs*, fumus uel
 ignis *i* | ficos *PLQV* || 9 fasse *pro uase L* | lectas *om. E* ||
 10 separatim *E* || 11 Martiales *G* | scarias *E* || 15 forno
PGF || 17 qualis *Q* | forno *PG* || 18 ficus *om. E* | interposita *G* |
 in uase fictili custoditur *E* || 20 si pluuiis — coniungat *om. p* |
 pluuis *P*, puluis *E* || 21 possit *E* || 22 reponis *E* | erigatur
PLQVSTF || 23 cinis calidus *as*, cinis [calidus] *cg* | sub-
 iectos *L* | ficus *om. E* | sicut uersum est diuisa uertatur *E* ||
 25 duplicatae *acgs* | seruantur *T*, seruentur *acgs* || 26 ficus
om. L

- expandunt toto sole siccandas et recipiunt nocte sub tecta. nunc ficulnea cacumina obruuntur utiliter, cum tumescunt, ut plantas faciant, si earum copia non abundat. ut etiam varios fructus una ficus exhibeat, ramos duos nigrae et albae arborum ita inter se uinculo stringis ac torques, ut germina miscere cogantur. sic obruti et stercoreati et umoribus iuti, ubi prodire coeperint, germinantes oculos aliqua sibi adnexione conglutina. tunc germen adunatum parturiet duos colores, quos unitate diuidat, diuisione coniungat.
- 37 DE POMIS ALIORVM MENSIVM. Nunc et pirus uel malus inseri ac seri potest et cydonea et prunus inseritur et sorba ponuntur et morus nono calendarum aprilium die et inseruntur pistacia et locis frigidis pini semen aspergitur.

15

DE CONPARANDIS BVBVS, TAVRIS, VACCIS.

- XI Hoc mense comparandi sunt boues, qui tamen, siue de nostris capiantur armentis siue emanant, idcirco nunc parantur utilius, quia necdum sagina temporis pleni aut celare possunt fallaciam uenditoris et uitia sua aut ad repugnandum domiturae contumacem pleni roboris exercere fiduciam. haec tamen signa spectanda sunt in bubus, seu de nostro seu de alieno grege fuerint comparandi, ut sint boues nouelli, quadratis

1 et om. *codices praeter Q* | praecipiant *E*, recipiunt [eas] *cg*, recipiunt eas *as* || 2 Tunc *E* | ficulneae *Q* | contumescunt *LF* || 3 sic *pro* si *L* || 5 arboris *E*, ambarum *G* | ita om. *S*, ita inter se om. *E*, inter se ita hab. *i acgs* || 7 adiuti *V* || 8 oculo *PLQV* | inter se *a* | adnexionem *S*, adnexionem *E* || 9 conglutinata *G* || 11 MENSIVM *PLQVG* | Nunc uel malus inseri potest ac seri *E* || 12 cydonea *VT*, cydonia *edd.* || 13 kalendas aprilis *i*, Calendas Aprilis *s* || 14 die om. *p* | pisacia *E* || 15 adspargitur *L*, aspergitur *SEFGacgs* || 16 BOBVS *E*, De bobus, tauris, et uaccis *i ac* || 19 comparantur *acgs* || 21 ad om. *PV¹Gacgs* | repugnandam *E*, repugnando *Gacgs* || 22 expectanda *Q* || 23 bobus *Eiacgs*

et grandibus membris et solidi corporis, musculis ac
toris ubique surgentibus, magnis auribus, latae frontis
et crispae, labris oculisque nigrantibus, cornibus ro-
bustis ac sine curvaturae prauitate lunatis, patulis
5 naribus et resimis, ceruice torosa atque compacta,
palearibus largis et circa genua fluentibus, pectore
grandi, armis uastis, uentre non paruo, porrectis la-
teribus, latis lumbis, dorso recto et plano, cruribus
solidis, neruosis et breuibus, ungulis magnis, caudis
10 longis ac setosis, pilo totius corporis denso ac breui,
rubei maxime coloris aut fuscii. melius autem boues 3
de uicinis locis parabimus, qui nulla soli aut aeris
uarietate temptentur. aut si hoc deest, de locis simi-
libus ad similia transferamus. illud ante uniuersa
15 curandum est, ut uiribus ad trahendum conparentur
aequales, ne ualentioris robur alteri procuret exitium.
in moribus haec consideranda sunt. sint arguti, man-
sueti, timentes hortamen clamoris ac uerberis, cibi
adpetentes. sed si regionis ratio patitur, nullus melior
20 cibus est quam uiride pabulum. ubi uero deest, eo
ordine ministretur, quo pabuli copia et laborum coget
accessio. nunc tauros quoque, quibus cordi est armenta 4
construere, comparabit aut his signis a tenera aetate
summittet, ut sint alti atque ingentibus membris,
25 aetatis mediae et magis, quae iuuentute minor est,
quam quae declinat in senium, torua facie, paru-
is cornibus, torosa uastaque ceruice, uentri substricto.
uaccas etiam nunc maxime parabimus: sed eligemus 5

1 masculis *G* | auctoris *LE*¹, auctoris *G*, incl. s, om. *p* ||
2 lata fronte et crista *p* || 3 scripae *E*¹, scripis *E*² | corni-
bus *G* || 4 lunati spatulis *PLV* | patulis auribus et simis *p* ||
5 resupinis *E* || 7 porrectus *G* || 11 robei *PL* | tamen *pro*
autem *E* || 12 parauimus *PLV*, comparabimus *Gacgs* |
solis *E* || 13 si hodie est *Q* | alocis *G* || 14 transferemus *G* ||
16 ualentiores *P*, ualentioribus *LG* || 18 et uerberis *L* || 23 com-
parabunt *E* | et his *E* || 24 submittunt *E* || 25 aetati *E* | et
incl. *cg* | in iuuentute *E* || 26 declinet *iag* || 28 comparabi-
mus *E*

forma altissima, corporis longi, uteri capacis et magni, alta fronte, oculis nigris et grandibus, pulchris cornibus et praecipue nigris, aure setosa, palearibus et caudis maximis, ungulis breuibus et cruribus nigris et paruis, aetatis maxime trimae, quia usque ad decennium fetura ex his procedet utilior. nec ante aetatem trimam tauros his oportet admitti. sed erit studium diligentis amotis senioribus nouellas subinde conducere et steriles aratro ac laboribus deputare. Graeci adserunt, si mares creare uelis, sinistrum tauri in coitu ligandum esse testiculum, si feminas, dextrum: tamen tauros diu ante abstinendos, ut, cum tempus est, acris in causas dilati feruoris incumbant. sed his armentis hieme maritima et aprica loca, aestate opaca paremus ac frigida, montana maxime, quia melius fructectis et his herba internascente saturentur. quamuis circa fluuios recte propter loca amoena pascantur, fetura tamen aquis tepidioribus adiuuatur, unde magis utilius habentur, ubi pluuialis aqua tepentes format lacunas. tolerat tamen frigus hoc armenti genus et potest facile hibernare sub diuo: quibus tamen septa fieri propter iniuriam grauidarum conuenit laxiora. stabula uero utilia sunt strata saxo aut glareis aut harenis, deuexa aliquatenus, ut umor possit elabi, parti meridiana obuersa propter flatus glaciales, quibus aliquis resistere debet obiectus.

1 uim *pro* uteri *E* | longi *pro* magni *p* || 2 lata *s* || 4 nigris et *om. i* || 5 decimum *i* || 6 fetura *om. E* | procedit *LVGS* (*i in rasura*) *F* || 7 trinam *Q* | debet *p* || 8 uetulis amotis *p*, abmotis *i* || 9 et *pro* ac *E* || 11 in cornu *E* || 12 taumen *Q*, Tum *E* || 14 estate uero *E* || 15 et *pro* ac *E* || 16 saturantur *SEiacgs* || 17 amoena loca *iacgs* || 18 adiuuantur *E* || 20 Tamen tolerat *G* || 21 dio *acgs* || 23 sunt *om. p* | saxo aut *om. p* || 24 glarearis *L* | diuexa *G* || 25 parte *V* | saltus *E*

DE DOMANDIS BVBVS.

Hoc mense ultimo domandi sunt trimi boues, XII
quia post quinquennium bene domari non possunt
aetatis repugnante duritia. capti ergo statim domen-
tur, qui quidem prius, cum teneri fuerint, frequenti
manus adtrectatione mansuescant. sed stabulum noui
boues largioribus spatiis habere debebunt, ut et ante
stabulum loca nullis concludantur angustiis et pro-
ducti non aliqua uitentur offensa. in ipso uero sta- 2
bulo adseres transuersi a terra septem pedibus alti
configantur. ad quos boues ligentur indomiti. tunc
eligis absolutam tempestatibus et impedimentis omni-
bus diem, qua capti perducantur ad stabulum. quorum
si nimia fuerit asperitas, uno die ac nocte inter uin-
cula mitigentur atque ieiunia. tunc appellationibus
blandis et inlecebris oblatorum ciborum, non a latere
neque a tergo, sed a fronte accedens bubulcus ad-
mulceat naresque et terga pertractet mero subinde
conspargens, hac tamen cautione, ne aliquem calce
contingat aut cornu. quod uitium, si in primordiis
effectui sibi cessisse senserit, obtinebit. tunc miti- 3
gatis os et palatum salibus frica et in gulam de-
mitte praesulsae adipis librales offas et uini sexta-
rios singulos cornu infundente per fauces: quae res
intra triduum totius saeuitiae iram resoluet. aliqui
eos inter se iungunt ac docent onera temptare leuiora:

1 BORVS *E*, DE DOMIBVS BVBVS *V*, De domandis
bobus *i ac* || 3 qui *E* || 4 Capiti *V*, Capite *p* || 6 adde tractione *L* |
mansuescunt *SE* || 8 loca *om. p* | nulli *PLQ* || 9 nulla vit.
off. *i* || 11 ligantur *i* || 13 quae *G* || 14 adsperitas *P* || 16 et
om. i || 17 bubulcos *L* || 18 nares *s* || 19 conspergent *P*, con-
spargens *i* | actione *pro* cautione *p* | calcem *P* || 20 contin-
guat *E* || 21 effectuum *i* | senserit *om. E* || 22 palathum *G*,
palatium *E* | fricabis *ia* | linguam *E* | dimitte *PLVGSETF*,
dimittit *Q* || 23 praesule *E*, praesulsi *i ac g* | praesulsae ad
libreres *p*, librare *E*, libriles *G* || 25 seuias *L* || 26 docent
eos *p*

et, quod utile est, si arationi parantur, subacto prius solo exercendi sunt, ut nouus labor tenera adhuc
 4 colla non quasset. expeditior autem domandi ratio est, ut asperum bouem mansueto et ualido boui coniungas, quo ostendente facile ad omnia cogetur officia. si post domituram decumbit in sulco, non adficiatur igne nec uerbere, sed potius, cum decumbit, pedes eius ita ligentur uinculis, ut non possit progredi aut stare uel pasci. quo facto siti ac fame lassatus carebit hoc uitio. 5 10

DE EQVIS, EQVABVS ET PVLLIS.

XIII Hoc mense saginati ac pasti ante admissarii generosis equabus admittendi sunt et repletis feminis item ad stabula colligendi. neque tamen aequalem numerum omnium debemus adhibere, sed aestimatis 15 uiribus uniuscuiusque admissarii summittenda sunt pauca uel numerosa coniugia, quae res efficiet admissarios non parua aetate durare. iuueni tamen equo et uiribus formaque constanti non amplius quam duodecim uel quindecim debemus admittere, ceteris pro 20 2 qualitate uirium suarum. sed in admissario quattuor spectanda sunt, forma, color, meritum, pulchritudo. in forma haec sequemur: uastum corpus et solidum, robori conueniens altitudo, latus longissimum, maximi ac rotundi clunes, pectus late patens et corpus omne 25 musculorum densitate nodosum, pes siccus et solidus et cornu concauo altius calciatus. pulchritudinis partes

3 Expictior *E* | ratio est domandi *i acgs* | adhuc ratio *E* ||
 4 leuem *pro* bouem *E* | adiungas *E* || 5 cogentur *GE* || 6 domaturam *G* | non—decumbit *om. i* || 7 aut uerbere *E*, uel uerbere *QTia* || 8 ligentur ita *E* || 11 et eorum aetate *addit c* || 13 generosi *cg* | foeminis iterum *s* || 15 omnibus *acgs* | estimatis *i* || 16 cuiusque emissarii *p* | admittenda *G* || 20 uel quindecim *om. G* | ceterisque *E* || 23 hoc *i acgs* | corporis *L* || 25 et *pro* ac *i acgs* | ac totum declines *F*, clunis *i* | omne corpus *G* || 26 pos *G* || 27 concaue *E* | Pulchritudinis autem *E*

hae sunt, ut sit exiguum caput et siccum pelle prope-
modum solis ossibus adhaerente, aures breues et ar-
gutae, oculi magni, nares patulae, coma et cauda pro-
fusior, ungularum solida et fixa rotunditas. colores 3
5 hi praecipui, badius, aureus, albineus, russeus, mur- (4)
teus, ceruinus, gilbus, scutulatus, albus, guttatus,
candidissimus, niger, pressus: sequentis meriti uarius
cum pulchritudine, nigro uel albineo uel badio mixtus,
canus cum quouis colore, spumeus, maculosus, muri-
10 nus, obscurior. sed in admissariis praecipue legamus
clari et unius coloris: ceteri uero despiciendi, nisi
magnitudo meritorum culpam coloris excuset. eadem 4
in equabus considerata sunt, maxime ut sint longi (5)
et magni uentris et corporis: sed hoc in generosis
15 seruatur armentis. ceterae passim toto anno inter
pascua dimissis secum maribus inpleantur. equarum
natura est partum spatio duodecimi mensis absoluere.
illud in admissariis seruandum est, ut mediis aliqui-
bus spatiis separentur propter noxam furoris alterni:
20 sed his armentis pascua legamus pinguiissima, hieme
aprica, frigida et opaca provideamus aestate nec adeo

1 hee *E* | egregium *i* || 2 solis *om. p* || 3 patulae, et erecta
cernix, coma densa et *s* || 4 Meritum, vt sit audax animo,
pedibus alacris, trementibus membris, quod est indicium for-
titudinis, quique ex summa quiete facile concitetur, vel ex
citata festinatione non difficile teneatur. (Motus autem equi
in auribus intelligitur, virtus in membris trementibus.) *post*
rotunditas *inserit s* cum hac nota: Sectionem hanc tertiam ex
Codice inseruit Wasse ad Sallustium; habet etiam Isidorus et
Vinc. hunc locum totum lunulis incl. g cum hac nota: *Exhibet*
autem ea C. C. C. (interpretor Codex Corporis Christi), quem
addit Wasse ad Sallustium l. c. et Isidorus, qui auctorem
nostrum describit || 5 hii *E* | praecipue *PLQVSTF* | bai-
dus *G*, Badius *E* | abineus *PLQVSE* | roseus *VSE* | myr-
teus *G*, mirteus *SET*, mureus *i* || 6 guttatus *P*, Guttanus *L*,
guttatus *E* || 8 abineo *PQSi* | uadio *VS*, baido colore *G*, uali-
dio *L*, absido *E* || 9 couis *P*, quolibet *p*, canus cocum uis *L* ||
12 meriti *p* | excusset *P* || 13 longae *SEs* || 15 passim *om. p* ||
16 admissis *Qi*, demissis *Fc* || 17 XIII menses *p* || 18 admissa-
ris *E* || 21 provideamus *om. p*, *incl. s*

- mollibus locis nata, ut ungularum firmitas de asperi-
 5 tate nil sentiat. si equa marem pati noluerit, trita
 (6) squilla naturalia eius infecta libidinem concitabunt.
 deinde grauidae non urgeantur nec famem frigusque
 tolerant nec inter se locis conprimantur angustis. 5
 generosas equas et quae masculos nutriunt, alternis
 annis summittere debemus, ut pullis puri et co-
 piosi lactis robor infundant: ceterae passim replendae.
 6 aetas incipientis admissarii quinti anni initio esse
 (7) debebit. femina recte et bima concipiet, quia post 10
 decennium iners ex ea suboles et tarda nascetur.
 pulli equarum nati manu tangendi non sunt, quia
 eos tactus laedit adsiduus. quantum ratio patitur, de-
 fendantur a frigore. in pullis pro aetatis merito ea
 sunt considerata, quae signum bonae indolis mon- 15
 strant, quae in patribus uel matribus spectanda
 praecepi. dabit et hilaritas, alacritas agilitasque
 7 documentum. nunc domandi sunt pulli, ubi tempus
 (8) bimae aetatis excesserint. considerata sunt magna,
 longa, musculosa et arguta corpora, testiculi pares, 20
 exigui et cetera, quae in patribus dicta sunt. mores,
 ut uel ex summa quiete facile concitentur uel in
 8 excitata festinatione non difficile teneantur. aetatis
 (9) consideratio talis est. bimo et sex mensium dentes
 medii superiores cadunt. quadrimo canini mutantur. 25
 infra sextum annum molares superiores cadunt. sexto

1 locis *om. p* | nacta *p* || 2 stricta *E* || 3 libidine *G* | con-
 citabit *G*, excitabunt *SE*, contrahunt *cgs* || 4 graue *E* | famen
QE | uel frigus *Eacgs* || 5 tolerant *Q* | loci *iacgs, om. T* |
 angustis *Tiacgs* || 7 debemus *E* || 8 copiam *pro* robor *p* ||
 9 in initio *i* || 10 rite *pro* recte *T* | et *om. cgs* || 11 soboles *E* |
 et tarda *om. p* || 12 earum *L* || 13 tactos *V* | defendatur *L* ||
 14 ad frig. *P* || 15 considerata sunt *E* || 19 binae *E* || 21 [et]
 exigui *cg*, et exigui *Fas* | ceteri *Q*, caeteri qui *i* | dicti sunt
 mores: ut *i* || 22 in excitata *PLG*, excitata *V*¹, in *V*¹ *supra*,
 ex incitata *ceteri* || 24 mensum *PLQV* || 25 superiores *om. p* |
 quadrimo — cadunt *P* in *infima pagina subscriptum, om. L* |
 canini cadunt uel mutantur *E* || 26 quintum *p*

anno, quos primo mutauit, exaequat. septimo anno omnes dentes eius explentur. latent abhinc aetatis notae: sed prouectoribus tempora cauari incipiunt, supercilia canescere, dentes plerumque prominere. hoc mense omnia quadrupedia, maxime equos, castrare debemus.

DE MVLIS ET ASINIS.

Si quem mulorum genus creare delectat, equam XIII magni corporis, solidis ossibus et forma egregia debet eligere: in qua non uelocitatem, sed robur exquirat. aetas a quadrima usque in decennem huic admissurae iusta conueniet. si asinus equam fastidit admissus, ostensam prius asinam, donec coeundi uoluptas sollicitetur, adhibemus: qua subducta equam libido incitata non spernet et raptus inlecebris generis sui in permixtionem consentiet alieni. si morsu furens laedit obiectas, aliquatenus, labore mitescat. creantur et ex equo et asina uel onagro et equa. sed generosius nullum est huiusmodi animal, quam quod asino creante nascetur. utiles tamen admissarii nascentur ex onagro et asina: qui post in subole secutura agilitatem fortitudinemque restituant. admissarius tamen asinus sit huiusmodi, corpore amplo, solido, muscoloso, strictis et fortibus membris, nigri uel murini maxime coloris aut rubei: qui tamen, si discolores pilos in palpebris aut auribus geret, colorem subolis plerumque uaria-

1 mutabit *PLQGVF* || 2 dentes *om. p* || 3 noctae *L* | curuari *E* || 4 canere *E* | promiscere *E* || 5 eques *G* || 8 Si quidem *LG* | aequam *V* || 10 robur *PL* || 11 a *om. Fgs* | usque ad in *L*, usque ad *V* | huic — conueniet *om. p* | admissura est iuxta *E* || 12 visam equam *ps* || 13 coeundi *om. p* | uoluptate *E* || 14 postea subducimus; et tunc *pro* adhibemus: qua subducta *s*, prius ea subducimus: et tunc *p* || 17 obiecto *G* | et *om. omnes* || 18 ex equo et asino *i*, exequa etasino *Gacgs* | equa muli *p* || 21 que est *pro* qui post *L* | sobolem secuturam *E* | et fortitudinem *G* || 22 sit asinus huius. corpore *E* || 24 muniri *Q* || 25 robei *PL* || 26 aut naribus generet *SE* | sobolis *E*

bit. minor trimo, maior decenni non debet admitti.
 4 annicula mula debet a matre depelli et per montes
 asperos pasci, ut itineris laborem in tenera aetate
 solidata contempnat. minor uero asellus maxime agro
 necessarius est, qui et laborem tolerat et negligen- 5
 tiam propemodum non recusat.

DE APIBUS.

XV Hoc mense maxime apibus solet morbus incum-
 bere. nam post hiberna ieiunia tithymalli et ulmi
 amaris floribus, qui prius nascuntur, auidius adpetitis 10
 solutionem uentris incurrunt et pereunt, nisi adfueris
 uelocitate remedii. praebebis ergo mali granati cum
 uino amineo grana contrita uel uuae passae cum rore
 syriaco et austero uino uel simul omnia leuigata et
 incocta uino aspero: quae deinde in ligneis canalibus 15
 refrigerata ponantur. item rosmarinus aqua mulsa de-
 coctus congelatur et in imbrice ponitur sucus huius-
 2 modi. quod si horridae uidentur atque contractae tor-
 pere silentio et mortuarum corpora frequenter efferre,
 canalibus ex canna factis mel cum gallae puluere uel 20
 siccae rosae coctum debebis infundere. illud ante
 omnia expediet, ut putres partes fauorum uel uacuas
 ceras, quas aliquo casu examen ad paucitatem re-
 ductum non ualebit implere, semper recidas acutissi-
 mis ferramentis subtiliter, ne mota alia pars fauorum 25
 cogat apes domicilia concussa deserere. nocet api-
 3 bus plerumque felicitas sua. nam si nimiis floribus

1 admitti—debet *om. E* || 4 Minor tamen *E* | maxime
 uero *V* | aratro *pro agro G* || 5 qui *om. i* | et laborem non
 recusat et negligentiam tolerat *ps* | negligentia *E* || 10 appe-
 tentes solutione *p* || 11 intereunt *p* || 12 implebis *G* || 13 trita *E* |
 rosae *L* || 14 austeri *PLQVSF* || 15 uasculis *pro canali-*
bus p || 16 refrigeranda *E* || 17 congelatus *E* || 18 contractum *E* |
 torpore *E* || 19 mortuorum *E* | offerre *G* || 24 semper *om. E* ||
 27 nimis *G*

annus exuberat, dum solam curam gerendi mellis
exercent, de prole nil cogitant: cuius omissa repara-
tione populus idem labore confectus extinguitur totius
gentis exitio. itaque cum mellis nimietatem uideris
5 ex florum grandi et continua messe defluere, inter-
iectis ternis diebus clauso foramine non eas patiaris
exire. ita ad generandam subolem conferentur. nunc 4
circa calendas apriles curandi sunt aluei, ut omnia
purgamenta tollantur et sordes, quas tempus con-
10 traxit hibernum et uermiculi et tineae et araneae,
quibus corrumpitur usus fauorum, et papilionēs, qui
uermiculos stercore suo faciunt nasci. tunc fumus in-
censi sicci bubuli stercoreis adhibeatur, qui aptus est
apium saluti: quae purgatio frequenter usque in
15 autumnū tempora celebretur. haec omnia ceteraque
efficies castus et sobrius et alienus a balneis uel a
cibis acribus et odoris immundi atque omnibus salsa-
mentis.

DE HORIS.

20 Hic mensis adprehendendas horas consentit XVI
octobri.

	Hora	I	pedes	XXV,
	hora	II	pedes	XV,
	hora	III	pedes	XI,
25	hora	III	pedes	VIII,
	hora	V	pedes	VI,

1 generandis VF || 2 nichil SE || 3 totius gentis om. E ||
4 generis ps || 5 ex—defluere om. p | granditate et continua
aestate V || 6 ne eas E || 7 ad generandum pro ad gen.
sub. p | sobolem E | se conferent ps || 8 calendas om. E ||
10 tinae L || 11 qui stercore suo uermes faciunt. tunc p ||
12 finus PLQV¹G, om. E | incens E || 13 sicci om. p,
et sicci hab. a, [et] sicci cg, [et sicci] s || 14 usque om. p ||
15 autumnum tempus E | celebratur i || 16 efficiet custos
castos s | alineus L | ab aliis i, ab aliis et cibis s || 20 ad
deprehensas E || 21 octobris E || 22 habet ante pedes in-
serit E || 25 pedes VIII E

hora	VI	pedes	V,
hora	VII	pedes	VI,
hora	VIII	pedes	VIII,
hora	VIII	pedes	XI,
hora	X	pedes	XV,
hora	XI	pedes	XXV.

5

6 sicut hora prima fit et decima sicut secunda et sic de
reliquis *addit E*²

LIBER QVINTVS

SIVE

MENSIS APRILIS.

TITVLI.

- 5 I De medica serenda et disciplina eius.
- II De inserenda olea uel oleastro, de uineis et seminariis fodiendis et inserendis uitibus et agris umidis et pinguibus proscindendis.
- 10 III De hortis: in eo de caulibus, item de apio, de atriplice, de ocimo cum disciplinis suis, item de melone, cucumere, porro, cappari, serpillio, colocaseo, lactucis, beta, cepullis, coriandro, intybis, cucurbitis ac menta.
- 15 IIII De pomis: in eo de zizfya cum disciplina sua et de aliis pomis, quorum suis mensibus disciplina descripta est.
- V De oleo uiolaceo et uino.
- VI De armentis: in eo de uitulis nutriendis, de tonsuris et signaturis.
- 20 VII De apibus: in eo de uestigandis apibus et purgandis alueariis.
- VIII De horis.

1 LIBER—APRILIS *om. codd.* || 4 TITVLI MENSIS APRILIS *codices et iags*, TITVLI—horis *om. c* || 5 I De medica—horis *om. E* || 6 olea *om. G* || 10 acimo *V* || 11 colocasia *Qi* || 12 latacis *Q* | betae *PG*, baetae *L*, bete *Q* | colliandro *codices* | intybis *a* || 14 De pomis: in eo *om. a* | zzyfya *L*, zizipha *a*, zyzypha *g*, zizypha *s* || 16 descrita *Q*, destructa *L* || 17 uiolacio *gs* || 18 de tonsuris et signaturis *om. G* || 20 uistigandis *L* || 21 alueariis *om. G* || 22 MENSIS APRILIS *addunt codices (praeter E) et i*

DE MEDICA SERENDA ET DISCIPLINA EIVS.

- I Hoc mense in areis, quas ante, sicut diximus, praeparasti, medica serenda est: quae semel seritur et decem annis permanet, ita ut quater uel sexies possit per annum recidi. agrum stercorat, macra animalia reficit, curat aegrotā. iugerum eius toto anno tribus equis abunde sufficit. singuli cyathi seminis occupant locum latum pedibus quinque, longum pedibus decem. sed mox ligneis rastellis obruantur iacta semina, quia sole citius conburuntur. post sationem ferro locum tangi non licet, sed rastris ligneis frequenter herba mundetur, ne teneram medicam premat.
- 3 prima messis eius tardius fiat, ut aliquantum semen excutiat. ceterae uero messes, quam uolueris cito, peragantur et iumentis praebeantur. sed primo parcius praebenda est nouitas pabuli: inflat enim et multum sanguinem creat. ubi secueris, saepius riga. post paucos dies, cum fruticare coeperit, omnes alias herbas runcato. ita et sexies per annum metes et annis decem poterit manere continuus.

20

DE INSERENDA OLEA ET CETERA.

- II Nunc locis temperatis oliua inseratur: quae inseritur inter corticem more pomorum, sicut supra dictum est. sed ut oleastro inseras, contra illud, quod

1 ET DISCIPLINA EIVS *om. E* || 2 Aprili mense *acgs* | inartis *G* | diximus ante debere praeparari *p* || 3 medicina *L* | simul *i* || 4 et *om. Ecgs* | in decem *L* || 7 abunde *om. p* | quiati *PLQST*, qui. aciat *V*, quati *G*, ciati *E* || 8 pedibus *VI* *p i* | pedibus *post* longum *om. i* || 9 rastrellis *E* || 10 sole *om. Q* | Post sationem uero ferro *E* || 13 mensis *L V* | fiet *acgs* | semen eius exc. *E* || 17 Vbi epius securis *E*, seruis *pro* secueris *p* || 18 frutificare *LEG*, frutificare *i* || 19 truncato *i* | ita ut sexies *E* | metas *E*, metis *ceteri* || 20 potuit *L* || 21 DE OLIVA *E* | ET CETERA *om. Eiac* || 22 inseritur *E* || 24 quo *Q*

ex oliueto insito et casu incenso renascitur oleaster infelix, sic prouidendum est. positis prius oleastri brachiiis in scrobe, in qua disponemus inserere, scrobes ita replebimus, ut mediae uacuae sint. cum con- 2
5 prehenderit oleaster, inseremus in infimo uel insitum ponemus: et insitionem prope infra terram nutriemus. deinde sicut adolescit, terram subinde colligimus. ita commissura in profundo latente, quisquis uret aut caedet, oliuae locum non auferet pullulandi: 10
quae et apertam redeundi felicitatem de olea et occultam ualendi feracitatem de oleastri connexionione retinebit. aliqui oleas in radicibus inserunt et, ubi 3
comprehenderit, cum aliqua parte radicis auellunt et transferunt more plantarum. Graeci oleas ab octauo 15
calendarum aprilium die usque in tertio nonas iulias inseri debere praecipiant, ita ut locis frigidis serius, calidis maturius inserantur. locis frigidissimis nunc uinearum fossio ante idus peragenda est et si qua de martio mense restant. uites quoque inserimus. 20
seminaria, quae sunt ante facta, herbis liberentur et 4
leuiter circumfodiantur. nunc locis mediocriter siccis milium serimus et panicum. hoc mense pingues campi et agri, qui diu aquam tenent, proscindantur post idus, cum et omnes herbas protulerunt et earum 25
semina nondum maturitate firmata sunt.

1 oleastro *V* || 6 insitione *E* | infra prope *V* || 8 latentem *V* || 9 urit aut caedit (cedit) *omnes* | adferet *V*, auferet *E*, aufert *Giacgs* | pullulandique *V* || 10 de olea—feracitatem *om. G* | occulta *LE* || 11 oleastris *E* || 14 *ΓPHKV E* | a nono *p* || 15 Kalendas apriles *i*, Calendas Apriles *s* | in tertium *G Facgs*, in III. *ET* | iulii *ET* | Nonarum Iulii *acg* || 16 in locis *i* || 17 inseratur *PLQSFGE* || 18 quae *G* || 19 restabunt *SEs*, restabant *ceteri praeter Vp* | restabunt, uites *s* || 20 seminaria *om. p* || 21 leniter *gs* || 22 multum milium *i* | seremus *E* | panitium *s*, panicum *E* || 23 proscinduntur *i* || 24 protulerint *QSETacg*

DE HORTIS.

- III Hoc etiam mense ultimo et prope uere transacto
brassicam serere possumus, quae cauli seruiet, quia
cymae tempus amisit. nunc apium bene seritur locis
calidis et frigidis terra, quali uolueris, dummodo ubi 5
umor assiduus est, quamuis nasci, si necesse fuerit,
et in siccitate non deneget: et prope omnibus men-
sibus a primo uere ad autumnum seratur extremum.
- 2 ex ipsius genere est hipposelinon, durius tamen et
austerius, et heleoselinon molli folio et caule tenero, 10
quod nascitur in lacunis, et petroselinon maxime locis
asperis. haec omnia genera possunt habere diligentes.
apios maiores facies, si semen, quantum tribus digi-
tis comprehendi potest, linteolo clausuris rariore et
breui fossa obrueris. ita omnium seminum germen 15
capitis unius soliditate nectetur. crispī fiunt, si semina
ante tundantur uel si super areas nascentes aliqua
pondera uolentur aut pedibus proculcentur enata.
apii semina uetustiora citius nascuntur, quae nouella
3 sunt, serius. hoc mense atriplicem seremus, si rigare 20
poterimus, et iulio uel ceteris usque ad autumnum
mensibus. amat adsiduo umore satiari. semen statim,
cum spargitur, obruendum est, herbae ei subinde
uellantur. transferri etsi necessarium non est, cum

2 uero L | exacto *p* || 3 quimae *PVSGi*, quime *LQET* |
quia—amisit *om. p* || 4 admisit *L* | Tunc *G* | amplius *pro*
apium *p* | serimus *E* || 5 dummodo ibi sit humor assiduus
acgs, dummodo humor ubi assiduus est *i*, dummodo ibi humor
assiduus est *T* || 7 degeneret *V* || 8 usque ad *Ea*, [usque] ad
cgs || 9 in ipsius *G* | ipposerinon *P*, yppolion *E* || 10 eleo-
solinon *Q*, oleo seli. non *G*, oleo selinon *ET*, leoselinon *p* |
molli—petroselinum *om. G* | calide *pro* caule *p* || 11 petrosili-
num *E* | quod maxime *s* || 12 haec omnia possunt semina
diligenter habere *p* || 13 digitis tribus *E* || 14 clausum *E* ||
17 acentes *G* || 18 conculcentur *E* || 19 Alii *E* || 20 hoc—cessat
om. p | serimus *E* || 21 et *om. i* | uel *om. i*, et *hab. Tacgs* || 24 Trans-
ferre *E* | etsi *om. TGFiacgs*, ei *hab. SE*, et *PQLV¹*, si *V² supra*

bene seritur, tamen potest melius adolescere, si spatio
 rariore pangatur et iuuetur suco laetaminis et umoris.
 ferro tamen semper est recidendum, quia ita pullu-
 lare non cessat. nunc ocimum seritur. cito nasci 4
 dicitur, si statim, cum seueris, aqua calida perfundas.
 rem miram de ocimo Martialis adfirmat, quod modo
 purpureos modo albos flores modo russeos pariat et,
 si ex eo semine frequenter seratur, modo in serpillum
 modo in sisymbrium mutetur. hoc etiam mense melo- 5
 nes et cucumeres seruntur et porrus et in primordio
 capparis et serpillum et colocasei plantaria ponemus
 et lactucas et betas et cepullas et coriandrum sere-
 mus et intyba secunda satione, quibus utamur aestate,
 et cucurbitas et mentam radice uel planta.

15

DE POMIS.

ZIZYFA. Locis calidis aprili mense zizyfum IIII
 conseremus, frigidis uero maio uel iunio. amat loca
 calida, aprica. seritur ossibus et stipite et planta.
 crescit tardissime. sed si plantam ponas, martio magis
 20 terra molli, si ossibus seras, in scrobe palmari, ita
 ut terna grana per scrobem cacuminibus ponantur
 inuersis. quibus in imo et in summo adfundatur lae-
 tamen et cinis et herbis adnascentibus manu planta

1 bene cum V || 3 recidendum semper est *cgs*, resciden-
 dum semper est *ia*, recidendus *G* | qui ita *PLVG* || 4 ozi-
 mum *E* || 6 ozimo *E* || 7 rosseos *P*, ruseus *L*, roseos *V²SEi*
acgs || 8 ex eodem *G* || 9 sisibrium *PLQVi*, sisimbrum *T*,
 sisimbrum *SGa*, sisinbrium *E* || 10 porrum *G* || 11 et ser-
 pyllum—planta *om. E* | colocasiae *edd.* || 13 intyba *PLVG*
STF, intyba *Q* || 14 plantam *L* || 15 De zizypha cum disciplina
 sua *a*, De zizipho c. d. s. c., DE Pomis & zizifa *i*, DE
 ZIZIFO *E* || 16 ZYZYFA *LVG* | zyzyfum *PLQV*, zizi-
 phum *cgs* || 17 seremus *p* | loca frigida. aprica *E* || 19 ama-
 rissime *E* | ponis *Tiacg* || 20 in terra *Gia*, [in] terra *cgs* |
 seram *L* || 21 ut *om. E* || 22 et in summo *om. G* | affun-
 dantur *E*

- 2 liberetur erumpens. cum pollicis soliditati similis fuerit, transferatur in locum pastinatum uel in scrobem. terram diligit non nimis laetam, sed proximam tenui atque ieiunae. per hiemem prodest illi, ut circa codicem lapidum cumulus adgeratur, qui aestate debet 5
- 3 auferri. si arbor haec tristis est, ferrea strigili sub-rasa hilarior fiet uel si fimum bubulum radicibus modice et frequenter adfundas. zizyfa collecta matura in longo uase fictili seruantur oblito et loco siccior composito: uel recens lecta poma, si guttis uini ueteris 10 perfundas, efficitur, ne ea rugarum deformet adtractio. seruantur etiam decisa cum ramis suis aut sua fronde inuoluta atque suspensa.

- 4 DE POMIS ALIORVM MENSVM. Hoc etiam (V) mense locis temperatis mala granata ponuntur ea 15 ratione, qua dictum est, et inseruntur. nunc circa calendas maias persicus inoculari potest, quo more implastratur ficus, sicut diximus, cum de insitione loqueremur. hoc mense calidis locis citri arbor inseritur, sicut supra memorauimus. nunc locis frigidis fici 20 plantaria disponemus seruantes eam, quae supra dicta 5 est, disciplinam. nunc etiam ficum debemus in-(2)serere in ligno uel sub cortice, sicut ante praecepi, et eam locis siccis inoculare. nunc palmarum planta, quam cefalonem uocamus, locis apricis et calidis est 25 ponenda. hoc mense sorbum poterimus inserere in se, in cydoneo, in spina alba.

4 prode est *L* | corticem *V* || 5 lapidem *L* | cumulis *L* | aggeretur *acgs* | quia *PLQF* || 6 tristis est hec *E* | ferro astrigili *G* || 8 adfundas et frequenter *G* | zyzyfa *PQ*, zyzifa *V*, zizypha *cgs* || 10 recenter *acgs* || 12 fronde sua *Giacgs* || 14 MENSUUM *L*, MENSIVM *SE*, mensium *ic* || 15 malo *S* || 16 Nam *icgs* || 17 modo pro more *E* || 18 implastratur *L*, implastratur *E*, implastratur *Ti*, implastratur *acgs* || 19 locis calidis *G* || 20 ficus plantarias *E* || 24 planta palmarum *iacgs*, palma palmarum *E* || 25 quae *G* | cephalonem *Eiacgs* || 26 in se — alba *om. E* || 27 cydonio *acgs*

DE OLEO ET VINO VIOLACEO.

Tot uiolae uncias infundes, quot olei libras mise- V
ris, et diebus quadraginta sub diuo habere debebis. (VI)
uiolae purgatae, ut de rore nihil habeat, libras quin-
5 que uini ueteris decem sextariis debebis infundere et
post triginta dies decem mellis ponderibus tem perare.

DE ARMENTIS.

Hoc mense uituli nasci solent, quorum matres VI
abundantia pabuli iuuentur, ut sufficere possint (VII)
10 tributo laboris et lactis. ipsis autem uitulis tostum
molitumque milium cum lacte misceatur saluati more
praebendum. nunc locis calidis tondeantur oues et
serotini fetus hoc mense signentur. nunc prima est
admissura, quae excellit, arietum, ut agnos iam matu-
15 ros hibernum tempus inueniat.

DE APIBVS.

Hoc mense locis aptis apes quaeremus. sed VII
loca mellifica indicant apes, si circa fontes fre- (VIII)
quentissimae pascantur: nam si rariores uidebuntur,
20 in his locis mellificari utiliter non potest. quod si
frequentes aquantur, ubi sint examina earum, hoc
genere possumus inuenire. ac primo, quam longe sint, 2

1 LIUOLACEO Q, UIOLATIO G || 2 infundes om. PLQ
V¹ GSETp, infundas ia, [infundas] cgs || 3 dio acgs || 4 nil L,
nichil E | habeant Eiacgs || 5 debemus L || 6 temptare E ||
8 Haec melle L || 10 tritum pro tostum p || 11 molitumque G,
molitum E | saluati Q, saliuu timore V, saluiatum ore SF,
saluiatum ori TG, saluiatum ore E, saluiati ia, saluari g |
saluiati—praebendum om. p || 13 Nunc etiam acgs || 14 quae
excellit om. p || 16 DEINVESTIGANDISAPIB: IN EO ET PUR-
GANDIS G || 17 apricis iacgs || 18 frequentissime omnes
praeter Es || 20 APRILIMEN G in margine | possunt E, pote-
runt p || 21 frequenter E || 22 longe aut prope ps

hora	III	pedes	VII,
hora	V	pedes	V,
hora	VI	pedes	III,
hora	VII	pedes	• V,
hora	VIII	pedes	VII,
hora	VIII	pedes	X,
hora	X	pedes	XIII,
hora	XI	pedes	XXIII.

5

1 pedes VI i

LIBER SEXTVS

SIVE

MENSIS MAIVS.

TITVLI.

- 5 I De panico et milio, de florentibus satis, de
recidendo feno.
- II De nouellae sarmentis relinquendis et pampi-
nandis uitibus.
- III De proscindendis et aperiendis nouis agris.
- 10 IIII De occandis uitibus arboribusque et rude cae-
denda, fodiendis seminariis, putandis oleis ac
lupino uertendo.
- V De hortis: in eo de spatiis, de apio, coriandro,
melone, cucurbita, carduo, radice, ruta.
- 15 VI De pomis: de flore mali punici, persico inpla-
strando, citro inserendo et ficu plantanda uel
inserenda, de zizyfa et palma plantanda.
- VII De armentis: in eo de castrandis bubus.
- VIII De tonsuris ouium.
- 20 VIII De caseo faciendo.
- X De apibus.

1 LIBER—MAIVS *om. codd.* || 4 TITVLI MENSIS MAII
codices et iags, TITVLIS — horis *om. c* || 5 I De panico
—horis *om. E* | panicio *Sg*, panitio *E*, panicio (panico) *s* |
florentis *G* || 7 nouellis *V* | relinquendis *P* || 11 potandis *P* ||
13 spatiis et oleribus *S* || 17 zizifa, zizyfa, zyzyfa, zizipha,
zizypha, zyzypha *codices et editiones* | planta *P*, plantandus *Q*,
plantandum *G*, plantandis *i* || 18 bobus *ia* || 19 et illarum
cura *addit S* || 20 cum ipsius disciplina *addit S*

- XI De pauimentis et solariis.
- XII De lateribus faciendis.
- XIII De rosato.
- XIII De oleo liliaceo.
- XV De oleo roseo.
- XVI De rodomeli.
- XVII De rosis uiridibus seruandis.
- XVIII De horis.

5

DE PANICO ET MILIO, DE FLORENTIBVS SATIS,
DE RECIDENDO FENO.

10

- I Locis frigidis et umectis panicum seremus et milium more, quo dixi. nunc omnia prope, quae sata sunt, florent: neque tangi a cultore debebunt. florent autem sic. frumenta et hordeum et quae sunt seminis singularis, octo diebus flore bunt et deinde per 15 dies quadraginta grandescunt flore deposito usque ad maturitatis euentum. quae uero duplicis seminis sunt, sicut faba, pisum, ceteraque legumina, quadraginta 2 diebus florent simulque grandescunt. hoc mense in locis siccis, calidis siue maritimis fena reciduntur, 20 prius tamen, quam exarescant. quod si pluuiis infusa fuerint, conuerti ante non debent, quam pars eorum summa siccata est.

3 roseo *G* || 4 liliaco *L*, liliacio (liliatio) *alii* || 5 rosato *G* ||
 6 rodomelli (rhodomelli) *plures* || 7 uiribus *PLQG V*¹ ||
 8 MENSIS MAIUS {*addunt codices (praeter E) et i* || 9 panitio *SE* || 11 Maio mense locis *acgs* | panitium *SE* || 12 quoque *pro* more, quo *L* || 15 singuli *G*, singulis *E* | dein *G* ||
 16 XL diebus *p* | ad *om.* *G* || 18 faua *V* || 20 reciduntur *E* || 22 debebunt *S* || 23 siccata sit *i acgs*, sicca sit *E*, siccetur *p*

DE NOVELLAE SARMENTIS RELINQVENDIS
ET PAMPINANDIS VITIBVS.

Nunc consideremus nouella uitis sarmenta, quae II
protulit, et ei pauca et solida relinquamus et admini-
5 culis firmemus, donec brachia prolata durescant. non
autem amplius resectae et pullulanti uiticulae quam
duae uel tres materiae relinquantur et alligentur
propter iniuriam uenti. ideo autem tres materias dixi
debere dimitti, ne dissipantibus uentis nulla remaneat,
10 si in primordio reliqueris pauciores. hoc mense pam- 2
pinari conueniet. sed tunc est obportuna pampinatio,
cum teneri rami digitis stringentibus crepabunt sine
difficultate carpentis. haec res uuas efficit pinguiores
et maturitati consulit solis admissu.

15 DE PROSCINDENDIS ET APERIENDIS NOVIS
AGRIS.

Nunc quoque pingues agri et herbosi proscin- III
dantur. sed si agros incultos uolueris aperire, con-
siderabis, siccus an umidus sit ager, siluis aut gra-
20 mine, fructectis uestitus aut filice. si umidus erit,
fossarum ductibus ex omni parte siccetur. sed apertae
fossae notae sunt, caecae uero hoc genere fiunt. in-
primuntur sulci per agrum transuersi altitudine pedum
ternum: postea usque ad medietatem lapidibus minu-
25 tis replentur aut glarea et super terra, quam eges-
seramus, aequatur. sed fossarum capita unam patentem 2
fossam petant, ad quam decliues recurrant. ita et

1 NOUELLIS *E*, nouellae vitis *c* || 2 aliis vitibus *c* | VITI-
BVS *om. E* || 3 nouellae *QSTiacg* | quae protulit sarmenta *s* ||
6 pululanti *G* || 10 reliquae *E* || 11 optima *i* || 12 rami *om. p* ||
14 materias *E*¹, materiis *E*² || 19 si siccus *E* || 20 fructectis *F*,
frutetis *icgs* | sit uestitus *E* | ficile *G* || 22 caeterae *pro*
caecae *G*, ecce *E* || 24 trium *E* | minutis *om. p* || 25 replentur
om. G | terram *VSEG* || 26 aequetur *G* || 27 decuibes *Q*, de-
clibes *PLF*, | decurrant *iacgs*

umor deducetur et agri spatia non peribunt. si defuerint lapides, sarmentis uel stramine subiecto cooperiantur uel quibuscumque uirgultis. sed si nemorosus est, extirpatis aut raro relictis arboribus excolatur, si lapidosus, per macerias saxorum turba collecta et
 3 purgari poterit et inde muniri. iuncus et gramen et filices frequenti aratione uincuntur. sed filicem, si saepe fabam conseras uel lupinos et si subinde nascentem mucrone falcis incidas, intra exiguum tempus absumes.

10

DE OCCANDIS VITIBVS ARBORIBVSQVE ET
 RVDE CAEDENDA, FODIENDIS SEMINARIIS,
 PVTANDIS OLEIS AC LVPINO VERTENDO.

III Hoc mense arbores et uites, quae ablaqueatae fuerant, occare, hoc est, operire iam conuenit. nunc
 ad rudem faciendam silua caedatur, quando omni fronde 15
 uestita est. caedendi autem hic modus est, ut optimus operarius in alta silua modii spatium, mediocris
 2 uero tertia minus possit abscidere. nunc et seminaria fodiuntur adsidue et locis praegelidis et pluuiosis
 oleae putantur et eis muscus abraditur. at si quis 20
 lupinum stercorandi agri causa seminabit, aratro illum nunc debebit euertere.

2 superiecto *p* | cooperiantur *V*, operiantur *SEp* | 4 re-
 colatur *p* | 5 a turba collectas *cg* | 6 turbari *S^tE* | inde
om. p | muneri *Q* | 7 felices *L* | 8 conseras *E* | nascente *E* |
 9 mucrone *L* | adsumes *LV* | 12 RURE *QVG*, RURAE *P* |
 SEAEAMINARIIS *P* | 13 POTANDIS *P* | 15 hoccare *P* |
 aperire *Q* | nos *pro iam p* | Nunc caedendam esse mate-
 riam quando omni fronde silua uestita est *p* | 17 hoc *L* | est
om. E | 19 abscidere *as* | 20 pergelidis *Gi* | pluuiialis *E* |
 21 ei *G* | ac *FG* | quis *om. L*, qui *hab. PQSF* | 22 semina-
 uit *SEs* | illum *om. p* | 23 debet *E*

DE HORTIS.

Hortorum spatia, quae per autumnum seminibus V
implenda destinantur aut plantis, nunc conveniet pasti-
nare. hoc mense apium bene seritur, sicut ante iam
5 dictum est, uel coriandrum et melones et cucurbitae,
carduus et radices et ruta pangetur. porri quoque
planta transfertur, ut rigationibus animetur.

DE POMIS.

Locis calidis nunc mala punica florere incipiunt. VI
10 ramus ergo cum flore, sicut Martialis dicit, si obruto
circa arborem fictili uase claudatur et, ne resiliat,
ligetur ad palum, pro uasculi magnitudine pomum
reddet autumnno. hoc etiam mense locis calidis inpla-
strari persicus potest. locis frigidis nunc citri arbor
15 inseritur, ut ea, quae dicta est, disciplina seruetur.
nunc frigidis locis zizyfum conserimus et ficum uel
inserimus. hoc etiam mense palmae planta disponitur.

DE ARMENTIS.

Nunc castrandi sunt uituli, sicut Mago dicit, VII
20 tenera aetate, ut fissa ferula testiculi comprimentur
et paulatim confracti resoluantur. sed hoc luna de-

3 destinata sunt *p* | ut plantes *G* | non *pro* nunc *L* ||
4 bene seritur apium *E*, bene *om.* *p* | iam ante *i acgs* || 5 co-
liandrum *PLQSF* || 6 pangentur *VEiacgs* || 7 cum *pro* ut *L*,
om. *E* || 10 sicut *pro* si *L* || 11 circa *om.* *E* | arbore *E* | resi-
liet *F* || 13 reddit *omnes* | implastrari *SF*ⁱ, in palustrali *E*,
emplastrari *acgs* || 14 ponitur *pro* potest *E* || 15 et ea *Facgs* ||
16 frigidus *L* | zyzyfum *V*, ziziphum *Lcgs*, zizifum *GE*ⁱ |
conseremus *omnes praeter p*, qui conseretur et ficus; inseritur
praebet | et ficum uel inserimus *om.* *G* | uel *om.* *Fiacgs* || 17 in-
seremus *E*, inseritur *i* | planta palmae *G* || 18 in eo de castran-
dis bobus *addunt ia*, item de castr. bob. *c* || 20 confringantur.
Sed *p*

crescente uerno uel autumnno fieri debere praecepit. alii ligato ad machinam uitulo duabus angustis regulis stagnis sicut forcipibus ipsos neruos adprehendunt, qui Graece cremasteres dicuntur. his comprehensis tentos testiculos ferro resecant et ita recidunt, ut aliquid de his capitibus neruorum suorum dimittatur haerere. quae res et sanguinis nimietatem prohibet et non omnino iuuenos subducto robore uirilittatis effeminat. nec admittendum est, quod plerique faciunt, ut statim castratos coire compellant. nam certum est ab eis generari, sed ipsos fluxu sanguinis interire. uulnera uero castraturae cinere sarmentorum et spuma linentur argenti. castratus abstineatur a potu et cibus pascatur exiguis ac sequenti triduo praebeantur ei tenerae arborum summitates et fructa mollia et herbae uiridis coma dulciore saginoris aut fluminis. pice etiam liquida mixto cinere et modico oleo post triduum uulnera diligenter ungenda sunt. sed melius genus castrationis sequens usus inuenit. alligato enim iuueno atque deiecto testiculi stricta pelle clauduntur atque ibi lignea regula premente deciduntur ignitis securibus uel dolabris uel, quod est melius, formato ad hoc ferramento, ut gladii similitudinem teneat. ita enim circa ipsam regulam ferri acies ardentis inprimitur unoque ictu et moram doloris beneficio celeritatis absumit et ustis uenis ac pellibus a fluxu sanguinis strictis plagam cicatrix quodammodo cum ipso uulnere nata defendit.

1 uel *om. E* | praecipit *acgs* || 3 forcibus *G* | apprehendant *E*¹ ||
κατασπινόμενοι *acgs* || 6 dimittantur *E*, neruorum permittatur *p* ||
 8 subdito *G* || 9 Non enim adm. *p* | est *om. G* || 10 faciant *pro*
 compellant *p* || 11 est *om. E* | generi *Q*, generali *V* | ipso *V* ||
 13 linientur *E* | Castratus autem *E* || 14 et *pro ac acgs* | se-
 quente *G* || 16 dulcior. asagina *G* | dulciore—fluminis *om. p* ||
 17 rore *E* | mixta *G* || 18 unguenda *Gcgs* || 19 tenens *pro se-*
 quens *E* || 20 iunco *E*, uitulo *p* | testiculo *E* || 21 atque—deci-
 duntur *om. p* || 24 circa *om. E* | ipsa *G* || 26 assumit *Ep* || 27 a
om. s | strictis plagam *om. p*, incl. *s* || 28 quod admodo *PLQ*

DE TONSVRIS OVIVM.

Locis temperatis nunc ouium celebranda tonsura est. sed tonsas oues hoc unguine medicemur. sucum decocti lupini, feces uini ueteris et amurcam
 5 pari mensura miscebis et in unum corpus omnia redacta curabis adlinere. post triduum deinde, si mare 2
 uicinum est, litori mergantur extremo: si in mediis terris pascimus, aqua caelestis cum sale paululum decocta sub diuo debebit pecorum tonsa et uncta
 10 membra diluere. hoc enim modo curatum pecus toto anno nec scabrum fieri dicitur et prolixas lanas creare fertur ac molles.

DE CASEO FACIENDO.

Hoc mense caseum coagulabimus sincero lacte VIII
 15 coagulis uel agni uel haedi uel pellicula, quae solet pullorum uentribus adhaerere, uel agrestis cardui floribus uel lacte ficulno, cui serum debet omne deduci, ut et ponderibus urgeatur. ubi solidari coeperit, loco opaco ponatur aut frigido et pressus subinde adiectis
 20 pro adquisita soliditate ponderibus trito ac torrefacto sale debet aspergi et iam durior uehementius premi. post aliquot dies solidatae iam formulae per crates 2
 ita statuantur, ne inuicem se unaquaeque contingat. sit autem loco clauso et a uentis remoto, ut teneri-

2 celebranda est tonsura *E*, est *om. G* || 3 oues *om. p* | medicemur *Liag* || 4 et—mensura *om. Gp* | amarcam *E* || 6 adlinere *ETiacgs* || 8 pascimur *G* | coelesti *p* || 9 diu *acgs* | tonsorum *V* | et *om. E* | uncta *L*, cuncta *E*, ouium tonsor uncta *p* || 10 etiam *pro* enim *E* || 11 prolixis *E* || 14 quo agulaimus *P*, quagulaimus *LF*, qua coagulabimus *Q* || 15 quagulis *PLQSTEG* | uel ficulna *G* || 17 ficulneo *EFcgs* || 18 coepit *PLG*, cepit *F* || 20 prohacquisita *L*, proacquisita *VF*, proaquisita *G*, pro acquirenda *cg* | auctore facto *E* || 22 aliquos *PLQV* (*s in rasura*) *SEFG* | soliditate *G*

tudinem seruet atque pinguedinem. uitia casei sunt, si aut siccus sit aut fistulosus: quod eueniet, si aut parum prematur aut sales nimios accipiat aut calore solis uratur. in recenti caseo conficiendo aliqui nucleos uirides pineos terunt atque ita lacte mixto gelant. 5
 3 aliqui thymum tritam et frequenter colatum congelant. qualemcumque etiam saporem uelis, efficere poteris adiecto, quod elegeris, condimento seu piperis seu cuiuscumque pigmenti.

DE APIBUS.

10

X Hoc mense incipiunt augeri examina et in extremis fauorum partibus maiores creantur apiculae, quas aliqui reges putant: sed Graeci eos oestros appellant et necari iubent, quia requiem concutiunt quiescentis examinis. nunc papiliones abundant, quos 15 necemus more, quo dixi.

DE PAVIMENTIS ET SOLARIIS.

XI Nunc circa extremum mensem pauimenta in solariis fiunt: quae in frigidis regionibus et, ubi pruinae sunt, glacie suspenduntur et pereunt. sed si hoc placuerit, sternemus duplices ordines tabularum transuersos atque directos et paleam uel filicem supra constituemus aequaliter. aequabimus saxo, quod manum 2 possit implere. pedaneum super rudus inducimus et adsiduo uecte densamus: tunc, antequam rudus sicce- 25

2 euenit *E* | aut si *iaccs* | 3 non satis pro parum *G* | colore *Q* | 4 aduratur *E* | 5 atque *om. G* | misto lacte *iaccs* | aliqui—gelant *om. L* | 6 timum *SE*¹ | 8 eligeris *V* | 9 alteriuscumque *E* | 11 Hoc etiam mense *E* | semina *L* | 12 creatur *Q* | 13 oestros *PLQVGS*, costros *E*, necros *E*, οἰστρος *i*, οἰστρος *accs* | uocant *p* | 16 quod pro quo *L* | 19 mittunt pro fiunt *E* | 20 sed *om. G* | 22 silices *p* | substernemus *ps* | 23 et aequaliter *QFpiacc*, et (aequaliter) *s* | 24 rudis *L*, rudus *QV* | inducamus *E*

tur, bipedas, quae per omnia latera canaliculos habeant
 digitales, iungemus, ita ut calce uia ex oleo tem-
 perata bipedarum canales, qui inter se connectendi
 sunt, impleantur et earum coniunctione rudus omne
 5 cooperiatur. nam siccata omnis materia unum corpus
 efficiet et nullum transmittet umorem. postea sex di-
 gitorum testacium superfundemus et frequenter uirgis 3
 uerberabimus, ne rimis possit aperiri. tunc tessellas
 latiores uel tabellas qualescumque marmoreas aut
 10 paginas inprimemus et hanc constructionem res nulla
 uitabit.

DE LATERIBVS FACIENDIS.

Hoc mense lateres faciendi sunt ex terra alba XII
 uel creta uel rubrica. nam qui aestate fiunt, celeri-
 15 tate feruoris in summa cute siccantur interius umore
 seruato: quae res scissuris eos faciet aperiri. fiunt
 autem sic. terra creta diligenter et omni asperitate
 purgata mixta cum paleis diu macerabitur et intra
 formam lateri similem reprimetur. tunc ad siccan-
 20 dum relictia subinde uersabitur ad solis aspectum.
 sint uero lateres longitudine pedum duorum, latitu-
 dine unius, altitudine quattuor unciarum.

DE ROSATO.

Quinque libras rosae pridie purgatae in uini XIII
 25 ueteris decem sextariis merges et post triginta dies
 decem despumati mellis libras adicies et uteris.

4 coniunctio *PLQ*, coniectio *G*, coniunctionem *E* || 5 co-
 operiantur *L* || 6 efficiatur *E* | transmittat *E* || 7 testaceum
edd. | superfundimus *codd. ia* | uirgis *om. E* || 8 uerberemus *E* |
 rimus *L* | tessales *V* || 9 altiores *SE* || 10 pars *pro res E* |
 12 FACIENDIS *om. G* || 14 sunt *pro fiunt E* || 15 crate *codd. i* ||
 16 aperiri fatiet *E* || 19 lateris similitudine *G* | deprimetur
acgs || 23 DE OLEO ROSATO *E* || 25 sextarios (sextarios) *iacgs* |
 merges *codd.* | et *om. i* || 26 despumati *ia* | libras *om. E*

DE OLEO LILIACIO.

XIII Per olei libras singulas dena lilia curabis infundere et uas uitreum quadraginta diebus locare sub diuo.

DE OLEO ROSEO.

5

XV In olei libras singulas rosae purgatae singulas uncias mellis mittis et septem diebus in sole suspendis et luna.

DE RODOMELI.

XVI In suci rosae sextariis singulis libras singulas mel-¹⁰lis admisce et diebus quadraginta sub sole suspendis.

DE ROSIS VIRIDIBVS SERVANDIS.

XVII Rosas nondum patefactas seruabis, si in canna uiridi stante fissa recludas ita, ut scissuram coire patiaris, et eo tempore cannam recidas, quo rosas¹⁵ uirides habere uolueris. aliqui olla rudi conditas ac bene munitas sub diuo obruunt ac reseruant.

DE HORIS.

XVIII In horarum mensuris maius respondet augusto.

Hora	I	pedes	XXIII,
hora	II	pedes	XIII,
hora	III	pedes	VIII,

20

1 LIBACIO *G*, liliaceo *Sⁱiacgs* || 4 dio *Eacgs* || 7 mellis om. *LETi* | mittes *cgs* | suspendes *cgs* || 9 RODOMELLI *PL QVS*, RODOMELLE *E*, rhodomelli *c*, rhodomeli *gs* || *Totum caput XVI* om. *p* || 12 VIRIB: *G* | CONSERVANDIS *E* || 14 cissuram *E*, fissuram *iacgs* || 15 cannas *V* || 16 uiridas *G* | ruda *G* || 17 dio *Eacgs* | ac reseruant om. *E* || 19 respondit *PL* || 20 pedes XXIII *E*

5

hora	IIII	pedes	VI,
hora	V	pedes	IIII,
hora	VI	pedes	III,
hora	VII	pedes	IIII,
hora	VIII	pedes	VI,
hora	VIIII	pedes	VIIII,
hora	X	pedes	XIII,
hora	XI	pedes	XXIII.

2 pedes III *E* || 4 pedes III *E* || 8 pedes XXIII *E*

LIBER SEPTIMVS

SIVE

MENSIS IVNIVS.

TITVLI.

- I De area paranda. 5
- II De messibus.
- III De agris proscindendis, de vineis occandis, fodiendis, uicia, feno graeco, lenticula, faba, lupino colligendis.
- IIII De hortis: in eo de brassica, apio, betis, radicibus, lactucis, coriandro. 10
- V De pomis: in eo de flore punici, de piro, de melo, zizyfo, fico, de inplastratione.
- VI De armentis: in eo de castratura, de caseo, de tonsuris. 15
- VII De apibus: in eo de legendo et conficiendo melle uel cera, de seruandis examinibus et signis eorum et regibus, de inopia examinum, de subplendis alueariis.
- VIII De pauimentis et latere. 20
- VIIII Qualiter fructuum uenturorum experimenta sumantur.

1 LIBER—IVNIVS *om. codd.* || 4 TITVLI MENSIS IVNII *codices et iags*, TITVLI—horis *om. c* || 5 I De area paranda —XIII De horis *om. E* || 6 mensibus *L V* || 11 coliendo *codices* || 13 malo *ia* | zizyfo *etc. similiter ac supra* | inplastratione *Q* || 15 de *om. omnes praeter Vi* || 18 ac regibus *gs* | examinum supplenda *i* || 19 de subplendis alueariis *om. a* || 20 lateribus *S* || 21 fructum *L* | uentorum *Q*

- X De oleo chamaemelino.
 XI De oenanthe.
 XII De alfita.
 XIII De horis.
-

5

DE AREA PARANDA.

Hoc mense area paranda est ad trituram, cuius I
 primo terra radatur. deinde effossa leuiter mixtis
 paleis et amurca aequatur insulsa: quae res a muri-
 bus et formicis frumenta defendit. tunc premenda est
 10 rotundo lapide uel columnae quocumque fragmento,
 cuius uolutatio possit eius spatia solidare. dehinc sole
 sicceatur. aliqui mundatis areis aquam spargunt et
 minuta ibi pecora diu spatari ac proculcare conpel-
 lunt. et cum terra ungulis stricta fuerit, spectant
 15 solidam siccitatem.

DE MESSIBVS.

Nunc primo hordei messis incipitur, quae con- II
 summanda est, antequam grana arefactis spicis lapsa
 decurrant, quia nullis sicut triticum folliculis uestiun-
 20 tur. quinque modios recidere potest pleni agri opera
 una messoris experti, mediocris uero tres, ultimi etiam
 minus. sed hordei culmos iacere in agris aliquantum

1 camelo *V*, camomelo *G*, camemilleo *i*, chamaemilleo *a*,
 chamaemelo *gs*, camemelo *ceteri* || 2 Deo enantho *G*, De
 enanthe *alii* || 3 Alphica *i*, alica *a* || MENSIS IVNIVS
addunt codices (praeter E) et i || 6 Iunio mense *acgs* ||
 8 aequetur *S*¹ || 11 Sole dehinc siccentur *E* || 12 aeris *P* ||
 aqua *PLQVF* || 14 fricta *G* || 16 DE MESSE ORDEI *E* ||
 17 prima *G* | messis ordeï *E* | inciditur *E*, recipitur *p* | con-
 sumenda *PVSE*, consummenda *L*, consumanda *i* || 18 est
om. E | granare fractis *PLQ*, grana (*ras.*) fractis *V*, grana
 refractis *TFG* || 21 Vltimus *E* || 22 aliquantulum *STE*
iacgs

- 2 sinamus, quia fertur hoc more grandescere. nunc etiam mense postremo locis maritimis et calidioribus ac siccis tritici messis absciditur. quam paratam esse cognoscis, si aequaliter spicarum populus maturato rubore flauescat. pars Galliarum planior hoc con-⁵ pendio utitur ad metendum et praeter hominum labores unius bouis opera spatium totius messis absumit. fit itaque uehiculum, quod duabus rotis breuibus fertur.
- 3 huius quadrata superficies tabulis munitur, quae forinsecus reclines in summo reddant spatia largiora. ab¹⁰ eius fronte carpenti breuior est altitudo tabularum. ibi denticuli plurimi ac rari ad spicarum mensuram constituuntur in ordine, ad superiorem partem recurui. a tergo uero eiusdem uehiculi duo breuissimi temones figurantur uelut amites basternarum. ibi bos capite¹⁵ in uehiculum uerso iugo aptatur et uinculis, mansuetus sane, qui non modum compulsoris excedat. hic ubi uehiculum per messes coepit inpellere, omnis spica in carpentum denticulis comprehensa cumulatur abruptis ac relictis paleis altitudinem uel humilitatem²⁰ plerumque bubulco moderante, qui sequitur. et ita per paucos itus ac reditus breui horarum spatio tota messis inpletur. hoc campestribus locis uel aequalibus utile est et his, quibus necessaria palea non habetur.

25

1 hoc more fertur *E* || 3 mensis *LV* | abscinditur *as* ||
 4 cognosces *i acgs* | admaturato *L* || 5 robore *Li* || 7 assumit *E* || 8 facitque *V* || 9 quadraginta *E* | munitur *om. p* ||
 10 reclines *Ea* || 12 tenticuli *V* (*prior littera t in rasura*),
 dentili *G* || 13 ordinem *i acgs* || 14 At uero *p* | themones
PLVG || 15 uelid *E*, uel ut amitae sua sternarum *L*, uelut
 amite sua sternarum *V¹*, uasternarum *G* || 16 uehiculis *pro*
 uinculis *E* | mansuetos *L*, mansueti *E¹* || 18 dum *pro* ubi *E* |
 coeperit *p* || 19 tenticulis *V* (*prior littera t in rasura*) | abru-
 ptis *Q* || 20 et relictis *E* || 22 ictus *E* || 23 expletur *E*, uel in
supra || 24 iis *acgs*

DE AGRIS PROSCINDENDIS, DE VINEIS
OCCANDIS, FODIENDIS, VICIA, FENO GRAECO
ET CETERIS COLLIGENDIS.

Nunc frigidissimis locis, quae maio sunt praeter- III
5 missa, faciemus. agros aequè proscindemus herbosis
et gelidis partibus. uineta occabimus. colligemus
uiciam. fenum graecum resecamus ad pabulum. hoc
mense locis frigidis peragenda est leguminum messis:
itaque lenticulam collectam cineri mixtam bene ser-
10 uabimus uel uasis oleariis aut salsamentariis repletis
statimque gypsatis. nunc et faba luna minuenta uel- 2
letur, ante lucem sane, et, antequam luna procedat,
excussa et refrigerata ponetur. ita gurguliones non
patietur infestos. hoc mense lupinus colligetur et, si
15 placuerit, statim seretur ex area: sed longe ab umore
est ponendus in horreis. sic enim diutissime custo-
ditur, maxime si granaria eius adflauerit fumus ad-
siduus.

DE HORTIS.

20 Hoc mense circa solstitium brassicam seremus, IIII
quam inchoante transferamus augusto uel inriguo loco
uel pluuiā initiante madefacto. apium quoque bene
serere poterimus, betas et radices et lactucas et
coriandrum, si rigemus.

1 DE AGRIS PROSCINDENDIS. FODIENDIS. DE VITIA.
FENUGRECO. LENTICULA. FAUA. LVPINO. COLLIGEN-
DIS. *E* || 3 LENTICULA ET CETERIS *S* | ET, CETERIS
om. iac | recolligendis *ic* || 5 proscindemus. herbosis et gelidis
partibus uineta occabimus *s* || 6 locis *pro* partibus *p* | colligi-
mus *G* || 7 resecabimus *acgs*, resecemus *SE* || 8 mensis *V* ||
9 utique *F* || 13 excussata *E* | ponatur *omnes* | curculio-
nes *i* || 14 colligitur *omnes* | coll. lupinus *E* || 15 seritur *s* ||
16 Si *G* || 20 seremus *om. Q* | transferemus *iacgs* || 22 pluia *Q* ||
medefacto *Q* || 23 ac radices *E* | et radices et lactucas *om. G* ||
24 coliadrum *LQVSF* | si rigemus *om. p*

DE POMIS.

- V Hoc etiam mense ramus punici, sicut supra diximus, poterit intra fictile uasculum claudi, ut ad eius magnitudinem poma restituat. nunc pira uel mela, ubi ramos multa poma densabunt, interlegenda sunt quaecumque uitiosa, ut sucus, qui ingratis his possit inpendi, ad meliora uertatur. hoc etiam mense locis
- 2 frigidis zizyfum serere poterimus. nunc caprificandae sunt arbores fici, sicut in eius narrauimus disciplina. aliqui eas et hoc mense inserunt. locis frigidis persicus inoculatur, palmae planta circumfoditur. hoc mense uel iulio celebratur insitio in pomis, quae inplastratio dicitur. solis arboribus conuenit, quibus pinguis sucus in cortice est, ut ficis et oleis ac simili-
- 3 bus, ut Martialis dicit, et persico. fit autem sic. ex nouellis ramis et nitidis ac feracibus gemmam, quae bene adparebit sine dubio processura, duobus digitis quadratis circumsignabis, ut ipsa statuatur in medio, et ita subtiliter corticem leuabis acutissimo scalpro, ne gemma laedatur. item ex ea arbore, cui uelimus
- 4 inserere, similiter cum gemma tolletur inplastrum, nitido tamen atque uberi loco. tunc ibi conuenienter astringitur et pressum circa gemmam uinculis cogitur sine germinis laesione cohaerere, ut ea, quae adpositae redditur, locum gemmae prioris includat. tunc luto superlines et liberam gemmam relinques. ramos superiores eius arboris secabis ac stirpes ac uiginti uno

3 uas sicut diximus claudi *G* || 4 mela *S*, mala *FEia* *cgs* || 6 posset *omnes* || 7 In hoc *i* || 8 zizyfum *PQS*, zizyphum *V*, zizifum *EGi*, ziziphum *ceteri* | serre *Q* | aprificandae *V* || 9 narrauimus *V* || 12 uel *om. G* | inplastratio *F*, emplastratio *edd.* || 13 conuenire *p* || 14 corticem *E* | est *om. E* || 20 gestimus *ps* || 21 tolletur cum gemma *E* | emplastrum *edd.* || 22 Nitidum *E* || 23 et—cogitur *om. Q* || 24 apposita *G* || 25 tum *VSEFG*, tamen *p* || 26 super perlinis *i*, super linis *p*, superlinis *ceteri* | relinquis *E* || 27 seca *E* | et ab uno et uiginti *acgs*, et uno *T*

diebus exactis resoluta uimine uinculorum reperies
externi seminis gemmam mire in arboris alienae
membra transisse.

DE ARMENTIS: IN EO DE CASTRATVRA,
5 DE CASEO, DE TONSVRIS.

Hoc etiam mense uituli recte, ut dictum est ante, VI
castrantur. nunc etiam caseum iure conficimus et
oues in frigida regione tondemus.

DE APIBVS.

10 Hoc mense aluearia castrabuntur, quae matura VII
esse ad mellis redactum signis pluribus instruemur.
primum, si plena sunt, apum subtile murmur audi-
mus. nam uacuae sedes fauorum uelut concaua aedi-
ficia uoces, quas acceperint, in maius extollunt. quare
15 cum murmuris sonus magnus et raucus est, agnoscimus
non esse idoneas ad metendum crates fauorum.
item cum fucos, qui sunt apes maiores, a sedibus suis
grandi intentione deturbant, matura mella testantur.
castrabuntur autem aluearia matutinis horis, cum 2
20 torpent apes nec caloribus asperantur. fumus ad-
mouetur ex galbano et arido fimo bubulo, quem in
pultario factis carbonibus conuenit excitare: quod uas
ita figuratum sit, ut uelut inuersi infidubli angusto
ore fumum possit emitte. atque ita cedentibus api-

1 reperies *PQV* || 3 transire *Ei* || 4 DE ARMENTIS: IN
EO *om. E* | DE CASTRATURIS *E* || 5 TONSORIS *LG*, et ton-
suris *c* || 9 DE LEGENDO ET CONFICIENDO MELLE VEL
CERA *addit S*, alueariis & reliquis *iac* || 11 ac *E* | redditum
acgs, redditum *p* | quam pluribus *acg*, (quam) pluribus *s* ||
17 a sedibus suis, qui sunt apes maiores *omnes praeter s* ||
18 perturbant *i* | mellantur *G* || 20 omnes apes *E* | laboribus *G* |
aspernantur *E*, excitantur *p* || 21 alio *pro arido L* | bubuli *E* ||
22 pulmentario *p* | fictis *G* | carnibus *Q* || 23 uel *pro*
utlue *E* | infidubli *p*, infundibuli *edd*.

- bus mella recidentur. ad examinis pabulum hoc tempore pars fauorum debet quinta dimitti. sane putres
 3 ac uitiosi faui de aluearibus auferantur. nunc mella conficimus congestis in mundissimum sabanum fauis ac diligenter expressis. sed antequam premamus, partes 5 fauorum corruptas uel pullos habentes recidemus: nam malo sapore mella corrumpunt. mel recens paucis diebus apertis uasculis habendum est atque in summitate purgandum, donec refrigerato musti calore deferueat. nobilius mel erit, quod ante expressionem 10
 4 secundam uelut sponte profluxerit. hoc etiam mense ceram conficimus, quae in uase aeneo feruenti aqua pleno minute concisis fauorum reliquiis mollietur et deinde in aliis uasculis sine aqua resoluta digeretur in formas. nunc, sed mense ultimo, noua egrediuntur 15 examina: custos esse debebit adtentus, quia nouellae apes uagantibus animis iuuentute, nisi seruentur, effugiunt. exeuntia in aditu suo morantur uno aut duobus diebus, quae statim nouis alueariis excipienda
 5 sunt. obseruabit autem custos adsiduus usque in octauam uel nonam horam, quia post haec tempora non facile fugere aut emigrare consuerunt, quamuis aliquae statim et procedere et abire non dubitent. signa futurae fugae haec sunt. ante biduum uel triduum acrius tumultuantur et murmurant. quod ubi adposita frequenter aure explorator agnouerit, sollicitior 20 aduersum haec esse debebit. solent haec signa,

1 recidantur *V* || 2 debet *om. p* | dimittitur *p* || 3 aluearibus *PVFG*, albaribus *L*, albearibus *S*, albeariis *Q*, alueariis *ceteri* || 5 sed *om. E* || 6 uel pullos habentes *om. p* || 8 apertis *om. E* || 9 calore musti more *acg*, calore musti (more) *s* || 14 inde *SE* | digeritur *V*, dirigitur *G*, eligitur *E* || 15 si *pro* sed *Facgs*, sed cum *V* || 16 non debebit esse *E* | attonitus *omnes codices* || 17 apes egrediuntur. et uagantibus *E* | iubent. ut enisi *PLQ*, iuuent ue nisi *V*, iuuentute *om. p* || 18 exeuntia—diebus *om. p* || 19 statim duobus diebus *p* || 22 consueuerunt *FG+acgs* || 27 hoc signi *eodd.*

et cum pugnaturae sunt, facere: quarum pugnam con-
pescit pulvis aut mulsae aquae imber aspersus. inest
illi ad originis suae reparandam concordiam dulcis
auctoritas. sed cum se agmina sic pacata in ramo
5 aut loco quocumque suspenderint, si unius uberis
eductione pendebunt, noris aut unum regem esse uni-
versis aut reconciliatis omnibus manere concordiam.
si uero duo uel plura ubera suspendens se populus
imitatur, et discordes sunt et tot reges esse, quot
10 uelut ubera uideris, confitentur. ubi globos apium 7
frequentiores uideris, uncta manu suco melissofilli
uel apii reges requiras. sunt autem paulo maiores
et oblongae magis quam ceterae apes, rectoribus
cruribus neque grandibus pennis, pulchri coloris et
15 nitidi, leues sine pilo, nisi forte pleniores quasi capil-
lum gerunt in uentre, quo tamen non utuntur ad
uulnus. sunt alii fusci atque hirsuti, quos oportet ex-
tingui et pulchriorem relinqui. qui si frequenter uaga-
tur cum examinibus, ereptis alis reseruetur: hoc enim
20 manente nulla discedet. sed si nulla nascantur examina, 8
duorum uel trium multitudinem uasculorum in unum
conferre possumus: dulci tamen liquore conspersas
apes atque inclusas per triduum tenebimus adposito
cibo mellis et exigua tantum spiracula relinquemus
25 in cella. quod si uelis aluearium, cui per aliquam

1 sint *E* | Quarum compescit tumultum pulvis *G* |
pugna *L* || 2 mulsae aut imber *E* || 3 illis *V²F¹* || 6 educa-
tione *E* | esse regem *E* || 9 inimicantur *S¹* | discordesunt *P* ||
10 apum *GS¹E* || 11 iuncta *E* | succi *p* | mellis soffilli *PLQV*
STG, melisphylli *i*, mellis solsilli *E*, mellis, melissophylli
ceteri || 12 reges *om. G* || 13 oblonge *LQSTF*, oblongae *GV*
Eia, oblongue *P*, oblongi *cgs* || 14 pumis *E* | pulchrioris et *p* ||
15 lenes *VFGi* | fronte *pro forte p* || 16 gerant *G* || 18 pul-
chrioris *p* | uagantur *p* || 19 eruptis *G*, exemptis *i*, exsectis *a*,
exectis *cgs* | reseruentur *p* || 20 nascantur *om. E* || 21 uascu-
lorum multitudinem *acgs* || 23 post triduum *L, om. p* | appo-
sito melle *E* || 24 et *om. L* | spiramina *E* || 25 quo di seuelis *P* |
uel *pro uelis E*

pestem multitudo subducta est, populi adiectione reparare, considerabis in aliis abundantibus ceras fauorum et extremitates, quae pullos habent, et, ubi signum nascituri regis inueneris, cum subole sua recides et 9 in id aluearium pones. est autem hoc regis futuri 5 signum. inter cetera foramina, quae pullos continent, unum maius ac longius uelut uber adparet. sed tunc transferendi sunt, quando erosis cooperculis ad nascendum maturi capita nituntur exerere: nam si immaturos transtuleris, interibunt. si autem se subitum leuabit 10 examen, strepitu aeris terreatur aut testulae. tunc ad aluearium rediet aut in proxima fronde pendebit: et inde in nouum uas herbis consuetis et melle conspersum manu adtrahatur aut trulla et, cum in eo loco requieuerit, uespere inter alia conlocetur. 15

DE PAVIMENTIS ET LATERE.

VIII Hoc etiam mense pauimenta faciemus sub diuo et lateres more, quo dixi.

QVALITER FRVCTVVM VENTVRORVM EXPERIMENTA SVMANTVR.

20

VIII Graeci adserunt Aegyptios hoc more prouentum futuri cuiusque seminis experiri. aream breuem loco subacto et umido nunc excolunt et in ea diuisis spatiis omnia frumenti uel leguminum semina spargunt. deinde in ortu caniculae, qui apud Romanos quarto- 25

1 partem *pro* pestem *G* | adiecto ne reparet *E* | reparare *V* || 4 erit *pro* inueneris *p* || 5 id *om.* *E* | reges *L* | futuri regis *i acgs* || 7 et longius *E* | apareat *E* || 8 transferenda *E* | erosis *om.* *E* | operculis *V*, coperculis *F* || 9 exercere *QE* | nam *om.* *G* | iam maturos *G* || 10 subito *V* || 11 sonitu *p* || 12 albarium *P* | redibit *i acgs* || 13 conspersa *GE*, conspersio *V*, consperso *PLQSTFp* || 14 manu *om.* *p* | aut trulla *om.* *p* || 16 LETER *G* || 19 FRVCTVM *Q* || 22 uenturi *E* | in loco *E*, leui *p* || 24 legumina uel frumenti *p* || 25 quae *G*

decimo calendarum augustarum die tenetur, explorant,
quae semina ortum sidus exurat, quae inlaesa custo-
diat. his abstinent, illa procurant, quia indicium noxae
aut beneficii per annum futurum generi unicuique
5 sidus aridum praesenti exitio uel salute praemisit.

DE OLEO CHAMAEMELINO.

Per olei libras singulas chamaemeli herbae floren- X
tis auream medietatem, proiectis albis foliis, quibus
flos ambitur, unciarum singularum pondus infundes
10 et quadraginta diebus in sole constitues.

DE OENANTHE.

Siluestres uuas, cum florent, sine rore colligimus XI
et expandimus in sole, ne quid restet umoris et flos
ad excutiendum siccior adparetur. tunc cribello spisso
15 cernemus, ut grana non transeant, sed flos solus de-
cidat. hunc in melle seruamus infuso et, cum diebus
triginta fuerit conditum, temperamus eo genere et
more, quo rosatum moris est temperare.

DE ALFITA.

20 Hordeum semimaturum, cui adhuc superest aliquid XII
de uirore, per manipulos ligabis et torrebis in furno,

1 Calendas Augusti s || 3 his abstineant, illa procurent E ||
4 cuique V || 6 Capita X et XI om. p | CAMEMELO PLQG,
CAMELO VE, CAMIMELO S, camemilleo i, chamaemilleo a,
chamaemeleo c || 7 camimelj PS, chamimeli LQVG, cameli E,
chamaemillae a, camemillae i, chamaemelo ceteri || 9 infun-
des G, infundis ceteri || 11 oenanthiae V || 12 colligemus G ||
13 et ante expandimus om. V | expandemus PLVSTFG | et
dum flos V || 14 apparet V || 15 cernimus Viacs || 16 Hoc E |
seruemus E | in diebus P || 17 eo om. i, quo genere E || 18 quo
om. E || 19 DE Alfica i, De alica ac || 20 seminaturum LQ,
seminarium G || 21 forno G

ut facile mola possit infringi, et in modio uno salis aliquantum, dum molitur, miscere curabis ac seruabis.

DE HORIS.

XIII Innius ac iulius horarum sibi aequa spatia contulerunt.

Hora	I	pedes	XXII,	5
hora	II	pedes	XII,	
hora	III	pedes	VIII,	
hora	IIII	pedes	V,	
hora	V	pedes	III,	10
hora	VI	pedes	II,	
hora	VII	pedes	III,	
hora	VIII	pedes	V,	
hora	VIIII	pedes	VIII,	
hora	X	pedes	XII,	15
hora	XI	pedes	XXII.	

1 mola *om. I*, possit mola *hab. E* || 2 seruas *PLQVSTFia*, serues *GE* || Per olei libras singulas cani mellae herbae florantis auream medietatem *addit E* || 7 pedes VII V || 10 pedes IIII VGE || 16 pedes XXIII i

LIBER OCTAVVS

SIVE

MENSIS IVLIVS.

TITVLI.

- 5   I De iterandis agris, de messe triticea, de extirpandis uepribus et filectis, de arboribus operiendis, puluerandis nouellis.
- II De hortis: in eo de cepullis, radicibus, atriplice, ocimo, malua, beta, lactuca, porro, item
- 10   napis et rapis cum disciplina sua.
- III De pomis: in eo de inplastratione, de piro, melo, citreo, ficu, palma.
- IIII De armentis et gregibus: in eo de admittendis tauris et arietibus.
- 15   V De extirpando gramine.
- VI De uino scillite.
- VII De hydromelli.
- VIII De aceto scilletico.
- VIII De senapi.
- 20   X De horis.

1 LIBER—IVLIVS *om. codd.* || 4 TITVLI MENSIS IVLII *codices et iags*, TITVLI—horis *om. c* || 5 I De iterandis—horis *om. E* | tricea *Q* || 7 puluerandis *om. Q* || 8 atripice *G* | 9 acimo *G* || 12 meloci treo *V*, malo *ags* || 16 scyllite, scillite *codices* || 17 hidromelli, idromelli, hydromelli, ydromelli *codices* || 18 acetate *G* | scilletico, scylletico *codices*, scillitico, scyllitico *editiones* || 19 synapi *V*, sinapi *SE et editiones* || 21 MENSIS IVLIVS *addunt codices (praeter E) et i*

DE ITERANDIS AGRIS, DE MESSE TRITICEA,
DE EXTIRPANDIS VEPRIBVS ET FILECTIS, DE
ARBORIBVS OPERIENDIS, DE PVLVERANDIS
NOVELLIS.

- I Hoc mense agri, qui aprili proscissi fuerant, circa 5
calendas iterentur. nunc locis temperatis tritici messis
expletur more, quo dictum est. siluestres agri utili-
lime extirpabuntur arboribus atque uirgultis, cum
luna decrescit, desectis radicibus atque combustis. hoc
mense arbores, quae in messe steterant, sectis mes- 10
sibus obruantur adgestionem terrarum propter nimios
solis ardores. opera una uiginti maximas obruet.
nunc et nouellae uites mane et uespere iam calore
deposito effodi debent et auerso gramine puluerari.
hoc mense utiliter uel ante caniculares dies filices 15
extirpabis et caricem.

DE HORTIS.

- II Hoc etiam mense cepulas serimus inriguis aut
frigidis locis et radices et atriplicem, si rigare pos-
simus, et ocimum, maluas, betas, lactucas et porros 20
rigandos. hoc mense loco inriguo napos seremus et
rapa solo putri et soluto nec spisso. locis umidis
laetantur et campis. sed napus in sicco et prope tenui

1 MENSE *G* | TRITICEA *Q* || 2 filicetis *a* || 3 DE *om. omnes*
praeter S | PVLVERANDIS *om. ia* | DE AREA PARANDA *pro*
DE ITERANDIS — NOVELLIS *E* || 5 Iulio mense *acgs* | Aprili
mense *E* || 6 iterantur *cgs* | mensis *PL* || 7 quod *L* | uber-
rime *V*, utilissime *acgs* || 8 exstirpabuntur *V*, extirpentur *p* |
9 defectis *V* || 10 arbores *om. E* | inmesses *V* || 11 aggre-
stione *E* | nimias *G* || 13 Et nunc *G* || 15 felices *L* || 16 ex-
stirpabis *V* || 18 etiam *om. p* | ac *pro* aut *Gacgs* || 19 radicem
acg | et atr. — ocimum *om. p* | et ante atr. *om. i* | atriplice *G* |
possumus *TEiacgs* || 21 rigamus *p* | riguo *PLSEG* || 22 pu-
trido *E*, puro *i* | (Rapa) locis *s*

atque denexo et sabuloso melior nascitur. loci pro-
 prietas utrumque semen in alterum mutat. nam rapa
 in alio solo per biennium sata mutantur in napos:
 alio uero napus transit in rapa. subactum solum ster-
 5 coratum uersatumque conquirunt, quod et ipsis et
 segetibus proderit, quae ibi anno eodem seruntur.
 iugero raporum quattuor sextarii, napi autem quin-
 que sufficiunt. si spissa sunt, internelles aliqua, ut 3
 cetera roborentur. ut uero semina maiora redigantur,
 10 eruta rapa foliis omnibus purgabis et ad dimidii
 digiti crassitudinem in caule succides. tunc in sulcis
 diligenter subactis octonis digitis separata obrues et
 incies terram et calcabis. ita magna nascentur.

DE POMIS.

15 Hoc etiam mense implastratio celebrari potest, III
 sicut ante demonstraui, et pirus uel malus locis umidis
 nunc insita me explorante processit. hoc etiam mense
 in pomis serotinis, quae ubertate nimia ramos onera-
 uerunt, sicut praedixi, interlegenda sunt, si qua uitiosa
 20 reppereris, ut arboris sucum uertamus ad meliorum
 nutrimenta pomorum. nunc citri taleam loco inriguo, 2
 frigidis regionibus plantasse me memini et cotidianis
 animasse liquoribus, quae et nascendo et adserendo
 uotum felicitatis aequauit. hoc tempore locis umidis
 25 inoculari ficus et inseri citreum potest, mense iam

1 melius *SE* | nascitur melior *G* || 2 mutatur *i* || 3 sata *om. E* ||
 4 rapum *acgs*, rapam *i* | temperatum *pro* stercoratum *E* ||
 7 sextaria *Q*, sestaria *i* || 8 sint *G* | inter se uelles *V* || 9 maiora
 semina *E* | redigantur maiora *G* || 10 purgas *PLQVGSETFi* ||
 13 incies *PQVSETFi* | in cisternam *pro* incies terram *L* |
 calcibus proculcas *p* | nascentur *P*, nascetur *G* || 14 DE POMIS
 IN EO *E* || 15 implastratio *i*, emplastratio *acgs* || 16 prius *P*,
 pyrus *V* || 19 legenda *p* || 20 meliora *E* || 21 nunc tratalem *Q*,
 nunc etiam taleam *i* || 22 me plantasse *i* *acgs*, me *om. E* | et
om. GE || 24 felicitatibus *E* | aequabit *PLQVFGi*, aequant *E* |
 Hoc mense *E* | hoc tempore — circumfodi *om. p* || 25 citrius *acgs*

medio palmae planto circumfodi. nunc locis temperatis amygdala matura sunt ad legendum.

DE ARMENTIS.

- IIII Hoc tempore maxime tauris summittendae sunt uaccae, quia decem mensum partus sic poterit maturo 5 uere concludi: et certum est eas post uernam pinguedinem gestientes ueneris amare lasciuiam. uni tauro quindecim uaccas Columella adserit posse sufficere curandumque, ne concipere nequeant nimietate pinguedinis. si abundantia pabuli est in regione, qua pasci 10 mus, potest annis omnibus in feturam uacca summitti: si uero indiget hoc genere, alternis temporibus onerandae sunt maximeque, si eadem uaccae alicui operi 2 seruire consuerunt. hoc mense arietes candidissimi eligendi et admittendi sunt mollibus lanis, in quibus 15 non solum corporis candor considerandus est sed etiam lingua: quae si maculis fuscabitur, uarietatem reddet in subole. de albo plerumque nascitur coloris alterius: de fuscis numquam, sicut Columella dicit, potest albus creari. eligemus arietem altum, pro- 20 cerum, uentre promisso et lanis candidis tecto, cauda longissima, uelleris densi, fronte lata, magnis testibus, aetatis trimae, qui tamen usque in octo annos 3 potest utiliter inire. femina debet bima summitti, quae usque in quinquennium feturae necessaria est, 25

1 colligenda *pro* circumfodi *p* || 2 amygdala *S* || 3 IN EO ET GREGIBVS *addit E* || 4 maxime *om. p* | tauris *om. E* | summittendae sunt tauris uaccae *S*, mittendae *E* || 5 mensium *VSTEGiacgs* | sic *om. p* | maturando *E* || 10 papuli *Q* | de qua *L* || 11 omnibus annis *E* | futurum *G* || 12 indignent *E* || 13 si *om. G* || 14 consueuerunt *Eiacgs* || 15 et mollibus *p* || 16 splendor *p* || 17 linguae *SE* | masculis *E* || 18 reddit *omnes* | quoque plerumque *E* || 19 namque *pro* numquam *p* | 20 album. altum *E* || 21 promissis *E*¹, prominente *E*² | candidissimis *G* | tectum. longissima cauda *E* || 23 primae *PLQVSETFGi* || 24 bima *om. E* || 25 usque ad *E* | foetura *G*

anno septimo deficit. eligenda est uasti corporis et
 prolixi uelleris ac mollissimi, lanosi et magni uteri.
 sed prouidendum est in hoc genere, ut pabuli uber-
 tate saturetur et longe pascatur a sentibus, qui et
 5 lanam minuunt et corpus incidunt. admittendi sunt 4
 mense iulio, ut nati ante hiemem conualescant. Ari-
 stoteles adserit, si masculos plures creari uelis, ad-
 missurae tempore siccos dies et halitum septemtrionis
 eligendum et contra eum uentum greges esse pascen-
 10 dos: si feminas generari uelis, austri captandos flatus
 et in eum pascua dirigenda ac sic ineundas matres.
 mortuarum uel uitiosarum numerus nouella subole
 reparetur. autumno debiles quaeque pretio mutentur, 5
 ne eas inbecillas hibernum frigus absumat. aliqui
 15 duobus ante mensibus arietes a coitu reuocant, ut
 facem libidinis augeat dilatio uoluptatis. quidam coire
 sine discretionem permittunt, ut hoc eis genere per
 annum totum fetura non desit.

DE EXTIRPANDO GRAMINE.

20 Hoc mense, cum sol cancri tenebit hospitium, luna V
 sexta in capricorni signo posita gramen ablatum Graeci
 adserunt nihil de radicibus redditurum. item si bi-
 dentes cyprei fiant et sanguine tingantur hircino et
 post fornacis ardores non aqua sed eodem sanguine
 25 temperentur, per eos erutum gramen extingui.

3 est *om. SE* || 5 muniunt *Q* | incidunt custodiende sunt *E* ||
 6 Arestotiles *G* || 8 tempora *T* | sic custodies *PQVSTE*, si
 custodies *L* | alitum *PQV*, aliquantum *F*, alitum tempore *E* ||
 9 eligendum est. et *E* || 10 creare uelis et generare *E* |
 austeri *PQ* | captandisunt flatus *V* || 11 ac sicine undas
 matres mortuorum uel uitiorum *V* | si *pro* sic *G* || 12 ut mort.
Tiac, [ut] mort. *gs* | uel initiaturum *p* | nouella *om. p* ||
 13 quoque *G* || 15 acoitu ire uocant *PL* || 16 faciem *E* || 21 ca-
 pricornu *E*, capricornu *G* | posita *om. E* | gratiam *E*¹ ||
 22 redditurum *TEiacg* || 23 tinguantur *PLQVT*

DE VINO SCILLITE.

- VI Hoc mense uinum scillite sic facimus. scillam de montanis aut maritimis locis sub ortu canicularium lectam procul a sole siccamus. ex hac in uini amfora unius librae mensuram mittimus, incis is tamen ante superfluis et abiectis foliis, quibus pars extrema uallatur. 5
- 2 quidam uelamina ipsa filo inserta suspendunt, ut uino infusa mergantur et non admixta fecibus post quadraginta dierum spatium sarta, quae adpensa sunt, auferantur. hoc uini genus tussi resistet, uentrem purgabit, flegma dissoluet, splenicis proderit, acumen praestabit oculorum, concitabit digestionis auxilia. 10

DE HYDROMELLI

- VII Inchoantibus canicularibus diebus aquam puram pridie sumis ex fonte. in tribus aquae sextariis unum sextarium non despumati mellis admiscebis ac diligenter per carenarias diuisum quinque horarum spatio continuo per inuestes pueros curabis agitare uasa ipsa concutiens. tunc quadraginta diebus ac noctibus patieris esse sub caelo. 15

1 SCYLLITE *G*, SQVILLITICO *E*, scyllite *i* || 2 scyllite *PLV*, scillitae *G*, scytillae *F*, sollicite *E* | scyllam *PQVST*, squillam *EG* || 3 ortum *G* | canicularum *E*, Canicularum *iacgs* || 4 lectam *om. omnes praeter Gas*, [lectam] *hab. cg* | et ex hac *E* | amphoram *Facgs* || 5 recisis *s* | ante tamen *iacgs*, ante *om. p* || 6 uelatur *Fcgs* || 7 ipsa *om. p* | initio *prouino E* || 8 inserta *pro infusa p* || 10 resistit *V* | per uentrem *G* || 11 flegma *P* | dissoluit *PLQVSETF* | flegma *P*, flegma dissoluet *om. p* | spleneticis *STEiacgs*, spleniticis *G*, spenetiore *p* || 12 praebabit *E* || 13 YDROMELLI *PQLVS TFG*, YDROMELLE *E*, hydromelli *acgs* || 14 Incohantibus *E* || 15 sextariis unum *om. Q* || 16 despumati *omnes praeter s* | admiscis *PLQVSTF*, admisces *EGiacgs* | et pro ac *E* || 17 per carenarias *om. p* | cauernas *E*

DE ACETO SCILLETICO.

Scillae albae crudae proiectis duris atque ex- VIII
 trinsecus positis omnibus teneram medietatem ad
 libram et sex uncias per minutas partes recides et in
 5 aceti acerrimi duodecim sextariis merges. uas signa-
 tum quadraginta diebus patieris esse sub sole. post
 abiecta squilla acetum diligentius excolabis et in bene
 picata uasa transfundes. aliud acetum digestionis et 2
 saluti accommodum. squillae dragmas octo, aceti
 10 sextarios triginta mittes in uasculo et piperis unciam
 unam, mentae et casiae aliquantum et post tempus
 uteris.

DE SENAPI.

Senapis semen ad modum sextarii unius et VIII
 15 semis redigere curabis in puluerem, cui mellis pondo
 quinque, olei hispani unam libram, aceti acris unum
 sextarium miscebis et tritis omnibus diligenter uteris.

DE HORIS.

Iulii et iunii horas par mensurarum libra con- X
 20 posuit.

1 SCYLLETICO *PLQVGS*, SQVILITICO *E*, scyllitico *a*,
 DE Vnio scyllitico *i* || 2 Squillae omnes || 6 et quadra-
 ginta *Qi* | sub celo *E* || 7 squilla omnes || 8 picato uase *acg* |
 digestionis *G* || 9 squillae omnes || 10 mittis omnes || 11 mentam *L*,
 menta *PQ* | cassiae *PLQVGE* | aliquantulum *E* | post [ali-
 quod] tempus *cgs* || 13 SINAPE *S*, Synapi *i*, SINAPI (sinapi)
codices recentiores et ceterae editiones || 14 Senapis *PLQT*,
 Sinapis ceteri || 15 simiciculi *PLQF*, simiculi *S¹E*, semi-
 circuli *G*, simicirculi *T*, semiciculi *i*, feniculi *V* | reddere *E* |
 cui *om. i*, cum *hab. F* | pondo *om. F* || 16 oleis. pani *PLQ*, oleis
 hispani *V*, olei spani *G*, olei ispani *E*, olei Panis *p* | libram
 unam *SE* | agris *L* || 17 miscis *PLQGS*, misces *ETiacgs* ||
 19 Iuli *PVF*, Iulii mensis *E* | iuni *PVF* | per mensuram *G* |
 conponuit *G*

	Hora	I	pedes	XXII,	
	hora	II	pedes	XII,	
	hora	III	pedes	VIII,	
.	hora	IIII	pedes	V,	
	hora	V	pedes	III,	5
	hora	VI	pedes	II,	
	hora	VII	pedes	III,	
	hora	VIII	pedes	V,	
	hora	VIIII	pedes	VIII,	
	hora	X	pedes	XII,	10
	hora	XI	pedes	XXII.	

5 pedes IIII E².

LIBER NONVS

SIVE

MENSIS AVGVSTVS.

TITVLI.

- 5   I   De agris exilibus arandis, de adparanda uinde-
       mia, de occatione uinearum locis frigidis.
- II De exili et misera uinea reficienda.
- III De pampinandis et obumbrandis uitibus et ex-
       tirpandis carectis atque flectis.
- 10   IIII De urendis pascuis.
- V De hortis: in eo de rapa et napo, de radice
       cum disciplina sua, de pastinaca.
- VI De pomis.
- VII De apibus.
- 15   VIII De aqua inuenienda.
- VIII De puteis.
- X De aqua probanda.
- XI De aquae ductibus.
- XII De mensuris et ponderibus fistularum.
- 20   XIII De omfacomelli.
- XIIII De horis.

1 LIBER—AVGVSTVS *om. codd.* || 4 TITVLI MENSIS
 AVGVSTI *codices .et i ags,* TITVLI—horis *om. c* || 5 I De
 agris—horis *om. E* || 9 filicetis *a* || 19 fistularum *om. gs* ||
 20 onfaco melli *codices,* omphacomelli *ia,* confecto melle *gs* ||
 22 MENSIS AVGVSTVS *addunt codices praeter E et i*

DE AGRIS EXILIBVS ARANDIS, DE ADPARANDA
VINDEMIA, DE OCCATIONE VINEARVM LOCIS
FRIGIDIS.

- I Hoc mense ultimo circa calendas septembres ager planus, umidus, exilis incipiat exarari. nunc maritimis locis uindemiae adparatus urgetur. hoc etiam mense locis frigidissimis occatio uinearum est.

DE EXILI ET MISERA VINEA REFICIENDA.

- II Hoc tempore, si terra exilis in uinea est et uinea ipsa miserior, tres uel quattuor lupini modios in iugero sparges atque ita occabis. quod ubi fruticarit, euertitur et optimum stercus praebet in uineis, quia laetamen propter uini uitium non conuenit inferre uinetis.

DE PAMPINANDIS ET OBVMBRANDIS VITIBVS
ET EXTIRPANDIS CARECTIS ATQVE FILECTIS.

- III Nunc locis frigidis pampinatur, locis uero ardentibus ac siccis obumbratur potius uua, ne ui solis arescat, si aut uineae breuitas aut facultas permittit operarum. hoc etiam mense extirpare possumus carecta atque filecta.

1 EXILIBVS—FRIGIDIS *om. E* || 4 Augusto mense *acgs* | septembris *PLSTFEGcg* || 6 uineae *p* | urgetur *L* || 7 est *om. FG*, fit *acgs* || 8 ET MISERA *om. E* || 11 seres *p*, spargis *ceteri* | fruticarit *P*, fructisarit *F*, frutificarit *T*, frutificauerit *Ei*, fruticauerit *acgs* || 12 euertatur *i* || 13 uim *p*, pro uini uitio *E* || 14 uineis *E* || 15 PAMPINANDIS & OBVRANDIS *G* || ET OBVMBRANDIS *om. E* || 16 ET EXTIRP.—FILECTIS *om. E* | filicetis *a* || 17 Tunc *E* | feruentibus *i acgs* || 19 uinae *P* || 20 operarum permittit *i acgs* | exstirpare *V* || 21 filiceta *a*

DE VRENDIS PASCVIS.

Nunc urenda sunt pascua, ut et aliorum fruti- IIII
cum festinatio reprimatur ad stirpes et incensis aridis
noua laetius herba succedat.

DE HORTIS.

Hoc etiam mense ultimo siccis locis rapa et napus V
serenda sunt hac ratione, qua dictum est. hoc mense
ultimo locis siccioribus radices seruntur, quae hieme
sui usum ministrent. amant terram pinguem, solutam
10 et diu subactam, qualem rapa. tofum et glaream refor-
midant. gaudent caeli statu nebuloso. serendae sunt
spatiis grandibus et alte fossis. meliores proueniunt 2
in harenis. serantur post nouam pluuiam, nisi forte
possint rigari. quod satum est, statim debet operiri
15 leui sarculo. iugerum duo sextarii uel, ut quidam,
quattuor, cum seruntur, implent. laetamen non est
ingerendum, sed potius paleae, quia inde fungosae
sunt. suauiores fiunt, si eas aqua salsa frequenter
aspergas. radices feminini generis putantur, quae
0 minus acres sunt et habent folia latiora, leuia et
cum iocunditate uirentia. ex his ergo semina collige-
mus. maiores fieri creduntur, si sublatis omnibus 3
foliis et solo tenui caule dimisso saepe terris operian-

2 Tunc *E* | sunt arida *p* | ut *om.* *E* | alterum *QG* | fructi-
cum *E* || 3 ad stirpes *om.* *p* || 4 lacius *F* | herba *om.* *acg* |
succedant *acg* || 6 ultimo *om.* *p* | napa et napus *E* || 7 ante
dictum est *as*, [ante] dictum est *cg* || 9 pinguem terram *E* ||
10 et ante diu *om.* *EG* | Tophum *V* || 14 possint forte
iaccs | possit *T* || 16 implebunt (implebunt) *i* et *codices*
praeter G || 18 sola pro salsa *p* || 20 accrescunt et *p* |
leuiora *Qi*, leniora leuia *F*, folia linia. cum *E*, et leuia *a*,
[et] leuia *cgs*, *om p* || 21 iocunditate *PLVETTF*, iocum-
ditate *Q* | colligimus *G* || 22 ablatis *V*

tur. si ex nimis acri dulcem fieri uelis, femina die et nocte melle macerabis aut passo. raphanum tamen sicut brassicam constat esse uitibus inimicam. nam si circa se serantur, natura discordante refugiunt. hoc etiam mense pastinacas seremus.

5

DE POMIS.

VI Etiam nunc inplastrantur arbusta. pirum nunc plerique inserunt et locis inriguis arborem citri.

DE APIBVS.

VII Hoc mense crabrones molesti sunt alueariis apium, 10 quos persequi ac necare debemus. nunc etiam, quae iulio non occurrimus, exequamur.

DE AQVA INVENIENDA.

VIII Nunc si deerit aqua, eam quaerere ac uestigare debebis, quam taliter poteris inuenire. ante ortum 15 solis his locis, quibus aqua quaerenda est, aequaliter pronus mento ad solum depresso iacens in terra spectabis orientem et, in quo loco crispum subtili nebula aerem surgere uideris et uelut rorem spargere, signo aliquo uicinae stirpis aut arboris praenotabis. 20 nam constat siccis locis, ubi hoc fiet, aquam latere. sed terrarum genus considerabis, ut possis uel de

1 acra omnes || 2 ac nocte *E* | Raphanum *LVEFi* acgs || 3 inimicum *Ea* || 5 etiam *om. E* | pastinacam *E* || 7 emplastrantur *acgs* | nec pro nunc *p* || 8 nutrir *pro citri p* || 10 scrabones *E*, crabrones *i* | infesti *p* | apum *TGi* acgs || 12 excurrimus *Gac*, occurrimus facere *ps* || 13 INUESTIGANDA INVENIENDA *S* || 14 Tunc *E* | eam *om. E* | inuestigare debes *E* || 16 solis ortum *T* | iis *acgs* | solis *pro locis G* || 17 terram *E* || 19 uidebis *i* acgs | uelud *E*, et uelut—uiridi (12, 18, 1) *om. Q* (cf. *praef.*) | rorem *om. G* || 21 fuerit *E* ; 22 terram *F*, terrae *E*

tenuitate uel de abundantia iudicare. creta tenues nec 2
 optimi saporis uenas creabit, sabulo solutus exiles, in-
 suanes, limosas et spatio altiore summersas: nigra
 terra umores et stillicidia non magna ex hibernis
 5 imbribus et liquore collecta sed saporis egregii, glareae
 mediocres et incertas uenas sed suauitate praecipuas,
 sabulo masculus et harena et carbunculus certas et
 ubertate copiosas. in saxo rubro bonae et abundantes
 sunt. sed prouidendum est, ne inuentae inter rimas 3
 10 refugiant et per interuenia dilabantur. sub radicibus
 montium et in saxis silicibus uberes, frigidae, salubres,
 locis campestribus salsae, graues, tepidae, insuaues.
 quarum sapor si optimus fuerit, noueris eas sub terris
 exordium de monte sumpsisse: sed in mediis campis
 15 montanorum fontium suauitatem sequentur, si umbran-
 tibus tegantur arbustis. sunt et haec signa uestigandae 4
 aquae, quibus tunc credimus, si neque lacuna est neque
 aliquis ibi ex consuetudine umor insidet aut praeterit.
 iuncus tenuis, salix siluatica, alnus, uitex, arundo,
 20 edera ceteraque, si qua umore gignuntur. locus ergo, 5
 ubi praedicta signa reppereris, fodiatur latitudine pedi-
 bus tribus, altitudine pedibus quinque et proxime solis
 occasum mundum uas ibi aereum uel plumbeum in-
 terius unctum inuersum ponatur in solo ipsius fos-
 25 sionis. tunc supra fossae labra crates facta de uirgis
 ac frondibus additaque terra spatium omne cooperiat.
 sequenti die aperto loco, si in eodem uase sudores 6
 intrinsecus inuenientur aut stillae, aquas ibi esse non

2 creauit *PLVF* | Sabulos *E*² | solutas *V* || 5 glareae
*PLSTE*¹*G* || 6 praecipua *PLVSTFE* || 7 Sabulos *E*² ||
 8 bene *E* || 9 in uentre *p* || 10 interuenias *V* || 14 sumpsissae *G* ||
 15 sequuntur *Ti*, consequentur *acgs* || 16 uestiganda *E* || 17 aquae
om. E || 18 insideat *E* || 19 si siluatica *G* | alnus—signa
om. G | uitex *om. p* || 20 Locis *p* | uero *pro ergo E* || 21 supra-
 dicta *i acgs* | reperis *i* || 22 et ad proxime *E*² || 23 ibi uas *E* ||
 25 fosse *PLFT*, fossa *Gg* | libra *PLG* | crate *acgs* | uirgul-
 tis *E* || 26 coperiat *PLV*¹*F*, cohoperiat *E*, cooperiatur *acgs* ||
 28 intrinsecus *om. p*, *incl. s* | inueniantur *p* | aquam *SE*

dubites. item si uas figuli siccum neque coctum eadem ratione ponatur ac similiter operiatur: altero die, si aquarum uena est, in praesenti uas concepto umore soluetur. item uellus lanae aequae positum uel cooper-
 7 tatum, si tantum colligit umoris, ut alia die fundat
 expressum, copias inesse testabitur. item lucerna oleo plena et incensa, si ibi similiter tecta ponatur et secuto die inueniatur extincta superantibus alimentis, aquas idem locus habebit. item si in eo loco focum
 10 feceris et terra uaporata umidum fumum nebulosum-
 que ructauerit, aquas inesse cognosces. his itaque repertis certa signorum firmante notitia puteum fodies et aquae caput requires uel, si plura sunt, in unum colliges. tamen maxime sub radicibus montium in
 15 septemtrionali parte quaerendae sunt aquae, quia in his locis magis abundant utilioresque nascuntur.

DE PVTEIS.

VIII Sed in fodiendis puteis cauendum est fossorum periculum, quoniam plerumque terra sulfur, alumen, bitumen educit, quorum spiritus mixti anhelitum pestis
 20 exhalant et occupatis statim naribus extorquent animas, nisi quis fugae sibi uelocitate succurrat. prius ergo quam descendatur ad intima, in eis locis lucernam pones accensam. quae si extincta non fuerit, periculum non timebis: si uero extinguetur, cauendus
 25 est locus, quem spiritus mortifer occupauit. quod si alio loco aqua non potest inueniri, dextera laeuaque

2 altero uero *Gas*, altero [uero] *cg* || 3 est in praesenti, uas *s* | concepto humore uas *E* || 4 et cooperatum *s* || 6 copiosas esse *E* || 7 accensa *acgs* | sibi *pro* si ibi *LF*, *om. V* || 8 secundo *G*, sequenti *E* | elementis *i* || 9 eodem *SE* || 10 uaparata *G* || 11 cognosces *PLVGSETFi* || 13 requiris *SE* || 16 utiliores. quae *V* || 17 DE PVTANDIS *V* || 18 defodiendis *G* || 19 sulfura. lumen *V*, sulphur. alumen *G* || 20 hanelitum *i* || 21 naribus statim *SE* || 23 ultima *E* || 24 ponis omnes || 25 extingatur *Ei* || 26 occupabit omnes || 27 dextera *Ea*

puteos fodiemus usque ad aquae ipsius libramentum
et ab his foramina hincinde patefacta uelut nares
intro agemus, qua nocens spiritus euaporet: quo facto
latera puteorum structura suscipiat. fodiendus est
5 autem puteus latitudine octo pedum quoquouersum,
ut binos pedes structura concludat: quae structura
uectibus ligneis subinde denseatur et structa sit lapide
toficio uel silice. si aqua limosa fuerit, salis admixtione 3
corrigetur. sed dum fodiatur puteus, si terra non stabit
10 uitio generis dissoluti aut umore laxabitur, tabulas
obicies directas undique et eas transuersis uectibus
sustinebis, ne fodientes ruina concludat.

DE AQVA PROBANDA.

Aquam uero nouam sic probabis. in uase aeneo X
15 nitido spargis, et si maculam non fecerit, probabilis
iudicetur. item decocta aeneo uasculo, si harenam uel
limum non relinquet in fundo, utilis erit. item si
legumina cito ualebit excoquere uel si colore per-
lucido carens musco et omni labe pollutionis aliena.
20 sed qui in alto sunt putei, perforatis usque ad in-
fimam partem terris ad loca inferiora possunt uice
fontis exire, si uallis subiectae natura permittat.

DE AQVAE DVCTIBVS.

Cum uero ducenda est aqua, ducitur aut forma XI
25 structili aut plumbeis fistulis aut canalibus ligneis

3 intus *i acgs* | nocens intro spiritus *L* || 4 latera
om. E | suscipiet *E* || 5 puteus *om. E* | latitudine. *V.* pe-
dum *i* || 6 concludet *L* || 7 densatur *G*, densentur *p*, dense-
tur *ET i acgs* | stricta *V* || 8 tofacio *acgs* | sit *p* || 9 corri-
gitur *codd. et i*, corrigatur *acgs* | foditur *i acgs*, fodietur *SE* ||
12 sustinebis *om. G* || 13 INVENTA *ins. E* || 14 uaso *P* | 17 re-
liquid *G*, reliquit *E*, relinquit *ceteri* | est *E* || 18 excoquere
P L E | colore *om. E* || 19 labae *G* || 20 fimam *L*, ultimam *i* ||
25 fictili uel structili *E*

- aut fictilibus tubis. si per formam ducetur, solidandus est canal, ne per rimas aqua possit elabi: cuius magnitudo pro aquae mensura facienda est. si per planum ueniet, inter centenos uel sexagenos pedes sensim reclinetur structura sesquipedem, ut uim possit
- 2 habere currendi. si qui mons interiectus occurrerit, aut per latera eius aquam ducemus obliquam aut ad aquae caput speluncas librabimus, per quas structura perueniat. sed si se uallis interserat, erectas pilas uel arcus usque ad aquae iusta nestigia construemus aut
- 10 plumbeis fistulis clausam deici patiemur et explicata ualle consurgere. sed, quod est salubrius et utilius, fictilibus tubis cum ducitur, duobus digitis crassi et ex una parte reddantur angusti, ut palmi spatio unus in alterum possit intrare: quas iuncturas uiua calce
- 15 3 oleo subacta debemus inlinere. sed antequam his aquae cursus admittitur, fauilla per eos mixta exiguo liquore decurrat, ut glutinare possit, si qua sunt uitia tubulorum. ultima ratio est plumbeis fistulis ducere: quae aquas noxias reddunt. nam cerussa plumbo creatur
- 20 adtrito, quae corporibus nocebit humanis. diligentis erit aquarum receptacula fabricari, ut copiam uel inops uena procuret.

1 fictibus *PV* || 2 possit aqua *E* || 4 sexagenos uel centenos *acg* || 5 in sesquidem *Gacgs* || 6 quis *Eiacg* || succurrerit *PLGT* || 7 ad *om. G* || 8 in speluncas *G* | per quarum structuram *acgs* || 9 conueniat *i* | se *om. G* | intersit. erectos pilos *V* || 10 conseruamus *E* || 11 et *om. i* || 13 si fict. *E³* | conducitur *Ep* || 14 acuti *p* || 16 subacto *V* | illinire *S¹TEG iacgs* | in iis *acgs*, is *i* || 17 admittatur *EGiacgs* | per eos *om. p* | et exiguo *V* || 18 glutinari *G* | tabulorum *PL*, tabularum *G*, tuborum *iacgs* || 19 plumbeas fistulas *E* | 20 cerossa *PLF*, caerosa *V*, cerusa *Eiacgs* || 21 nocet *acgs*

DE MENSVRIS ET PONDERIBVS
FISTVLARVM.

Mensura uero fistularum plumbo seruetur huius- XII
modi. centenaria decem pedum mille ducentas libras
5 habeat, octogenaria octingentas quadraginta, quin-
quagenaria similiter decem pedum pondo sescenta
octoginta, quadragenaria pondo sescenta octoginta,
tricenaria pondo quadringenta quinquaginta, uicenaria
pondo ducenta quadraginta, octonaria pondo centum.

10 DE OMFACOMELLI.

In uuae semiacerbae suci sextariis sex, mellis XIII
triti fortiter duos sextarios debebis infundere et sub
solis radiis diebus quadraginta decoquere.

DE HORIS.

15 Augustum maio par solis cursus aequauit. XIII

Hora	I	pedes	XXIII,
hora	II	pedes	XIII,
hora	III	pedes	VIII,
hora	IIII	pedes	VI,

1 PONDERIS *PVG* || 4 Centeria *T* | pedes *p* || 5 octin-
gentis. XL *Ei*, noningentas LX *acgs* | Quadragenaria *pro*
quinquagenaria *T* || 6 pondo *om. E* | centum *pro* sescenta *F* ||
7 octoginta *om. acgs* | quadragenaria pondo sescenta octo-
ginta *om. i* | quadringenta LXXX *pro* sescenta octoginta *acgs* ||
8 quinquagenaria pondo DC *ins. ante* tricenaria *p* | quadrin-
genta *om. i* | trecenta sexaginta *pro* quadr. quinquag. *cgs*,
tricenta sexag. *a* || 9 nonaginta sex *pro* centum *acgs* ||
10 ONFACO MELLI *PLVGS*, OMFACO MELLI *ET*, Ompha-
comelli *i*, omphacomelli *a* || 11 Ianuae *G* || 13 dequoquere *PL*,
quoquere *G*, derelinquere *p* || 15 mario *F* | aequabit *VG* ||
16 Hora I habet pedes XXII *E*

hora	V	pedes	III,
hora	VI	pedes	III,
hora	VII	pedes	III,
hora	VIII	pedes	VI,
hora	VIII	pedes	VIII,
hora	X	pedes	XIII,
hora	XI	pedes	XXIII.

5

3 pedes III 4 | 7 XXII E

LIBER DECIMVS
SIVE
MENSIS SEPTEMBER.

TITVLI.

5	I De agris pinguibus tertian- dis uel inplendis exilibus, de stercorando.
	II De serendo tritico et adoreo in locis frigidis et opacis.
10	III De remedio salsi umoris, de seminum men- suris et diuersis remediis ad sationem per- tinentibus.
	IIII De serendo hordeo cantherino.
	V De lupino serendo.
	VI De piso serendo.
15	VII De sisamo serendo et proscindendis agris ad medicam.
	VIII De uicia et feno graeco et farragine serendis.
	VIIII De lupino serendo, qui natus euertatur et loca fecundet exilia.
20	X De pratis nouellis formandis uel ueteribus ex- colendis.
	XI De uindemia celebranda.
	XII De panico et milio metendis et faselo ad escam serendo et adparandis aucupiis.

1 LIBER — SEPTEMBER *om. codd.* || 4 TITVLI MENSIS
SEPTEMBRIS *codices et iags*, TITVLI—horis *om. c* || 5 I De
agris—horis *om. E* || 6 et de stercorando *g*, [et] de sterco-
rando *s* || 7 hordeo *G* || 15 et *om. i, incl. s* || 17 grego *G* || ferra-
gine *G* || 18 ut *pro* et *ia* || 23 panicio *gs* || 24 aucupis *VG*

- XIII De hortis: in eo de papauere, brassica, thymo, origano, cappari cum disciplinis, item nasturtio, anetho, radicibus, pastinacis, cerefolio, lactuca, betis, coriandro, rapis et napis.
- XIII De pomis: in eo de tubere. 5
- XV De pauimentis solariorum et lateribus.
- XVI De diamoro.
- XVII De seruandis unis.
- XVIII De uite, cuius fructus umore putrescit.
- XVIII De horis. 10

DE AGRIS PINGVIBVS TERTIANDIS
VEL INPLENDIS EXILIBVS, DE STERCORANDO.

- I Hoc mense, ager pinguis et qui diu tenere consuevit umorem, tertia uice arabitur, quamuis umido anno possit et antea tertiari. nunc ager umidus, 15 planus, exilis, quem primo augusto arari diximus, iteratur ac seritur. graciles cliui nunc primum arandi
- 2 sunt et serendi statim circa aequinoctium. agri nunc stercorandi sunt, sed in colle spissius, in campo rarius laetamina disponentur, cum luna minuitur: quae res 20 si seruetur, herbis officiet. uni iugero adserit Columella uiginti quattuor stercoris carpenta sufficere, in plano uero decem et octo. sed iidem cumuli tot dissipandi sunt, quot ea die poterunt exarari, ne ster-

1 in eodem *i* | thymo *om. G* || 2 suis *addunt ia* | item
gith *a* || 3 pastinatis *G* | cerefolio *G* || 4 coliendo *LVG*,
coriandris *a* || 5 tubere *PLV* || 6 faciendis *addit S* || 7 Dedia-
maron *G*, De diamoron *ceteri praeter Sa* || 12 DE STERCO-
RANDO *om. E*, et de stercorando *habet c* || 13 Septembri mense
acgs || 14 et humido *i* || 16 exillis *P* || 17 et seritur *Tiacgs* |
graciles cliui *om. V* | primo *E* | arandi et serendi sunt *i* ||
18 statim *om. p* | circa *om. G* || 19 rarius. Laetamina *E* ||
20 disponentur *SE* || 21 herbis si seruetur omnes *praeter*
Eacgs || 23 planem *G* || idem *EGVF* *i* || 24 eadem *Es*

cora exsucata nihil prosint. eiciuntur quidem laeta- 3
mina et qualibet hiemis parte. sed si tempore suo
eici aliqua ratione non poterunt, antequam seras,
more seminis per agros puluerem stercoreis sparge
5 uel caprinum manu proice et terram sarculis misce.
nec prodest nimium stercoreare uno tempore sed fre-
quenter et modice. ager aquosus plus stercoreis, siccus
uero minus requirit. sed si laetaminis copia non 4
abundat, hoc pro stercore optime cedit, ut sabulosis
10 locis cretam id est argillam spargas, cretosis ac
nimium spissis sabulonem. hoc et segetibus proficit
et uineas pulcherrimas reddit. nam laetamen in uineis
saporem uini uitare consuevit.

DE SERENDO TRITICO ET ADOREO IN LOCIS
15 FRIGIDIS ET OPACIS.

Hoc mense uliginosis locis aut exilibus aut frigi- II
dis aut opacis circa aequinoctium triticum et ado-
reum seritur, dum serenitas constat, ut radices fru-
menti ante hiemem conualescant.

20 DE REMEDIO SALSI VMORIS, DE SEMINVM
MENSVRIS ET DIVERSIS REMEDIIS AD
SATIONEM PERTINENTIBVS.

Solet terra umorem salsum uomere, qui segetes III
necat. ubi hoc fit, columbinum stercus aut cupressi
25 folia oportet inspergere et ita, ut eadem misceantur,

1 exucata *SE*, exsuccata *F*, exiccata *i acgs* | nil *GE* ||
5 manum *L* | surculis *G*, *om. E* || 8 recipit *E* | leta *E* || 9 pro
om. G | tempore *E* || 10 cretam, uel argillam *a*, cretam [vel]
argillam *cg* | cretosis—sabulonem *om. E* || 11 etiam *pro* et
i acgs, *om. G* || 15 ET OPACIS *om. L* || 17 aut *om. i* | et or-
deum *E*, *om. p* || 18 seremus *E*, seretur *ceteri* || 19 hiemem *V* ||
20 DE SEMINVM MENSVRIS *om. ia* || 21 REMEDIS *G* || 25 in-
spargere *Ga* | ne *pro* ut *i*

inarare. melius tamen omnibus remediis erit, si aquarius sulcus noxium deducat umorem. in mediocris agri iugero quinque tritici modios et adorei totidem conseremus. nam quattuor ager pinguis accipiat. si modium, quo seretur, hyaenae pelle uestieris et ibi aliquamdiu, quod serendum est, esse patiaris, sata
 2 bene prouenire firman-
 tur. item, quoniam quaedam animalia subterranea sectis radicibus necant plerumque frumenta, contra hoc proderit, si herbae, quae sedum dicitur, succus aquae mixtus una nocte mada-
 10 faciat, quae spargenda sunt, semina: uel agrestis cucumeris umor expressus et eius radix trita, si aqua diluatur et eodem, quae serenda sunt, macerentur umore. aliqui ubi hoc segetes suas perferre senserunt, inter initia uitiorum insulsa amurca uel prae-
 15 dicta aqua sulcos et arata perfundunt.

DE SERENDO HORDEO CANTHERINO.

III Nunc gracili solo hordeum seritur cantherinum modiis quinque per iugerum. post hoc genus agros cessare patieris, nisi forte laetamen aspergas. 20

DE LVPINO SERENDO.

V Nunc uel maturius aliquanto lupinus seritur in qualicumque terra uel crudo solo: cui hoc proderit, ut seratur, antequam frigus incipiat. limoso agro non nascitur: cretam reformidat, amat exilem terram atque
 25 rubricam. decem modiis iugeri mensura conpletur.

3 et ordeï *E*, *om.* *p* || 4 ager *incl.* *cgs* | accipiet *i acgs* ||
 5 modum *F* | quo seretur *om.* *p* | conseretur *F*, seritur *E* |
 hienae *GS*, hyene *T* || 6 patieris *i acg* || 7 quem *pro* quoniam *p* ||
 9 haec *acgs* || 14 haec *acgs* | senserint *acgs* || 15 inter
om. *E* | amurca *P* || 16 areta *F*, aratra *VSTGicg*, aratro *E* ||
 17 CANTERINO (canterino) *codd.* || 18 cantherinum *codd.* ||
 19 modis *G* || 22 aliquando *E* || 26 completa *L*, implebitur :

DE PISO SERENDO.

Hoc mense postremo pisum seremus terra facili VI
et soluta loco tepido: caelo delectatur umecto. iugero
quattuor modios uel tres sparsisse sufficiet.

5 DE SISAMO SERENDO ET PROSCINDENDIS
AGRIS AD MEDICAM.

Nunc sisamum seretur putri solo uel pinguibus VII
harenis uel terra congesticia. ingero quattuor uel sex
sextarios seuisse conueniet. hoc mense postremo prima
10 uice agros proscindemus, qui habituri sunt medicam.

DE VICIA ET FENO GRAECO ET FARRAGINE
SERENDO.

Nunc uiciae prima satio est et feni graeci, cum VIII
pabuli causa seruntur. uiciae septem modii iugerum,
15 aequae et feni graeci semen inplebit. farrago etiam
loco restibili stercoreto seritur: hordei cantherini in
iugero decem modios spargimus circa aequinoctium,
ut ante hiemem conualescat. si depasci saepius uelis,
usque in maium mensem eius pastura sufficiet. quod
20 si ex ea etiam semen redigere, usque ad martias
calendas et dehinc pecora prohibebis.

5 ET—MEDICAM *om. i* || 7 seritur *icgs* | putrido *G* ||
8 congestiua *E* || 10 Tit. VII *om. p* || 11 ET *ante* FENO
om. ia | Graeco feno *a* || 12 SEREND *P*, SERENDO *LGSE*¹,
SERENDVM *V*, SERENDIS *ceteri* || 13 uitiae *G* || 14 uitiae *G* ||
16 sterili *a*, *om. p* | hordeo cantherino *PLVSE*¹ *TF* | hordei
—prohibebis *om. p* | in *om. cg* || 17 iugerum *T* | modii *L* |
spargemus *G* || 18 depaci *F* || 19 in Maium mensem—et statim
(11, 12, 7) *om. F*. *Cf. praef.* || 20 semen etiam *iacgs* | re-
dire *E* | ad Martias spargis Kalendas *S*

DE LVPINO SERENDO.

VIII Hoc mense, ut loca fecundentur exilia, lupinus circa idus seratur et, ubi creuerit, uertente uomere putrefiat excisus.

DE PRATIS NOVELLIS FORMANDIS VEL
VETERIBVS EXCOLENDIS. 5

- X Nunc prata, si libuerit, possumus nouella formare. si eligendi facultas est, locum pinguem, roscidum, planum, leuiter inclinatum uel huiusmodi uallem deputabimus, ubi umor nec statim praecipitari cogitur 10
2 nec diu debet haerere. potest quidem et soluto et gracili solo prati forma, si rigetur, inponi. extirpandus est itaque locus hoc tempore et liberandus impedimentis omnibus uel herbis latoribus et solidis atque uirgultis. deinde cum frequenter exercitus fuerit 15 ac multa aratione resolutus, summotis lapidibus et glebis ubique confractis stercoretur luna crescente recenti laetamine. ab ungulis iumentorum summa intentione seruetur intactus, praecipue quotiens umescit, ne inaequale solum reddant mollibus locis inpressa 20 uestigia. sed si prata uetera muscus obduxerit, abradendus est et scalptis eisdem locis feni spargenda sunt semina et, quod ad necandum muscum prodest, 4 cinis saepius ingerendus. quod si sterilis factus est locus carie, incuria, uetustate, exaretur ac de nouo 25

3 seritur *acgs* | uertitur *cgs* || 4 ut putrefiat *cgs* || 7 possumus *om.* *PLGVT* || 8 roscidum *iag* || 9 leniter *iacgs* | modi *om.* *E* | deportabimus *SE* || 10 nec statim *om.* *G* | cogetur *E* || 11 inhaerere *Gacgs* | quidam *G* || 13 est *om.* *G* || 14 et herbis *p* || 15 exercitatus *ETGiagcs* | solutus *i* || 17 ubique *om.* *p* || 20 solum *om.* *L* | multibus *PLG*, multis *VTFiagcs* || 21 uentura *pro* uestigia *E* | abarandus *E* || 22 captis *E* || 23 sunt *om.* *p* || 24 inserendus *E* || sterilis locus factus est *E* || 25 cariae *a*, *om.* *G* | incuri *PLT*, incurie *GS*¹, incuriae *Eia* *om.* *V* | denuo *SE*

rursus aequetur. nam prata sterilia plerumque arare
conueniet. sed in nouo prato rapa conserere possu-
mus, quorum messe finita cetera, quae dicta sunt,
exequemur. uiciam tamen feni seminibus mixtam post
5 haec spargemus. rigari uero, antequam durum solum
fecerit, non debet, ne eius cratem minus solidam
uis interflui corrumpat umoris.

DE VINDEMIA CELEBRANDA.

Hoc mense locis tepidis maritimisque celebranda XI
uindemia est, frigidis adparanda. in doliis picandis
10 hic modus erit, ut dolium ducentorum congiorum
duodecim libris picetur et deinde pro minoris aesti-
matione subducas. sed maturitatem uindemiae cogno-
scimus hoc genere: si expressa uua uinacia, quae in
15 acinis celantur, hoc est grana, sint fusca et nonnulla
propemodum nigra: quam rem naturalis maturitas
facit. diligentiores optimae cerae in uiginti picis libras 2
unam libram miscent, quae et odori proficit et sapor
et picem lenitate permulcens frigoribus eam non pati-
20 tur dissilire. picis tamen gustu exploranda dulcedo
est, quia saepe uina eius amaritudine uitiantur.

DE PANICO ET MILIO METENDIS ET FASELO AD ESCAM SERENDO ET ADPARANDIS AVCVPIIS.

25 Nunc quibusdam locis panicum metetur et milium. XII
tempore hoc faselus ad escam seratur. nunc in ami-

2 in prato nouo rapam *E* || 3 esse *V* || 6 debet *E* || 7 inter-
rumpat *E* || 10 in doliis picandis *etc. post* sed maturitatem *etc. s* ||
12 proicietur *G* | et *om. icgs* | extimatione *i* || 17 optimo carere.
In *F* | cerae *om. E* | decem *i acgs* || 19 sanitate *p* | permiscens *i* ||
21 uitari solent *E*, amaritudo corrumpit *p*. || 22 PANITIO *SE* ||
23 APPARENDIS AUCUPIIS *EG* || 25 punicum *V*, panicum *S*,
panitium *E* || 26 in amitibus *om. p*

tibus adparetur aucupium noctuae ceteraque instrumenta capturae, ut circa calendas exerceatur octobres.

DE HORTIS.

- XIII Nunc papauer seritur locis siccis et calidis: potest et cum aliis oleribus seminari. fertur utilius prouenire, 5 ubi uirgae et sarmenta combusta sunt. tempore hoc brassicam seres utilius, ut plantas eius nouembri inchoante transponas: de quibus et hieme olus et uere 2 possit cyma produci. hoc mense spatia hortorum, quae per uernum seminibus impleturus es, alte tribus 10 pedibus pastinare debebis et luna decrescente his ster-cus inferre. hoc mense ultimo thymum seremus, sed melius plantis nascitur, quamuis possit et semine. agrum diligit apricum, macrum, maritimum. nunc circa aequinoctium seres origanum: stercorari ac ri- 15 gari, donec conualescat, amplectitur. amat loca aspera atque saxosa. iisdem diebus seritur cappari. late serpit, suco suo terris nocet. serendum est ergo, ne procedat ulterius, circumueniente fossato uel luto structis parietibus solo sicco et gracili. herbas sponte 20 3 persequitur, floret aestate. sub occasu uergiliarum cappari arescit. giddi hoc mense ultimo bene seritur. hoc mense nasturtium seremus et anethum locis temperatis et calidis et radices locis siccis et pastinacas

2 exerceantur *E* | octobris *VTacg* || 5 etiam *pro* et cum *SEp* || 7 brassicam—mense ultimo *om. p* | seris *i* || 9 quima *codd.* || 11 stercus his *G* || 13 plantis *om. SE* || 14 Hoc mense hortorum, quae peruernum—decrescente luna *post* maritimum *ins. p* || 15 stercorari—amplectitur *om. E* || 16 appetit *pro* amplectitur *acgs* || 17 isdem *SE*, hisdem *ceteri praeter s* | capparin *V*, caparis *T*, capparis *SEGicgs* || 18 sucu *G* || 19 uel-lato *G* || 20 strictis *PLSTEGp* | lapidibus et parietibus *E* | 22 capparin *PLVT*, cappar *SEF*, capparis *Giacgs* | in-arescit *SE*, marescit *E* | Gid *G*, Gith *acgs* || 23 bene seremus *p* | anetum *PLSEVi*

et caerofolium circa octobres calendas et lactucas et betas et coriandrum et primis diebus rapa et napos.

DE POMIS.

Mense septembri circa calendas octobres uel XIII
 5 februario tubures seremus subole uel nucleis, cuius
 tenera diligenter nutriri debet infantia. sumatur cum
 radicibus planta diuulsa. bubulo fimo linetur ac luto.
 statuatur pingui terra et subacta subditis conchis et
 marina alga: terris magna sui parte condatur. alii 2
 10 pomis statim grana decussa et sole siccata pingui et
 prope cribrata terra autumno tria simul ponunt, quae
 feruntur in unicum coire uirgultum: quod adsidua
 rigatione iuuandum est atque fossura, quae solum
 leuiter scalpens teneritudini robur inducat. post annum
 15 deinde uel aliquanto tardius, quae fuerit de semine
 planta, transfertur: et hoc genere fructus efficit dul-
 ciores. mense ianuario ultimo uel februario tuburum 3
 surculus mirabiliter proficit cydoneo insitus. inseritur
 autem melis omnibus et piris et prunis et calabrici
 20 melius trunco fisso quam cortice. desuper qualo uel
 fictili uase munitur repletis usque prope summitatem
 surculis terra subacta cum stercore. prosunt tuburibus,
 quae melis prodesse memorauimus. tubures seruabuntur,
 si obruantur in milio uel urceolis picatis et oblitis.

1 cerofolium *E*, caerofolium *i* || 2 coliadrum *LVF* ||
 4 octobris *E*, om. *F* || 5 tuberes *ETGiacgs* | sub olero *E* ||
 6 nutrire *G* | summatur *P* || 7 obuulsa *E* | liniatur *E*, lime-
 tur *T*, liniatur *G*, linatur *acgs* || 11 probe *s* || 12 fertur *SE* |
 ut unicum *L*, inimicum *F*, in unum *Eiacgs* | adsiduae *L*,
 assidue *VSF* || 14 carpens *E* || 15 fuerint *E* || 17 tuburum
PScgs, tuburinum *F* || 18 cidoneo *ST*, cydeneo *F*, cydonio
edd. | inseratur *E* || 19 malis *E²iacgs* | et piris om. *GEp*,
incl. s | et calabrici om. *p* || 20 fisso trunco *E* | calo *E* || 22 sur-
 culi *s* | tuberibus *E²TGacgs* || 23 malis *E²iacgs* | omnibus
 post melis *ins. E* | tuberes *ETacgs* || 24 urce dispiccat *E*

DE PAVIMENTIS SOLARIORVM ET LATERE.

- XV Hoc etiam mense pauimenta in solariis et lateres faciemus eo more, quo maio mense descripsi.

DE DIAMORO.

- XVI Sucum mori agrestis paululum facies deferuere. 5
tunc suci duas partes et unam mellis admiscebis et
mixta curabis ad pinguedinem mellis excoquere.

DE SERVANDIS VVIS.

- XVII Vuas, quas seruare uolumus, legamus inlaesas
neque acerbitate rigidas neque maturitate refluentes, 10
sed quibus est et granum luce penetrabili splend-
idum et tactus cum molli iucunditate callosus. si qua
sunt corrupta uel uitiosa, resecemus: nec patiamur
interesse, quibus inexpugnabilis acerbitas contra blan-
dimenta aestiui caloris induruit. tunc incisos botryo- 15
num tenaces calida pice oportet amburi atque ita in
loco sicco, frigido et obscuro sine luminis inruptione
suspendi.

DE VITE, CVIVS FRVCTVS VMORE PVTRESCIT.

- XVIII Vitis, cuius fructus umore putrescit, per latera 20
pampinanda est ante tricesimum uindemiae diem et
sola frons illa seruanda est, quae in summitate posita
solem nimium defendit a uertice.

1 LATERIBVS FACIENDIS *S* || 3 eo *om. E* || 5 pabu-
lum *E* | deferre *E* || 6 suci ipsius *a*, suci [ipsius] *cgs* | ad-
miscis *E*, admisces *ceteri* || 7 spissitudinem *S*, pissitudinem *E* |
exquore *L*, excoquere *SG* || 9 ligamus *E* || 10 aceruitate *G* |
defluentes *iaccs* || 11 penetrabile et *ps* || 12 mellis *E* | iocun-
ditate *VGE* || 13 sunt *om. E* | corrupta uel *om. p* | recesse-
mus *L*, recensemus *G* || 15 botrionum *PS* || 16 ambiri *SEs* |
17 sicco *om. E* | incorruptione *L* || 23 solemnum *V* | defendat *E*

DE HORIS.

Septembris et aprilis dies horis similibus con- XVIII
feruntur.

	Hora	I	pedes	XXIII,
5	hora	II	pedes	XIII,
	hora	III	pedes	X,
	hora	IIII	pedes	VII,
	hora	V	pedes	V,
	hora	VI	pedes	IIII,
10	hora	VII	pedes	V,
	hora	VIII	pedes	VII,
	hora	VIII	pedes	X,
	hora	X	pedes	XIII,
	hora	XI	pedes	XXIII.

2 conferunt *E* || 4 habet *ins. E* | pedes XXIII *E* || 5 pedes
XIII *G* || 9 pedes III *G* || 13 pedes XIII *G* || 14 pedes XXIII *E*

LIBER VNDECIMVS SIVE MENSIS OCTOBER.

TITVLI.

- I De adoreo et tritico, de hordeo cantherino et 5
eruo et lupino et piso et sisamo et faselo
serendis.
- II De lini semine serendo.
- III De notanda uitium fertilitate, quam provide-
bimus pactioni. 10
- IIII De ponendis uineis uel propagandis, reparan-
dis, putandis et arbustis.
- V De ablaqueanda nouella.
- VI De utilitate propagandae nunc uineae.
- VII De inserendis arboribus uel uitibus. 15
- VIII De oliuetis instituendis et colendis, laetandis
uel remediis eorum uel oliuis condiendis uel
fossis riuisque purgandis.
- VIIII Remedium, si uua compluta est.
- X De oleo uiridi faciendo et laurino. 20

1 LIBER—OCTOBER *om. codd.* || 4 TITVLI MENSIS
OCTOBRIS *codices et iags*, TITVLI—horis *om. c* || 5 I De
adoreo—horis *om. E* | et hordeo (ordeo) *Ga* | cantherino *codd.* ||
6 de herbo lupino, piso, sisamo *g* || 8 serendo *om. i* || 9 qua
iags || 10 pactioni *T* || 12 potandis *P* || 14 nunc *om. G* || 17 et
remediis eorum: de oliuis condiendis: de fossis *g*, uel oliuis
—purgandis *om. G*, uel oliuis condiendis *om. a* | custodien-
dis *L* || 18 ripisque *L* || 19 De remedio *g*

- XI De hortis: in eo de intybis, de carduis, de senapi, malua cum disciplinis, item de anetho, cepulla, menta, pastinaca, thymo, origano, cappari, beta, armoracea, porro transferendo et ocimo.
- 5 XII De pomis: in eo de palma, pistaceis, cerasis et aliis pomis, quorum per menses suos disciplina digesta est, item de condiendis pomis.
- XIII De apibus.
- 10 XIII Quae Graeci uel alii super uina condienda curandaque dixerunt.
- XV Rosatum sine rosa fieri.
- XVI De uinis pomorum.
- XVII De oenomelli.
- 15 XVIII De defruto, caroeno, sapa.
- XVIII De passo.
- XX De cydonite.
- XXI De fermento musteorum seruando.
- XXII De uua passa.
- 20 XXIII De horis.

2 senapi *similiter ac supra* | Medica (*pro malua*) *g* mala *i* | decaneto *L* || 3 cepulla—thymo *om. G* || 6 pistaciis et pistaceis *similiter ac supra* || 12 Derosatum *PLVG*, De rosato *STiag* | fieri *om. ia* || 13 uini *G* || 14 Deynomelli *PGSTV*, Dehydromelli *L*, De hydromelli *gs* || 15 De defruto—sapa *om. Eg* | defrito *PLST*, dextricto *V* | caroena *S*, caloeno *i* || 17 cidonite *ST* || 18 frumento *G* || 19 XXII De uua passa *om. PLGVS¹T* || 20 XXII *PLGVS¹T*

**DE ADOREO ET TRITICO ET HORDEO
CANTHERINO ET ERVO ET LVPINO ET PISO
ET SISAMO ET FASELO SERENDO.**

- 1 Hoc tempore adorem seremus ac triticum. iusta
satio est a decimo kalendas nouembres usque ad sexto ⁵
idus decembres regionibus temperatis. nunc etiam
- 2 laetamen effertur ac spargitur. hoc etiam mense se-
remus hordeum, quod dicitur cantherinum. seritur macra
et sicca terra uel satis pingui. hac uincitur: alteri,
non habet amplius, quod noceat, quae semen aliud ¹⁰
- 3 ferre non possit. laeto agro non est serendum. etiam
nunc eruum, lupinum et pisum et sisamum seremus,
ut dixi: sisamum usque ad idus octobres et faselum,
tamen terra pingui aut restibili agro. quattuor modis
ingerum complebimus. 15

1 de ordeo. et tritico. et adhoreo. et herbo. et lvpino.
et piso. et cetera *E*, De Adoreo tritico hordeo *i ac*, TRICO *V* ||
2 CANTERINO *om. i ac* | HERBO *codices et i* | ET ante
LVPINO *om. i ac* || 3 ET ante sisamo *om. c* | serendis *i ac* ||
4 Hoc mense *E*, Octobri mense *acgs* | ad horreum *E*, hor-
deum *i* || 5 kalendas nouembris *PVSEF*, kalendarum nouem-
bris *G*, Calendarum Novembrium *acg* | sextum *Gacgs* || 6 De-
cembris *omnes praeter s* || 7 efferetur *E*, offertur *G* | se-
mur *PL* || 8 cantherinum *codd.* || 9 multum *pro* satis *acgs* | hoc
uincitur *V*, Ac uincitur *i*, Nam quia hoc semine macescunt
arua, pingui uincitur agro *acgs*, hac—serendum *om. p* ||
10 quod amplius *acgs* | nocere *PLVSETGF*, nocere possit
acgs | cum propter macritatem *pro* quae *acgs* | alius *E* ||
11 posset *PLVSETF*, valeat *acgs* | nunc *pro* non *codd.*
et s || 12 herbum *PLVSE*, etiam herbum *G* | lupinus *Gc* |
pysum *V* | sisamum. Seremus (vt dixi) sisamum *c*, sisannum *p* ||
13 diximus *E* | octobris *VF* || 14 terra tamen *E*, et non
terra *F*, tamen *om. p* | ac *pro* aut *Gacg* | modis *G*

DE LINI SEMINE SERENDO.

Hoc mense lini semen seremus, si placet, quod II pro malitia sui serendum non est: nam terrae uber exhaurit. sed si uelis loco pinguisimo et modice
5 umido, seretur in iugero octo modiis. aliqui macro solo spissum serunt: ita adsequuntur, ut linum subtile nascatur.

DE NOTANDA VITIVM FERTILITATE, QVAM PROVIDEBIMVS PANCTIONI.

10 Nunc obortuna uindemia est, cuius tempore III notanda est fecunditas uitium et notis quibuscumque signanda, ut ex his ad ponendum sarmenta possimus eligere. adserit autem Columella uno anno explorari fertilitatem non posse sed quattuor: quo numero
15 cognoscitur uera generositas surculorum.

DE PONENDIS VINEIS VEL PROPAGANDIS, REPARANDIS, PVTANDIS ET ARBVSTIS.

Hoc mense postremo, ubi calidi ac sicci aeris IIII qualitas est, ubi exilis et aridus campus, ubi collis
20 praeruptus aut macer, uites utillime ponuntur, de quibus satis mense februario disputauimus. nunc locis siccis, calidis, exilibus, macris, harenosis, apricis, quaecumque de pastinis, de uitibus ponendis, putandis, propagandis, reparandis uel arbusto faciendo ante dicta

2 quod tamen s || 3 ubertatem *Ei*, utilitatem *V* || 4 exaruit *LF*, exurit *V* || 5 IX modiis *p* | in agro solo *E* || 8 CVM VIDEBIMVS *L*, qua providebimus *a* || 9 PACTIONI *SE* || 10 oportunitatem *E* | est uindemia *S*, est uinctemiati tempore *E* || 11 notandum *PLVTF* || 12 et *pro* ut *S* | ex eis *L*, exilis *G* || 13 explorari foecunditatem uno anno *iaccs* || 14 quo numero *om. E* || 18 extremo *p* || 19 aridus est *ia*, aridus [est] *cgs* || 20 utilissime *acgs* || 22 aridis *pro* apricis *acgs*

sunt, rectius fiunt, ut contra exilitatem glebae hibernis imbribus adiuentur. sic et umorem sitientibus conferunt et recisa uel mersa glacie non adurunt, quia talibus locis pruinarum uis et natura nescitur.

DE ABLAQUEANDA NOVELLA.

5

- V Post idus octobres ablaqueanda est omnis nouella seu in pastino seu in scrobibus aut sulcis, ut amputentur radices superuacuae, quas produxit aestate: quae si conualuerint, inferiores radices faciunt interire et ita remanebit uitis in summitate suspensa: 10 quae res eam frigori obnoxiam faciet et calori. sed hae radiculae non ad siccum debent recidi, ne aut plures inde nascantur aut noua plaga corpori uitis
- 2 inpressa ui secuti alioris uratur. recidemus autem relicto digiti spatio et, si placida ibi hiems est, apertas relinquemus uites, si uiolenta, ante decembres 15 idus operiemus, si praefrigida, aliquantum columbini stercoris sub ipsa hieme circa uiticularum uestigia largiemur, quod contra frigus nimium Columella dicit toto faciendum esse quinquennio. 20

1 fuerint *p* | exilem glebam *E* || 2 hymbrius *L* | sic — adurunt *om.* *E* || 3 recia *F* || 4 pruinae *E* || 5 ABLAQUEANDA *V*, ABLAQUEANDIS *G* | VITE addit *E* || 6 Octobris *VTTFEia* *cgs*, Nouembris et *p* | et abl. *L* | nouella uinea *iaccs* || 8 aetate *G* || 9 si *om.* *E* | conualuerint *P* || 11 faciet et frigori obnoxiam et *E* || 12 haeae *V*, haec *G* || 14 inpraessi *V*¹ | in pro ui *F* | secuturi *Eacg* | uratur *om.* *L* | Recidimus *G* || 16 relinquimus *PLVGSEi*, reliquimus *T* | decembris *PGTEVF*, decembras *L* || 17 operimus *PLGSEVTTF* || 18 sub ipsa hieme *om.* *p* | uinculorum *E* || 19 largiemus *E* | nimium *om.* *p*

DE VTILITATE PROPAGANDAE NVNC VINEAE.

Hoc tempore idcirco locis, quibus dixi, propagatio VI melior est, quia firmandis radicibus uitis incumbit, cum proferendi palmitis eam cura non permouet.

5 DE INSERENDIS ARBORIBVS VEL VITIBVS.

Hoc mense aliqui uites et arbores locis cali- VII dissimilis inserere consuerunt.

DE OLIVETIS INSTITVENDIS ET COLENDIS,
LAETANDIS VEL REMEDIIS EORVM VEL
10 OLIVIS CONDIENDIS VEL FOSSIS RIVISQVE
PVRGANDIS.

Nunc etiam locis calidis et apricis oliueta in- VIII stituemus more uel ordine, quem februarius mensis ostendit. seminaria quoque olearum locis talibus facie-
15 mus hoc tempore et omnia, quae ad oleam pertinebunt. oliuas quoque albas condiemus, sicut postea referetur. hoc tempore ablaqueandae sunt arbores oleae prouinciis siccioribus ac tepidis, ita ut eis a superiori parte umor possit induci. omnem subolem 2
20 conuelli Columella praecepit: mihi uidetur paucas dimitti semper ac solidas, ex quibus uel in uetustate matris loco delecta succedat uel melius nutrita et adgestae terrae beneficio et iam suas habens radices

1 VILITATE PROPAGANDE V || 3 quiam L || 4 proferendis E | palmitibus E, palmites acg | promouet E || 5 De arboribus inserendis iac | VEL VITIBVS om. S, totum titulum E || 7 consueuerunt Eiacgs || 9 LAETANDIS om. ia | VEL DE E || 10 OLIVETIS L | COLENDIS E || 12 oliua G || 13 que E | Februario mense p || 14 Semina i || 15 oma pro omnia V | olera E || 17 refertur E, seretur p || 19 sobolem E || 20 praecipit E | Videtur mihi T, mihi uero uidetur E, mihi autem uidetur acgs || 22 dilecta PLVTGi || 23 agresti E | etiam PGSTi | ad radices ad oliuetam faciendo E

ad oliuetum faciendum sine cura seminarii transferatur arbuscula. nunc, si subpetit, intermisso triennio stercoranda sunt oliueta locis maxime frigidis. caprini stercoreis sex librae uni arbori uel cineris modii singuli sufficient. muscus tamen semper radatur arboribus: 5 et putentur, sicut Columella dicit, octo annorum aetate transacta. uidetur mihi unoquoque anno sicca, infructuosa, cum aliqua debilitate nascentia debere rescari. quod si fructus arbor laeta non adferet, terebretur gallica terebra usque ad medullam foramine 10 impresso, cui oleastri informis talea uehementer artetur et ablaqueatae arbori amurca insulsa uel uetus urina fundatur. hoc enim uelut coitu steriles arbores uberantur, quas tamen durante malitia oportebit inserere. hoc mense fossas riuosque purgabimus. 15

REMEDIUM, SI VVA CONPLVTA EST.

VIII Graeci iubent, si uuam nimius imber infuderit, posteaquam mustum eius primo ardore feruebit, ut ad alia uascula transferatur. ita propter naturae grauitatem remanens aqua subsidet et translatum uinum 20 pure seruabitur relicto, quicquid se illi ex imbre miscuerat.

DE OLEO VIRIDI FACIENDO ET LAVRINO.

X Nunc oleum uiride faciemus hoc genere. oliuam quam recentissimam, cum uaria est, colligis et, si 25 diebus aliquot collegeris, expandis, ne calefiat. si qua

2 arbusta *E* || 4 arboris *L* || 5 sufficiunt *E* || 7 et infructuosa *Eiacgs* || 8 rescare *E*, recidi *acgs* || 9 laetos *a* | affert *E* || 11 arcetur *E* || 13 funditur *E*, infundatur *ps* || 14 si durant in malitia *E* || 15 fossa *i* | purgauimus *PLV* || 16 DE REMEDIUM SIUUA COMPLETA EST *G* || 18 ardore primo *E* | aut pro ut *E* || 19 ad *om. L* || 22 miscuerit *cgs* || 23 FACIENDO VIRIDI *E* || 24 uiride *om. E* || 25 colligeris *V*

ibi putris aut sicca est, remoues. ubi uero conpleueris
modum factorii, sales tritos uel non tritos, quod est
melius, in oliuam eandem mittes per decem modios
tres salis et moles primo et sic salitam in nouis cani-
5 stris esse patieris, ut pernoctet cum salibus et ducat
in se eosdem sapes: ac mane premi incipiat olei
meliozem fluxum redditura salis sapore concepto. cana- 2
les sane et omnia receptacula olei calida aqua prius
lauabis, ut nihil de anni praeteriti rancore custodiant.
10 focos etiam non propius admouebis, ne olei saporem
fumus inficiat. nunc mense postremo locis siccis et
calidis ad oleum faciendum lauri bacas legemus.

DE HORTIS.

Mense octobri serenda sunt intyba, quae hiemi XI
15 seruiant. amant umores et terram solutam. harenis
et salsis locis atque maritimis summa proueniunt.
area his planior adparetur, ne radices eorum terra
fugiente nudentur. quattuor foliorum transferantur
ad locum stercoratum. tunc plantae cardui ponuntur:
20 quas cum ponemus, radices earum summas ferro re-
secamus ac fimo tinguimus: ternum pedum spatio
separamus incrementi causa pedali scrobe depositas
binas aut ternas. cinerem saepe sub hieme diebus
siccis fimumque miscebimus. hoc mense sinapi sere- 2
25 mus. terram diligit aratam et, si fieri potest, con-
gesticiam, quamuis ubicumque nascatur. sarculari
debet adsidue, ut respargatur puluere, quo fouetur.

1 ibi uirtus putris *SE* || 3 eandem *PV* | mittis omnes | pro
decem modiis *E* || 4 molles salis *E*, molis ceteri | sallitam *S* ||
6 saporis *V* | incipiet *E* || 7 sapore salis *E* || 10 sapore *V* ||
14 intyba *PLVGSET* | hieme *Ea* || 15 Arena *T*, Arenosis
acgs || 17 et area *E* || 19 Nunc *FGicgs* || 20 componemus *PVF*,
componemus *SE* || 21 aut pro ac *G* | tinguimus *LGiacgs*,
tangimus *E*, tegemus *V* | pedum om. *G* || 22 separemus *V* ||
24 miscebis *G* | senapi *PLF*, sinapim *STiacgs*, sinapem *E* ||
25 arentem *E* || 27 respargatur *Gi*

- non minus gaudet umore. de quo semen legere dispones, suo loco esse patieris: quod ad escam parabis, robustius facies transferendo. in sinapi uetus semen inutile est uel sationi uel usui: quod dentibus fractum si intus uiride uidebitur, nouum est: si album fuerit, 5
- 3 uetustatem fatetur. hoc mense malua serenda est, quae occursu hiemis ab incrementi longitudine reprimetur. loco pingui delectatur et umido, gaudet laetamine. transferuntur plantae eius, cum coeperint folia quattuor habere uel quinque. melius compre- 10
- hendit eius planta, quae tenera est: maior enim translata languabit. sapor illis melior est, si non transferantur. sed ne cito erigantur in caulem, in medio earum glebularum constitues aut lapillos. rara ponenda est, sarculo delectatur adsiduo. sic liberandae sunt 15
- herbis, ne motum sentiant in radice. si transferendis
- 4 plantis nodum facias in radice, sessiles fient. nunc etiam locis temperatis et calidis anethum seremus. cepullae seruntur et hoc mense uel menta et pastinaca, thymum et organum et capparis mensis initio. 20
- item betam locis siccioribus nec non armoraceam seremus uel transferemus ad culta, ut melior fiat:
- 5 nam haec agrestis est raphanus. nunc porrum uerno satum transferre debemus, ut crescat in capite. sane sarculis circumfodiatur adsidue et comprehensa porri 25
- planta uelut tenacibus adleuetur, ut inanitas spatii, quae radicibus suberit, incremento capitis subpleatur.

1 nimis *PLVEG* | disponis *omnes* || 2 loco suo *E* ||
 3 in *om.* *V*, et sinapi *hab.* *L* || 5 initiis *E* | est *pro* fuerit *p* ||
 6 fatebitur *E* | seretur *E* || 9 coeperit *i* || 10 quattuor folia *G* ||
 11 planta eius *E* || 12 enim *pro* illis *Gp*, illis *in rasura* *V* ||
 est melior *i* | transferatur *E* || 13 caulem *E* || 14 glebas *E* ||
 15 Sed *pro* sic *E* || 16 si *om.* *L* || 17 facies *G* | fiant *P* ||
 18 anethum *PVSEi* || 19 Item cepullae *F'i* | etiam hoc
 mense *acgs* | uel pastinaca *E* || 20 capar *E*, capparis *s* ||
 22 mollior *p* || 23 raphanus *similiter ac supra* ||
 24 caput *cgs* || 26 uel *pro* uelut *E* | adleuetur — radicibus
om. *p*

ocimum quoque etiam nunc seremus, quod citius nasci fertur hoc tempore, si aceti imbre leuiter spargatur infusum.

DE POMIS.

5 Cui placet curas agere seculorum, de palmis XII cogitet conserendis. hoc igitur mense dactylorum non ueterum sed nouorum ac pinguium recentia ossa debet obruere, terrae cinerem miscere. si plantam uelit, ponenda est aprili mense uel maio. locis delectatur apricis et calidis. fouenda est, ut crescat, 10 umore. terram solutam uel sabulonem requirit, ita tamen, ut, quando planta disponitur, circa eam uel sub ea pinguis terra fundatur. annicula transferatur aut bima iunio mense uel iulio incipiente. circum- 2 fodiatur adsidue et rigatione continuos aestatis uincat ardores. aquis palmae aliquatenus salsis iuuantur, quae infici debent salibus, etiam si tales eas natura non praeuit. si aegra est arbor, feces uini ueteris ablaqueatae oportet infundi uel radicum superuacua 20 capillamenta decidi uel cuneum salicis interfossis radicibus premi. constat autem locum prope nullis utilem fructibus, in quo palmae sponte nascuntur. pistacia 3 seruntur autumno mense octobri et subole et nucibus suis: sed melius ipsa pistacia iuncta ponuntur, mas ac femina. marem dicunt, cui sub corio uelut ossei 25 longi uidentur latere testiculi. qui diligentius facere uoluerit, pertusos caliculos et stercoreta terra reple-

2 ymbre *V* || 4 VEL PALMIS INSERENDIS *addit E* || 6 dactylorum *LGTE*, dactulorum *PVSF* || 7 debetis *E* || 8 palmam ponendam curabimus Apr. *p* | planta *E* || 9 maio mense *E* | delectantur *G* || 12 deponitur *acgs* || 14 bina *E* | incipiente uel iulio *PLVSTEFi* || 15 ut rigatione *icg* | continuo *E*, continua *cg* | uincat *om. E* || 16 iuuentur *E* || 17 etsi *i* | si *om. p* || 18 non *om. E* | faece *G* || 21 imprimi *s* | nullus *L* || 22 Pistaceta *T* || 23 et mense *ia* | et *ante* subole *om. ia, incl. s* || 24 in ipsis *E* | pistaceta *T* || 26 testiculi latere *E*

tos parabit et in his pistacia terna constituet, ut ex omnibus germen quodcumque procedat: quod, ubi conualuerit planta, hinc facilius transferatur mense februario. amat locum calidum, sed umectum et rigatione gaudet et sole. inseritur terebintho mense 5 februario uel martio: at alii et amygdalo inseri posse 4 firmarunt. cerasus amat caeli statum frigidum, solum uero positionis umectae. in tepidis regionibus parua prouenit. calidum non potest sustinere. montana uel in collibus constituta regione laetatur. cerasi plantam 10 siluestrem transferre debemus mense octobri uel nouembri et eam primo ianuario, cum comprehendit, inserere. plantaria uero creari possunt, si praedictis mensibus spargantur poma, quae summa facilitate 5 nascentur. ego sic huius arboris facilitatem probaui, 15 ut uirgulta ex ceraso pro adminiculis per uineam posita in arborem prosiluisse confirmem. et ianuario mense seri potest. inseritur mense nouembri melius uel, si necesse sit, extremo ianuario. alii et octobri inserendam esse dixerunt. Martialis in trunco inseri 20 iubet: mihi inter corticem et lignum feliciter semper euenit. qui in trunco inserunt, sicut Martialis dicit, omnem lanuginem, quae circa est, auferre debebunt: 6 quam, si remanserit, insitis nocere manifestat. in cerasis hoc seruandum et in omnibus gumminatis, ut 25 tunc inserantur, quando his uel non est uel desinit gummen effluere. cerasus inseritur in se, in pruno,

3 feratur *E* | 4 februario uel martio *L* | uel umectum *L*, sed humidum *E* || 5 therebinto *PSi*, terebinto *E*, Therebintho *VG* || 6 ut *pro* at *codd.*, uel ut *p* | et *om. iacgs* | amygdalo *S* || 7 affirmant *E* || 12 comprehenderit *SE*, praehendit *G* || 13 serere *SE* || 14 facillitatem *P* || 16 amminiculis *ic* | per uenam *V*, *om. p* || 18 melius *om. p* || 19 uel *om. G* | et alii *LV* || 20 inserenda *cgs* || 22 conserunt *ia* || 23 lanuginem omnem *SE* || 24 quae *a* | manifestat *om. p* || 25 seruandum est *Tiacgs* | germinatis *E*, gummatitis *Facgs*, gumatis *i* || 26 his uel non est uel *om. p* || 27 gumen *i*, germen *E*, gumma *acgs* | Cerasus *P*, cerasis *S*

in platano, ut alii, in populo. amat scrobes altas, spatia largiora, adsiduas fossiones. putari in ea putria et sicca debebunt uel, quae densius artata protulerit, ut rareseat. fimum non amat atque inde degenerat. 7
 5 cerasa ut sine osse nascantur, fieri Martialis hoc dicit. arborem teneram ad duos pedes recides et eam usque ad radicem findes, medullam partis utriusque ferro curabis abradere et statim utrasque partes in se uinculo stringes et oblines fimo et summam partem et 10
 laterum diuisuras. post annum cicatrix ducta solidatur. hanc arborem surculis, qui adhuc fructum non adtulerunt, inseres et, ut adserit, ex his sine ossibus poma nascentur. si cerasus concepto umore putrescit, in trunco foramen accipiat, quo possit educi. si for- 8
 15 micas patitur, sucum portulacae debebis infundere cum aceti media parte permixtum uel uini fecibus truncum arboris florentis adlinere. si aestu canicularium fatigatur, trium fontium singulos sextarios sumptos post solis occasum radicibus arboris iubeamus influere sic, 20
 ne remedium luna deprehendat. uel herbam symphoniacam circa arboris truncum torquebimus in coronam uel ex ea iuxta imum codicem cubile faciemus. cerasa non aliter quam in sole usque ad rugas siccata seruantur. mense octobri aliqui mali arborem calidis et 9
 25 siccis regionibus ponunt et cydonea circa nouembres calendas et sorbum uel amygdala in seminariis ob-

2 longiora *i* | putrida uel sicca *E* || 4 arescat *E* | in *pro* inde *L* || 5 cerasi aut *PL*, Cerasi (ras.) ut *V*, cerasia ut *SF* | ossa *G* | ita fieri *ps* | ita hoc *E* || 7 ferro *om.* *E* || 8 in se inseris. inse *E* | in se *om.* *p* || 9 stringis et oblinis *omnes* | et ante summam *om.* *V*, incl. *s* || 12 inseris *PLGSETFa* | et ut adserit *om.* *p* || 13 contempto *L* || 17 adlinire *GETV¹acgs*, adline *i* | Canicularum *Eiacgs* || 18 frondium *E* || 19 radicibus infundes, sed ne *p* | arboris—luna *om.* *E* || 20 apprehendat. Herbam *p* | simphoniacam *SETi*, symphoniacam *acgs* || 22 uel—faciemus *om.* *p* | iusta *E* | corticem *V* | Cerasia *PVGSETF*, Cerasea *L* || 23 usque ad rugas *om.* *p* || 25 cydonea *LVi*, cidonea *PSET*, cydonia *FGiacgs* || 26 amigdala *PSGT*, et amigdalas *E*, amygdolas *i*

ruunt et pini semen aspergunt. hoc mense poma condienda sunt atque seruanda eo more, quo in singulorum titulis continetur, uelut quaeque matura processerint.

DE APIBVS.

XIII Hoc etiam mense aluearia castrabuntur more, ⁵ quo dictum est. quae tamen oportet inspicere et, si abundantia est, demere, si mediocritas, partem mediam relinquere pro hiemis inopia: si uero sterilitas adparet in cellis, nil prorsus auferre. mellis uero et cerae superius est demonstrata confectio. ¹⁰

QVAE GRAECI VEL ALII SVPER VINA CON-
DIENDA CVRANDAQVE DIXERVNT.

XIII Ne lecta praeteream, quae Graeci sua fide media de condiendi uini genere disputarunt, demonstrare curauit: qui uini naturam tali ratione discernunt et ¹⁵ hanc in eo uolunt esse distantiam, ut, quod dulce est, grauius dicant, quod album et aliquatenus salsum, conuenire uesicae, quod croceo colore blanditur, digestionem accommodum, quod album et stypticum, prodesset stomacho laxiori: transmarinum pallorem facere ²⁰ et tantum sanguinem non creare: uuis nigris fieri forte, ² rubeis suaue, albis uero plerumque mediocres. in condiendo ergo uino aliqui Graecorum mustum decoctum ad medietatem uel tertiam partem uino adiciunt. alii Graeci ita iubent, aquam marinam mundam de puro ²⁵ et quieto mari, quam anno ante conpleuerint, reser-

2 custodienda *pro* seruanda *E* || 3 processerunt *V* || 7 emere *V* || 8 sterelitas *L* || 9 nihil *P* | uero *om. E* || 11 QUID *E* | ET ALIIS *E* || 12 CVRAMQVE *E*, CURANDAMQ: *G* || 13 Nunc *pro ne G*, Neglecta *E* | praeterea *E* | sua *om. E* || 19 conuenire *pro* accomodum *p* | stypticum *PGi*, stipicum *L* || 21 tamen *pro* tantum *p* | Vis *pro* uuis *p* | fronte *p* || 23 igitur uinum *G* || 24 Aliqui *SE*, Alii *i* || 25 ita *om. p* | sumendam *pro* mundam *E* || 26 ante anno *E*

uari: cuius talem esse naturam, ut et salsedine uel
amaritudine per hoc tempus careat et odore: et dulcis
fiat aetate. ergo eius octogesimam partem musto ad- 3
miscent et gypsi quinquagesimam. post tertiam deinde
5 diem fortiter commouent ac pollicentur non aetatem
solum uino, sed splendorem quoque coloris adferre.
oportet autem nona quaque die uinum moueri atque
curari uel, si tardius, undecima. frequens enim re-
spectus faciet iudicare, utrum uendenda sit species an
10 tenenda. quidam resinae siccae tritae uncias tres dolio
inmergunt et permouent et uina diuretica sic fieri
posse persuadent. mustum uero, quod per pluuias 4
frequentes leue est, sic curari debere iusserunt, quod
probari gustu ipsius poterit. omne mustum decoqui
15 iubent, donec pars eius uigesima possit absumi: melius
quoque fieri, si centesimam partem gypsi adicias: Lace-
daemonios uero eo usque decoquere, donec uini quinta
pars pereat, et quarto anno usibus ministrare. suaue 5
uinum de duro fieri docent, si hordeacei pollinis cya-
20 thos duos simul cum uino subactos mittas in uini
uasculo et hora una ibi esse patiaris. aliqui feces
uini dulcis admiscent. aliqui addunt glycyridiae siccae
aliquantum et utuntur, cum diu uasorum commotione
miscuerint. uinum quoque intra paucos dies optimi
25 odoris effici, si bacas myrti agrestis montanas, siccas
et tunsas mittas in cado et decem diebus requiescere

2 pro hoc tempore *i* || 3 aestate *S*, estate *E*, fiat. Aetate
VGT | ergo hac eius *G* || 6 solo *L* || 8 et si *E*, sed si *p* ||
9 uenda *L* | sint *E* | species *om. E* | aut *pro an E* || 10 siccae
om. E || 11 promouent *L* | dioretica *V* || 12 per *om. G* || 13 cici-
tari *E* | debere *incl. s* || 14 decoqui *L* || 16 partem *om. E* |
Lacedaemonii iacg || 19 ciatos *VS*, quiatos *PT*, quatos *G*,
cados *E* || 21 uasculum *G* | ibidem *E* | Alii *E* | aliqui — mis-
cuerint *om. p* || 22 glyciridiae *PLVTGi*, gliciridiae *S*, gliciri-
die *E*, liquiriscie *F*, glycirizae *a*, glycyrrhizae *cgs* (liquiritiae
Veg. a. v. 4, 9) || 23 aliquantulum *iacgs* || 24 miscuerit *V* ||
25 coloris *i* | agrestes *G* || 26 tonsas *E* | mittas *om. E* | cadum
EGacg, cabum *s*

- patiaris: tunc coles et utaris. uitis etiam flores arbutinae collectos in umbra siccare curabis. tunc diligenter tunsos et cretos habebis in uasculo nouo et, cum uolueris, tribus cadis unam floris mensuram, quam Syri choenicam uocant, adicies et superlines ⁵ dolium et sexta uel septima die aperies et uteris.
- 6 uinum fieri ad potandum suaue ita docent. feniculi uel satureiae singulorum congruum modum uino immergi atque turbari uel fructum, quem duae nuces pineae prodixerint, torrefactum et linteo ligatum mitti ¹⁰ in uasculo ac superlini et usui esse quinque diebus
- 7 exactis. uinum autem uelut uetus effici de nouello, si amygdala amara, absinthium, pini frugiferi gummen, fenum graecum simul frigas, quantum sufficere aestimaris, et pariter tundas et ex his unum cyathum per ¹⁵ amforam mittas: et magna uina conficies. si uero senseris peccatura, huic confectioni aloën, myrrham, croc magma singula modis aequalibus tunsa et in puluerem redacta cum melle miscebis et uno cyatho unam am-
- 8 foram condire curabis. anniculum quoque uinum ut ²⁰ longam simulare uideatur aetatem, meliloti unciam

3 tusos *PLGVT*, tu (*ras.*) sos *S* || 5 sirichinia *E*, siri *ST*, chynicam *P*, chenicam *LVTFi*, chiniam *S*¹, cinicam *S*², kynicam *G*, chenicam *a* | quam—uocant *om. p*, quam Syri (cabum, Graeci) choenicam uocant *habet s* | adicis *PLVSET*, adiciis *i* | superlines *E* || 7 ad potandam *omnes* | optimum et suaue *E* | dicent *PLV*, dicunt *TGiacs* || 8 satureia *L* | modium *SE* | uini *L* || 9 de nuce *E* || 10 pineae *L*, pinee *E* | produxert *G* || 11 in uasculum *G* | superliniri *Vacs* || 12 peractis *E* | autem *om. p* || 13 amigdala *PST*, amygdola *i* | absentium *PL*, absynthium *ia* | frugeri *G*, *om. i* | gumen *ag*, gummi *i*, semen *G*, comam *s* || 14 fricas *LVTG*, frangas *iag* | extimar *i*, estimas *E* || 15 ponderas *pro* tundas *G* | et his *G*, et unum ex his *E* | ciatum *PV*, quiatum *ST*, quatum *G*, sciatum *E* || 16 amfora *P* | et magna—curabis *om. p* || 17 myrram *V*, myrram *Gi*, mirram *E* | crocomagna *GE* || 18 modia *G*, singulis *pro* modis *E* | tusa *PLVG T*, tu (*ras.*) sa *S* || 19 ciato *S*, ciato *E*, ciatho *T* || 20 non *pro* ut *p*, uel *G* || 21 longa *L*, meliote *G*

unam, glycyridiae uncias tres, nardi celtici tantumdem,
aloes hepatices uncias duas tundes et cernes et in
sextariis quinquaginta cochlearia sex recondes et uas
pones in fumo. in album colorem uina fusca mutari, 9
5 si ex faba lomentum factum uino quis adiciat uel
ouorum trium lagenae infundat alborem diuque com-
moueat: sequenti die candidum reperiri. quod si ex
afra pisa lomentum adiciatur, eadem die posse mutari.
uitibus quoque hanc esse naturam, ut alba uel nigra, 10
10 si redigantur in cinerem uinoque adiciantur, ei unam-
quamque formam sui coloris possint inponere, ut ex ni-
gra fuscum, candidum uero reddatur ex alba, ea ratione
scilicet, ut combusti sarmenti cineris modii unius men-
sura mittatur in dolio, quod habebit amforas decem,
15 et triduo sic relictum post operiatur ac lutetur: album
uel, si ita uisum fuerit, nigrum reperiri quadraginta
diebus exactis. uinum quoque adserunt ex molli forte 11
sic fieri: althaeae, hoc est ibisci, folia uel radices aut
eius caulem tenerum decoctum mitti aut gypsum aut
20 ciceris cotulas duas aut cupressi pilulas tres aut buxi
folia, quantum manus ceperit, aut apii semen aut
cinerem sarmentorum, cui uis flammae corpus reli-

1 glycyridiae *P*, glyciridiae *LVTi*, glycuridiae *G*, gli-
ciridiae *S*, gliciridie *E*, liquiricie *F*, glycirizae *a*, glycyrhi-
zae *cgs* | untia *L*, om. *p* || 2 epatites *PGi*, epatici *a*, epaticum *E* |
hepatices uncias duas om. *p* | tundas *V*, tendis *p*, tundis *ceteri* |
et cernes om. *p*, et cernis *hab. ceteri* || 3 coelias *P*, coelia *L*,
cochlearia *VG* | recondis *V*², reconde *ceteri* || 4 ponis omnes |
colorem om. *p* | uinum *p* | musca *E* | mutari asserunt *ia*, asse-
runt *incl. cgs* || 5 si quis ouorum trium albuginem infundat
diuque *p* | audiat *L* || 6 obolum *L* | lagunae *PL*, laguenae *V*,
laguene *G*, lagene *T*, lagoenae *cgs*, albuginem *F* || 7 repperiri
PVF, repperiri sequenti die candidum. Quod *G* | quod si—mu-
tari om. *p* || 8 afara *E* || 10 imponantur *pro* adiciantur *p* | umo-
quoque *L*, uino quoque *E* || 11 possint om. omnes | ut—fuscum
om. *p* || 14 dolium *Ga* | decim *P* || 15 ex *pro* et *SE* | relic-
tur *P* | operietur *i* | acutetur *V*, aut lutetur *i* || 16 reppe-
riri *V* || 18 althaeae omnes | iuisci *G* || 19 eius—aut om. *E* |
gypsum *PS* || 20 pipulas *E* || 21 maius *L* || 22 cuius *pro* cui
uis *E* | flaminis *G*, flamma *E*

- 12 quit exile omni soliditate detracta. uinum uero eadem die ex austero limpidum atque optimum fieri, si grana piperis decem, pistacia uiginti adiecto modico uino simul conteras et in sex uini sextarios mittas diu omnibus ante commotis, tunc requiescere patiaris et coles usui mox futurum. item feculentum statim limpidum reddi, si septem pini nucleos in unum uini sextarium mittas diuque commoueas et paululum cessare patiaris: mox sumere puritatem colarique debere
- 13 et in usum referri. item quod Cretensibus oraculum Pythii Apollinis monstrasse memoratur. fieri enim sic candidum et sumere uetustatis saporem. schoe-nanthus uncias quattuor, aloës hepatices uncias quattuor, mastiches optimae unciam unam, casiae fistulae unciam unam, spicae indicae semunciam, myrrhae opti-mae unciam unam, piperis unciam unam, thuris masculi non rancidi unciam unam tundis uniuerſa et in tenuis-
- 14 simum puluerem cribro excutiente deducis. cum uero mustum ferbuerit, despumabis et omnia uuarum grana, quae feruor in summum regessit, expelles. tunc gypsi triti atque cribrati tres italicos sextarios mittes in

1 ea die *PLSTF*, die ea *V*, eo die *E* || 2 in limpidum *i* || 3 'pistacia uiginti *om. p* | adiecta *E* | modio *PLSE* | uini *S*, uino cum *i* *suprascripto P* || 4 simul *om. E* | in sextarios uini *E* || 5 tunc *om. p* | patieris *G* || 6 ita *G* | limpidum *E*, in limpidum *a* || 7 in sextarium uini unum *S*, unum *om. E* || 9 debet *E* || 10 item uinum *SE* | quod *om. E* || 11 apollonis *LF*, apollini *S*, apollinis pithii *E* | enim *om. acgs* || 12 squinanthos *PLVGSEF*, squinantos *T*, squinarias *p*, si squinanthos *cgs*, si squinantos *ia* || 13 epatites *PVGSTFi*, epaticae *cgs*, epaticum *E*, epatici *a* | hepat. unc. *om. p* || 14 mastices *PLVGS TFi*, masticum *E*, mastici *ceteri* | obtimae *P*, optime *T*, optimum *E*, optimi *cgs* | casiae — unam *om. S*, in marg. *V* | unciam — rancidi unciam unam *om. i* || 15 unam, piperis unciam unam, spicae *Gacgs* | untiam unam pro indicae *L* | semiunciam *SE* | mirrae *L*, mirrae *GE*, mi (ras.) rrae *V*, murre *F* || 16 piperis unciam unam hoc loco omittunt *Gacgs* || 17 radici *G*, unciam unam non rancidi *L* || 18 cribro *V* || 19 despumabis *G* | uberrum *E* || 20 feruens *Gi* | in unum *E* | reiecit *Eiacgs*, eressit in summum *p* || 21 mittis *omnes*

uini amforas decem, prius tamen partem quartam uini
condiendi in alia uasa transfundes et ita gypsum
adicies et dolium uiridi ac radicata canna per biduum
fortiter agitabis. tertia uero die ex supra scriptis 15
5 pulueribus quaterna cochlearia completa modestius in
denas uini amforas mittes et uini, sicut supra dictum
est, quartam partem, quam alibi defuderas, super-
adicies et dolium replebis et item diu agitare cura-
bis, ut specierum uis omne musti corpus inficiat.
10 tunc operies atque adlines relicto breui foramine, quo 16
aestuuantia uina suspirent. sed exemptis quadraginta
diebus et hoc spiraculum claudis et deinde, cum
libuerit, gustas. illud memento seruare prae ceteris,
ut, quotiens uinum mouetur, inuestis puer hoc aut
15 aliquis satis purus efficiat. linimentum quoque dolii
non gypso sed sarmentorum cinere debebis inducere.
item uinum, quod salutare contra pestilentiam sit et 17
stomacho prosit, fieri fertur hoc genere. in optimi
musti metreta una, antequam ferueat, tunsii absinthii
20 octo uncias linteo inuolutas demittes et exactis quadra-
ginta diebus curabis auferre. id uinum refundes lage-
nis minoribus et uteris. nunc condiunt primo amne 18
musti spumantis egesto, quibus moris est gypso uina
medicari. sed si natura lenius uinum est et saporis
15 umecti, in centum congiis duos gypsi sextarios misisse

1 quartam partem *E* || 2 transfundis *PLVGSETF* ||
4 dictis *S'ETp* || 5 quam terna *E* | coclearia *L*, coclearia
VGEa | modestius *om. p* || 6 denas *om. p* | mittis *PLVG*
SETFa || 7 diffuderas *Gacgs*, diffunderas *i* || 9 mixtum *pro*
musti *p* | corpus musti *E* || 10 adlinis *PLSETFi*, a (*ras.*) linis *V*,
illinis *p*, oblinies *cgs* || 12 deinde *om. p* | ut *pro* cum *cgs* ||
13 illud—inducere *om. p* | seruaris *G* || 16 debere *E* || 17 fit *E* ||
18 possit *G*, prosit *supra scripsit rec. man.* | fieri hoc genere
fertur *iacgs* | in *om. V* || 19 tusi *PLVG*, tu si *ST* | absenti *PF*,
absentio *L*, absinthi *V*, absintii *ST*, absynthii *a* || 20 lin-
theo *V* | inuolutos *G* | dimittis *PLVSETFi*, demittis *a* ||
21 refundis *omnes praeter G* | lagunis *PLF*, laguenis *VTG* ||
22 anne *S*, anno *E* || 23 modis *pro* moris *E* || 24 medicaris *LV*
leuius *Ea*, lentum *p* || 25 centum *om. F* | congiis centum *iacgs*

sufficiet. quod si uinum nascetur uirtute solidius, medietas abunde praedictis poterit satis esse mensuris.

ROSATVM SINE ROSA FIERI

- XV Nunc rosatum sine rosa facies sic. folia citri uiridia sporta palmea missa in musti nondum feruentis uase depones et claudes et exemptis quadraginta diebus melle addito ad modum rosati, cum placebit, uteris.

DE VINIS POMORVM.

- XVI Hoc mense omnia, quae locis suis leguntur, ex pomis uina conficies.

DE OENOMELLI.

- XVII Mustum de maioribus et egregiis uitibus post uiginti dies, quam leuatum fuerit ex lacu, quantum uolueris, sumes et ei mellis non despumati optimi quintam partem prius tritam fortiter, donec albescat, admiscebis et agitabis ex canna radicata uehementer. 2 mouebis autem sic per dies quadraginta continuos uel, quod est melius, quinquaginta, ita ut, cum moueris, mundo lintheo tegas, per quod facile confectio aestuabunda suspiret. post dies ergo quinquaginta munda manu purgabis, quodcumque supernatabit. in uasculo

1 nascitur omnes || 2 satis poterit *E* || 5 palmae *G* || 6 uasa *F* | deponis *PLVSETF* || 7 melle *om. E* | admodo *L* || 9 VINO *E* || 10 leguntur suis *E* || 12 DE YNOMELLI *PLVGS*, DE VINO MELLITO *E*, DE Oenomelli *i*, De oenomelli *acg*, de oenomelle *s* || 14 ex latum *E* || 15 sumis omnes praeter *G* | dispumati omnes praeter *V* et (in ras.) *G* | optimi *om. p* || 16 quartam *S*¹ | prius *om. p* || 17 admisces omnes | et ex *E* | radica *PL* || 18 continuos—quinquaginta *om. G* || 19 commoueris *G*, cum commoueris *p* || 20 lintheo *V* | confectius *E* | aestu abunda *S*¹, estu habundat *E*, aestu habunda *V*, aestuanda *i* || 21 respiret *S*¹ *E* | autem pro ergo *acgs* | munda manu *om. p* || 22 purgas omnes praeter *p* | et in uasc. *acgs*

gypso diligenter includis et ad uetustatem reseruas.
melius tamen, si in minora et picata uascula proximo 3
uere transfundas et gypsata diligenter operias et in
terrena et frigida cella recondas uel arenis fluuiali-
5 bus uel eodem solo uascula ex aliqua parte summergeas.
hoc nulla uitiatum aetate, si tam diligenter effeceris.

DE DEFVRTO, CAROENO, SAPA.

Nunc defrutum, caroenum, sapa conficies. XVIII
cum omnia uno genere conficiantur ex musto, modus
10 his et uirtutem mutabit et nomina. nam defrutum
a deferuendo dictum, ubi ad spissitudinem fortiter
despumavit, effectum est, caroenum, cum tertia per-
dita duae partes remanserint, sapa, ubi ad tertias 2
redacta descenderit: quam tamen meliorem facient
15 cydonea simul cocta et igni subposita ligna ficulna.

DE PASSO.

Passum nunc fiet ante uindemiam, quod africa XVIII
suevit uniuersa conficere pingue atque iucundum: et
quo ad conditum si utaris mellis uice, ab inflatione
20 te uindices. leguntur ergo uuae passae quam pluri-
mae et in fiscellis clausae iunco factis aliquatenus
rariore contextu uirgis primo fortiter uerberantur.
deinde ubi unarum corpus uis contusionis exoluerit, 2

1 et — reseruas *om p* || 3 transfundis *E* | operies *V* ||
4 uel arenis *om E* || 6 estate *E* | tamen *pro tam ps.* | effi-
ceris *E* || 7 DEFVRTO *PLVGSE* | CAROENA *L*, CARENO
V, caloeno *i* || 8 defrutum *PLGVSEF* | caloenum *i* | sapa
E || 10 defrutum *PGVSEF* || 12 dispumavit *F*, despumau-
erit *TEiacgs* | caloenum *i* || 13 remanserint *pro* descenderit *E* ||
15 cidonea *SEF*, cidonia *T*, cydonia *Giacgs* | ficulnea *EG*
acgs || 17 nunc *om. S¹E* || 18 consuevit *E* | et aequo *V*, et
quod ad *E*, et coad *F*, et quoad *ia* | et — conditum *om. p* ||
23 contusionis *E*, confusionis *i*.

cochleae subposita sporta conprimitur. hinc passum est, quicquid efluxerit, et conditum uasculo mellis more seruatur.

DE CYDONITE.

- XX Abiecto corio mala cydonea matura in breuissimas⁵ ac tenuissimas particulas recides et proicies durum, quod habetur interius. dehinc in melle decoques, donec ad mensuram mediam reuertatur, et coquendo piper² subtile consperges. aliter suci cydoneorum sextarios duos, aceti sextarium unum semis et mellis duos¹⁰ sextarios miscebis ac decoques, donec tota permixtio pinguedinem puri mellis imitetur. tunc triti piperis atque zingiberis binas uncias miscere curabis.

DE FERMENTO MVSTEORVM SERVANDO.

- XXI Ex nouo tritico purgato farriculum facies et¹⁵ musto sub pedibus raptο curabis infundere, ita ut modio farris lagenam musti adicias: deinde sole siccabis et item similiter infundes ac siccabis. hoc cum tertio feceris, panes ex eo breuissimos admodum facies musteorum et in sole siccatos uasculis nouis fictilibus²⁰ recondes et gypsabis: pro fermento, quo tempore anni musteos facere uolueris, hoc uteris.

1 cocleae *PV*, coclea *SE* | superposita *L* || 3 ore *E*, vicem *p* || 4 CIDONITE *VSE* || 5 cidonea *SETF*, cydonia *Giacs* || 6 et pro ac *LVF* | ac tenuissimas *om. Gp* | durum *om. i* || 9 conspergis *PLVGSETFia* | sucum *PLVGSEF* | cidoneorum *SEF*, cydoniorum *iacs* || 10 aceto *G* | unum *om. p* || 11 sextarios duos *E* | miscis *PLV*, misces *GSETF* || et pro ac *iacs* | decoques *L* || 13 zingiberis *PL*, gingiberis *VSETp*, uingiberis *F*, zinziberis *iacs* || 15 farreolum *SE* | et ex musto de sub *as*, et ex musto [de] sub *cg* || 17 laguna *P*, lagunaem *L*, laguenam *GV*, lagunam *F* || 18 infundis ac siccas *omnes* | hoc autem *SE* || 19 ex eo panes *V* || 21 recondis et gypsas *omnes*

DE VVA PASSA.

Vuam passam graecam sic facies. melioris acini XXII
et dulcis et lucidi botryones in ipsa uite torquebis
et patieris sponte marcescere, deinde sublato in um-
bra suspendes et uuam destrectam cum pones in uascu-
lis, substernes pampinos sicco algore frigentes et manu
conprimes et, ubi uas inpleueris, item pampinos addes
nihilo minus non calentes et operculabis ac statues
in loco frigido sicco, quem nullus fumus infestet.

10

DE HORIS.

October martium similibus umbris sibi fecit XXIII
aequari.

	Hora	I	pedes	XXV,
	hora	II	pedes	XV,
15	hora	III	pedes	XI,
	hora	IIII	pedes	VIII,
	hora	V	pedes	VI,
	hora	VI	pedes	V,
	hora	VII	pedes	VI,
20	hora	VIII	pedes	VIII,
	hora	VIII	pedes	XI,
	hora	X	pedes	XV,
	hora	XI	pedes	XXV.

3 ac lucidi SE | botryones VSE | uita L || inarescere iacgs |
inumbram V || 5 suspendis omnes | distrectam SETFGi, con-
strictam acgs | componis PLVGTF, componis SEps, cum
ponis iacg || 6 substernis omnes || 7 conprimis (conprimis) om-
nes | addis omnes || 11 octobris E | horis E || 14 habet in-
serit E || 15 pedes XIII G || 17 pedes V G || 18 pedes VI G

LIBER DVODECIMVS
SIVE
MENSIS NOVEMBER.

TITVLI.

- I De satione tritici, farris, hordei, fabae cum disciplina, de lenticula mature serenda, de lini semine.
- II De pratis nouis instituendis, ponendis uitibus et propagandis et circumfodiendis nouellis ac recidendis mergis. 10
- III De uinea ueteri in iugo uel pergula reparanda.
- IIII De putandis uitibus et arboribus locis tepidis et oliuetis et faciendo oleo.
- V De oliuetis ponendis et curandis aegris arboribus, corbibus, palis, radicis faciendis, oleo lau-
rino faciendo. 15
- VI De hortis: in eo de allio, ulpico cum disciplinis, de cepullis et plantis carduorum, de armoracea et cunela.
- VII De pomis: in eo de persico, de pinu, de prunis,
de castaneis cum omni disciplina et de pomis
aliorum mensum.
- VIII De apibus: in eo de mundandis ac muniendis
castris earum.

1 LIBER—NOVEMBER *om. codd.* || 4 TITVLI MENSIS NOVEMBRIS *codices et iags.* TITVLI—horis *om. c* || 5 I De satione—horis *om. E* || 6 disciplina sua *ia* || 15 curbibus *G* | radicis *PLVGT*, radicis *S* || 20 de prunis et pomis *L* || 21 de *omittunt omnes* || 22 mensuum *G*, mensium *SEags*.

- VIII Remedium uitibus, quae sine fruge luxuriant.
 X Remedium sterili uiti.
 XI De rosario ex paucis uirgulis instituendo.
 XII Ut uua usque ad uer reseruetur in uite.
 5 XIII De gregibus ouilli generis et caprini et pascendi ordine.
 XIII De glandibus legendis.
 XV De materie caedenda.
 XVI De transferendis arboribus maioris aetatis.
 10 XVII De oleo faciendo secundum Graecos et emendando.
 XVIII De oleo, ut liburnico simile fieri possit.
 XVIII Ut oleum sordidum purges.
 XX De oleo odoris horrendi.
 15 XXI De oleo rancido curando.
 XXII De condiendis oliuis.
 XXIII De horis.

DE SATIONE TRITICI, FARRIS, HORDEI, FABAE
 CUM DISCIPLINA, DE LENTICULA MATURE
 20 SERENDA, DE LINI SEMINE.

Hoc mense triticum seremus et far satione legi- I
 tima ac semente sollemni. iugerum utriusque seminis
 modiis quinque tenebitur. nunc et hordeum matu-
 rum adhuc seremus. in huius principio fabam spar-
 25 gimus, quae pinguiissimum uel stercoreatum desiderat
 locum uel uallem, quam sucus ueniens a summitate

1. 31 1 sine fine V || 4 De uua ut usque E | adueri G || 5 ouilli
 L V E, ouillis T, oliui G || 12 Oleum liburnico simile ia | simili G ||
 15 et emendando addunt ia || 16 condendis i. hunc titulum
 om. G || 19 CUM DISCIPLINA om. E | et de ic | MATUREAE
 SEREDA G | MATURE om. iac || 20 et de iac || 21 Novembri
 mense cgs || 22 ac semente sollemni incl. s | iugerum om. E ||
 24 in huius mensis principio S¹ || 25 diligit pro desiderat p ||
 26 et uallem E

- fecundat. primo seritur, deinde proscinditur et tunc sulcatur. occanda est large, ut tegi plurimum possit.
- 2 aliqui locis frigidis dicunt in fabae satione glebas non esse frangendas, ut per eas gelicidiorum tempore possint germina obumbrata defendi. satione eius generis, sicut opinio habet, non fecundatur terra, sed minus laeditur. nam Columella dicit agrum frumentis utiliorem probari, qui anno superiori vacuus fuerit, quam qui calamos fabaceae messis eduxit. pingue iugerum
- 3 sex modii occupant, mediocre amplius. spisso bene provenit: macrum locum nebulosumque non patitur. curandum praecipue, ut luna quinta decima seratur, si adhuc ictum solis reperiens non sensit. aliqui dicunt quartam decimam potius eligendam. sanguine caponis Graeci adserunt fabae semina macerata herbis aduersantibus non noceri. aqua pridie infusa citius nasci, nitrata aqua respersa cocturam non habere difficilem. nunc seritur prima lenticula, sicut februario mense narratum est. hoc etiam toto mense poterit lini semen aspergi.

20

DE PRATIS NOVIS INSTITVENDIS, PONENDIS
VITIBVS ET PROPAGANDIS ET CIRCVMFODIEN-
DIS NOVELLIS AC RECIDENDIS MERGIS.

- II In huius maxime principio possumus instituere noua prata more, quo dictum est. hoc etiam toto mense locis calidis et siccis uel apricis erit uitium celebranda positio. nunc et propago iure ducetur et

1 fecundet *GT iacgs*, fundat *F* | tunc *om. L* || 3 glebas-satione *om. E* || 4 gelicidiarum *PLVGSF i* || 5 gramina *i* || 7 colomella *P* || 8 superiore *GFacgs* || 9 pingue *om. p* || 11 Macrum uero *T* | solum *pro* locum *iacgs* || 12 Curandum est *acgs*, Curandumque *E* || 13 sed *pro* si *E* | Alii *S¹* || 17 nasci *om. E* | intrata *E* || 23 NOVIS *E* | MERGIS *om. L*, AC RECIDENDIS MERGIS *om. iac* || 24 maxime mensis *a*, maxime [mensis] *cgs* || 26 uel apricis *om. p*.

locis frigidis nouellas uites et arborum plantas circumfodere atque operire conueniet et ante idus. nunc mergus, hoc est propaginis curuatura, post triennium, quam pressa fuerat, recidetur a uite.

6 DE VINEA VETERI IN IUGO VEL PERGVLA REPARANDA.

Nunc ac deinceps uinea uetus, quae in iugo est III uel pergula, si robusto et integro trunco sit, ablaqueata fimo satietur et angustius putata inter quartum et tertium pedem a terra uiridissima parte corticis acuto ferramenti mucrone feriatur ac fossa frequentius incitetur. nam, sicut adserit Columella, ex eo loco germen plerumque producit et ueniente uere fundit materiam, qua uitis reparetur antiqua.

15 DE PVTANDIS VITIBVS ET ARBORIBVS.

Nunc putatio autumnalis celebratur in uitibus III et arboribus, maxime ubi inuitamur tepore prouinciae. et putantur oliueta. et oliua, cum uaria coeperit esse, colligitur, ex qua primum fiet oleum. nam cum tota nigrescit, quod speciei merito posterauit, fundendi ubertate compensat. est utilis olearum putatio ceterarumque arborum, si loci patitur disciplina, ut decisis cacuminibus rami fluentes per latera prona fundantur. quod si regio insolens et incustodita

2 conueniet; et ante Idus nunc *Vs* || 3 hoc *om. p* | posttriennium *G* || 4 fuerit *i* || 5 IN PERGULA *E* || 7 ac *om. G* | deinde *E* | in *om. E* || 8 per singula *pro* pergula *L* | uel pergula, si *om. p* || 9 sanetur *E* | angustius *L* || 10 a *om. PLVSET* || 11 ferramento *L* || 12 colomella *P*, sicut Columella dicit *E* || 13 plurimum *i* || 14 pro uere *E* | repatur *L* | antiqua *om. p* || 15 VITIS *P* | UEL *G* | locis temperatis et reliquis *addunt* *i* ac || 17 ubi *om. V¹* | tempore *E* || 19 fit *i* || 20 nigrescet omnes *praeter GSE* | spei *a* || 23 decissas *E* || 24 in custodito *E*

contigerit, agendum prius toto arboris corpore ab inferiore parte purgato, ut altitudine animalium supergressa modus transcendatur iniuriae et arbor iam spatio suo tuta curuetur.

DE OLIVETIS PONENDIS ET CVRANDIS AEGRIS ARBORIBVS.

V Nunc etiam locis calidis ac siccis regionibus oliueta ponuntur, sicut februario disputatum est. amat haec arbor arduo locorum situ mediocriter ab umore suspendi, scalpi adsidue, laetaminis ubertate pinguescere, feracibus uentis frequenter agitari. hoc etiam mense oleis sterilibus, quae supradicta sunt, remedia faciemus. nunc et corbes et pali et ridicae bene fieri possunt. etiam nunc locis temperatis est laurini olei iusta confectio.

15

DE HORTIS.

VI Hoc mense allium bene seritur et ulpicum terra maxime alba fossa et subacta sine stercore. sulcos in areis facies et semina in locis altioribus pones quattuor digitis separata neque altius pressa. sarcubus frequenter, inde plus crescent. si capitatum facere uolueris, ubi coeperit caulis prodire, proculca: ita sucus reuertetur ad spicas. fertur, si luna sub terris posita seratur et item sub terris luna latente uellatur, odoris foeditate cariturum. uel paleis condita allia uel fumo suspensa durabunt. nunc et ce-

3 arbor *PLVF*, arbor in spatioso tuta *G*, arbor *ceteri* || 4 curetur *Fiacgs* || 6 et reliquis *addunt iac* || 9 arbor *PLGS VF*, arbor *ceteri* | mediocri *E* || 11 clementer *LVGS²TFiacgs* || 12 feracibus *pro* sterilibus *p* || 13 scorbes *E* | radice *PLEF*, radices *VT*, redicae *S*, raedicae *G*, et ridicae *om. p* || 17 et ulpicum *om. p* || 18 sine *om. G* || 22 coeperint *V* | caules *V²*, culis *F* | prosulcas *G* || 23 ita *om. iacgs* | sucos *V*, sulcus *E*

pulla seri potest et carduorum planta disponi et armoracea seritur et cunela.

DE POMIS.

Hoc mense locis calidis, ceteris uero ianuario VII
 5 persici ossa in pastinatis areis sunt ponenda binis a
 se pedibus separata, ut, cum ibi plantae excreuerint,
 transferantur. sed ossa ponantur acumine deorsum
 uerso et non amplius quam duobus aut tribus palmis
 obruantur. ossa uero, quae ponenda sunt, aliqui sic-
 10 cata prius paucis diebus cineris mixtione terra soluta
 in qualis reseruant. ego uero usque ad serendi tem-
 pus sine ulla cura saepe seruauī. locis quidem qua- 2
 libuscumque proueniunt. sed et pomis et frondibus
 et durabilitate praecipua sunt, si caelum calidum,
 15 solum harenosum et umidum sortiantur: frigidis uero
 et maxime uentosis, nisi obiectu aliquo defendantur,
 intereunt. dum tenera sunt germina, saepe herbis
 circumfossa liberentur. bimam plantam recte trans-
 feremus scrobe breui. nec a se longius statuendae
 20 sunt, ut inuicem se a calore solis excusent. abla- 3
 queandae sunt per autumnum et suis stercorandae
 foliis. putanda persicus in eo est, ut arida et putria
 tantum uirgulta tollantur: nam si quid uiride resece-
 mus, arescit. languenti arbori ueteris uini feces aquae
 25 mixtas oportet infundi. adfirmantibus Graecis persi-
 cus scripta nascetur, si ossa eius obruas et post sep-
 tem dies, ubi patefieri coeperint, apertis his nucleos
 tollas et his cinnabari, quod libebit, inscribas. mox

1 potest—cunela *om. p* | carplanta *E* || 3 De persicis *E*² ||
 5 pastinis *G* | bonis *L* || 6 Et *pro ut i* || 7 transferatur *PLV*¹*G* ||
 8 digitis *pro palmis acg* || 12 curauī *S*¹*E* || 18 circumfusa *E* ||
 Binam *E* || 19 ne *PLT*, neque *SEF* | longe *i acgs* || 22 edem *E*,
 autumno *acgs* | putrida *VFEi**gs* || 23 recensemus *E* || 24 ue-
 teri *G* || 25 gregis *L* || 26 obrues *T* | 26 sex dies *T*, dies VII
Gicgs

- ligatos simul cum suis ossibus obruas diligentius ad-
 4 haerentes. genera eorum sunt haec, duracina persica,
 praecoqua armenia. si haec arbor ardore solis inare-
 scit, frequenti adgestionem cumuletur, uespertino iunetur
 umore, obiectis defendatur umbraculis. iuuat in ea
 et spoliū serpentis adpendi. nunc iam contra prui-
 nas sterco ingratatur persico uel feces uini cum aqua
 permixtae uel, quod magis prodest, aqua, in qua faba
 5 decocta est. si uermes persicus patitur, cinis eos
 amurcae mixtus extinguet uel bouis urina cum aceti
 10 tertia parte confusa. si poma caduca sunt, nudatae
 radici eius uel trunco lentisci aut terebinthi cuneus
 adfigetur uel terebratae in medio palus salicis in-
 primetur. si poma rugosa creabit aut putrida, circa
 imum truncum cortex recidatur et, cum inde modicus
 15 umor effluerit, argilla uel paleato luto plaga rete-
 6 gatur. magna poma persicus adfert, si florenti per
 triduum ternos sextarios caprini lactis ingresseris.
 contra uitia persici proficit spartum ligatum uel spar-
 tea suspensa de ramis. mense ianuario uel februario
 20 locis frigidis, nouembri calidis persicus inseratur,
 maxime circa terram surculis plenioribus et prope
 arborem natis. nam cacumina uel non tenebunt uel
 diu durare non poterunt. inseritur in se, in amygdalo,
 in pruno: sed armenia uel praecoqua prunis,
 duracina amygdalis melius adhaerescunt et tempus

2 genera—Armenia om. p, incl. gs | duracina—haec om.
 PLG, in margine habet V omisso praecoqua, quod etiam in i
 desideratur | Armenia duracina praecoqua T || 3 praecoqua Persica
 gs, praecoqua, persica ac | marcessit F || 5 iuuat—adpendi
 om. p | in eam E || 7 uini aquae mixtae G || 8 prodeest P ||
 9 eius L || 10 extinguit iacgs || 13 adficetur PL, adfigitur VG,
 affigetur S, affigitur Eicgs || 14 putria LEG || 16 plaga rete-
 teguatur E || 17 florenti—contra om. E || 18 trium L || 19 uel
 om. SE || 21 calidis locis E || 22 plenioribus E || 23 Nunc
 pro nam L || 24 potuerunt S, non poterunt durare T | in se
 om. L | amygdalo VS || 25 persica pro praecoqua i || 26 amig-
 dalis VS.

aetatis adquirunt. mense aprili uel maio locis cali- 7
dis, in Italia uero utroque exeunte uel iunio persicus
inoculari potest, quod inplastrari dicitur praeciso super
trunco et inplastratis pluribus gemmis more, quo dic-
tum est. persicus rubescit, si platano inserta figatur. 8
duracina seruantur condita muria et oxymelle uel de-
tractis ossibus ficorum more in sole siccantur ac pen-
dent. item saepe uidi detractis ossibus duracina melle
condiri et saporis esse iucundi. item bene seruantur,
10 si umbilicum pomi gutta picis calentis obpleueris, ut
sic sapae innatare cogantur uase concluso.

Pinus creditur prodesse omnibus, quae sub ea 9
seruntur. pinum seremus nucleis suis calidis et siccis
regionibus mense octobri uel nouembri, frigidis et
15 umectis februario uel martio. amat locum gracilem,
saepe maritimum. inter montes et saxa uastior et
procerior inuenitur, uentosis et umidis arborum fiunt
incrementa laetiora. sed siue montes uelis conserere
seu spatia quaecumque, haec huic generi deputabis,
20 quae alteri utilia esse non possunt. exarabis ergo 10
ea loca diligenter atque purgabis et frumenti more
semen asperges ac leui sarculo curabis operire: nec
enim plus quam palmo debet abscondi. defendenda
est tenera arbor a pecore solum, ne calcetur inualida.
25 proficies, si nucleos aqua ante triduum macerabis.
aliqui dicunt fructum pineum translatione mitescere: 11

3 quod *om. L* | emplastrari *acgs* || 4 inplastratis *Si*, em-
plastratis *acgs* | geminis pluribus *E* || 5 plantatio *E* | inserta
om. E | figitur *G* || 6 oximelle *V* (i in ras.) *SEi* || 7 ficum *E* ||
9 iocundi *GE* || 10 pici *G* | gutta *om. E* | impleueris *E* ||
11 saepe *G*, sepe *V²F* | recluso *E*, et uase claudas *p* || 12 De
Pinu (pinu) *ins. iac* | prodesse *P* || 13 ponuntur uel seruntur *E*,
sunt *p* | cum nucl. s. *E* || 15 humidis *E* || 17 Ventosi *E* | humec-
tis *T*, humidis locis *SE* || 18 uel pro uelis *E* || 19 seu *om. E* ||
spartia *PLV* || 20 quae—purgabis *om. E* || 22 semine *F* | aspar-
gis *PLVF*, aspergis *Sa*, aspgis *ET*, asperges *Gicgs* || 24 so-
lum *om. iacgs* | ne laceretur *F*, ne calc. inual. *om. p* || 25 pro-
ficiet *VSEicgs* || 26 nitescere *E*

- sed plantas hoc modo procurant, ut prius multa semina in caliculis terra et fimo repletis obruant, quae ubi processerint, relicto eo, quod solidius est, auferunt alia: ubi iustum ceperit incrementum, trimam plantam cum ipsis caliculis transferunt, quibus fractis in scrobe indulgent radicibus largitatem. terrae tamen aequae stercus admiscet facientes straturam alterno ordine subinde crescentem. seruandum est tamen, ut radix eius, quae una et directa est, usque ad summitatem suam possit integra et inlaesa transferri. putatio nouellae pini arbores tantum promouet, quod expertus sum, ut, quae speraueras incrementa, duplicentur. nuces pineae usque in hoc tempus in arbore esse possunt et maturiores legentur. prius tamen legendae sunt, quam patescant. nuclei nisi purgati durare non possunt. tamen aliqui in uasis fictilibus nouis et terra repletis cum testis suis missos adserunt custodiri.
- 13 Pruna si ossibus serantur autumnus, mense nouembri solo putri et subacto duobus palmis obruantur. ossa eadem ponuntur et mense februario. sed tunc prius lexiuo sunt maceranda per triduum, ut cito germinare cogantur. ponuntur et plantis, quas sumimus ex codice mense ianuario exeunte uel februario circa idus radicibus fimo oblitis. gaudent loco laeto et umido: caelo tepido melius proferuntur, tamen 14 queunt et frigidum sustinere. locis lapidosis et glareosis, si iuuantur laetamine, excusant, ne poma

1 plantis *G* || 3 processerant *E* | aut ferunt *G*, auferunt. Aliqui iustum ubi *E* || 4 coeperit omnes praeter *s* | trimam *E* || 6 scrobem *G*, scrobes *SE* | tamen terre *E* || 7 equae *FEiacgs* | stercorata *pro* straturam *E* || 9 ima *p* || 13 pineae *L* | et usque *iacgs*, usque in hoc tempus *om. p* | in arborem *E* || 15 putrescant *Ep* | qui nisi *p* || 19 De Pruno (pruno) *ins. iac* | Prune *E* || 21 ponantur *iacgs* || 22 lexiuo *PLG*, lexiuo *F*, ex libero *E*, lexiuo *acgs* | ponenda et maceranda *E* || 23 plantae *Es* || 24 sumemus omnes | ex cortice *V*, ex cortice uel codice *F* || 26 perferuntur *PF*, perfruuntur *Tp* || 28 si *om. PLVSTEG* | in *pro* ne *G*

caduca et uermiculosa nascantur. extirpandae sunt suboles a radice exceptis rectoribus, quae seruabuntur ad plantas. si languida pruni arbor est, amurca cum aqua aequaliter temperata radicibus debet infundi uel bubulum lotium solum uel humanum uetus cum duabus aquae partibus mixtum uel cineres ex forno aut maxime sarmentorum. si poma decurrant, oleastri epiurum terebratae infige radici. uermes eius atque formicas, rubrica cum pice liquida si adlinatur, 10 extinguet, sed modestius propter arboris noxam, ne idem faciat remedium, quod uenenum. iuuatur frequenti umore et adsidua fossione. mense martio extremo prunus inseritur melius trunco fisso quam cortice uel mense ianuario, antequam incipiat gummine lacrimare. inseritur in se et persicum recipit 15 uel amygdalum uel malum, sed eam degenerem reddit et paruam. pruna siccantur in sole per crates loco sicciore disposita. haec sunt, quae damascena dicuntur. alii in aqua marina uel in muria feruente recens 20 lecta pruna demergunt et inde sublata aut in forno tepido faciunt aut in sole siccari.

Castanea seritur et plantis, quae sponte nascuntur, et semine. sed quae plantis seritur, ita aegra est, ut biennio de eius uita saepe dubitetur. serenda 25 est ergo ipsis castaneis, hoc est seminibus suis mense nouembri et decembri, item februario. eligendae sunt

2 soboles *E* || 3 arbor pruni *E* || 5 stercus bubulum *p* | lotium *G*, locium *i* || 6 partibus aquae *SE* || 7 furno *VS²TE* *iacgs* et sic saepius | aut *om. cgs*, et max. *hab. i* || 8 oleastrae *L*, oleaster et *E* | epiurum *PSGFⁱ*, epyrum *V*, pirum *LET*, cuneum *a* | infige *E* || 9 adlinatur *E* || 14 incipiant *S²* | gummæ *S¹*, gumme *E*, gumen *Piacgs* || 15 lacrimae *E* | inseritur autem *T* | in persico et amygdalo et malo *p* || 16 amigdalum *VS* || 18 sicciore *E* | dispositas *G*, deposita *i* || 19 ut *pro* uel *F* | in muria *om. F*, [in] muria *hab. cgs*, aqua *pro* muria *p* | recentia *E*, recenter *a* || 20 lecta *om. E* || 21 aut sole *L* | siccare *V¹S¹E* || 22 De Castanea (castanea) *ins. iac* | nascantur *F*, *om. E* || 25 ergo *om. G* | castaneis suis *p* | mense *om. p*

- castaneae ad ponendum recentes, grandes, maturae:
 18 quas si nouembri mense ponamus, facilem se prae-
 sentia fructus ipsius praestat. si uero februario pone-
 mus, ut usque tunc duret, ita faciendum est. in um-
 bra castaneae siccentur expansae. tunc in angustum ⁵
 et siccum locum translatae cumulum faciant et eas
 omnes fluuiialis harena diligenter operiat. post dies
 triginta eas remota harena in aquam frigidam mittis.
 quae sanae sunt, merguntur: supernatat, quaecumque
 uexata est. item quas probasti, similiter obruis et ¹⁰
 post triginta dies aequae probas. hoc cum tertio fece-
 ris, usque ad ueris initium serere debebis, quae man-
 19 serint inlibatae. aliqui in uasculis seruunt harena
 pariter missa. amant solum molle et solutum, non
 tamen harenosum. in sabulone proueniunt, sed hu- ¹⁵
 mecto. nigra terra illis apta est et carbunculus et
 tofus diligenter infractus. in spisso agro et rubrica
 uix prouenit: in argilla et glareas non potest nasci.
 diligit caeli statum frigidum, sed et tepidum non
 recusat, si humor adsenserit. delectatur cliuis et opa- ²⁰
 cis regionibus ac maxime in septemtrionem uersis.
 20 pastinari ergo locus debet, qui huic destinatur
 arbusto, altitudine pedis unius semis uel duorum
 uel totus aut sulcis in ordinem destinatis aut certe
 aratris resolui hinc inde findentibus: qui fimo satia- ²⁵
 tus ac redactus in puluerem castanearum semen acci-
 21 piat non amplius pedis dodrante demersum. unicui-
 que semini propter notam surculus debet adfigi. ipsa

1 ad serendum *p* | recentes *om.* *E* || 2 ponemus *G*, seramus
iacgs | facilem sepe praestant (*ras.*) fructum. Si *V* | prae-
 sentia *om.* *p* || 3 uero *om.* *G* | ponimus *G*, ponamus *iacgs*
 4 durent *Eicgs* || 6 cumulatæque diligenter fluuiiali arena ope-
 riantur *p* | faciunt omnes praeter *E* || 8 in aqua frigida
 10 uexata sunt *G* | obrues omnes || 11 iterum probatis *p*
 17 tophus *E* | rubrico *E* || 19 diligunt *p* | et *om.* *G* || 22 de-
 stinetur *G* || 23 unius et semis *E* || 24 totius *G*, uel totus aut
om. *p* | uel sulcis *s* || 27 pedes *L*, pedum *E*, *om.* *F*

semina singulis locis simul terna uel quina ponantur
et inter se quattuor pedum spatio separantur. quibus
transferre placuerit, bimas plantas transferre debebunt.
locus tamen deductoria liquoris accipiat, ne
5 humor insidens limo germen extinguat. cui placet,
potest castaneae in propaginem ducere ima uirgulta,
quae in radice nascuntur. nouum castanetum circum-
fodi debet adsidue. mense martio et septembri in-
crementum maius acquirit, si putationibus adiuuetur.
10 castanea inseritur, sicut probaui ipse, sub cortice 22
mense martio uel aprili, tamen genere utroque re-
spondet. potest et inoculari. inseritur in se et in
salice, sed ex salice tardius maturat et sit asperior
in sapore. castaneae seruantur uel in cratibus dispo-
15 sitae uel intra sabulonem, ne inuicem tangantur in-
mersae uel in uasculis fictilibus nouis conditae et
loco siccior defossae uel inclusae uirgeis ex fago
receptaculis et lūtatae, ut spiracula non relinquant,
uel hordei paleis minutissimis obrutae uel palustri
20 ulua figuratis densioribus sportis reclusae.

DE POMIS ALIORVM MENSVM. Hoc mense 23
locis calidis ac siccis regionibus agrestium pirorum
plantas ponimus, quas postea possimus inserere, et
malorum uel mali punici et cydonei et citri et me-
25 spili, fici, sorbi, siliquae et plantas agrestis cerasi
post inserendas et mori tales et amygdali semina

1 simul *om. p* | uel—pedum *L² in rasura* || 2 separan-
tur *V* || 3 binas *E* | transferant. Locus *p* || 5 Quibus *E* || 6 pro-
pagine *G*, propagationem *E* | una *E* || 7 castaneum *LG S¹ EF* ||
8 mense *om. p* | septembris *G* | Maius acquirit incrementum *E* ||
9 acquiris *i* || 10 in se *pro ipse SETG* || 11 tamen—in se *om. p* |
germine *T* | utrique *S² in margine* || 12 et ante inoc. *om. V¹* || 13 sed
in salice *p* | maturat—sapore *om. p* || 14 dispositae—obrutae *om. p* ||
15 inter *G*, in *E* || 16 condite *P* || 19 obruta *G* || 20 uua *E* || 21 DE
—MENSVM *om. TF*, DE Pomis aliis *i*, DE pomis aliis *ac* ||
22 regionibus *om. p* || 23 possemus *PLV* || 24 malorum uel
om. p | cidonei *GSET*, cydonii *Fiacgs* | cytri *PLV* || 25 spici
pro fici G | agrestes *E* || 26 post *om. S¹E* | amygdali *VS*

et nuces iuglandes, si in seminariis, quo dictum est more, pangantur.

DE APIBVS.

VIII Huius mensis initio apes ex tamarici floribus reliquisque siluestribus mella conficiunt: quae aufe-
renda non sunt, quia seruantur hiberno. eodem mense sordibus liberandi sunt aluei, quia tota hieme eos mouere aut aperire non possumus. sed haec die aprico tepidoque facienda sunt, ut pennis maxime auium maiorum, quae habent rigorem, uel aliquo simili omnia
interiora mundentur, quo manus non ualebit adtingere. tum rimas omnes, quae sunt extrinsecus, luto et fimo bubulo mixtis linamus: et insuper genestis uel aliis tegumentis similitudinem porticus imitemur, ut possint a frigore et tempestate defendi.

REMEDIVM VITIBVS, QVAE SINE FRVGE LVXVRIANT.

VIII Locis calidis et apricis uites, quae fructu carent, fronde luxuriant et pauperiem fetuum compensant ubertate foliorum, nunc pressius putare conueniet, frigidis uero mense februario. si permanebit hoc uitium, circumfossas harena fluuiali uel cinere debemus adgerare. quidam lapides inserunt inter flexuosa radicum.

1 co *P*, quod *L*, quo dictu more *E* || 2 panguntur *PLV* in *ras.*, *GT* || 4 tamarisci *i acgs* || 8 uel *E* | decet *pro* possumus *acgs* || 9 et *pro* ut *i acgs* | pinnis *PLF*, pinguis *p*, om. *E* | malorum *P* || 12 tunc *E* | omnes rimas *SE* || 13 liniamus *E* | genistis *G* || 14 imitentur *i* || 17 LVXVRIANTVR *E* || 19 ubertati *E* | putare pressius *F i acgs* | Frigidos *V* || 21 mense om. *p* || 22 harenas fluuiales uel cineres debemus aggerare *V*, arenam fluuialem uel cinerem debemus aggregare *E*, debemus aggregare *p*, aggerare *G* || 23 fluxuoso *L*, fluxuosa *GE*

REMEDIUM STERILI VITI.

Hisdem temporibus et locis uitem, quae sterilis X
 fuerit, Graeci ita praecipunt esse curandam. trunco
 eius fissio lapidem adserunt includendum et ibi urinae
 5 ueteris humanae quattuor cotulas circa truncum de-
 bere suffundi, ut ad radices instillatio ipsa descendat.
 tunc adiciendum laetamen terra admixta et circa ra-
 dices solum omne uertendum.

DE ROSARIO EX PAUCIS VIRGVLIS
 INSTITVENDO.

10

Quamuis mense februario sint conserenda rosaria, XI
 tamen locis calidis, apricis atque maritimis hoc etiam
 mense poterimus instituere roseta. quae si indigus
 plantarum uolueris ex paucis uirgulis habere copiosa,
 15 quaternorum digitorum surculos gemmantes cum geni-
 culis suis debebis excidere, in modum propaginis ster-
 nere, stercore ac rigationibus adiuuare: ubi anni aeta-
 tem compleuerint, pedis spatio inter se transferre
 disiunctos atque ita solum, quod huic generi deputa-
 20 bis, implere.

VT VVA VSQVE AD VER RESERVETVR
 IN VITE.

Graecis adserentibus, ut uuam serues in uite XII
 usque ad ueris initia, circa ipsam uitem, quae fructu

1 STERILIS VITIS *E* || 2 Isdem *E* || 4 fixo *E* | inserunt *S* |
 ubi *G* || 6 diffundi *Vi* | instillationem *G* || 7 adiciendam
 terram laetamine admixto *S*, adiciendum terram laetamine ad-
 mixto *E*, adicienda est terra admixta laetamine *a*, terra lae-
 tamen admixta *ceteri* || 9 DE *om. E* | VIRGVLIS *PVGE*,
 uirgultis *ia* || 13 instituere poterimus *E* | rosaria *p* | indi-
 guus *G*, in digitis *E* || 14 uirgultis *E* || 15 germinantes *E* |
 genuculis *L* || 16 et in modum *Eia*, [et] in modum *cgs* | ster-
 corare *p*, et stercore *a*, [et] stercore *cgs*, *om. F* || 18 pleue-
 rint *F* | ferre *E* || 19 disiunctos *om. p* | disputabis *L* || 21 De
 uua, quae *a* | UERE *G* || 24 ad ueris *om. L*

- plena est, loco umbroso scrobem fodies altitudine trium pedum, latitudine duorum et mittes sabulonem, et ibi calamos figes, in quibus retorquebis adsidue sarmenta fructibus plena et inlaesis botryonibus adligabis, ut solum non contingant, et cooperies, ut imber 5
 2 eo penetrare non possit. item Graecis docentibus uuas uel poma in uite aut arbore si diu seruare uolueris, uasculis clausa fictilibus ab ima parte pertusis diligenter a summo tecta suspende, quamuis poma et gypso cooperta in longam seruentur aetatem. 10

DE GREGIBVS OVILLI GENERIS ET CAPRINI.

- XIII Hoc mense agnorum prima generatio est. sed agnus statim natus uberibus maternis admouendus est manu. prius tamen exiguum lactis, in quo spissior est natura, mulgendum, quod pastores colostram uo- 15
 cant: namque hoc agnis, nisi auferatur, nocebit. ac primo per biduum natus cum matre claudatur. tunc septis obscuris seruetur et calidis: ita secluso paru-
 2 lorum grege matricem mittantur in pascua. sufficiet autem, priusquam procedant matres mane et cum 20
 saturae reuertuntur ad uesperam, agnis ubera hau-
 rienda permittere. qui donec firmentur, intra stabulum furfuribus uel medica herba uel, si est copia, farina hordei pascantur ingesta, donec conceptum

2 mittis omnes praeter G || 3 figis omnes praeter G | retorques PLVSETFi || 4 sarmenta om. E | botryonibus VS || 5 imbre penetrari G || 7 uuas in uite aut poma in arbore acgs uel in arbore T || 8 fictilibus clausa E || 9 assumo P | tecto V || 11 OVILLI GE, ouili i | ET PASCENDI ORDINE addit E || 13 manibus pro maternis G | admouendus est. manu omnes praeter Gs || 14 latus G || 15 mulgendum est cgs | colostrum SE || 16 haec i | offeratur P, auferantur T || 18 obscurioribus G | seruetur in calidis L | item p | sole clauso pro secluso G || 19 matres Ep | mutantur G, om. E || 20 matricem editiones || 21 reuertentur E || 22 permittent E | in terra pro intra E || 23 si farinae hordei est copia p || 24 in tecta pro ingesta E | concepto paulisper robore s, robor V

paulisper robur aetatis pascuum matribus possit habere commune.

DE PASCENDI ORDINE. Pascua ouillo generi 3
utilia sunt, quae uel in noualibus uel in pratis siccio-
ribus excitantur: palustria uero noxia sunt, siluestria
damnosa lanatis. salis tamen crebra conspersio uel
pascuis mixta uel canalibus frequenter oblata debet
pecoris leuare fastidium. nam per hiemem, si penu-
ria est feni uel paleae, uicia uel faciliior uictus ulmi
seruatis frondibus praebetur aut fraxini. aestiuus 4
mensibus pascantur sub lucis initio, cum graminis
teneri suauitatem roris mixtura commendat. quarta
hora calescente potus puri fluminis aut putei prae-
betur aut fontis. medios solis calores uallis aut
arbor umbrosa declinet. deinde ubi flexo iam die ar-
dor infringitur et solum primo imbre uespertini roris
humescit, gregem reuocemus ad pascua. sed canicu- 5
laribus et aestiuus diebus ita pascendae sunt oues, ut
capita gregis semper auertantur a solis obiectu. hieme
autem uel uere nisi resolutis gelicidiis ad pascua pro-
dire non debent: nam pruinosa herba huic generi
morbos creabit. ac tunc semel aquare sufficiet. grae-
cas oues sicut asianas uel tarentinas moris est sta-
bulo potius nutrire quam campo et pertusis tabulis so-
lum, in quo claudentur, insternere, ut sic tuta cubilia
propter iniuriam pretiosi uelleris umor reddat elabens.
sed tribus per annum totum diebus aprico die lotas 6

1 pastum *S¹E* | cum matre *E* | possint *icgs*, *om. p* || 3 titu-
lum hoc loco *om. E* | ouillo *i* || 5 Plaustraria *E* || 6 scalis *V* | re-
persio *i* || 8 penuria *P* | faenum *LVG*, foenum *iacs* || 9 palea
iacs | uel uicia omnes praeter *G*, qui paleae. uel uicia habet. ||
10 fraxi *PLVF*, frax in *E* || 12 mixturam *G* || 14 solis ardo-
res aut *p* || 15 arbor infrinatur *E* || 18 oues *om. G* || 19 semper
om. E | hieme uero *E* || 22 adquare *Fiacgs*, aqua *G* | aquare
semel *E* | DE OVIBUS GRAECIS *inserit S* || 23 asinas *Ei* |
terentinam *PLVSTF*, terentinas *G*, tarentianas *E* | est *om. E* |
potius stabulo *iacs*, stabulo et nutrire *om. p* || 25 instruere *E* ||
et sic *L* || 26 propter iniuriam *om. E* || 27 totum *incl. s*

oues ungere oleo oportebit et uino. propter serpentes, qui plerumque sub praesepibus latent, cedrum uel galbanum uel mulieris capillos aut ceruina cornua frequenter uramus.

- 7 DE CASTRIS. Nunc hirci admittendi sunt, ut 5
fetus primi ueris fouere possit exortus. sed caper eligendus, cui sub maxillis duae uidentur pendere ueruculae, magni corporis, crassis cruribus, breui plana-
que ceruice, auribus flexis et grauib, paruo capite,
nitido, spisso et longo capillo. ad ineundas feminas 10
et ante anniculum congruus, non autem durat ultra sexennium. capella similis corporis sed magnis ube-
8 ribus est legenda. non tamen ita multae caprae ut
oues una statione claudantur, quam luto et stercore carere conueniet. haedis supra lactis abundantiam, 15
edera et arbuti et lentisci cacumina sunt saepe prae-
benda. trimae educare optime possunt: quod tene-
riores matres generant, transigendum est. sed ultra
octo annos seruandae non sunt matres, quia genus
hoc longiore sterilesceat aetate.

20

DE GLANDIBVS COLLIGENDIS.

XIII Hoc tempore glandis legendae ac seruandae cura nos excitet: quod opus femineis ac puerilibus operis celebrabitur facile more bacarum.

3 mulieris *G* || 4 uramus *om.* *E* || 5 *Hunc titulum om.* *E* || 7 eligendus est *ias*, eligendus [est] *cg* | ueruculae *Lp*, uerriculae *S*, uerricule *E* || 8 planaue *SE* || 9 et cornibus grandibus addunt post grauib *SE* | caput *G* || 10 longuo *E* || 11 annum *p* | congruum *E* || 13 eligenda *FEcs* || 14 claudende *p* || 16 arbuta *E* | saepe *om.* *p* || 19 nutrices *E* || 20 longiori *i* | sterilesceat *PLVF* || 21 DE COLLIGENDIS GLANDIBVS *E* || 22 circa nos excitet opus. quod *E* || 23 pueribus operibus *L*, puerilibus studiis *i* || 24 facile *om.* *p*

DE MATERIE CAEDENDA.

Nunc materies ad fabricam caedenda est, cum XV
 luna decrescit. sed arbores, quae caedentur, usque
 ad medullam securibus recisas aliquamdiu stare pa-
 tieris, ut per eas partes umor, si quis in uenis conti-
 5 netur, excurrat. utiles autem sunt maxime hae. abies,
 quam gallicam uocant, nisi perpluatur, levis, rigida
 et in operibus siccis perenne durabilis. larex util-
 10 lima, ex qua si tabulas suffigas tegulis in fronte at-
 que extremitate tectorum, praesidium contra incendia
 contulisti: neque enim flammam recipiunt, aut car-
 bones possunt creare. quercus durabilis, si terrenis 2
 operibus obruatur et aliquatenus palis. aesculus aedi-
 ficiis et redicis apta materies. castanea mira soliditate
 15 perdurat in agris et tectis, et operibus ceteris inte-
 stinis, cuius solum pondus in uitio est. fagus in
 siccio utilis, umore corrumpitur. populus utraque,
 salix et tilia in sculpturis necessariae. alnus fabricae
 inutilis sed necessaria, si umidus locus ad accipienda
 20 fundamenta palandus est. ulmus et fraxinus, si sic-
 centur, rigescunt, ante curuabiles catenis utiles habentur.
 carpinus utillima, cupressus egregia, pinus nisi 3
 in siccitate non durans: cui contra celerem putredinem conperi in Sardinia hoc genere prouideri, ut

2 est *om. G* || 3 caeduntur *S*, ceduntur *EVF* || 6 sunt
 autem *LVGSETF* | hae maxime *iacs*, maxime *om. p* || 7 ni
 super pluantur *E*, nisi perluatur *icgs* || 8 per hyemem *pro*
 perenne *E* | DE LARICE ins. *G* | Larix editiones | ultima *T* |
 utilissima *iacs* || 9 sed *pro* si *E* | tegulis *om. p* || 10 incen-
 dium *E* || 11 flammam *om. E* || 12 creare possunt *iacs*, creant.
 Quercus *p* || 13 Aesculus *PLV*, esculis *E*, esclis *F* || 14 radi-
 cis *GT*, recidis *VE*, reduris *F*, ridicis *iacs* | et ridicis
om. p | alta *pro* apta *E* | materies *om. p* || 15 operibus internis,
 cuius *p* || 17 populus utraque *om. S¹E* || 18 et salix *acgs* |
 sculpturis *PT*, culturis *E*, sculpturis *acgs* || 19 Sed *pro* si *E* |
 ut accip. *V*, *om. p* || 20 parandus *E* || 21 catinis *G*, catenhis
Ei || 22 Caprinus *S¹EEFG*, carbinus *V* | ultima *T*, utilissima
iacs | carpinus utillima *om. p* | egregia; utillima *E* || 23 cele-
 rem *om. p* || 24 sardia *L*

excisae trabes eius aut in piscina qualibet anno toto mersae laterent post operi futurae aut harenis obruerentur in litore, ut adgestionem, qua tectae essent, alternis aestibus reciprocans fluctus ablueret. cedrus durabilis, nisi umore tangatur. quaecumque autem⁵ ex parte meridiana caeduntur, utiliores sunt: quae uero ex septemtrionali, proceriores, sed facile uitiantur.

DE TRANSFERENDIS ARBORIBVS MAIORIS AETATIS.

XVI Hoc mense locis siccis, calidis et apricis maiores arbores transferemus truncatis ramis, inlaesis radicibus, multo stercore et rigationibus adiuuandas.

DE OLEO FACIENDO SECVNDVM GRAECOS ET EMENDANDO.

XVII Graeci in conficiendi olei praeceptis ista iusserunt. tantum legendum esse oliuae, quantum nocte ueniente possimus exprimere. molam primo oleo debere leuiter esse suspensam. ossa enim confracta sordescunt: quare de solis carnibus sit prima confectio. salignis canistros fieri debere uirgultis, quia² genus hoc oleum dicitur adiuuare. nobilius erit, quod sponte defluerit. sales deinde ac nitrum iubent nouo oleo misceri, ut haec res spissitudinem eius absoluat: dein, cum amurca subsederit, oleum purum triginta diebus exactis in uitrea uasa transferri. secundum simili disciplina fieri, sed mola fortiore quassari.²⁵

1 toto om. *G* || 2 mersae om. *p* || 3 ad digestionem *E* || 4 actibus *E* | aestus pro fluctus *p* | ablueret *VG E*, allueret *ceteri* || 7 Septentrione *p* | uitientur *V* || 8 MINORIS *G* || 11 truncatas *PLSG* || 15 conficiendo *P* | ita *G* || 16 legenda *E* || 19 carnalibus *G* || 20 et de salignis *Ea*, [et de] salignis *cgs*, saligneis *p* | debet *E* | qua *E* || 24 Deinde *SE Fiacgs* || 25 uitreo uase *V* || 26 cassari *E*

OLEVM LIBVRNICO SIMILE.

Oleum primum liburnico simile fieri adserunt XVIII
Graeci, si in optimo uiridi inulam siccam et lauri
folia et cyperum omnia simul tusa et subtiliter creta
5 permisceas cum salibus torrefactis ac tritis et diu
oleo iniecta perturbes, dehinc tribus aut aliquanto
amplius diebus, cum quiescet, utaris.

VT OLEVM SORDIDVM PVRGES.

Si sordet oleum, frictos et adhuc calentes XVIII
10 sales inici iubent et diligenter operiri: ita mundum
reddi post tempus exiguum.

DE OLEO ODORIS HORRENDI.

Si fuerit odoris horrendi, uirides oliuas sine XX
ossibus tundi et in olei metreta choenicas duas mitti.
15 si bacae defuerint, caules tenerrimos oleae similiter
esse tundendos. nonnulli utraque permiscunt adiecto
etiam sale. sed omnia intra linteum inclusa suspen-
dunt atque ita in uas olei demittunt. postea tribus
diebus exemptis auferunt et oleum in alia uasa trans-
20 fundunt. quidam mittunt uetustum laterem torrefac- 2
tum. plerique hordeaceos panes breuiter figuratos et

1 OLEO *L*, SIMILEM *PG*, DE OLEO LIBURNICO SI-
MILE *E* || 2 Oleum liburnico simile primum *E* || 3 et uiridi *E*,
uiridi oleo *a*, uiridi [oleo] *cgs* | in ullam *G*, anulam *E*, mu-
lam *p* || 4 iuniperum *SE*, ciperum *GT* | tunsa *E* | subtiliata
pro subtiliter creta *p* || 6 deinde *cgs* || 7 decursis diebus *a*,
[decursis] diebus *cgs* | quiescit *E*, quieuerit *iaccgs* || 8 QVO
MODO OLEVM SORDIBVS PVRGES *E* || 11 exiguo tem-
pore *p* || 12 HORENDI *Q** || 13 uirides *om. p* || 14 iubent
tundi *E* || metretreta *Q* | conchas *G* || 15 culos *E* || 16 addito *i* ||
17 etiam *om. p* | lineum *L*, lintheum *V* | clusa *PQLFia*,
clausa *ceteri* || 18 dimittunt *PLQVSTFE*, demictunt *i* ||
19 exactis *S¹Ea* || 21 hordeacios *PQS¹* | panes et linteo *p*

* De codice *Q* vide praef.

- raro linteo inuolutos mergunt et nouos subinde permutant. ubi hoc bis aut tertio fecerint, sales incipiunt et in alia uasa translatum per paucos dies sidere patiuntur. quod si aliquod animal forte deciderit et oleum putredine ac nidore uitari, iubent Graeci coriandri manipulum in olei metreta suspendi atque ita paucis diebus manere. si nihil de horrore decusserit, mutandum coriandrum, donec superetur hoc uitium. sed maxime proderit post senos dies in uasa munda transferre: melius, si acetum ante uexerunt. quidam feni graeci semen siccum tritumque permiscunt uel incensos oleaginos carbones in ipso oleo frequenter extinguunt. si acerbus odor fuerit, uuae excrementa, quae Graeci gigarta uocant, praecipiunt tusa et in massam redacta mersari.

DE OLEO RANCIDO CVRANDO.

- XXI Oleum rancidum Graeci adserunt sic posse curari. albam ceram mundo et optimo oleo resolutam et adhuc liquentem mitti in eo iubent, tunc sales frictos calentes addi, operiri atque gypsari: sic fieri, ut oleum purgetur sapore et odore mutato. oleum tamen omne in terrenis locis esse seruandum et eam eius esse naturam, ut sole uel igne purgetur uel aqua feruenti, si simul misceantur in uasculo.

2 mittunt *i acgs* || 3 paucis diebus *p* | side *Q*, residere *Ep*, subsidere *i acgs* || 4 si aliquod *om. SF*, aliquod *om. ip*, quod si animal forte deciderit aliquod *habet E* || 5 nidere *Q*, ac nidore *om. p* | uitiauit *V*, uitiauerit *E acgs* | coliadri *PLQVSEF* || 7 nidore *pro* horrore *acgs* | decesserit *s* || 8 coliadrum *PLQVSEF*, est cor. *i acgs* || 9 post X dies *p* || 10 Melius autem *E* | uixerunt *L*, iniecerint *E* || 11 fenugrecum siccum *Ep* | semen *om. S¹* || 13 extinguunt *EG*, immergunt *p* | uua *Q* | extrema *E* || 14 gigarat *F*, *γίγαρτα i acgs* | tusa *E* || 15 indempsi *p* || 18 et adliquentem *G* || 19 oleo *pro* eo *SEFi acgs* || 23 feruentis *G* | si *om. PLQV¹G* || 24 misceatur *TE*

DE CONDIENDIS OLIVIS.

Hoc etiam mense oliuas condiemus. harum XXII
genera sunt diuersa. columbades oliuae fiunt sic.
alternis cratibus oliuarum puleium sparges et mel et
5 acetum et sales modice stratura intercedente suffun-
des. item sternes oliuas supra surculos feniculi uel
anethi siue lentisci et ramulis oliuae subditis aceti
heminam et muriam superfundes et has constructio-
nes usque ad uasculi plenitudinem patieris insurgere.
10 aliter electas oliuas muria maturabis, post quadra- 2
ginta dies muriam fundes uniuersam: tunc duas de-
fruti partes, aceti unam, mentam minute incisam
uasculo adicies et oliuas replebis, ut ius iusta in-
fusione supernatet. aliter oliuas manu lectas una
15 nocte integra in balnei uapore esse patieris tabulae
uel crati superpositas: mane balneis exemptas salibus
trititis consperges et uteris: quae non amplius quam
octo diebus poterunt custodiri. aliter oliuas inlaesas 3
primo mittis in muria: post dies quadraginta leuabis
20 atque intercides acuto calamo: et, si dulciores habere
uolueris, duas saepae partes et aceti unam, si acio-
res, aceti duas et saepae unam debebis infundere: ali-
ter passi sextarium unum, cineris bene creti, quantum

1 DE OLIUIS CONDIENDIS *G* || 3 Columbares *PLQVS*
ETFGi, Colymbades *acgs* || 4 pulegium *E* || spargis *omnes* ||
5 statura *PLQGVSSE* || 6 oliuas *om. E* || 7 aneti *QVS* | ramis *i* |
acetum *Gp* || 8 heminam *om. Gp* | suffundis *i*, superfundis *ceteri* |
constrictiones *V*, constrictiones *F* || 9 patiaris *E* | exurgere *p* ||
10 oliuas electas *E* || 11 infundis *F*, fundis *ceteri* | uniuersam *Q* |
duas *om. E* | defriti *PQV* (*i in ras.*) *SGF*, defri (*ras.*) *ti L*,
defricti *E*, defruti *editiones* || 12 minutae *G* || 13 oliuis *acgs* |
ius *om. codd. et i*, liquor *habent post infusione acgs* |
16 cratis *PLQ*, crate *T* || 17 consperges *Qi*, conspoges *T* ||
18 plus VII diebus *p* | dies *i acgs* | electas *pro inlaesas S¹E*
19 muriam *G* || 20 intercidis *PLQSTF*, intercidas *V* | dulciores
si *E* || 21 saepe *LQ* | et aceti duas *L* || 22 saepe *LQ* ||
23 criti *p*

manus utraque gestabit, uini ueteris unum semisicilicum et aliquantum cupressi foliorum. mixtis omnibus oliuas infundis, inculcas: et subinde crustam faciendo saturabis, donec ad uasculorum summa ora
 4 peruenias. aliter oliuas, quas iacentes reppereris, 5
 rugis contrahentibus crispas colliges et salibus tritis respersas expandes, donec sole inarcescant. tunc substrato lauro alternas crates bacarum saepius ordinabis: tunc defrutum cum satureiae fasciculo duabus aut tribus undis feruere patieris et, postquam tepuerit, supra compositas bacas refundes admixto sale paululo et origani fasce coniecto supra ius omne perfundes. aliter lectas bacas ex arbore statim condies, rutam et petroselinum sternes inter spatia structio-
 15 nis et subinde cyminati salis aspersione cumulabis. postremum mel et acetum superfundes. nouissime optimi olei quantumcumque miscebis. aliter leges oliuas ex arbore nigras et compositas muria dilues: tunc ollae adicies mellis partes duas, uini unam, defruti dimidiam: ubi simul deferuuerint, depones ac
 20 permouebis et acetum miscebis: cum refrixerit, super oliuas origani surculos sternes et supra ius omne diffundes. aliter oliuas manu lectas cum pediculis aqua

1 semiciculum *SEip*, simiciculum *PLQVTF*, simiculum *G*, suniculum *acg* || 2 aliquanti *E* || 5 repperis *VFiacgs* || 6 colligis *omnes* || 7 expandis *omnes* | sale *E* | inarescant *icgs* | subtracto *E* || 9 defritum *QGSVF*, defrictum *E* | fasculo *SE* || 10 frueri *L* | patiaris *E* || 11 bracas *P* | amixto *E* || 12 paululum *E* | omne ius *E* | perfundis *PLQVGSETF* || 14 petrosilenum *S*, petrosilinum *ETa* || 15 ciminati *S¹ET*, seminati *i* || 16 postremo *G* | superfundis *PLQVGSETFi* || 17 colligis *G*, legis *ceteri* | composita *E* || 18 diluis *acgs* || 19 adicis (adicis) *omnes* | uni pro uini *L* | defriti *QV* (i in ras.) *GS*, defricti *E* || 20 et ubi *iacgs* | deferuuerint *PLVSF*, defuerint *Q* | deponis *PLQVGiacgs*, depomis *F* || 21 permoues et misces *omnes praeter E*, qui permouens et miscens habet | refrixerint *s*, refrigeraueris *E* || 22 sternis *omnes* | diffundis *V¹*, diffundentes *F*

spargis tribus diebus: deinde mittis in muria et post septem dies exemptas in uase adicis cum musti et aceti aequis ponderibus: et inpletum uas ita operies, ut aliqua spiramenta dimittas.

DE HORIS.

5

Nouembrem et februarium ratio temporis per XXIII horas dierum fecit aequales.

	Hora	I	pedes	XXVII,
	hora	II	pedes	XVII,
10	hora	III	pedes	XIII,
	hora	IIII	pedes	X,
	hora	V	pedes	VIII,
	hora	VI	pedes	VII,
	hora	VII	pedes	VIII,
15	hora	VIII	pedes	X,
	hora	VIIII	pedes	XIII,
	hora	X	pedes	XVII,
	hora	IX	pedes	XXVII.

1 in *om. E* | mururia *Q*, muriam *TG* || 2 septem post dies *V* || 7 dierum *om. EG* | duxit *EG* || 8 habet *inserit E*

LIBER TERTIVS DECIMVS
SIVE
MENSIS DECEMBER.

TITVLI.

- I De serendis frumentis et faba et lini semine. 5
- II De fodiendis pastinis et caedenda materie, palis et redicis et oleo laurino, myrtino, lentiscino et uino myrtite.
- III De hortis: in eo de lactuca, allio, ulpico, cepulla, senapi et cunela. 10
- IIII De pomis: in eo de hypomelidibus et aliorum mensum pomis.
- V De rapis condiendis.
- VI De echinis et pernis et lardo saliendis et anium laqueis disponendis. 15
- VII De horis.

1 LIBER — DECEMBER *om. codd.* || 4 TITVLI MENSIS DECEMBRIS *codices et iags* || 5 I — horis *om. E* || 6 mathe-
riac *Q* || 7 radices *PLQG VST*, ridicis *iags* | de oleo *g*, de
(et) oleo *s* | ac myrtino *i*, (ac) myrtino *s* || 10 senapi *similiter*
ac supra | cunela *item* || 11 ypomelidibus *G* | || 12 mensium
QVTiags, mensuum *G* || 14 ecinis *V*

DE SERENDIS FRUMENTIS ET FABAE ET LINI
SEMINE.

Nunc seruntur frumenta, triticum, far, hordeum, I
quavis hordei satio iam sera sit. et faba circa
5 septimontium seri potest. nam post exactam bru-
mam male seminatur. hoc etiam mense adhuc lini
semen spargi poterit usque septimo idus decembres.

DE FODIENDIS PASTINIS ET CAEDENDA
MATERIE.

10 Nunc ad instituendas uites sed post idus pastina II
inchoemus effodere, sicut ante tractatum est. et ma-
teriem bene hoc mense caedemus: palos quoque et
corbes faciemus et redicas. et locis frigidis oleum
faciemus ex lauro et myrti bacas atque lentisci in
15 olei sui confectione quassabimus et uinum myrtite,
sicut dictum est ante, tingemus.

DE HORTIS.

Hoc tempore serenda est lactuca, ut planta eius III
februario transferatur. et iam nunc allium et ulpi-
20 cum et cepullae et senapi et cunela seri poterunt
disciplina et more, quo ante narratum est.

1 FRUMENTIS FABAE (FAUA) *Qiac* | ET LINO *Q*, *om. E* ||
3 Decembri mense *pro* Nunc *acgs* || 4 iam *om. E* | est *i* ||
5 septimontium *i*, septa montium *TGp*, septimum Idus *ac* ||
exacta *L*, exactum *Q* | pruina *G* | 6 seminantur *iacs* | ad-
huc *om. p* || 7 usque ad *as*, usque [ad] *cg* | septimo *PLVFSE*,
septimum *G*, VII *ceteri* | Decembris *VGEacg* || 10 pastinam
fodimus *p* || 11 materiam *G* || 12 pilos *G* || 13 radicas *LT*, ridi-
cas *editiones* | et ridicas *om. p* || 14 baccis *E* | lentiscis. In *E* ||
15 quassauimus *PL*, confectiones ouas salismus *F* | mirte-
tum *E*, myrtitem *s* || 16 tinguemus *QVG*, retingemus *acg* ||
18 mense *p* | lactuca est *PLQVGSETF* | plantas *G* ||
19 allium et *om. p*

DE POMIS.

- III Hypomelides poma sunt, ut Martialis adserit, sorbo similia. mediocri arbore nascuntur et flore candidulo. dulcedo huic fructui cum acuto sapore conmixta est. seritur mense decembri nucleis in uasculis positis. mense autem februario hypomelidis planta sed pollicis magnitudine robusta transfertur 2 breuissimo scrobe soluta terra plurimo stercore. sed munienda est, quia cito arescit, si radices illius uentus adflauerit. terram qualemcumque non respuit. 10 amat loca tepida, aprica, maritima et saepe saxosa. statum frigidum reformidat. inseri non potest, exigua durat aetate. poma eius aut in picatis et munitis urceolis aut scobe populi aut in ollis inter uas uinaceis obruta seruabuntur. 15

DE RAPIS CONDIENDIS.

- V Nunc rapa in partes minutas recisa et leuiter cocta et tota die diligentius exsiccata, ne quid reseruet umoris, senapi ex aceto, sicut moris est, temperato mergere et condire curabimus et repleta uasa 20 claudemus ac post aliquantos dies gustibus explorata proferemus usuri. quam rem ianuario quoque et nouembri mense poterimus efficere.

2 Yppomelides *L*, Ypomelides *VGi*, Et pomelides *F* || 3 seruntur. nascuntur *E* || 4 candiculo *Q* || 5 commista sunt *p* || in uase *p* || 6 ypomelidis *L*, ypomelidis *VGi* || 8 breuissima *G* || 9 minuenda *PG* | illi *PLQVSTFi*, eius *acgs* || 11 aprica tepida *SE* || 12 rigidum *Siacgs* || 13 minutis *SEiacgs* || 15 uinacis *i* || 17 incisa *p* || 18 diligenter *p* | exsucata *PLQVG*, exucata *S*, exiccata *i* | reseruent *Giacgs* || 19 et sinapi *iacg* | et pro ex *V* || 21 gustabimus *p* || 23 conficere *p*

DE ECHINIS ET PERNIS ET LARDO SALIENDIS
ET AVIVM LAQVEIS DISPONENDIS.

Nunc etiam, quibus litus in fructu est, ubi lunae VI
iuuarit augmentum, quae omnium clausorum maris
5 animalium atque concharum iubet incremento suo
membra turgere, echini carnes salibus condire cura-
bunt. quod solito more conficitur. hanc quoque rem
per omnes menses bene faciemus hibernos. pernas
etiam et lardum conficimus non solum mense hoc,
10 sed omnibus, quos hiemalis algor astringit. tempore
hoc per humiles siluas et bacis fecunda uirgulta ad
turdos ceterasque aues capiendas laqueos expedire
conueniet. hoc usque in martium mensem tendetur
aucupium.

DE HORIS.

15

Decembrem ianuario in horis causa dispar ad- VII
iunxit, cum linea simili ille augeatur, iste decrescat.

	Hora	I	pedes	XXVIII,
	hora	II	pedes	XVIII,
20	hora	III	pedes	XV,
	hora	III	pedes	XII,
	hora	V	pedes	X,
	hora	VI	pedes	VIII,
	hora	VII	pedes	X,
25	hora	VIII	pedes	XII,

1 PERNICIS L | SALIENTIS Q, PSALLIENDIS L | LA-
QUE L || 3 luna G || 4 iuuabit *i acgs*, inierit SE | argumen-
tum SE || 5 suo *om. p* || 6 turgescere *p* | curabimus SE ||
8 bene faciemus per omnes menses ybernos E || 9 conficie-
mus V || 10 sed et omnibus E || 12 et caeteras *Eiacgs* ||
16 December L || 17 augetur E || 18 habet *inserit E* || 20 pedes
XVII *p* || 21 pedes XV *p* || 22 pedes XIII *p* || 24 pedes XII *p* ||
25 pedes XV *p*

hora	VIII	pedes	XV,
hora	X	pedes	XVIII,
hora	XI	pedes	XXVIII.

1 pedes XVII p | 4 PALLADI (PALADI, PALLADI)
 RVTILI (RVTHLI) TAVRI AEMILIANI (AEMELIANI, EMI-
 LIANI) VIRI INLVSTRIS (INLVSTRI, ILLVSTRIS) OPVS
 AGRICVLTVRÆ EXPLICIT (EXPLICIT) *addunt codices*
præter E, qui habet EXPLICIT LIBER PALLADII DE CUL-
 TVRA AGRĪ, *et G, qui* FINIT LIBER *præbet.*

LIBER QVARTVS DECIMVS
SIVE
DE INSITIONE.

AD PASIPHILVM VIRVM DOCTISSIMVM.

5 Habes aliud indultae fiduciaē testimonium. pro
usura temporis hoc opus de arte insitionis adieci.
sed quod uolumina haec ruris colendi serius, quam
iusseras, scripta sunt, librarii manus segnior effecit,
cuius ego tarditatem numquam maligne aestimo. exi-
10 stimo enim, quo frequenter inclinet argutia seruo-
rum. malo operam eius expectare potius quam timere.
nescio, utrum commune sit dominis: mihi difficile con- 2
tingit in seruilibus ingeniis inuenire temperiem. ita
saepissime natura haec uitiat commodum, si quod
15 est, et miscet optanda contrariis. uelocitas procurrit
in facinus: segnities figuram benignitatis imitatur et
tantum recedit ab agilitate, quantum recessit a sce-

1 Palladij Rutilij Tauri de Insitione Liber *A*, Palladij
Rutilij Tauri aemiliani ad Pastellum de Insitione Liber *H*,
Palladii de arte insitionis Libellus *D*, PALLADII RUTILII
TAURI AEMILIANI DE INSITIONE LIBER AD PASIPHILUM
V. D. C, Palladij Rutilij Tauri Emilianj de Insitione arborum
carmen ad Pasiphilum virum doctissimum *B* || 5 Habes—con-
pendia *om. AB* | fiducia *H*, fidei *ceteri* || 6 hoc opus tibi pro
usura temporis De *D*, opus tibi de arte *H* || 8 fecit *omnes*
praeter DH || 9 existimo *D*, extimo *Hi*, scio *ceteri* || 10 angu-
stia *D* | famulorum *omnes praeter DH* || 11 opera *DH* | potius
om. H || 12 contingit *omnes praeter DH* || 14 siquid *i*

lere. diu tamen apud te pudorem meum distuli, sed
 hoc quasi bonus famulus feci. uerum nescio, si tuum
 3 ad has modo minutias inclinetur ingenium. grande
 erit et par desiderio suo, quod studii tui quaeret ad-
 fectio. et licet de his nugis fauorabiliter sentias, ego 5
 meas opes existimare non differo. non est magni
 loci assibus intuendis oculos duxisse per puluerem,
 quia nescio quomodo notae sunt quaedam maximarum
 personarum minuta compendia.

Pasiphile, ornatus fidei, cui iure fatemur, 10
 si quid in arcano pectoris umbra tegit,
 bis septem paruos, opus agricolare, libellos,
 quos manus haec scripsit parte silente pedum,
 5 nec strictos numeris nec Apollinis amne fluentes
 sed pura tantum rusticitate rudes 15
 commendas, dignaris, amas et uilia dicta
 adfectu socii sollicitante colis.
 nunc ideo modicum crescens fiducia carmen
 10 obtulit arbitrio laetificanda tuo.
 et nostrae studium non condemnabile Musae 20
 urbanum fari rusticitatis opus:
 sub thalami specie felices iungere siluas,
 ut suboli mixtus crescat utrimque decor,
 15 connexumque nemus uestire adfinibus umbris
 et gemina partum nobilitare coma, 25
 foederibus blandis dulces confundere sucos
 et laetum duplici fruge saporis ali:

2 fecit *H* || 3 modo ad has *H* || 4 quaerat *D*, querat *H* ||
 6 aestimare *omnes praeter DH* | enim *pro* est *D* || 8 quae-
 dam sunt *DH* | De insitionibus liber XIII *inserit C*, *Argu-*
mentum H || 10 Passigle *H* | Pasiphile—micet *om. A* | cum *D*¹ |
 fatemer *D*¹ || 14 scriptos *D*¹ | appollinis *B* || 16 digneris *B* |
 uilia *D*²*H*, uilia *D*¹, rustica *ceteri* || 17 Affecti *B*¹ || 20 comen-
 te *H* || 23 mistas *D* || 27 fetum *s*

- quae quibus hospitium praestent uirgulta, docebo,
 quae sit adoptiuus arbor onusta comis. 20
 ipse poli rector, quo lucida sidera currunt,
 quo fixa est tellus, quo fluit unda maris,
 5 cum posset mixtos ramis inducere flores
 et uaria grauidum pingere fronde nemus,
 dignatus nostros hoc insignire labores, 25
 naturam fieri sanxit ab arte nouam.
 non segne officium nostrae reor esse camenae
 10 aut operis parui gratia fiet inops.
 si uelocis equae pigro miscetur asello
 ardor, ut in sterilem res cadat acta gradum 30
 fecundumque genus productus deleat heres
 et sibi defectum copia prolis agat:
 15 cur non arbor inops pinguescat ab hospite gemma
 et decus externi floris adepta micet?
 incipiam, quicquid ueteres scripsere coloni, 35
 sacraque priscorum uerba labore sequar.
 principio multas species industria sollers
 20 protulit et doctam iussit inire manum.
 nam quaecumque uirens alienis frondibus arbor
 comitur, his discit credita ferre modis. 40
 aut noua discreto figuntur germina libro
 aut aliud sumunt robora fissa caput
 25 aut uirides oculos externi gemina tumoris
 accipit et lento stringitur uda sinu.

DE VITE.

- Primus echionii palmes se iungere Bacchi 45
 nouit et externo tenditur uua mero.
 30 nexilibus gemmis fecundos impicat artus

2 honusta *BH* || 6 fruge *D* || 21 hanc *A* || 22 credite *A* ||
 23 finguntur *AD* || 24 summo robore *BCiacgs* | fixa *A*, capit
BCiacgs, fissa capit *D in ras.* || 25 uirideis *Diacgs* | ex-
 tremi *a* | tumores *A* || 27 DE VITE et ceteros titulos om. *gs* ||
 28 echionijs *D* | iugere *D* | bachi *AH*

- uitis et amplexum pascit adulta genus
degenerisque comae uestigia mitis inumbrat
50 pampinus et pingui curuat onusta deo.

DE OLIVA.

- Robora Palladii decorant siluestria rami, 5
nobilitat partus baca superba feros,
fecundat sterilis pingues oleaster oliuas
et quae non nouit munera, ferre docet.

DE PIRO.

- 55 Germine cana prius niueos haud inuida flores 10
commodat et uarium nectit amore nemus.
nunc rapit hirsutis horrenda sororibus arma
et docet indomitas ponere tela piros.
nunc teretem pingui producit acumine malum
60 fraxineasque nouo flectit honore manus. 15
phyllida quin etiam grandi mitescere fructu
instituens, durae dat sua membra cuti.
et steriles spinos et inertem fetibus ornum
dotat et ignotum cogit amare decus.
65 huius et inmissi uertere cydonea rami 20
pomaque confusus blanda creauit odor.
castaneae septos aspro uelamine fetus
exuit et placido pondere mutat onus
mespilaque exarmat pugnacibus horrida membris
70 et mala tranquillo cortice uota premit. 25
creditur in libycis sua germina nectere ramis
laetaque puniceo posse decore frui.

1 uiris *A* | gemis *A* || 3 honusta *BH* || 5 decorat *BCD*
iaccs || 7 steriles *AH*, pinguis *ADH* || 8 nobit *D* || 9 De
Piris *D* || 10 inuidia *A* || 11 Commendat *D* || 16 Phyllida *AD* |
quid *H* || 20 cidonia *AC*, cydonia *DH iaccs* || 22 Castaneae *A* |
uelamine *D* || 24 exarmant *D* | pugnacibus *A* || 25 fota *B* |
petunt *AH* || 26 et *pro in s* | libycis *ADH*, libycis *B*, Lybi-
cis *C* || 27 Letaque *A* | Punica *D* | decere *H*

DE MALO PVNICO.

Punica non alios umquam dignata saporēs
 mala nec externis adsociata comis,
 ipsa suas augent mutato semine gemmas 75
 et sibi cognato picta rubore placent.

DE POMO.

Insita proceris pergit concreescere ramis
 et sociam mutat malus amica pirum
 seque feros siluis hortatur linquere mores 80
 et partu gaudet nobiliore frui.
 spiniferas prunos armataque robora sentes
 leuigat et pulchris uestit adulta comis.
 exiguum sorbum dulci distendere suco
 nouit et ad cupidas flectere poma manus.
 stipitibus gaudet nomen mutare salignis 85
 et gratum Nymphis spargere flore nemus.
 robora thyrsigero platani concordia Baccho
 fetibus instituit plena rubere nouis.
 illius insolitas miratur persicus umbras
 populeaeque ferunt candida dona comae. 90
 mespilus huic paret lapidosaque uiscera mutans
 tenditur et niueo plena liquore rubet.
 pro sudibus fetis et pro praegnantibus armis
 castaneae fuluum dant noua mala decus.

DE PERSICO.

Ipsa suos onerat meliori germine ramos 95
 persicus et pruno scit sociare genus

DE MALO A, De malo Seu Pomo D || 8 socia B¹ ||
 11 Spiniferos B | primos D || 13 descendere BD || 16 nimphis
 ACH || 17 thirsigero A, tyrsigero H | bacho AH || 18 rubore
 ABDHia || 20 Populaeque C (ae in ras.) | poma ADH ||
 21 pares A || 23 P suisbus A | praegnantibus AB || 27 primo AD

imponitque leues in stipite phyllidis umbras
et tali discit fortior esse gradu.

DE MALO CYDONEO.

- 100 Cum praestet cunctis se fulua cydonea pomis,
alterius nullo creditur hospitio. 5
roboris externi librum aspernata superbit,
scit tantum nullo crescere posse decus.
sed propriis pandens cognata cubilia ramis
stat contenta suum nobilitare bonum.

DE MESPILO.

- 105 Aemula dura piri despecti mala saporis 10
mespilus admisso germine tuta subit
et geminis sese uiolentior inserit armis
atque auidas terrent robora saeua manus.

DE CITRO.

- 110 Nec non et citrei patiuntur mutua rami 15
pignora, quae grauido cortice morus alit,
pomaque pasturi blando redolentia suco
armatis mutant spicula nota piris.

DE PRVNO.

- Pruna suis addunt felicia germina membris 20
donaque cognato corpore laeta ferunt.

1 phyllidis *ABD* || 3 DE CIDONEO *A*, De Petj *Malo*
cydoneo *B*, De Cydomo malo *D*, De Fulua cidonea *H* ||
4 prestant *AH* | cidonea *A*, cydonea *B* || 6 spernata *DH* ||
10 De Mespilio *D* || 11 Semina *pro* Aemula *ADH* | dum *pro*
dura *D* || 12 amnisso *AH* || 14 terret *AH* || 15 DE MALO
CITRIO *Ca* De MALO Citrino *D*, De Malo citrino *B*, De malo
citrino *c* || 16 citrij *a* || 17 Pignera *D* || 18 palustri *A* | red-
dentia *A* || 20 DE PRVNIS *C*, De Prunis *B* || 22 leta *A*

exarmat fetus, sed brachia roboris armat 115
castaneae prunus iussa tenere larem.

DE SILIQVA.

Adsuescunt siliquae uiridi mollescere suco
5 et gremio pascunt cerea poma suo.

DE FICV.

Persuadet moris tetrum uariare colorem
ficus et inuasit dat sua iura comis. 120
se quoque miratur pingui grandescere suco
10 et solitum gaudet uincere poma modum.
insignes foliis platanos, felicia mensis
brachia, gaudentes uitis honore comas,
ingrediens pingui se cortice maxima ficus 125
seruat et optatos inplet adepta sinus.

DE MORO.

15 Mutua quin etiam moris commercia ficus
praestat et oblatum robore germen alit.
fraxinus huic auidae confert sua membra sodali
et metuit fetus sparsa cruore nouos. 130
20 proceras fagos et poma hirsuta uirentis
castaneae duris aspera mala comis
inficiens monstrat piceo nigrescere partu,
et suco pascit turgida poma nouo.
obsequitur moris blando terebinthus odore 135
25 et geminis ueniunt munera mixta bonis.

4 silique *A* || 5 cetera omnes praeter *ADH* || 6 DE FICV-
BVS *C*, De ficibus *B* || 7 mutare *CBiacgs* || 8 in uasis *i* ||
15 De Moris *D* || 16 commercia *AB* || 17 Praestat *AB* || 18 auidae *A* ||
sorori *CBiacgs* || 21 Castaneae *A* || 24 terebinthus *AB*, there-
binthus *H*

DE SORBIS.

- Sorba suos partus merito maioris honestant
 seminis et pulchro curua labore nitent.
 haec arbos spinæ duos mucronibus artus
 140 exuit ac libris mitibus arma tegit 5
 aureaque adnexo miscere cydonea fetu
 gaudet et externi dona coloris amat.

DE CERASO.

- Inseritur lauro cerasus partuque coacto
 tingit adoptiuus uirginis ora pudor. 10
 145 umbrantes platanos et iniquam robore prunum
 compellit gemmis pingere membra suis
 populeasque nouo distinguit munere frondes,
 sic blandus spargit brachia cana rubor.

DE AMYGDALO.

- Phyllis odoratos primaenis floribus artus
 150 discisso pruni cortice fixa tegit
 pomaque permutat uelamine persica mixto
 duritiemque docet tegminis esse loco.
 in modicam tornat siliqua tendente figuram 20
 et frondes pulchro ditat odore feras
 155 castaneamque trucem depulsis cogit echinis
 mirari fructus leuia poma sui.

1 DE Sorbo *D* || 2 sua *D*, suo *H* || 3 cutru *A* || 4 duro *D* ||
 6 cicodena *A* || 10 Tinguat *icgs* | adoptiuus *BH* || 12 geminis *H* ||
 18 populeasque *D* || 15 DE AMIGDALO *A*, DE AMIGDALO *C*,
 De Amigdalo *D*, De Amingdalo *H* || 17 Discissi *CBiacgs* ||
 18 permutant *AH* | uelamina *B*¹ | misto *ADCacgs* || 19 decet *A* ||
 20 Immodicam *A* | tronat *H* || 21 frondens *D* | odoriferas *DH* ||
 22 echinnis *BD* || 23 miraci *H*

DE PISTACIIS.

Quin et amygdaleos subeunt pistacia ramos
et meritum maius de breuitate petunt.
haec et cognato cingens terebinthus amictu
5 nutrit adoptiuus nobilitanda comis. 160

. DE CASTANEA.

Flumineam salicem fecundant ardua membra
castaneae et multo pasta liquore uigent.

DE NVCE.

10 Arbuteas frondes uastae nucis occupat umbra
pomaque sub duplici cortice tuta refert.

Cetera, quae sollers processu temporis usus 165
exprimet exemplis instituere nouis.
haec sat erit tenuem uersu memorasse poëtam,
15 quem iuuat effossi terga mouere soli.
carmina tu duros inter formata bidentes
aspera sed miti rusticitate lege. 170

1 De Pistachis *H* || 2 amigdaleos *A*, amigdaleos *D*, amingdaleos *H* | pistachia *DH* || 3 debitum *CBiacg* | ferunt *ADH* ||
4 therebintus *ABH* || 7 Fulmineam *D* || 8 multum *D* | uigore *H* ||
14 tenui *CBiacgs* || 17 leges *DCBiacgs*

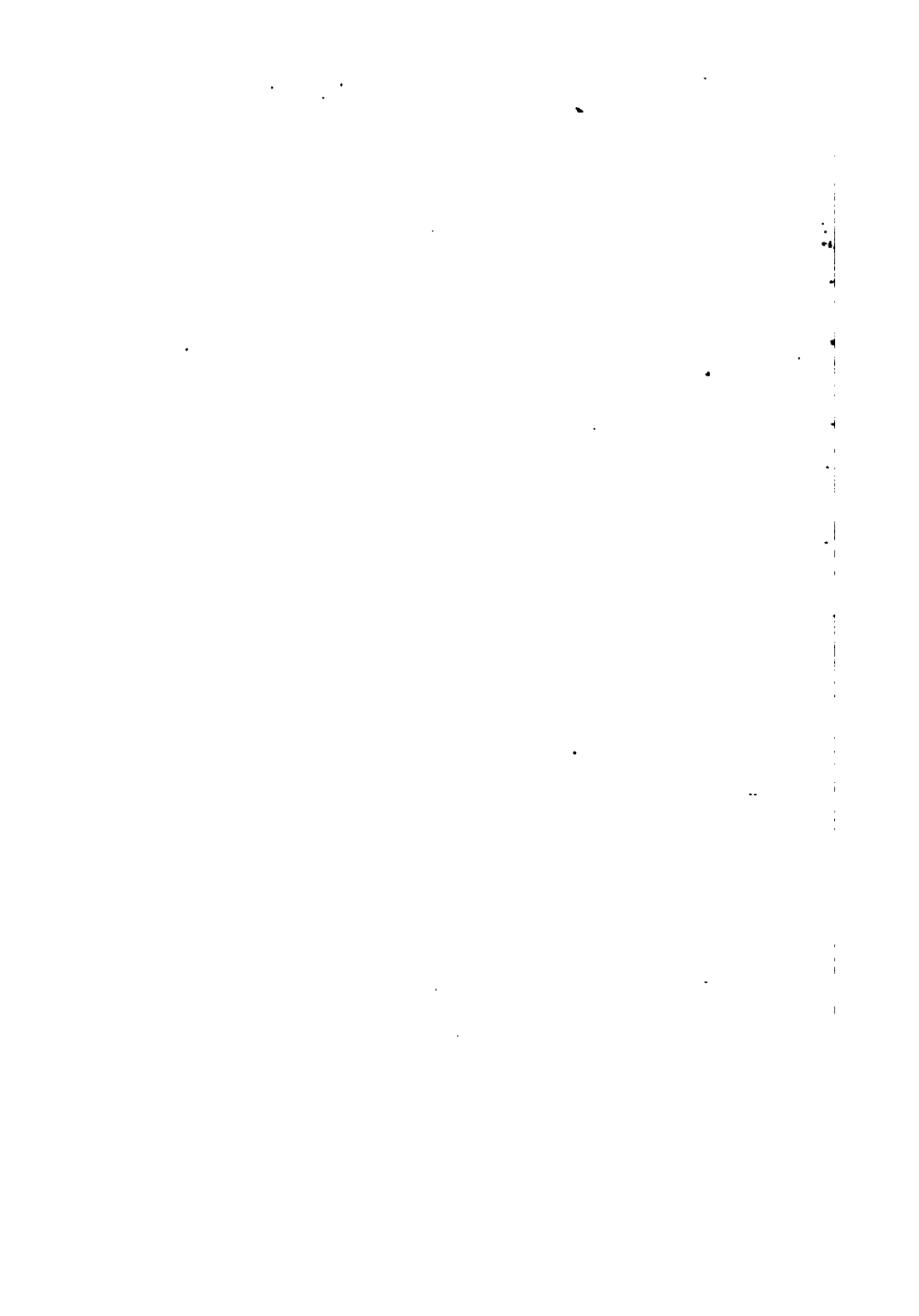

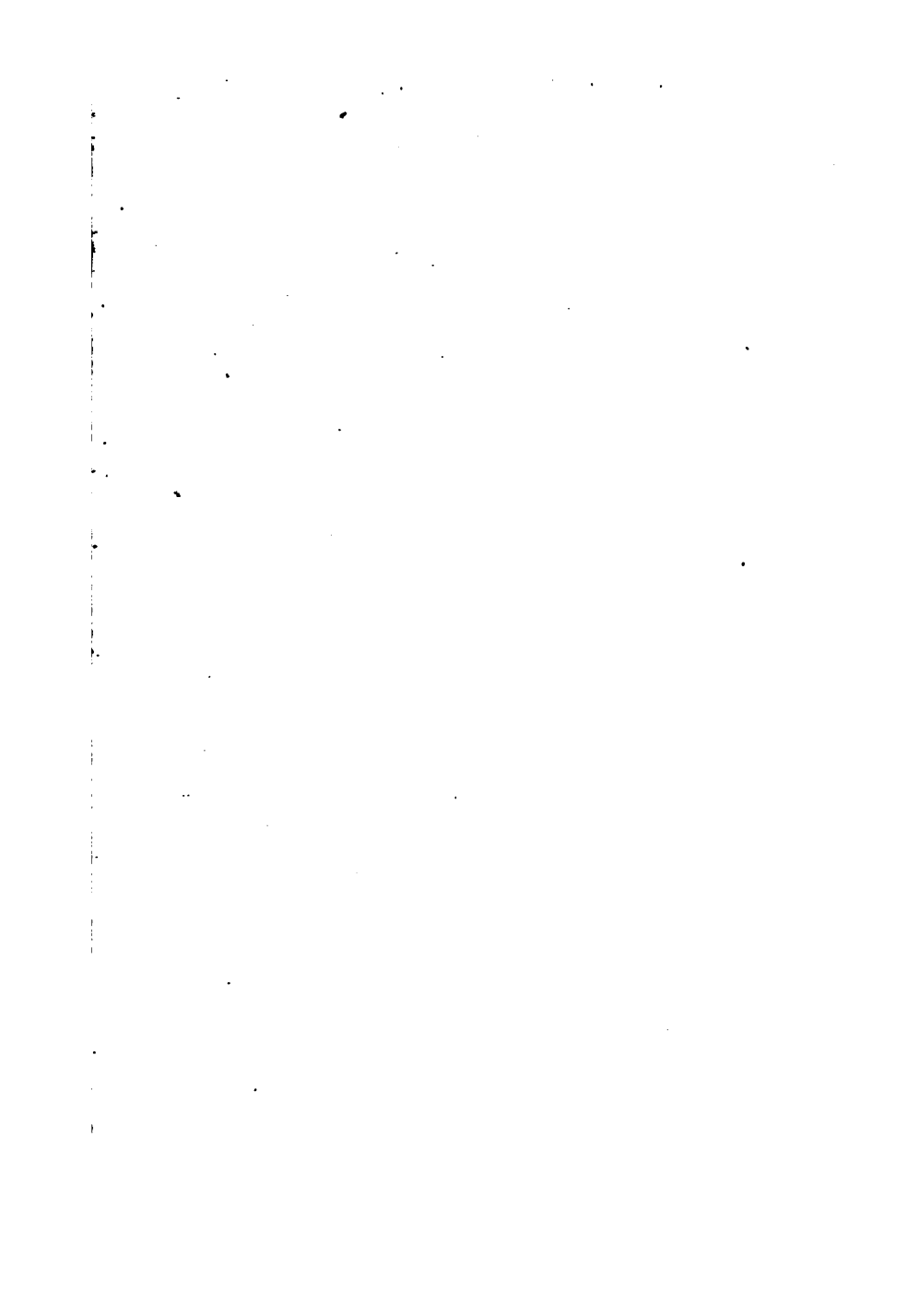
Corrigenda.

In summa pagina 51 adde *PALLAD.*,
in summ. pag. 105 lege *III 25* pro *III 25*,
in pag. 184 linea 25 *scilla* pro *squilla*, infra inserens
squillae omnes,
in pag. 181 lin. 27 dele *E*.

• •

•

•

•

• • • • •
• • • • •
• • • • •

•

• • •

•

• •

•

•

The borrower must return this item on or before the last date stamped below. If another user places a recall for this item, the borrower will be notified of the need for an earlier return.

*Non-receipt of overdue notices does **not** exempt the borrower from overdue fines.*

Harvard College Widener Library
Cambridge, MA 02138 617-495-2413

Please handle with care.
Thank you for helping to preserve
library collections at Harvard.